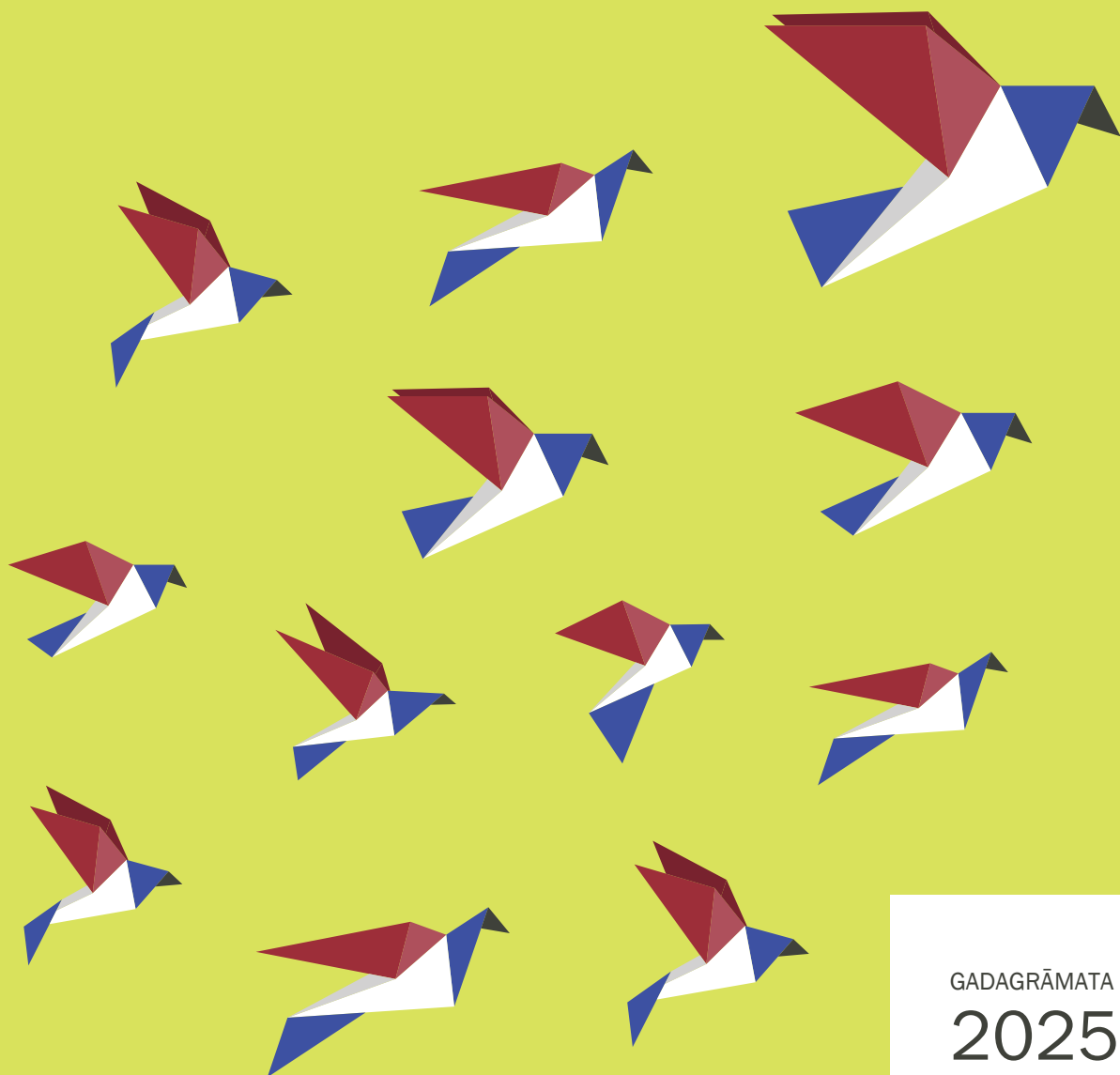

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKA

GADAGRĀMATA
2025

KOPĀ PAR MIERU UN NOTURĪBU

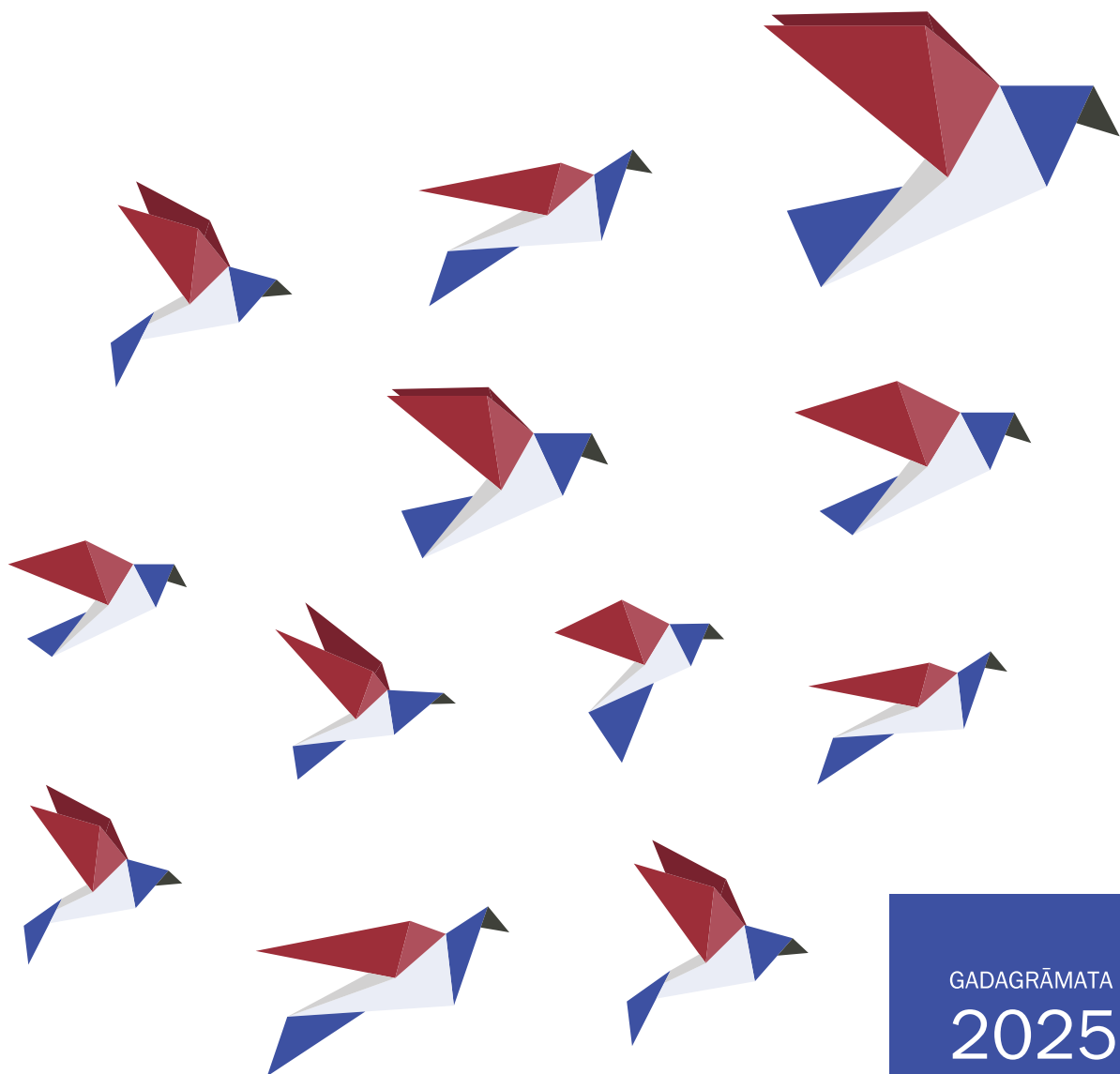
Latvijas kandidatūra
ANO Drošības padomē
2026–2027

LatviaUNSC.mfa.gov.lv
#LatviaUNSC

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKA

GADAGRĀMATA
2025

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI)

Adrese: Pils iela 21, Rīga, Latvija, LV-1050
www.lai.lv

Publikācijas “Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2025” mērķis ir aplūkot un izvērtēt dažādas Latvijas ārējās un drošības politikas sfēras un tajās sasniegto 2024. gadā, kā arī skatīt attīstības scenārijus 2025. gadam, informējot sabiedrību un piedāvājot rekomendācijas Latvijas politikas veidotājiem.

Projektu atbalsta Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, Latvijas Republikas Saeima un Frīdriha Eberta fonds Baltijas valstīs

Ārlietu ministrija

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Redaktori: Sintija Broka, Kārlis Bukovskis

Autori: Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova, Jānis Bērziņš, Baiba Braže, Sintija Broka, Kārlis Bukovskis, Edmunds Cepurītis, Justīne Elferte, Marts Eduards Ivaskis, Anna Elīza Lazdiņa, Atis Lejiņš, Imants Lieģis, Beāte Livdanska, Ināra Mūrniece, Aleksandra Palkova, Sergejs Potapkins, Toms Rostoks, Inna Šteinbuka, Inese Vaivare, Mārtiņš Vargulis, Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane, Rebeka Zvirbule.

Projekta koordinatore: Sintija Broka

Izdevumā paustie autoru viedokļi neatspoguļo Latvijas Ārpolitikas institūta, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas, Latvijas Republikas Saeimas vai Frīdriha Eberta fonda nostāju, kā arī nepārstāv jebkuras citas valsts pārvaldes iestādes vai ministrijas oficiālo viedokli.

Latviešu valodas redaktore: Līga Elizabete Balode

Tulkojums no angļu valodas: Santa Pelše

Vāka dizains: Mikus Kovalevskis

Makets: Oskars Stalidzāns

Grāmata publicēta sadarbībā ar izdevniecību “Hansa Print Rīga”.

ISBN 978-9934-567-98-8

UDK 327(474.3)(05)

La 805

© Rakstu autori, 2025

© Oskars Stalidzāns, makets, 2025

© Mikus Kovalevskis, vāka dizains, 2025

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 2025

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārds	7
Ārlietu ministres ievadvārdi Baiba Braže	10
Neizmantoto iespēju laiks: Ukraina un tās sabiedrotie Ināra Mūrniece	15
Skaidrības un neskaidrības Edmunds Cepurītis	26
Drošība kā nemainīga prioritāte bīstamā pasaulē Toms Rostoks	30
Stiprinot nacionālo drošību nenoteiktības apstākļos Mārtiņš Vargulis	41
Latvijas intereses nākamā ES daudzgadu budžeta veidošanas procesā Jānis Bērziņš	50
Latvijas ietekmes pieaugums ES: Maza valsts, kas 2025. gadā virzīs lielas pārmaiņas Aleksandra Palkova, Marts Ivaskis	57
Eiropas savienības un Latvijas konkurētspējas izaicinājumi Inna Šteinbuka	71
Miers un drošība sievietēm: Aktuālā situācija un nākotnes perspektīvas Anna Elīza Lazdiņa	81
“Bez cīņas nepadošos!” Latvijas un Ukrainas attiecības neparedzamībā Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane, Rebeka Zvirbule	94
Latvijas un Baltkrievijas divpusējās attiecības Ukrainas kara ēnā: bez liekām cerībām un ar lielu piesardzību Beāte Livdanska	109

LATVIJAS ĀRPOLITIKA TUVO AUSTRUMU SATRICINĀJUMU LAIKĀ: ATZIŅAS NO GAZAS KARA UN NE TIKAI Sintija Broka	119
RIETUMVALSTS BEZ RIETUMVALSTS PRIVILĒĢĒTĀ STĀVOKĻA: KĀ LATVIJA VAR PALĪDZĒT PĀRLIECINĀT G77 VALSTIS? Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova	132
GLOBĀLO DIENVIDU DUĀLĀ LOMA PASAULES POLITIKĀ Sergejs Potapkins	141
CĪŅA AR NAUDAS ATMAZGĀŠANU, SANKCIJAS UN BANKU SEKTORS – LATVIJAS VADOŠĀ LOMA FINANŠU INTEGRITĀTES NODROŠINĀŠANAS KUSTĪBĀ Justīne Elferte	150
DEMOKRĀTIJA CENTRĀLĀZIJĀ: LATVIJAS IESPĒJAS UN IEGULDĪJUMS Inese Vaivare	157
KARA UN VĒLĒŠANU IETEKME UZ LATVIJAS ĀRĒJO UN DROŠĪBAS POLITIKU Imants Lieģis	170
DAŽI JAUTĀJUMI PAR JAUNO PASAULES DROŠĪBAS KĀRTĪBU Atis Lejiņš	180
SECINĀJUMI	182
PAR AUTORIEM	193

PRIEKŠVārds

Lai arī paredzams, ka Latvijas ārējā un drošības politika 2025. gadā turpinās saskarties ar daudz dažādiem starptautiskās politikas izaicinājumiem, par kuriem šajā izdevumā savas atziņas un analīzi piedāvās virkne izcilu autoru, mēs šo izdevumu iesākam ar īpašu lepnumu un prieku. Sveicam režisoru Gintu Zilbalodi un viņa radošo komandu par viņu izcilo veikumu – filmas “Straume” radišanu, kas ieguvusi ārkārtīgi augstu starptautisko atzinību, tostarp Eiropas Kinoakadēmijas balvu un “Zelta globusa” apbalvojumu kā gada labākā animācijas filma. Šis ir līdz šim nebijis Latvijas kultūras un mākslas sasniegums, kas vienlaikus apliecina mūsu radošo spēju sasniegt pasaules līmeni. Arī Latvijas Ārpolitikas institūta komanda ar dziļu aizkustinājumu vēroja šo filmu, kas no jauna atgādināja par universālām vērtībām un Latvijas potenciālu iedvesmot pasauli ar dziļi personiskiem stāstiem, kas skar mūžsenas un aktuālas vērtības.

2025. gads Latvijas ārējās un drošības politikā iezīmējas ar arvien dinamiskākām globālajām ģeopolitikas tendencēm, bet tieši Latvijas personiskais stāsts ir stūrakmens no tā izrietošajai nākotnes vīzijai. Šobrīd pasaules politisko procesu centrā atrodas starptautisko organizāciju loma un efektivitāte, augošā reģionālā nestabilitāte un nepieciešamība pielāgoties mainīgajām ekonomiskajām un drošības paradigmām. Aizvadītā NATO 75 gadu jubileja, Eiropas Savienības turpmākā integrācija un Globālo Dienvidu valstu pieaugošā ietekme veido izaicinājumiem bagātu starptautisko vidi, kurā Latvijai jāturpina aizstāvēt savas intereses un stiprināt sabiedroto sadarbību. Šajos apstākļos Latvijas spēja būt aktīvai un efektīvai starptautiskajā arēnā ir būtiska gan mūsu drošībai, gan valsts ilgtermiņa attīstībai.

Īpaša uzmanība šī gada vasarā būs pievērsta Latvijas centieniem ceļā uz ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu. Šis nozīmīgais mērķis ir būtisks ne tikai Latvijas ārpolitikas redzamības veicināšanai, bet arī mūsu spējai ietekmēt globālos procesus un veicināt starptautisko stabilitāti. Sekosim līdzi un analizēsim Latvijas aktivitātes un rezultātus šajā svarīgajā starptautiskajā cīņā.

Šī gadagrāmata piedāvā izcilu Latvijas un starptautisko ekspertu analīzi par aktuālākajiem ārējās un drošības politikas jautājumiem. Toms Rostoks un Mārtiņš Vargulis detalizēti aplūko Latvijas drošības izaicinājumus, sākot no NATO lomas līdz valsts gatavībai aizsargāt savu teritoriju pret ārējiem draudiem. Jānis Bērziņš, Aleksandra Palkova un Marts Ivaskis pievēršas Eiropas Savienības nākotnes struktūrām, tostarp tās daudzgadu budžeta un jaunajiem institucionālajiem amatiem. Anna Elīza Lazdiņa aktualizē “Sievietes, miers un drošība” programmas lomu, aplūkojot dzimumu līdztiesības aspektus drošības politikā. Inna Šteinbuka analizē ES Ekonomikas un monetārās savienības nākotnes izaicinājumus un iespējas.

Gadagrāmatas tematiskajos blokos autori piedāvā padziļinātu skatījumu uz Latvijas vietu globālajā arēnā. Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane un Rebeka Zvirbule analizē Latvijas un Ukrainas attiecības kara izraisītās neparedzamības apstākļos, savukārt Beāte Livdanska pievēršas Latvijas un Baltkrievijas divpusējo attiecību dinamikai. Sintija Broka apskata Latvijas diplomātijas lomu Tuvo Austrumu krīzē, bet Sergejs Potapkins izceļ Globālo Dienvidu pieaugošo nozīmi pasaules politikā un Latvijas iespējas šajā kontekstā. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova vērš uzmanību uz Latvijas un Ķīnas attiecībām un to nozīmi G77 valstu kontekstā. Justīne Elferte aplūko Latvijas banku sektora reputācijas jautājumus un naudas atmazgāšanas apkarošanas centienus, savukārt Inese Vaivare analizē Latvijas attīstības sadarbības politikas rezultātus un nākotnes iespējas. Izdevumu noslēdz Imants Lieģis, kurš piedāvā plašāku skatījumu uz globālajām tendencēm un to ietekmi uz Latvijas ārējo un drošības politiku. Noslēgumā Latvijas Ārpolitikas institūta Goda direktors Atis Lejiņš piedāvā arī savus ceļa vārdus mūsu ārpolitikas veidotājiem. Šī gadagrāmata ir ne tikai dziļas analīzes avots, bet arī nozīmīgs instruments, lai veicinātu diskusijas par Latvijas stratēģiskajām izvēlēm un iespējām 2025. gadā un tālākā nākotnē.

Mēs izsakām sirsnīgu pateicību visiem autoriem, kuru analīze un viedokļi padziļina izpratni par Latvijas ārpolitikas un drošības politikas daudzveidīgajiem aspektiem. Īpašu pateicību izsakām Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai, Frīdriha Eberta fondam Baltijā, kā arī Latvijas Republikas Saeimas Ārlietu un Eiropas lietu komisijai un kolēģiem, kuru atbalsts un līdzdalība bijis būtisks šī izdevuma tapšanā.

Paldies arī ikvienam lasītājam, kura interese un vēlme izprast starptautiskos procesus veicina diskusiju kvalitātes celšanos. Jūsu atbalsts un iesaiste – gan lasot, gan debatējot – ir nenovērtējams stimuls turpmākajam darbam.

Gadagrāmata ir ikgadējs izdevums, kas kalpo kā platforma, kurā vienkopus apkopoti Latvijas un starptautisko ekspertu viedokļi un analīze par aktuālajiem ārpolitikas un drošības politikas izaicinājumiem. Tā sniedz lasītājiem iespēju iegūt padziļinātu

izpratni par daudzšķautņaino starptautisko vidi un Latvijas vietu tajā. Ceram, ka šis izdevums ne tikai informēs, bet arī iedvesmos jaunām diskusijām un risinājumiem.

Novēlam ikvienam lasītājam mierpilnu un panākumiem bagātu nākamo gadu, kas papildīts ar vērtīgām atziņām un veiksmīgiem sasniegumiem!

Patiesā cieņā,

Dr. Kārlis Bukovskis,
Latvijas Ārpolitikas institūta direktors

Sintija Broka,
Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietniece

ĀRLIETU MINISTRES IEVADVĀRDI

Cienījamais lasītāj!

2024. gadā starptautiskā drošības vide kļuva arvien sarežģītāka un neprognozējamāka. Pieaugošās ģeopolitiskās spriedzes apstākļos Latvija kopā ar sabiedrotajiem Baltijas un Ziemeļvalstīs, NATO, Eiropas Savienībā un globāliem līdzīgi domājošiem partneriem aktīvi strādāja trīs prioritārajos virzienos:

- 1) stiprināt valsts drošību, aizsardzību un starptautisko kārtību;
- 2) veicināt ekonomisko attīstību, vairojot labklājību un ES konkurētspēju globālajā arēnā;
- 3) aizstāvēt Latvijas valstspiederīgo intereses, veicināt sabiedrības iesaisti ārpolitikas procesos un izmantot diasporas potenciālu.

Šīs prioritātes tika īstenotas ciešā sadarbībā starp Valsts prezidentu, Saeimu, Ministru prezidentu, ministrijām, pašvaldībām, sociālajiem partneriem, pilsoniskās sabiedrības organizācijām, uzņēmējiem un akadēmiskajām institūcijām.

Šādos apstākļos arvien nozīmīgāka loma ir ekspertiem, pētniekiem un mācībspēkiem, kuri dalās ar zināšanām un prasmīgi skaidro starptautiskos procesus plašākai sabiedrībai.

Vēlos izteikt pateicību mūsu universitātēm un domnīcām, kā arī ārlietu ministres Ārpolitikas ekspertu padomes locekļiem par augstvērtīgo pienesumu ārpolitikas analizē un īstenošanā. Jūsu organizētās konferences, lekcijas, semināri, kā arī izdotās publikācijas un komentāri mediju vidē spēlē būtisku lomu sabiedrības izglītošanā par aktuālajiem izaicinājumiem un dezinformācijas atspēkošanā. Tā ir arī ilgtermiņa investīcija ekspertīzes un zinātniskās bāzes attīstīšanā. Novērtēju arī viedokļu līderu sniegto pienesumu zināšanu nodošanā caur digitālajām platformām, blogiem un video formātiem, lai izglītojošs saturs aizsniegtu visas sabiedrības grupas, īpaši jauniešus. Mēs vēlamies, lai Latvijā notiek intelektuālas domapmaiņas, “ideju kaujas” un attīstītos debašu kultūra, tāpēc aicinu turpināt

aktīvi iesaistīties starptautiskos akadēmiskās sadarbības un pētniecības projektos un platformās arī 2025. gadā!

Būtiski, ka turpina pieaugt sabiedrības interese par ārpolitiku, tai arvien vairāk apziņoties starptautisko procesu ietekmi uz mūsu valsts drošību un labklājību. Ir skaidrs, ka, ieviešot visaptverošas valsts aizsardzības modeli un stiprinot sabiedrības noturību, svarīga ir visas sabiedrības iesaiste un kopīga atbildības izjūta. Vēlos izteikt sirsnīgu pateicību ikvienam Latvijas iedzīvotājam, kurš ar neatlaidīgu darbu rūpējas par mūsu valsts drošību, veicina attīstību un ceļ Latvijas reputāciju starptautiskā mērogā. Liels paldies visiem, kuri nesavtīgi velta savu laiku, enerģiju un finanšu resursus, lai atbalstītu Ukrainu.

Esmu pārliecināta, ka Latvijas Ārpolitikas institūta sagatavotais sējums “Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2025” sniegs vērtīgu pienesumu, lai Latvijas ārpolitiku skaidrotu pašmāju un starptautiskām auditorijām. Šī gada izdevums atspoguļo plašo jautājumu spektru, kas skar Latvijas ārpolitikas un drošības intereses.

Pētnieku uzmanības fokusā ir ārējie un iekšējie drošības izaicinājumi, kas galvenokārt izriet no Krievijas pilna mēroga agresijas kara Ukrainā – 2025. gada 24. februārī apritēs jau trīs gadi kopš tā sākuma. Latvijai šobrīd nav tieša militāra apdraudējuma, tomēr mums kopā ar sabiedrotajiem ir jāgatavojas ilgtermiņa draudiem un saspīlējumam ar Krieviju un tās atbalstītājiem, kas vēlas ar agresiju mainīt uz ANO Statūtiem un starptautiskajām tiesībām balstīto kārtību. Nekas neliecina, ka Krievija būtu vērsta uz mieru – tā turpina pāreju uz kara ekonomiku un militārā potenciāla atjaunošanu. Krievijas agresiju pastiprina un iespējo Baltkrievijas režīms, Irānas un Ziemeļkorejas palīdzība, kā arī Ķīnas ekonomiskais un cita veida atbalsts. Šis karš nav tikai lokāls konflikts, bet gan drauds pasaules mieram un stabilitātei. Tāpat Krievija un Baltkrievija turpina centienus destabilizēt Latviju un tās sabiedrotos, veicot kiberuzbrukumus, sabotāžu, uzbrukumus kritiskajai infrastruktūrai un masveidā izplatot dezinformāciju.

Latvijas drošības stūrakmens ir dalība pasaulē spēcīgākajā militārajā aliansē – NATO. NATO sabiedroto spēku klātbūtne Latvijā, ko vada Kanāda, ir būtiski pastiprināta – līdz brigādes līmenim, un tajā piedalās 13 valstis. Pirmo reizi kopš pievienošanās NATO arī Zviedrija piedalīsies Alianses misijā, nosūtot 600 karavīrus uz Latviju. Somijas un Zviedrijas pievienošanās NATO ir būtiski uzlabojusi Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbību, kā arī sabiedroto valstu koordināciju Baltijas jūras reģionā drošības un aizsardzības jautājumos, tai skaitā kritiskās infrastruktūras aizsardzībā.

2024. gadā kopā ar sabiedrotajiem NATO Vašingtonas samitā pieņēmām vairākus nozīmīgus lēmumus, lai ieviestu NATO militāro stratēģiju, tostarp par reģionālo

aizsardzības plānu realizēšanu. 2025. gadā, pieaugot Latvijas aizsardzības budžetam līdz 3,45 % no iekšzemes kopprodukta un atvēlot papildu līdzekļus iekšējās drošības stiprināšanai, mūsu valsts aizsardzības spējas ievērojami pieaugs. Mēs turpināsim cieši sadarboties ar mūsu galveno stratēģisko partneri ASV gan divpusējās attiecībās, gan reģionālās sadarbības formātos, kā arī NATO ietvaros. Sadarbības galvenie mērķi ir draudu mazināšana no Krievijas, risinājumi Ķīnas radītajiem drošības izaicinājumiem, ekonomisko attiecību padziļināšana un sadarbība inovāciju un jauno tehnoloģiju industrijās. Latvijas prioritāte ir nostiprināt un paplašināt ASV militāro klātbūtni reģionā.

ES līmenī Latvija kopā ar sabiedrotajiem panāca ES sankciju pastiprināšanu pret Krieviju un tās sabiedroto Baltkrieviju, kā arī ieviesa augstākus importa tarifus. Šie pasākumi palīdz turpināt agresora izolāciju, mazināt tā militārās spējas un resursus. Vienlaikus mūsu dienesti nepārtraukti strādā, lai aizsargātu ES un NATO ārējās robežas, nodrošinātu sankciju efektīvu piemērošanu un novērstu to apiešanu.

Īpaši uzteicama ir šī krājuma vairāku rakstu veltītā uzmanība Latvijas interesēm Eiropas Savienībā. 2024. gadā atzīmējam Latvijas dalības Eiropas Savienībā un NATO divdesmito gadadienu. Šo divdesmit gadu laikā Latvija integrējusies Eiropas Savienības kodolā, kopā ar citām dalībvalstīm virzot Eiropas Savienības darbakārtību. Latvijas kā nu jau nobriedušas dalībvalsts pienākums ir dot savu pienesumu Eiropas nākotnes redzējumam, tai skaitā par ES institucionālām reformām, paplašināšanos, ekonomikas un monetārās savienības nākotni, kā arī par ES–NATO sadarbību drošības un aizsardzības jomā.

Krievijas karš Ukrainā ir veicinājis vienotu Eiropas izpratni un jaunu atbalstu paplašināšanās politikai. Mēs principiāli atbalstām Ukrainu un Moldovu, kas šogad spēra izšķirošus soļus savas valsts ceļā uz Eiropas nākotni. Diemžēl Gruzijas valdības lēmumi attālina valsti no tās ES integrācijas mērķiem. Vienlaikus svarīgi uzsvērt, ka paplašināšanās ir un būs kritērijos balstīts process un kandidātvalstīm ir jāizpilda visi nosacījumi attiecībā uz tiesiskumu, vērtībām un iekšējām reformām. Latvija stingri iestāsies pret Krievijas mēģinājumiem iejaukties šo valstu iekšējos procesos.

Nākamā ES daudzgadu budžeta veidošanas kontekstā Latvijai ir prioritāri palielināt finansējumu aizsardzībai, kohēzijai un pierobežas attīstībai, kā arī kāpināt ieguldījumus drošībā. Mēs aktīvi strādāsim, lai nodrošinātu, ka Eiropas Savienības dienaskārtībā ir militārās industrijas attīstība, aizsardzības plānos identificēto spēju trūkumu novēršana un militārās mobilitātes uzlabošana.

Ārlietu dienests aktīvi pārstāv valsts ārējās ekonomiskās intereses. Pagājušajā gadā Latvijas ārlietu dienests mērķtiecīgi palīdzēja uzņēmējiem, izglītības un zinātnes

organizācijām, kā arī to pārstāvjiem paplašināt mūsu preču un pakalpojumu eksportu, uzlabot konkurētspēju un rast iespējas jaunos ārvalstu tirgos. Šis atbalsts tika sniegts sadarbībā ar Ekonomikas ministriju un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru, kā arī izmantojot Eiropas Savienības sniegtos resursus. Mēs apzināmies, ka valsts izaugsmes panākumi ir cieši saistīti ar spēju piesaistīt investorus un veidot sadarbību ar tehnoloģiju jaunuzņēmumiem, pētniekiem un inovāciju attīstītājiem. Īpaša uzmanība tiks pievērsta sadarbības stiprināšanai ar mūsu tautiešiem ārzemēs, lai izmantotu viņu prasmes, pieredzi un veicinātu diasporas aktīvāku iesaisti politiskajā un sabiedriskajā dzīvē.

Šī sējuma tematiskie bloki sniedz padziļinātu ieskatu svarīgos Latvijas ārpolitikas jautājumos.

Latvijas attiecības ar Ukrainu un visa veida atbalsts Ukrainai tās cīņā pret Krievijas imperiālistisko agresiju turpinās būt Latvijas ārpolitikas epicentrā. Ukrainu tautas saliedētība, drošme un starptautiskais atbalsts ir bijuši izšķiroši, lai neļautu Krievijai realizēt savus agresijas mērķus. Latvijas atbalsts Ukrainai daudzkārt minēts kā piemērs starptautiskā mērogā. Latvija – gan valdības, gan sabiedrības līmenī – ir viena no lielākajām Ukrainas atbalstītājām, sniedzot militāro, diplomātisko, ekonomisko un humāno palīdzību.

Arī uzrunājot globālos dienviņus, kam veltīta īpaša nodaļa šajā sējumā, Latvija uztur Ukrainas jautājumu augstu darbākārtībā un to skaidro sarunās ar starptautiskajiem partneriem. Latvija ir daudz darījusi un turpinās darīt, lai globālā mērogā skaidrotu un veicinātu izpratni par Krievijas koloniālā kara vēsturisko kontekstu un tā ietekmi uz globālo drošību. Latvija aktīvi darbojas starptautiskajās organizācijās, lai panāktu Krievijas izolāciju, sauktu to pie atbildības par agresiju un nodrošinātu atbalstu Ukrainai, kā arī stiprinātu globālo tiesisko kārtību. ANO Drošības Padomes kampaņas ietvaros Latvija maksimāli izmanto iespējas veidot jaunus kontaktus un sadarboties ar partneriem visā pasaulē, lai aizstāvētu savas un Ukrainas intereses.

Saistībā ar notikumiem Tuvajos Austrumos būtiski izprast kopsakarību starp nestabilitāti šajā reģionā un tā ietekmi uz globālo drošību un ekonomiku. Irānas agresīvās darbības, tostarp uzbrukumi Izraēlai un atbalsts bruņotiem grupējumiem, reģionā veicina vēl lielāku spriedzi un apdraud mieru. “Hamās” un “Hizbullāh” teroristu uzbrukumi Izraēlai, joprojām gūstā turētie ķīlnieki un humānā krīze Gazas joslā ir bijis iemesls dažādu viedokļu apmaiņai un satraukumam arī Latvijas sabiedrībā. Eiropas Savienība, tostarp Latvija, atbalsta Izraēlas tiesības uz paš aizsardzību, tomēr uzsver, ka Izraēlai ir jāievēro starptautiskās un humanitārās tiesības. Latvija iestājas par starptautisku centienu turpināšanu, lai panāktu uguns pārtraukšanu Gazā un nodrošinātu nepieciešamo palīdzību iedzīvotājiem. Husītu

uzbrukumi kuģniecībai Sarkanajā jūrā un militārās aktivitātes Sīrijā un Libānā vēl vairāk sarežģī reģiona situāciju. Stabilitātes atjaunošana Libānā veicinātu daudzu iedzīvotāju atgriešanos mājās visā reģionā, kā arī veicinātu plašāku mieru Tuvo Austrumu reģionā. Arī Latvija praktiski piedalās, lai tas notiktu: mūsu karavīri darbojas ANO miera uzturēšanas misijās UNIFIL un UNTSO. Bašāra Al Asada brutālā režīma krišana vājina Krievijas un Irānas pozīcijas reģionā un paver iespēju mieram un stabilitātei Sīrijā. Latvija iestājas par tādu pārvaldi, kas nodrošina taisnīgumu, attīstību, toleranci un pamattiesību ievērošanu valstī. Latvija atbalstīs ES un citu partneru centienus to panākt.

Noslēgumā, es ceru, ka šis gadagrāmatas veidotāji, atbalstītāji un lasītāji aktīvi līdzdarbosies Latvijas ārpolitikas veidošanā. Novēlu, lai šis izdevums būtu pamats arvien jaunām ideju apmaiņām un konkrētai ikkatra Latvijas iedzīvotāja iesaistei ar mērķi stiprināt mūsu pozīcijas starptautiskajā arēnā.

Lai diskusijas par ārpolitiku nepaliek tikai uz papīra! Tiekamies sarunās, diskusijās, strīdos!

Mana Latvija. Mana atbildība.

Baiba Braže
Latvijas Republikas ārlietu ministre

NEIZMANTOTO IESPĒJU LAIKS: UKRAINA UN TĀS SABIEDROTIE

Ināra Mūrniece

Latvijas Republikas Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāja

Kopš Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā jēdzieni “miers” un “drošība” no ierastā un ikdienišķā līmeņa mūsu vērtību skalā pēkšņi pacēlās visaugstākajā pakāpē. Kardināli mainījās ģeopolitiskā situācija, sagruva līdzšinējā starptautiskā kārtība, miera laikmets bija beidzies. Eiropas teritorijā norisinājās karš.

Teroristiskā grupējuma “Hamās” iebrukums Izraēlā no Gazas joslas 2023. gada 7. oktobrī kļuva par otru pagrieziena punktu. Tas saasināja situāciju Tuvo Austrumu reģionā, vēl vairāk apdraudot mieru un drošību. Kara iespaidā starptautiskajā telpā arvien skaidrāk iezīmējas jauna totalitāro režīmu ass – Krievija, Ķīna, Irāna, Ziemeļkoreja, kas rada izaicinājumus visai demokrātiskajai Rietumu pasaulei. Likumsakarīgi, ka atbalsts Ukrainai – militārs, politisks, ekonomisks, humāns – kā miera un drošības ķīla joprojām bija un palika Latvijas un citu Rietumvalstu ārpolitisko prioritāšu augšgalā. Mēs esam galvenie Ukrainas sabiedrotie. NATO un Eiropas Savienība mobilizējās, lai spētu stāvēt pretī jaunajam apdraudējumam. NATO pieņēma jaunu drošības doktrīnu NATO Madrides samitā 2022. gada jūnijā, un ES – vairākas nozīmīgas ekonomisko sankciju paketes pret Krieviju, kā arī pārskatīja savu aizsardzības stratēģiju un ieguldījumus drošībā. Taču jāatzīst, ka līdzās šīm pozitīvajām pārmaiņām ir virkne neizmantotu iespēju gan no drošības, gan no tik ļoti gaidītā miera skatpunkta. Šo aspektu drīzāk politiski nekā akadēmiski autore centīsies aplūkot šajā rakstā.

NOVĀJINĀŠANAS KARŠ – NEVĒLAMŠ

2024. gads ārpolitiskajā dimensijā kļuva par laiku, kad Ukrainas sabiedrotie izmantoja dažādas iespējas, radot jaunus atbalsta pasākumus Ukrainai, tomēr virkne būtisku Ukrainas lūgumu palika bez atbildes. Ne NATO samits Viļņā 2023. gadā, ne NATO jubilejas samits Vašingtonā nepiepildīja Ukrainas puses gaidas saņemt izšķirošo drošības garantiju – uzaicinājumu dalībai NATO. Politiskajā dienaskārtībā skatīti izskanēja Ukrainas aicinājumi pēc iespējas ātrāk tai piegādāt ieroču sūtījumus un pretgaisa aizsardzības iekārtas, kā arī aktivizēt sabiedroto reakciju kopumā, taču tā joprojām ir lēna, nemaz nerunājot par ilgo ASV Kongresa lēmuma pieņemšanu par papildu finansējumu Ukrainai 2023. un 2024. gadā, kas aizkavējās mēnešiem ilgi.

Diemžēl 2023. gads pagāja, nepiepildot sabiedrības gaidas uz ilgtermiņa miera iestāšanos mūsu reģionā. Cerības uz Ukrainas uzvaru un panākumiem frontē mijās ar skarbu realitāti kaujas laukā, kas nebija tik veiksmīga un raidīja bīstamu signālu, ka karš stagnē, pamazām pārvēršoties par savstarpējās novājināšanās karu (*war of attrition*). Tas Ukrainai ir nevēlams, lai gan ekspertu viedokļi atšķiras, kas tiks minēts tālāk. Savstarpējās novājināšanās karš izsmeļ ne tikai karojošo pušu resursus, bet arī nelabvēlīgi ietekmē Ukrainas sabiedroto valstu sabiedrības un to noskaņojumu. Tas savukārt atspoguļojas to iekšpolitikā un vēlēšanu rezultātos.

Labā ziņa, ka 2024. gads atnesa arī jaunus, pārsteidzošus pavērsienus, piemēram, dronu tehnoloģiju strauju attīstību, kas ukraiņiem ļāva sekmīgi iznīcināt Krievijas kara flotes kuģus. Pozitīvas ziņas izskan par militārās ražošanas attīstību Ukrainā, savukārt Ukrainas spēku negaidītais iebrukums Krievijas teritorijā savā ziņā lauza kara gaitu, vismaz cilvēku prātos.

NATO ATDZĪVOJAS, BET DALĪBVALSTĪM JĀKĻŪST DROŠĀKĀM

Runājot par sabiedroto atbalstu Ukrainai aizvadītajā 2023. un 2024. gadā, to var dēvēt par **nepilnīgi izmantoto iespēju laiku**. Vispilnīgākās drošības garantijas Ukrainai pašu Ukrainas politiķu vērtējumā būtu tās uzņemšana NATO, kas, kā jau minēts, nepiepildījās. Lai arī kopš 2022. gada 24. februāra ir bijis intensīvs valstu divpusējais dialogs ar Ukrainu un sadarbība dažādos starptautiskos formātos, jo īpaši tā dēvētajā Ramšteinas formātā, tomēr par būtiskiem atskaites punktiem sabiedroto militāram atbalstam var kalpot trīs pēc Krievijas iebrukuma notikušie NATO samiti.

Pēc aiziešanas no NATO ģenerālsekretāra amata par nepieciešamo atbalstu atklātāk izteicies Jenss Stoltenbergs: “Ja ir kaut kas, ko es tagad nožēloju un ko, raugoties atpakaļ, saredzu daudz skaidrāk, tad mums daudz agrāk un daudz vairāk vajadzēja atbalstīt Ukrainu militāri.” “[..] mums jāatzīst, ka pirms iebrukuma mums vajadzēja viņiem dot vairāk ieroču. Un mums vajadzēja dot viņiem ātrāk modernākus ieročus pēc iebrukuma. Es te uzņemos savu atbildības daļu,” atzīst Stoltenbergs.¹

Pēc viņa teiktā, šis Ukrainas sabiedroto neizmantoto iespēju laiks ir sācies jau 2021. gada nogalē. “Par ieroču sūtīšanu bija lielas diskusijas. Vairums sabiedroto iestājās pret, pirms iebrukuma [..] viņi ļoti baidījās par sekām,” atzīst Stoltenbergs. “Ja ieročus mēs būtu sūtījuši agrāk, tas būtu radījis lielas priekšrocības. Varbūt tas pat varētu novērst iebrukumu, vai vismaz Krievijai būtu bijis daudz grūtāk izdarīt to, ko tā izdarīja.”

Kad 2021. gada pavasarī Krievija Ukrainas pierobežā koncentrēja savu karaspēku, un 2021. gada nogalē arvien skaļāk izskanēja ASV un citu Rietumvalstu brīdinājumi, ka Krievija gatavojas militāram iebrukumam, Ukrainas valdība tobrīd aicināja necelt paniku un neaizbiedēt no valsts investorus. 2021. gada decembrī sekoja Putina ultimāts: NATO jāatkāpjas 1997. gada robežās un jāatsakās no tālākas paplašināšanās, kā arī, rīkojot NATO mācības Ukrainā, Austrumeiropā, Kaukāza un Centrālāzijas valstīs, tās jāsaskaņo ar Krieviju. Citādi, pēc Maskavas teiktā, tās interešu “ignorēšana” izraisīšot “militāru atbildi”, kas līdzināšoties 1962. gada Kubas raķešu krīzei.²

Publiskajā telpā parādījās viedokļi, ka Putins, iespējams, armiju koncentrējis pierobežā tāpēc, lai “stiprinātu” savas pozīcijas sarunās ar NATO. Iespējams, isto atbildi, kādēļ izpalika Ukrainas valdības savlaicīga rīcība, mēs uzzināsim no Zelenska memuāriem kaut kad pēc kara beigām. Fakts ir tāds, ka 2022. gada 24. februāra iebrukums Ukrainas civiliedzīvotājiem nāca kā milzīgs šoks.

Vienlaikus uzkrītoši, ka Putina ultimāts ar nodomu bija izveidots tik pazemojošs un nepieņemams, lai NATO to pat nopietni nevarētu apspriest, bet noraidīšanas gadījumā tas Krievijai vienpusēji ļautu “aizstāvēt savas drošības intereses” pilna mēroga iebrukumam Ukrainā. Uz to reaģējot, NATO samits Madridē, kas norisinājās 2022. gada 28.–30. jūnijā, pieņēma jauno Stratēģisko koncepciju, atzina Krieviju par galveno draudu aliansei un koncentrējās uz alianses austrumu flanga aizsardzību. Tāpat lēma par divu procentu tēriņiem no iekšzemes kopprodukta aizsardzībai, kā arī uzaicināja pievienoties aliansei Somiju un Zviedriju. Makrona 2019. gada izteikums par NATO “smadzeņu nāvi” varēja nogrimt aizmirstībā, jo Ziemeļatlantijas alianse bija izmantojusi iespēju mainīt NATO atturēšanas un aizsardzības politikas pamatus atbilstoši jaunajai realitātei.

IZRĀVIENS, KURA NEBIJA

Latvijas ārlietu ministra ziņojumā par 2023. gadu teikts, ka “Latvijas prioritātes Viļņas samītā bija NATO atturēšanas un aizsardzības spēju stiprināšana, kā arī izrāviena panākšana Ukrainas un NATO attiecībās”. NATO samits Viļņā 2023. gada vasarā, kas Baltijas valstīm un Polijai bija sekmīgs, jo tika apstiprināti jaunie NATO aizsardzības plāni un pieņemta virkne būtisku lēmumu mūsu reģiona drošībai, Ukrainai neatnesa cerēto uzaicinājumu NATO. Gaidas un sarūgtinājums kara plosītajā Ukrainā uzviļņoja tik augstu, ka samita laikā kādā brīdī pat parādījās ziņa, ka Zelenskis uz Viļņu it kā nebrauks... Tomēr galu galā Zelenskis ieradās un Viļņas skvērā teica iespaidīgu un emocionālu runu. Šis NATO samits noslēdzās ar paziņojumu par Ukrainas virzību uz NATO aliansi. Tas ietvēra partneru vienošanos par trīs punktu paketi, kas tuvinātu Ukrainu NATO, palīdzētu valstij uzvarēt karā un pavērtu ceļu tās turpmākajai dalībai aliansē. Punkts viens – tika izveidota praktiskās palīdzības programma, kā mērķis bija palīdzēt Ukrainai pāriet no padomju laika militārās tehnikas uz NATO standartiem; tika izveidota NATO–Ukrainas padome, taču vissvarīgākais paketes punkts bija atkārtots apstiprinājums, ka Ukraina kļūs par NATO dalībvalsti, un to vainagoja lēmums uz Ukrainu neattiecināt Dalības rīcības plāna (*The Membership Action Plan* jeb MAP) prasības, tādējādi paātrinot iestāšanās procesu, kad tas sāksies.

Kopumā tika pieņemti vairāki vajadzīgi politiski diplomātiski lēmumi un sperti daži soļi uz priekšu atbalstā Ukrainai. Taču cerētā izrāviena atkal nebija. Izrāvieni neatnesa arī NATO Vašingtonas 75. jeb jubilejas samits 2024. gada 9.–11. jūlijā. Izskanēja solījumi Ukrainai piegādāt vairāk pretgaisa aizsardzības iekārtu un F-16 lidmašīnu, bet ne uzņemšanu NATO. Zīmīgi, ka, tuvojoties samitam, Zelenskis jau laikus sāka sagatavot Ukrainas sabiedrību, lai atkal neuzvirmotu cerības uz neiespējamo.

NO “NEIESPĒJAMĀ” UZ IESPĒJAMO

2023. gadā, personīgi piedaloties NATO un ES aizsardzības ministru, kā arī Ukrainas kontaktgrupas jeb tā dēvētā Ramšteinas formāta sanāksmēs, no vienas puses, bija iespēja pieredzēt, kā, atbalstot Ukrainu, valstis kāpj pāri pašu sazīmētajām “sarkanajām līnijām”, bet, no otras puses, piedzīvot nožēlu, ka tas notiek tik nepiedodami lēni.

Vēl pirms Krievijas iebrukuma ASV, Lielbritānija un citas valstis, tajā skaitā Latvija, uz Ukrainu sūtīja ieročus. Tolaik Vācijas lēmums par 5000 ķiveru sūtījumu Ukrainas

pusē tika nodēvēts par “joku”, kamēr Vācijas politiķi skaidroja, ka nevēloties situāciju “eskalēt” un centīšoties panākt “mierīgu risinājumu”. Gandrīz piecus mēnešus pēc Krievijas pilna mēroga iebrukuma Vācija piegādāja Ukrainai pirmo ieroču sūtījumu, bet vēl ne smago artilēriju un tankus. 2023. gada sākumā pēc ilgas pārliecināšanas kampaņas Vācija piekrita “Leopard” tanku nosūtīšanai. Tā palēnām, pārvarot dažu valstu pretestību, tika izveidota gan tanku koalīcija, gan F-16 koalīcija piegādēm Ukrainai, gan citas koalīcijas.

Šajā ceļā, “neiespējamo” padarot par iespējamu, būtiska ir bijusi gan ASV aktīvā pozīcija, gan NATO ģenerālsekretāra Jensa Stoltenberga spēja vadīt diskusijas tā, ka sākotnēji nepārkāpjami “nē” tiek apieti un visi agrāk vai vēlāk nonāk pie kopīgā “jā”. Radās iespaids, ka pirms katras tikšanās un sanāksmes NATO ģenerālsekretārs ir rūpīgi nomērījis “vidējo temperatūru” un tikšanās laikā, kur vārds tika dots pilnīgi visiem, racionāli virzīja diskusiju, lai dažus negribīgos viedokļus tomēr aizvirzītu līdz nomērītajam viduspunktam – kopīgam lēmumam, bet arī neļaujot kāpt šim viduspunktam pāri. Sanāksmēs, kuras vadīja J. Stoltenbergs, lieliski varēja just viņa ilggadējās pieredzes svaru.

J. Stoltenberga retrospekcijā viena no sarkanajām līnijām bija NATO tiešs militārs atbalsts Ukrainai, jo Putins bija draudējis, ka tādā gadījumā NATO, tieši iesaistoties konfliktā, ir jārēķinās ar iespējamu uzbrukumu, tajā skaitā, izmantojot kodolieročus.³ Tieši tas arī sākotnēji radīja domu par Ukrainas Aizsardzības kontaktgrupas jeb tā dēvētās Ramšteinas grupas izveidošanu, ko formāli vada ASV un Ukraina un kas atbild par militārās palīdzības koordinēšanu un nogādāšanu Ukrainā. Īsi pirms NATO vadības nodošanas jaunā ģenerālsekretāra Marka Rutes rokās J. Stoltenbergs vēl paguva izveidot NATO programmu drošības palīdzībai un apmācībai Ukrainai, simboliski nodzēšot vēl vienu Putina sarkano līniju, kas bija eksistējusi, kā izrādās, jau atkal vienīgi Rietumvalstu līderu prātos.

Arī NATO paplašināšanās, uzņemot Somiju un Zviedriju, bija atbilde gan faktiskajam drošības apdraudējumam, kas nāk no Krievijas, gan Putina ultimātam pirms kara sākuma. Faktiski NATO veiksmīgi apguva paplašināšanās iespēju.

Savukārt Zelenskis turpināja cīnīties par Ukrainas iespējām – ja vēl 2023. gada vasarā NATO samita laikā Viļņā viņš negribīgi bija spiests atzīt, ka “Ukraina saprot, ka nevar kļūt par NATO dalībvalsti, kamēr turpinās karadarbība”, tad savā Uzvaras plānā Ukrainai Zelenskis ļoti skaidri pieprasa NATO dalībvalsts statusu vai reālas drošības garantijas. Kamēr Marks Rute pieļauj, ka Ukraina varētu būt “33. vai 34. NATO dalībvalsts”, Zelenskis savdabīgā sociālo mediju diskusijā norāda – trīsdesmit trešā! Galu galā, ar Eiropas Savienību iestāšanās sarunas jau ir sāktas.

SAVSTARPĒJĀS NOVĀJINĀŠANĀS KARŠ

Politiskajā telpā nav īpašu diskusiju par to, kā dēvēt Krievijas–Ukrainas karu, proti, tas no manevru kara (lai gan vietām turpinās kā manevru karš) kopumā pāraug par savstarpējās novājināšanas karu, kurā cieš ne vien karojošo valstu, bet arī Ukrainas sabiedroto ekonomikas. Traģisks novājināšanas kara aspekts ir, ka tas notiek arī cilvēcisko resursu jeb demogrāfiskajā plāksnē.

Ekspertu vērtējumi gan turpina būt atšķirīgi par to, vai kara pāraugšana par novājināšanas karu ir vēlama un vai šādā resursu karā Ukraina var uzvarēt.

Alekss Veršiņins (*Alex Vershinin*) norāda: “Novājināšanas karā militāras operācijas nosaka valsts spēja aizvietot zaudējumus un izveidot jaunus formējumus, nevis taktiski vai operacionāli manevri. Labākās izredzes uzvarēt ir tai pusei, kura pieņem novājināšanas kara būtību un vairāk koncentrējas uz to, lai iznīcinātu ienaidnieka spēkus, nevis iekarotu teritoriju.”⁴

“Tas būs ilgstošs karš, kas prasīs gan ilgtermiņa stratēģiju, gan spēju ātri pieņemt lēmumus. Neraugoties uz augstajām likmēm, ir kļuvis pat mazāk skaidrs, vai Vašingtona un Eiropas valstu galvaspilsētas spēs atrast politisko gribu palīdzēt Ukrainai tik ilgi, kamēr vien turpināsies karš,” analizē Francs Stefans Gadijs (*Franz-Stefan Gady*). Autors uzsver, ka Ukrainai un Rietumiem ir priekšrocības resursu ziņā, un novājināšana var kļūt par “būtisku aspektu”, kā panākt uzvaru.⁵

Otrs skatpunkts vēstī, ka ieslīgšana novājināšanas karā ir nevēlama, jo Ukraina tajā zaudē, un Rietumvalstu militārā palīdzība kopā ar Ukrainas pašas resursiem ir mazāka, salīdzinot ar tiem resursiem, kādi ir Krievijas rīcībā. “Krievijas militāri industriālais komplekss nespēj kompensēt Krievijas pašreizējos zaudējumus, bet tas spēj aizvietot savu ekipējumu ātrāk, nekā Rietumi šobrīd to spēj piegādāt Ukrainai. Vismaz šobrīd novājināšanas karš nozīmē Krievijas uzvaru.” Lai gan pašreizējos apstākļos tas rada lielus zaudējumus Krievijai, tomēr ilgtermiņā Maskava uzvar.⁶

Tiesa, šie divi dažādie skatījumi nemaina ekspertu ieteikumus, kā atbalstīt Ukrainu – jāturpina dažāda veida militārais atbalsts, jāattīsta militārā ražošana gan Rietumos, gan Ukrainā, jāsniedz atbalsts izlūkošanā utt. Jautājums tikai – kādā apjomā? Vai ar esošo apjomu pietiek, vai nepieciešami arī jauni atbalsta veidi? Vai Ukrainai piegādes veikt tādā apjomā, lai tā spētu turpināt pretestību, vai arī, ja jau reiz novājināšanas karš ilgtermiņā ir par labu Krievijai, atbalstu būtiski kāpināt, lai Ukraina gūtu izšķirošu uzvaru. Tas kļuvis par vienu no lielās politikas jautājumiem, par ko, kā nojaušams, ASV, Lielbritānija un ES dalībvalstis – Francija, Vācija, Itālija – runā aiz slēgtām durvīm. Baltijas valstis un Polija uzskata, ka jāpanāk Krievijas pilnīga sakāve.

Svarīgi, ka Saeima šā gada 17. oktobrī ar ievērojamu balsu pārsvaru pieņēma Ārlietu komisijas sagatavoto paziņojumu, aicinot Ukrainas sabiedrotos atbalstīt pozīciju, ka Krievijas agresīvo politiku apturēt un reģionā atjaunot mieru var, vienīgi Krieviju sakaujot.⁷

MĒRĶIS – BEIGT KARU

“Lielbritānija, Francija un vairums citu Eiropas valstu vēlas, lai Krievijas imperiālistiskās un revizionistiskās ambīcijas tiktu sakautas un Ukrainas teritorija atjaunota tās starptautiski atzītajās robežās, tādējādi aizstāvot pastāvošo teritoriālo un politisko kārtību. Tomēr ASV un Vācija (precīzāk, Baltais nams un *Chancellery*) grib tikai, lai Ukraina nezaudētu. Viņi cer, ka kara stagnēšana vai taktiska Ukrainas uzvara var piespiest Putinu pārskatīt viņa stratēģiju un uzsākt sarunas. Pretēji Kijivai, viņi negrib izšķirošu kara iznākumu, galvenokārt, bet ne tikai baidoties par eskalāciju.”⁸

Ko domā un saka paši ukraiņi? Viens ir publiskajā telpā izskanējusi prezidenta Zelenska nelokāmā pozīcija un argumenti par aizstāvēšanās kara turpināšanu, teritoriju atgūšanu un ieroču piegādēm, uzrunājot Rietumus.

Uzturot neformālus kontaktus ar Ukrainas politiķiem, var saprast, ka laikā, kad ASV kongress uzkrītoši vilcinājās ar lēmumiem par ieroču piegādēm Ukrainai, šī pozīcija kļuva mazāk monolīta, vietumis sliecoties par labu iespējamām pamiera sarunām ar Krieviju. Pēc Kurskas un citu teritoriju ieņemšanas kļuva skaidrs, ka no sarunu iespējas savukārt atteicies Putins.⁹ Tomēr ne Ukraina, ne Krievija sarunu iespējas pilnībā neizslēdz, laiku pa laikam signalizējot, ka teorētiski tāda iespēja pastāv.¹⁰

Par noskaņojumu Ukrainas sabiedrībā virkni pētījumu veicis Ilko Kučereva Demokrātisko iniciatīvu fonds kopā ar Razumkova socioloģijas centru. Pētījumā “Ukrainas Neatkarības diena: ceļš uz uzvaru, identitāti un valsts vērtību uztvere kara laikā”, kas veikts pusotru gadu pēc pilna mēroga iebrukuma Ukrainā, dati ir pārsteidzoši un atklāj Ukrainas sabiedrības ļoti augstās pretestības spējas. Uz jautājumu “Vai lepotaties ar Ukrainas pilsonību?” 85 % aptaujāto atbildējuši “jā” un “drīzāk jā”, “nē” un “drīzāk nē” – 7,8 %, “nezinu” – 3,7 % aptaujāto. Uz jautājumu, vai būtu pieņemamas kādas Krievijas prasības Ukrainai apmaiņā pret agresijas izbeigšanu, “nē” un “drīzāk nē” atbildējuši 73,8 %, “jā” un “drīzāk jā” – 18,4 %, “nezinu” – 7,8 % aptaujāto. Jau detalizētāk šīs iespējamās prasības izsverot, visasākā ir reakcija par iespēju okupētās teritorijas atzīt par Krievijas Federācijas sastāvdaļu: uz to atbildi “nē” un “drīzāk nē” snieguši 90,4 %, “jā” un “drīzāk jā” – 4,7 % aptaujāto. Diezgan līdzīga ir attieksme

pret iespējamām prasībām Ukrainai atteikties no iestāšanās NATO un krievu valodai piešķirt oficiālas vai valsts valodas statusu. “Nē” un “drīzāk nē” attiecīgi 73,8 % un 75,1 % aptaujāto; “jā” un “drīzāk jā” – 18,4 % un 18,2 % aptaujāto.¹¹

Pētījumā “Karš un diplomātija: ukraiņu attieksme pret iespējamajām sarunām un drošības garantijām”, kas veikts 2024. gada vasarā, tas ir 2,5 gadus pēc kara sākuma, atklājas, ka Ukrainas sabiedrības izturētspēja ir joprojām ārkārtīgi augsta, lai gan karš ir atstājis ļoti smagas sekas. Aptuveni trešdaļa (32 %) Ukrainas iedzīvotāju uzskata, ka ar agresorvalsti Krieviju sarunas varētu sākt tikai pēc visu okupēto Ukrainas teritoriju atbrīvošanas. Tikai 9 % aptaujāto atzīst, ka būtu gatavi okupētās teritorijas atzīt par Krievijas Federācijas sastāvdaļu, ja tas ļautu beigt karu (2023. gada augustā – mazāk nekā 5 %), savukārt 81 % uzskata, ka tas ir nepieņemami (2023. gada augustā – 90 %). Līdzīgi ir arī citi dati. Tāpat lielākā daļa ukraiņu (64 %) uzskata, ka Krievijas agresija bija “nenovēršama”, un aptuveni tikpat daudzi (59,5 %) – ka nākotnē gaidāms vēl viens Krievijas uzbrukums, lai arī kā šis karš beigtos.¹²

Ukrainas sabiedrības gatavība pretoties agresijai ir ļoti augsta arī kara trešajā gadā. Tas nozīmē, ka politiķiem nav sevišķi daudz vietas politiskajiem manevriem, pat ja teorētiski par tādiem būtu domāts. Zelenska 10 punktu Miera plāns (*Ukraine's Peace Formula*), ar kuru viņš nāca klajā 2022. gadā, paredzēja Ukrainas teritorijas atgūšanu (ieskaitot Krimu), Krievijas karaspēka izvešanu, īpaša tribunāla veidošanu un kara noziedznieku tiesāšanu, kā arī citus punktus. Plāns 2023. gadā tika plaši apspriests vairākās starptautiskās sanāsmēs, līdz 2024. jūnijā Šveicē, Birgenštokā, tika sarīkots Pirmais Ukrainas Miera samits. No 92 valstīm un astoņām starptautiskām organizācijām, kas bija pārstāvētas samitā, gala deklarāciju parakstīja vairāk nekā 80 valstis un sešas organizācijas. Krievija ne tikai nepiedalījās, bet dienā pirms samita izvirzīja jaunu ultimātu. Tas paredzēja, ka Ukrainai jāizved karaspēks un Krievijai jānodod Doņeckas, Luhanskas, Hersonas un Zaporīžjes apgabali, ieskaitot arī teritorijas, kuras kontrolē Ukraina, jāpieņem neitrāls valsts statuss, atsakoties no plāniem iestāties NATO vai nākotnē izvietot kodolieročus savā teritorijā.

Šā gada 16. oktobrī Ukrainas prezidents V. Zelenskis Ukrainas parlamentā *Verhovna Rada* deputātus iepazīstināja ar Uzvaras plānu, ko jau bija paguvjis apspriest ar ASV, Lielbritānijas, Itālijas, Francijas un Vācijas līderiem.¹³ Plāna mērķis ir panākt, ka Ukraina kopā ar sabiedrotajiem demonstrētu tādu spēku, ar ko Putins būtu spiests rēķināties un kas kļūtu par priekšnoteikumu mieram. Plāns ir kompakts: tas sastāv no pieciem punktiem un trīs slepeniem pielikumiem. Tā centrā ir Ukrainas ģeopolitiskā un militārā drošība – tūlītējs uzaicinājums pievienoties NATO (vai stingras Rietumvalstu sniegtas drošības garantijas), kā arī Ukrainas apbruņošana, kas nodrošinātu uzvaru un Krievijas atturēšanu. Faktiski plānam, pirmkārt, jānodrošina skaidrība, ar kādām drošības garantijām Ukraina var rēķināties jau tuvākajā

nākotnē. Tas ir Ukrainas uzdots tiešs jautājums, kā Rietumi saredz Ukrainas ģeopolitisko nākotni.

Ukrainas puse uzsver, ka uzaicinājumam NATO būtu jānāk vēl ASV prezidenta Baidena pilnvaru laikā. Tieši kādā veidā Ukraina pievienotos NATO, jau būtu tālāku sarunu jautājums, kur svarīgi, kā to redz paši ukraiņi. Būtiski, ka tam piekrišanu izteicis gan bijušais NATO ģenerāļsekretārs, gan amatā esošais Marks Rute.

Otrs plāna mērķis ir intensificēt karadarbību, radot Ukrainai iespēju sekmīgām ofensīvām frontē, kā arī Ukrainas teritorijas neatgriezeniska aizsardzība. Iekļauta prasība piegādāt Rietumu solītos ieročus pēc iespējas ātrāk un vairāk, prasība pēc Rietumvalstu atļaujas izmantot tālas darbības raķetes pret leģitīmiem militāriem mērķiem Krievijas teritorijā, kā arī lūgumi pēc pretgaisa aizsardzības iekārtām, kas Ukrainai ir vitāli svarīgas aizstāvēšanās karā. Tāpat Ukraina rosina savā teritorijā izvietot ar kodolieročiem nesaistītu atturēšanas līdzekļu kopumu, lai nodrošinātos pret Krievijas turpmāko agresiju.

Plāns skar arī Ukrainas stratēģisko un ekonomisko potenciālu, ekonomisko sadarbību ar ASV un ES, kā arī Ukrainas militārās pieredzes izmantošanu pēc kara. Ukraina piedāvā ES un ASV vienoties par nosacījumiem un parakstīt vienošanos, kas ļautu kopīgi izmantot Ukrainas stratēģiski svarīgos resursus, piemēram, litiju, titānu, grafitu. Tāpat Kijiva rosinājusi pēc kara daļu ASV militārā kontingenta Eiropā aizstāt ar Ukrainas armiju. “Ja sākam īstenot Uzvaras plānu tagad, mēs varam beigt karu ne vēlāk kā nākamajā gadā,” sacīja Zelenskis.¹⁴

ĪSTAIS LAIKS IR TAGAD!

Ukrainas sabiedroto vilcināšanās pilnā mērā atbalstīt Ukrainu un ieilgusi sekošana ASV prezidenta drošības padomnieka Salivana “vārdes vārišanas” taktikai, proti, atbalstīt Ukrainu palēnām, pamazām, lai nesadusmotu Putinu un “neeskalētu” Krievijas kodoldraudus, radījusi iestigšanu novājināšanās karā. Neraugoties uz dažādiem Putina signāliem – paziņojumiem par paaugstinātu kodolgatavību, kodolgatavības mācībām, nodomu pārskatīt Krievijas 2021. gadā pieņemto kodoldoktrīnu – situāciju neeskalēja pat Ukrainas karaspēka iebrukums Krievijas teritorijā, kas sākās šā gada 6. augustā.

Sabiedrotajiem nepiedodami kavējoties ar ieroču piegādēm, spiežot Zelenski atkal un atkal lūgt solītā izpildi, vienīgais plāns “dienas beigās” uz galda ir un paliek ap 80 valstu atbalstītais Ukrainas Miera plāns un Uzvaras plāns, par kuru sarunas vēl turpinās.

“Mana nostāja ir ļoti skaidra. Mēs atteicāmie no mūsu [kodol]ieročiem, bet vietā neko neiegūvām. Vienīgi pilna mēroga karu un nāvi. Tāpēc šodien mums ir tikai viena izeja. Mums vajadzīgs NATO, jo mums nav ieroču, kas var apturēt Putinu,” uzsver Zelenskis, atsaucoties uz Ukrainas pievienošanas līgumam par kodolieroču neizplatīšanu.¹⁵

“Vislielākais izaicinājums Ukrainai saistīts ar [pretinieka] pārsvaru – skaitliskais pārsvars, iedzīvotāju skaits, ražošanas apjoms, [...] teritorijas lielums, demogrāfija un tamlīdzīgi,” uzsver NATO Eiropas spēku virspavēlnieks, ASV armijas ģenerālis Kristofers Kavoli (*Christopher G. Cavoli*).¹⁶

Ir skaidrs, ka Krievijas skaitliskā pārspēka priekšā tikai izšķiroša ASV un Eiropas sabiedroto rīcība var radīt priekšnoteikumus Ukrainas uzvarai. Veidojoties Krievijas-Ķīnas-Ziemeļkorejas-Irānas asij un turpinoties konfliktam Tuvējos Austrumos, tālāka kara ieiešana stagnācijas pakāpē Ukrainā potenciālos agresorus tikai iedrošinās uz jauniem militāriem konfliktiem. Pat daļēja Krievijas uzvara Ukrainā radītu ļoti bīstamu precedentu. Tas nozīmētu, ka kodollielvalsts bez būtiskām sekām var īstenot agresiju un kara noziegumus pret citu valsti un dzēst noteikumus balstīto starptautisko kārtību. Vai tik smagas sekas Eiropa un pasaule spēs panest? Vēl ir iespējas to novērst.

Laikā, kad top šī raksta pēdējās rindkopas – 2024. gada decembrī – karš starp Ukrainu un Krieviju joprojām ir intensīvs, un kaujas laukā un starptautiskajā atbalstā ir vērojami būtiski notikumi. Ukrainas prezidents Volodimirs Zelenskis turpina intensīvi strādāt, lai nodrošinātu starptautisko atbalstu, tostarp iespējamās sarunas ar ASV ievēlēto prezidentu Donaldu Trampu.

Taču skaidrs ir viens, lēmuma pieņemšana par Krievijas uzsāktā kara izbeigšanu var notikt tikai ar Ukrainas galavārdu. Ukrainas nostāja tiks formulēta Kijivā un nevis kaut kur ārpusē. Kā decembrī notikušajā EDSO 31. Ministru padomes sanāksmē teica Ukrainas ārlietu ministrs Andrijs Sibiha: “Nebūs ne Jaltas-2, ne Minskas-3. Krievija vēlas pasauli ar ietekmes zonām, taču starptautiskajai sabiedrībai kopīgi un apņēmīgi pret to ir jāiestājas un jāpalielina kara cena Krievijas agresoram, liekot Maskavai pieņemt taisnīgu mieru. (..) Nebūs nekādu kompromisu par mūsu teritoriālo integritāti, suverenitāti vai nākotnes drošību.

ATSAUCES

- ¹ Foy, H., "Former Nato chief Jens Stoltenberg: 'So far, we have called Putin's bluff'," *Financial Times*, 4.10.2024. Pieejams: <https://www.ft.com/content/5b63bdc1-9e74-4464-92df-a5aa83c5b221>.
- ² Politi, J., et al., "US says Russia could invade Ukraine in early 2022," *Financial Times*, 4.12.2021. Pieejams: <https://www.ft.com/content/90873607-8a8a-48fb-8cb0-3414e277bf25>.
- ³ Foy, H., "Former Nato chief Jens Stoltenberg: 'So far, we have called Putin's bluff'," *Financial Times*, 4.10.2024. Pieejams: <https://www.ft.com/content/5b63bdc1-9e74-4464-92df-a5aa83c5b221>.
- ⁴ Vershinin, A., "The Attritional Art of War: Lessons from the Russian War on Ukraine," RUSI, 18.03.2024. Pieejams: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/attritional-art-war-lessons-russian-war-ukraine>.
- ⁵ Gady, F.S., "Making Attrition Work: A Viable Theory of Victory for Ukraine," IISS, 9.02.2024. Pieejams: <https://www.iiss.org/online-analysis/survival-online/2024/01/making-attrition-work-a-viable-theory-of-victory-for-ukraine/>.
- ⁶ Gressel, G., "Beyond the counter-offensive: Attrition, stalemate, and the future of the war in Ukraine," *European Council on Foreign Relations*, 18.01.2024. Pieejams: <https://ecfr.eu/publication/beyond-the-counter-offensive-attrition-stalemate-and-the-future-of-the-war-in-ukraine/>.
- ⁷ Latvijas Republikas Saeima, "Saeima paziņojumā uzsver starptautiskās Krimas platformas nozīmi Ukrainas atbalstam," LV portāls, 17.10.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/368857-saeima-pazinojuma-uzsver-starptautiskas-krimas-platformas-nozimi-ukrainas-atbalstam-2024>.
- ⁸ Gressel, G., "Beyond the counter-offensive: Attrition, stalemate, and the future of the war in Ukraine," *European Council on Foreign Relations*, 18.01.2024. Pieejams: <https://ecfr.eu/publication/beyond-the-counter-offensive-attrition-stalemate-and-the-future-of-the-war-in-ukraine/>.
- ⁹ Babaiev, B., "Kremlin claims peace talks no longer possible," *RBC Ukraine*, 20.08.2024. Pieejams: <https://newsukraine.rbc.ua/news/kremlin-claims-peace-talks-no-longer-possible-1724116887.html>.
- ¹⁰ Melkozerova, V., "Ukraine wants peace talks in wake of Russia incursion, but not directly with Putin," 19.08.2024. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/war-in-ukraine-russia-peace-talks-vladimir-putin/>.
- ¹¹ "Independence Day of Ukraine: Way to Victory, Identity, and Perception of the State's Value Amid the War," *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation*. Pieejams: <https://dif.org.ua/en/article/independence-day-of-ukraine-way-to-victory-identity-and-perception-of-the-states-value-amid-the-war>.
- ¹² "War and diplomacy: How Ukrainians are relating to possible negotiations and security guarantees," *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation*. Pieejams: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/200123325866d85949ca6953.89629480.pdf>
- ¹³ "May Our Collective Work Under the Victory Plan Result in Peace for Ukraine as Soon as Possible. Speech by the President in the Verkhovna Rada," *President of Ukraine*, 16.10.2024. Pieejams: <https://www.president.gov.ua/en/news/haj-nasha-spilna-robota-za-planom-peremogi-yak-najshvidshe-ob-93849>.
- ¹⁴ Turpat.
- ¹⁵ Barkhush, A., "Zelenskyy: We Gave Away Our Nuclear Weapons and Got Full-Scale War and Death in Return," *United24 Media*, 22.10.2024. Pieejams: <https://united24media.com/latest-news/zelenskyy-we-gave-away-our-nuclear-weapons-and-got-full-scale-war-and-death-in-return-3203>.¹⁶ *A Conversation With Supreme Allied Commander Europe (SACEUR) Christopher G. Cavoli*, 15.08.2024. Pieejams: <https://www.cfr.org/event/conversation-supreme-allied-commander-europe-saceur-christopher-g-cavoli-0>

SKAIDRĪBAS UN NESKAIDRĪBAS

Edmunds Ceperītis

Latvijas Republikas Saeimas Eiropas lietu komisijas priekšsēdētājs

2024. bijis Eiropas Parlamenta vēlēšanu gads, kurā vēlētājiem bija iespēja atbildēt uz jautājumu – kādu jūs vēlaties redzēt Eiropas nākotni. Tomēr medijiem vēl labu laiku pēc vēlēšanu noslēguma bijis sarežģīti īsi un skaidri noformulēt, kā šo vēlētāju izvēli raksturot. No vienas puses, var skatīties uz politisko grupu mandātu izmaiņām – vairāk konservatīvajiem un galēji labējiem spēkiem, mazāk – liberāļiem. No otras puses, gala iznākums ir iepriekšējam sasaukumam līdzīga koalīcija, ko veido tās pašas politiskās grupas – iegūstot mazāku pārstāvniecību, taču joprojām pārstāvēt vairākumu vēlētāju. Tāpat bez izmaiņām amatā apstiprināta ES redzamākā seja – EK prezidente Urzula fon der Leiena.

Līdz galam šo simtiem miljonu eiropiešu izvēļu sekas, visticamāk, varēs saprast tikai ilgtermiņā un pēc konkrētiem lēmumiem. Iespējams, Eiropas Savienības nākotne turpinās iet ceļu, kas joprojām ir samērā līdzīgs iepriekš redzētajam. Iespējams, tas tomēr pagriezīsies citā virzienā.

Šāda neskaidrība un nespēja uzreiz pēc vēlēšanām ieraudzīt skaidru rezultātu droši vien nenāk par labu demokrātijai un vēlētāju motivācijai. Turklāt, līdz ar cita demokrātijas apdraudējuma – galēji labējo spēku popularitātes – pieaugumu arvien sarūk iespējas vienotas politiskās ideoloģijas pārstāvjiem iegūt skaidru vairākumu. Tāpēc neskaidrība un nenoteiktība pakāpeniski kļūst par visai Eiropas politiskajai telpai raksturīgu iezīmi.

Vispirms tā atspoguļojas pēcvēlēšanu periodā, kurā jāveido arvien neparastākas politisko spēku sadarbības konstrukcijas. Tā kā šādas plašas koalīcijas atstāj maz telpas spēcīgiem politiskiem līderiem ar pietiekami stabilu mandātu, neskaidrības iezogas arī spējā atbildēt uz lielajiem politikas izaicinājumiem.

Diemžēl globālā dienaskārtībā izaicinājumu netrūkst. Arvien izteiktāk jūtam, ka dzīvojam neskaitāmu savstarpēji saistītu krīžu pasaulē, kas krājas kā nebeidzams

darāmo darbu saraksts. Krievijas un Putina asiņainais karš joprojām apdraud gan Ukrainas iedzīvotāju dzīvības, gan cenšas pārrakstīt starptautiskās kārtības un valstu suverenitātes normas. Antidemokrātisko spēku ietekme pieaug dažādās pasaules daļās, arvien biežāk notiek uzbrukumi neatkarīgiem medijiem un tiesiskumu sargājošām institūcijām. Joprojām fonā jūtama Covid-19 pandēmijas ietekme, aktīvi tiek pārrakstīti tirdzniecības un ekonomiskās attīstības nosacījumi – un arī klimata krīze, kā arī citi draudi citām dzīvības atbalsta sistēmām paliek bez pienācīgas atbildes.

Arī notikumi ciešā Eiropas tuvumā prasa konkrētāku nostāju no Eiropas līderiem. Izraēlas un tai naidīgo militāro spēku darbības joprojām rada plašākas eskalācijas risku Tuvajos Austrumos. Asada režīma sabrukums Sīrijā paver iespējas jaunai kārtībai, kā aprises tikai pakāpeniski kļūst skaidrākas. Šajos un citos jautājumos nav grūti definēt eiropiešu vairākuma intereses – mazāk konfliktu, mazāk apdraudējumu noteikumos balstītai pasaules kārtībai, mazāk civiliedzīvotāju upuru un vairāk abpusēji izdevīgas sadarbības – tajā skaitā globālo izaicinājumu risināšanā.

Taču dažādu ekspertu komentāri, kuros uzsvērtā atbildīgu lēmumu un mērķtiecības izšķirīgā nozīme, pēdējā laikā paliek ja ne gluži bez klausītājiem valstu vadītāju starpā, tad tomēr bez tāda līmeņa rīcības, kas šīs eiropiešu kopīgās intereses izlēmīgi aizstāvētu.

Atbalsts Ukrainai un atbilstošs spiediens pret Krievijas vardarbīgo režīmu ir viens no spilgtākajiem piemēriem ekspertu ieteikumu atstāšanai bez pilnvērtīgas rīcības, kam Latvijā esam bažīgi sekojuši līdzī. Lai arī ik pa laikam esam saņēmuši atbalstu Baltijas valstu virzītajām iniciatīvām, kopumā Eiropas valstu vadītāju rīcības un to trūkums līdz šim nerada pamatu optimistiskam skatam uz drošu Eiropas nākotni.

Diemžēl šādas neizteiksmīgas atbildes uz Eiropas dziļāko vērtību un principu apdraudējumiem rada neomulīgu gaisotni arvien lielākai daļai sabiedrības – sajūtu, kas ir labi pazīstama tiem, kuri sekojuši līdzī rīcībām un to trūkumam saistībā ar gatavību pandēmijām, klimata krīzei vai citām salīdzinoši nomācošām jomām.

Nenoliedzami, šādā politiskā augsnē ir liels atbalsta potenciāls tiem, kas būs gatavi izlēmīgi rīkoties. Zīmīgi, ka Eiropas Savienības mērogā šobrīd viena no pretendētēm uz šāda līdera lomu ir Kaja Kallasa, kura, kā sagaidāms, izmantojusi doto mandātu, lai ES vārdā īpaši asi vērstos pret Krievijas radītajiem apdraudējumiem, piemēram, Baltijas jūras infrastruktūrai. Tomēr, ņemot vērā, ka nu jau divi ES valstu premjerministri viesojušies Maskavā, uzdevums nebūs vienkāršs.

Noslēdzot 2024. gadu, vairāki ļoti nozīmīgi jautājumi joprojām ir neskaidri – grūti prognozēt Krievijas kara ekonomikas nākotni, Trampa prezidentūras otrā termiņa aprises un ietekmi uz atbalstu Ukrainai, vēlēšanu iznākumu Vācijā. Taču var iezīmēt

dažus izaicinājumus, kas Latvijai un Eiropai tuvojas neizbēgami – un prasa skaidras atbildes.

Pirmais – arvien palielināsies sadarbības nepieciešamība. Šobrīd drošības jautājumi ir vieni no tiem, kas skaidri parāda nepieciešamību pēc kopīga darba pāri Eiropas valstu robežām – gan saistībā ar aizsardzības spējām, gan cita veida apdraudējumiem. Tomēr arvien plašāk saasināsies arī klimata krīzes izpausmes un neizbēgama vajadzība veikt pāreju prom no fosilajiem resursiem. Tāpat Krievijas mēģinājumi destabilizēt enerģijas, pārtikas un citas sistēmas radīs nepieciešamību būt gataviem meklēt jaunus risinājumus dažādām krīzēm. Arī tehnoloģiju attīstība, sociālo tiklu monopoli un saistītie izaicinājumi demokrātiskiem procesiem un sabiedrībai kopumā liks pārdomāt veidus, kā rakstīt jaunus noteikumus globālajai mediju telpai. Tāpēc atsevišķos jautājumos būs jāatrod kopīga valoda ar, piemēram, Ķīnu, par spīti arvien pieaugošām atšķirībām pasaules redzējumā.

Otrais – draudi demokrātijai. Reizēm mums ir vēlme lielu daļu atbildības par demokrātijas mūsdienu problēmām vienkārši novelt uz teju anonīmiem un bezpersoniskiem tehnoloģiju attīstības spēkiem, bet 2024. gads pierādījis, ka šādi apdraudējumi tiek ļoti apzināti veidoti gan no Krievijas, gan citām pusēm. Lai meklētu vājās vietas vēlēšanu norisē un manipulētu ar demokrātiskajiem procesiem, noder gan augsto tehnoloģiju risinājumi – maldinoši video, masveidīgas kampaņas sociālajos tīklos – gan arī pavisam vienkārši rīki ar vēlētāju uzpirkšanu, iebiedēšanu un spiediena izdarīšanu dažādos veidos. Vienlaikus vērojamas nozīmīgas tendences mediju patēriņa jomā, kur arvien lielāku lomu ieņem īsa formāta video, kas pakāpeniski aizvieto tekstu. Tādējādi tradicionālo mediju ietekme draud vēl tālāk samazināties, arvien lielāku daļu interpretācijām par notikumiem atstājot video (un audio) satura veidotāju – šaura populāru personību loka – pārziņā. Lieki teikt, ka šāda vide bez jebkādiem mediju ētikas noteikumiem sarežģīs darbu tiem, kas mēģinās dzēst ugunsgrēkus savvērestību teoriju, maldināšanas un ekstrēmisma politikas jomā.

Un trešais – parādīsies aktīvāki centieni apšaubīt noteikumus balstītu pasaules kārtību no arvien plašāka spēlētāju loka. Pmamācošs piemērs ir Viktora Orbāna rīcība Ungārijas prezidentūras laikā Eiropas Savienības Padomē. Vispirms, prezidentūra tika atklāta ar vizīti Maskavā, metot izaicinājumu ES kopējās ārpolitikas veidošanas noteikumiem. Vēlāk Orbāns izmantoja iespēju ārkārtīgā steigā sarīkotā vizītē klātienē doties apsveikt pašpasludinātos Gruzijas vēlēšanu uzvarētājus, tādējādi leģitimējot šīs vēlēšanas, kamēr vairums ES ar bažām saņēma ziņas par pārkāpumiem vēlēšanu norisē. Arī vēlākajās rīcībās Ungārija ieturēja šo pašu nostāju – neatbalstot Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas kopīga paziņojuma sagatavošanu par vēlēšanu pārkāpumiem un pret protestētājiem vērsto vardarbību.

Visi šie ir bijuši apzināti soļi, lai pārbaudītu, kurus noteikumu pārkāpumus citas Eiropas valstis nosodīs un kurus ne, tādējādi pieļaujot, ka tie kļūst par jauno normu.

Ungārija ir tikai viens no piemēriem. Līdzīgus mēģinājumus pārbaudīt un paplašināt starptautisko noteikumu un tajos balstītās kārtības robežas var redzēt no Krievijas, Ķīnas, Irānas, Gruzijas, Azerbaidžānas, Izraēlas un, diemžēl, arvien garāka valstu saraksta.

Šādu savstarpēji saistītu izaicinājumu laikmetā tomēr slēpjas zināms politisks potenciāls. Aktuālās tendences apdraud demokrātiju, drošību, cilvēktiesības un valstu suverenitāti – vērtības, kas joprojām vairākumam eiropiešu ir ļoti nozīmīgas. Tātad tā ir iespēja, ko potenciālie Eiropas līderi var izmantot. Spējot izvairīties no vienkāršas plūšanas pa straumi, bet tā vietā veidojot, aizstāvot un skaidrojot drosmīgu vīziju, kas patiesi spēj aizsargāt šīs svarīgās vērtības un sniegt atbildes uz lielajiem izaicinājumiem, ir iespējams iegūt ļoti plašu un noturīgu sabiedrības atbalstu. 2025. gads parādīs, vai kāds no politikas līderiem šādu vērienīgu izaicinājumu uzņemsies.

DROŠĪBA KĀ NEMAINĪGA PRIORITĀTE BĪSTAMĀ PASAULĒ

Dr. Toms Rostoks

Drošības un stratēģiskās pētniecības centra direktors,
Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija

Latvijas ārpolitika ir eksistenciāla, proti, nozīmīgākais ārpolitikas mērķis ir drošība un izdzīvošana. Diemžēl izmaiņas starptautiskajā vidē pēdējos gados liek no jauna uzsvērt Latvijas ārpolitikas pamatmērķu – “nodrošināt demokrātiskas valsts neatkarību, ilgtspējīgu drošību un sabiedrības labklājību” – nozīmi. Šis droši vien arī ir iemesls, kādēļ vārds “DROŠĪBA” ir ticis īpaši izcelts Latvijas ārlietu ministra Krišjāņa Kariņa ikgadējā ziņojumā par 2023. gadu.¹ Latvija var stiprināt savu drošību dažādos veidos, taču panākt ilgtspējīgu drošību būs iespējams tikai ar sabiedroto palīdzību. Vislabāk būtu, ja starptautiskā vide būtu tāda, kurā Latvijai nebūtu jāuztraucas par savu drošību, tomēr ir maz ticams, ka tuvāko gadu laikā šis mērķis varētu tikt sasniegts. Pagaidām Latvijai atliek paļauties pašai uz sevi un saviem sabiedrotajiem, saglabājot cerību, ka tālākā nākotnē tās drošība varētu balstīties uz noteikumos balstītu starptautisko kārtību, kur lielvaras akceptētu ierobežojumus, ko starptautiskās spēles noteikumi uzliek to rīcības brīvībai.

Eiropas drošību 2024. gadā turpināja noteikt trīs paralēli notiekoši procesi: Krievijas centieni salauzt Ukrainas pretestību, Rietumu atbalsts Ukrainai cīņā par tās neatkarību un Rietumvalstu pakāpeniska militāro spēju stiprināšana, veidojot priekšnosacījumus Krievijas atturēšanai. Būtiska ietekme uz Eiropas drošību bija gan ārpus Eiroatlantiskās telpas notiekošajiem procesiem (Izraēlas īstenotajai militārajai operācijai pret “Hamās” grupējumu un vēlāk arī pret “Hizbullāh” grupējumu Libānā, kā arī konflikta ar Irānu eskalācija un tai sekojošā deeskalācija 2024. gada rudenī), gan arī atsevišķu valstu iekšpolitiskajām norisēm (ASV novilcinātais lēmums par militārās palīdzības paketes piešķiršanu Ukrainai un gatavošanās ASV prezidenta vēlēšanām 2024. gada 5. novembrī). Būtiska Latvijas ārpolitikas prioritāte ir atbalsta sniegšana Ukrainai, un dažādu starptautisko konfliktu saasināšanās

ietekmē partneru sniegto palīdzību Ukrainai un šī jautājuma vietu NATO un ES valstu darba kārtības prioritāšu hierarhijā.

Domājot par drošības prioritāti Latvijas ārpolitikā 2025. gadā, vajadzētu paturēt prātā, ka Latvijas sabiedroto ambīcijas Krievijas-Ukrainas kara kontekstā ir krietni zemākas nekā Latvijas. Kamēr daļa Latvijas sabiedroto vēlas, lai karš beidzas un lai Ukrainai izdotos saglabāt savu suverenitāti un lielāko daļu teritorijas, Latvija ir paudusi, ka tās interesēs ir Krievijas sakāve karā.² Savukārt virkne Latvijas sabiedroto nav gatavi rīcībai, kas ar mazu varbūtību varētu novest pie konflikta eskalācijas starp NATO un Krieviju. Lai arī no eskalācijas visvairāk vajadzētu baidīties tieši kara novājinātajai Krievijai, Rietumvalstu galvaspilsētās joprojām mājō bailes par militārajiem pasākumiem, ko vajadzēs veikt, ja būs jāsniedz pienācīga atbilde uz konflikta eskalāciju no Krievijas puses. Tāpēc daudz izdevīgāk šķiet censties neizraisīt Krievijas agresīvu atbildi uz Rietumvalstu sniegto palīdzību Ukrainai, kas savukārt pieprasītu izlēmīgu atbildi no Rietumu puses.

Rietumvalstīm tik svarīgie starptautiskie kuģošanas ceļi un kritiskā infrastruktūra šķiet vāriģi un vieģli ievainojami. Krievijas raķetes var tikt izmantotas pret mērķiem Polijā, Rumānijā vai Baltijas valstīs. Tas savukārt nozīmētu nepieciešamību sniegt Krievijai tiešu (nevis pastarpinātu – caur Ukrainu) militāru atbildi. Šādā situācijā izlēmīģas rīcības vietā Rietumvalstu galvaspilsētās var iestāties politiskā paralīze. Līdz ar to Ukrainai tiek sniegta mazāka palīdzība nekā nepieciešams cerībā, ka ar to būs pietiekami. Taču var izrādīties, ka nebūs vis, un šādā nepatīkamā situācijā Rietumvalstis var nokļūt jau 2025. gadā. Ironiskā kārtā bailes no eskalācijas var novest pie eskalācijas. Eiropas drošībai papildu riskus 2025. gadā radīs Donalda Trampa otrā prezidentūra, kas varētu izraisīt attiecību pasliktināšanos starp ASV un Eiropu un militārās un ekonomiskās palīdzības Ukrainai būtisku samazinājumu.

LATVIJAS DROŠĪBA 2024. GADĀ

Par spīti saspīlētajai drošības situācijai Eiropā Latvijas drošība 2024. gadā nav pasliktināģusies. Tiesa gan, šis secinājums var izrādīties kļūdainš, ja 2025. gads izrādīsies Ukrainai nelabvēģīģs. Eiropā notiek liels karš, un Krievija, Ukraina un NATO valstis joproģām atrodas tikai daģu soģu attāģumā no katastroģas. Rietumvalstu īstenotā pieeģa Ukrainas kara kontekstā var izrādīties veiksmģģa, ja Krievijai tiek lieģta uzvara karā pret Ukrainu, vienlaikus izvairģoties no konflikta eskalācijas ar Krieviju. Tomēr tikpat labi situāģija Krievijas-Ukrainas karā var mainģties par sliktu Ukrainai, un tādā gadģģjumā Rietumvalstģm vajadzģēs pārskatģt līdzģģinģģo

stratēģiju un Ukrainai sniegtā atbalsta apjomu. Iespējams, ka ar mazāku ASV vēlmi atbalstīt Ukrainu 2025. gadā varētu samazināties arī Eiropas valstu gatavība sniegt palīdzību. Lai arī frontes līnija Ukrainā 2024. gadā nav mainījies būtiski, taču šī kara fāze var izrādīties pārejoša, un kara gaita var mainīties Ukrainai par sliktu. Donalda Trampa atkārtota kļūšana par ASV prezidentu palielina šāda scenārija īstenošanās iespēju.

Būtiski ir mainījies starptautiskais konteksts, kurā Latvija cenšas stiprināt savu drošību. Ir notikusi militārā konflikta paplašināšanās Tuvo Austrumu reģionā, kur Izraēlas īstenotās operācijas Gazas joslā aktīvākā fāze ir pabeigta, taču ir notikusi Izraēlas konflikta ar "Hizbullāh" grupējumu eskalācija, kā arī ir saasinājies Izraēlas-Irānas konflikts.³ Visticamāk, ka aktīvi militārie konflikti Tuvo Austrumu reģionā turpināsies arī 2025. gadā. Konflikta intensitāte var pastiprināties, bet tikpat labi tā var arī samazināties. Lai arī ASV un tās sabiedrotie pastiprināja savu militāro klātbūtni Tuvo Austrumu reģionā un zināmā mērā bija iesaistīti Irānas uzbrukuma Izraēlai atvairīšanā, tomēr ASV galveno uzmanību turpināja pievērst Ķīnas radītajiem apdraudējumiem Austrumāzijā, kur koncentrēts arī būtisks ASV militārās varas apjoms. Arī ASV piesardzībai Ukrainas karā par iemeslu ir pārliecība, ka ASV nevar atļauties iesaistīties karā Eiropā laikā, kad pastiprināta uzmanība jāpievērš Ķīnai.

Pozitīvs pavērsiens ir noticis NATO ietvaros, kur 2024. gadā tika noslēgta Zviedrijas pievienošanās aliansei. Jau pirms formālās pievienošanās tika izplatīts paziņojums par turpmākajos gados gaidāmo Zviedrijas bataljona līmeņa vienības pievienošanu Kanādas vadītajai NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupai.⁴ Tāpat arī turpināja pieaugt NATO valstu aizsardzības izdevumi. Ja 2023. gadā tikai 10 NATO valstu aizsardzības izdevumi sasniedza vismaz 2 % no IKP līmeni, tad 2024. gadā jau 23 valstis bija sasniegušas ieteicamo aizsardzības izdevumu līmeni, NATO Eiropas valstu un Kanādas aizsardzības izdevumiem gada griezumā pieaugot par 17,9 %.⁵ Krietni sliktāk klājās ar Eiropas aizsardzības industrijas produktivitātes palielināšanu, kur turpmākajos gados būs daudz darāmā.⁶ Acīmredzot, miera laikā ir grūti pietiekami strauji kāpināt militārās industrijas produktivitāti un palielināt bruņoto spēku skaitlisko sastāvu. Pārmaiņas daudzu NATO valstu galvaspilsētās ir notikušas, tomēr ne tik strauji, kā to vēlētos Latvija.

Latvijas drošību ietekmējošie lēmumi nereti ir tikuši pieņemti NATO samitos. Piemēram, 2016. gada Varšavas samitā tika pieņemts lēmums par NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupas izveidošanu un nosūtīšanu uz Latviju,⁷ savukārt 2022. gada Madrides samitā tika pieņemts lēmums par kaujas grupas pārveidošanu par brigādes līmeņa vienību.⁸ Tomēr 2024. gada NATO Vašingtonas samitā Latvijai būtiskākie iznākumi bija saistīti ar iepriekš pieņemto lēmumu ieviešanu un alianses valstu militāro spēju kopējo pieaugumu.⁹ Apzinoties, ka Krievijas tālākā rīcība un

NATO valstu drošība ir atkarīga no Krievijas-Ukrainas kara iznākuma, uzsvars ir ticis likts uz ekonomiskās un militārās palīdzības sniegšanu Ukrainai. Vašingtonas samita deklarācijā tika ierakstīts, ka "Ukrainas nākotne ir NATO". Tiesa gan, Ukrainas dalība NATO kļūs iespējama tikai tad, kad sabiedrotie spēs panākt vienprātību šajā jautājumā un kad dalības nosacījumi tiks izpildīti.¹⁰ 2024. gada rudenī reakcija uz V. Zelenska piedāvāto kara izbeigšanas plānu, kas paredzēja Ukrainas uzaicināšanu iestāties NATO, daudzās alianses galvaspilsētās bija piesardzīga.

Viens no iepriekš pieņemtajiem lēmumiem, kura ieviešanā 2024. gadā bija vērojams būtisks progress, bija Kanādas vadītās kaujas grupas pakāpeniska pārtapšana par daudz nacionālo brigādi. 2024. gadā uz priekšu pārvirzījās Kanādas vadītās brigādes štāba celtniecība, un Latvijā turpināja ierasties militārais personāls un kaujas tehnika. Piemēram, jau 2023. gada nogalē Kanāda Latvijā izvietoja 15 "Leopard 2" tankus.¹¹ Savukārt 2024. gada vasarā uz Latviju tika nogādāti Kanādas bruņoto spēku helikopteri,¹² loģistikas, tehniskās apkopes un inženiertehniskie transportlīdzekļi.¹³ 2024. gada novembrī Latvijā norisinājās Kanādas vadītās NATO daudz nacionālās brigādes mācības "Resolute Warrior 2024".

Apzinoties Krievijas-Ukrainas kara radītos apdraudējumus, 2024. gadā Latvija turpināja attīstīt savas aizsardzības spējas, aizsardzības izdevumiem sasniedzot 3,15 % no IKP. Salīdzinoši augsts aizsardzības izdevumu līmenis varētu saglabāties arī turpmākajos gados. Pakāpeniski ir audzis valsts aizsardzības dienestā (VAD) iesaukto karavīru skaits, un turpmākajos gados šādi pieaugošai tendencei vajadzētu saglabāties, lai arī NBS kapacitāte nodrošināt kvalitatīvu militāro dienestu lielākam VAD karavīru skaitam varētu būt problemātiska. Sabiedroto militāro spēju pieaugumam nenotiekot tik strauji, kā Latvija to vēlētos, saglabāsies nepieciešamība Latvijai nodrošināt ievērojamu daļu no kolektīvajiem centieniem nodrošināt atturešanu un aizsardzību iepretim Krievijai. Turpmākajos gados Latvijas rīcībā vajadzētu nonākt tālās darbības raķešu artilērijai, vidējās darbības rādiusa pretgaisa aizsardzības sistēmām un pretkuģu raķešu sistēmām, par kuru iegādi vienošanās tika parakstītas iepriekšējos gados.

Nevarētu gan teikt, ka 2024. gads ir bijis pilnībā labvēlīgs NBS. Viens no iemesliem bija Krievijas "Shahed" bezpilota lidaparāta nokrišana Rēzeknes novadā 7. septembrī. Sākotnējo kritiku par to, ka dronu vajadzēja notriekt un ka tas netika izdarīts, pakāpeniski nomainīja aizdomas, ka (pretēji sākotnējiem paziņojumiem, ka drons tika pamanīts jau Baltkrievijas teritorijā un tā pārvietošanās Latvijas gaisa telpā tika monitorēta¹⁴) NBS nemaz nepamanīja drona ielidošanu Latvijas teritorijā un informāciju par šo incidentu saņēma no policijas, kas to savukārt saņēma no kāda Gaigalavas pagasta iedzīvotāja.¹⁵ Situācijas nopietnību pastiprināja fakts, ka drons bija aprīkots ar sprāgstvielām, kas tika neitralizētas pēc tā nokrišanas. Visticamāk,

Krievijas drona uzdevums bija veikt triecienu kādam mērķim Ukrainas teritorijā, taču tas novirzījās no kursa, pārlidoja pāri visai Baltkrievijai un nokrita Latvijas teritorijā aptuveni 100 km no robežas ar Baltkrieviju. Šī ir bijusi mācībstunda gan NBS, gan arī Latvijas iedzīvotājiem. Sabiedrība incidenta rezultātā ir uzzinājusi divas būtiskas lietas: pirmkārt, ka ir sarežģīti pamanīt gaisa telpā ielidojošu salīdzinoši neliela izmēra dronu, un, otrkārt, ka pretedronu spēju esamība nebūt nenozīmē to vieglu pieejamību miera laikā konkrētā ģeogrāfiskā vietā. Krievijas drona incidents kārtējo reizi norāda, ka līdz ar lielākiem ieguldījumiem aizsardzības nozarē nāk arī lielāka uzmanība un attiecīgi nepieciešamība pēc prasmīgas komunikācijas ar sabiedrību.

PROGNOZĒJAMIE DROŠĪBAS IZAIČINĀJUMI 2025. GADĀ

Ko varam gaidīt no starptautiskās drošības vides 2025. gadā? Pēdējo gadu pārmaiņas starptautiskajā drošībā atgādina vilcienu, kas pakāpeniski uzņem ātrumu, un tas nozīmē, ka nākamais gads, visticamāk, būs ne mazāk dinamisks kā iepriekšējais. Turpināsies militārie konflikti Tuvo Austrumu reģionā, un pastiprināsies virknes valstu (Ķīna, Krievija, Irāna u. c.) mēģinājumi vājināt esošo pasaules kārtību un Rietumu noteicošo lomu tajā. Punktu uz “i” 2024. gada novembrī uzlika Donalda Trampa atkārtotā ievēlēšana ASV prezidenta amatā.

Tomēr, līdzīgi kā iepriekšējos divos gados, vislielāko nozīmi Latvijai saglabās Ukrainā notiekošais karš. Līdz ar to ir vērts aplūkot Krievijas-Ukrainas kara potenciālo attīstību 2025. gadā. Gandrīz trīs gadus pēc pilna mēroga iebrukuma kara iespējamo iznākumu loks ir sašaurinājies, un tos var iedalīt vairāk un mazāk iespējamos. Pie mazāk iespējamiem iznākumiem pieskaitāma Ukrainas uzvara pār Krieviju. Šāds iznākums vēl joprojām ir iespējams, taču tikai pie nosacījuma, ja sabruktu V. Putina režīms, kas savukārt radītu haosu Krievijā un spontānu karaspēka atkāpšanos no Ukrainas. Lai arī Krievijā ir augusi neapmierinātība ar karu, tomēr politiskā režīma krišana ir maz ticama.¹⁶ Lūzuma punkts Krievijā vēl nav sasniegts.

Ja Krievijas sakāve ir maz ticama, tad kādi varētu būt lielākie kara radītie izaicinājumi nākamgad? Raugoties uz izmaiņām iepriekšējā gada laikā (kas bija teritoriālā ziņā nelielas), varētu prognozēt, ka nākamajā gadā kara gaita būtiski nemainīsies. Tomēr būtu kļūdaini uzskatīt, ka nākamais gads lidzināsies iepriekšējam, jo novājināšanas kara (*war of attrition* – no angļu val.) raksturīga iezīme ir samērā straujas izmaiņas pēc ilgstošas nosacītas stabilitātes, ja vienai no karojošajām pusēm izsīkst spēki ātrāk nekā otrai. Nodiluma karš parasti ir izdevīgāks lielām valstīm, karojot

pret mazākām, tāpēc ir pamats pārskatīt pieņēmumus, uz kuriem balstās līdzšinējā Rietumvalstu nostāja attiecībā pret Krievijas-Ukrainas karu un atbalsts Ukrainai.

Detalizētāk ir vērts aplūkot trīs pieņēmumus. Pirmais no tiem paredz, ka abas karojošās puses ir novājinātas, tāpēc Krievija nespēs iegūt izšķirošu pārsvaru, proti, nodiluma karš kļūst bezjēdzīgs, jo neviena no karojošajām pusēm nespēj gūt uzvaru. Iespējams, ka tā notiks Krievijas-Ukrainas karā, tomēr ir vērts apsvērt arī Ukrainai nelabvēlīgākus scenārijus. Krievijas cerības galvenokārt ir saistītas ar Ukrainas nokausēšanu, kas varētu radīt Krievijas uzvarai labvēlīgus apstākļus. Diemžēl pastāv iespēja, ka 2024. gadā Krievija atrada veidu, kā novājināt Ukrainas aizsardzību un virzīties uz priekšu. Daļēji pie radušās situācijas vainojamas Rietumvalstis, kuru sniegtā militārā palīdzība nav bijusi pietiekama.¹⁷ Donalda Trampa kļūšana par ASV prezidentu varētu vēl vairāk pasliktināt Ukrainas iespējas sevi aizsargāt.

Ja līdzšinējā kara dinamika saglabāsies arī 2025. gadā, tad Krievijas karaspēks varētu turpināt virzīties uz priekšu, neraugoties uz ievērojamajiem zaudējumiem. Savukārt, Ukrainas pusē varētu tikt sasniegts lūzuma punkts, ja Ukraina nespēs nokomplektēt militārās vienības un aizvietot ievainotos un bojāgājušos karavīrus. Mazinoties Ukrainas iespējai pretoties Krievijas agresijai, varētu mainīties Krievijas ieguvumu un zaudējumu attiecība. Ja līdzšinējo kara gaitu raksturoja milzīgi Krievijas personālsastāva zaudējumi iepretim nelieliem teritoriālajiem ieguvumiem, tad Ukrainas pagurums varētu novest pie tā, ka Krievijas teritoriālie ieguvumi palielinās, savukārt personālsastāva zaudējumi samazinās.

Diemžēl diskusijas Rietumvalstīs 2024. gadā ir fokusējušās uz nepareizajiem jautājumiem. Pieaugoša uzmanība tika pievērsta atziņai, ka Ukraina nevar gūt uzvaru karā un atgūt iepriekš zaudētās teritorijas.¹⁸ Šī atziņa pati par sevi nav kļūdaina, taču no tās izdarītie secinājumi diemžēl tādi ir. Šī atziņa nereti ir tikusi interpretēta kā nepieciešamība Ukrainai sēsties pie sarunu galda un meklēt diplomātisku risinājumu konfliktam ar Krieviju. Tomēr interpretēt notikumus kaujas laukā var arī citādāk, proti, Ukraina var karā zaudēt. V. Zelenska izstrādātais plāns, kas tika publiskots 2024. gada oktobrī, paredzēja Rietumvalstu palīdzības būtisku pieaugumu, kas ļautu Ukrainai apstādināt Krievijas militāro ofensīvu.¹⁹ Citiem vārdiem sakot, palīdzības apjomu vajadzētu palielināt, lai Ukraina karā nezaudētu. Arī pašas Ukrainas vēstījumi 2024. gada otrajā pusē liecina, ka Kijivā labi saprot, ka ilgs karš nav Ukrainas interesēs, tāpēc pēc iespējas ātrāk būtu nepieciešams radīt labvēlīgus apstākļus kara izbeigšanai.

Otrais pieņēmums, ko 2025. gadā varbūt vajadzēs pārskatīt, ir tāds, proti, ka Ukraina vienmēr būs pietiekami motivēta, lai aizstāvētos pret Krievijas agresiju, un tā vienmēr atradīs veidus, kā kompensēt Krievijas pārsvaru. Līdz šim Ukraina patiešām ir

veiksmīgi spējusi pretoties Krievijas agresijai, kas tai ir jāvis ne tikai nosargāt savu suverenitāti, bet arī atgūt daļu no kara sākumā zaudētajām teritorijām. Pagaidām nav pieejama precīza informācija par karojošo pušu personālsastāva zaudējumiem, tomēr var pieņemt, ka Krievijas kā uzbrūkošās puses zaudējumi ievērojami pārsniedz Ukrainas. Tiesa gan, arī Ukrainas zaudējumi ir ievērojami, tāpēc tai ir jānācies mobilizēt lielu skaitu vīriešu kara vajadzībām.²⁰ Tiesa gan, bažas raisa Ukrainas spēja arī turpmāk mobilizēt un apmācīt lielu skaitu karavīru, nostiprinot frontes posmus, kuros Krievijai līdz šim bija izdevies pavirzīties uz priekšu.²¹

Kara sākumā Ukrainai nebija grūtību būtiski palielināt bruņoto spēku personālsastāvu, tomēr 2024. gadā situācija jau bija krietni atšķirīga. Tie Ukrainas iedzīvotāji, kuri bija patriotiski un vēlējās aizstāvēt valsti, jau bija devušies uz fronti. Savukārt tie, kuri nevēlējās iesaistīties valsts aizsardzībā, meklēja veidus, kā izvairīties no nokļūšanas frontē.²² Neveiksmīgs faktoru kopums, ko veido Krievijas centieni šķelt Ukrainas sabiedrību, daudzu Ukrainas iedzīvotāju nevēlēšanās iesaistīties valsts aizsardzībā, korupcija valsts pārvaldē, Rietumvalstu palīdzības aizkavēšanās un neveiksmes frontē²³ ir radījušas apstākļus, kuros Ukrainas spēja pretoties Krievijas agresijai vairs nevar tikt uzskatīta par pašsaprotamu. Jo sliktāk Ukrainai klāsies karā pret Krieviju, jo grūtāk būs nodrošināt valsts aizsardzībai nepieciešamos cilvēkresursus. Turklāt Krievijas uzbrukumi enerģētikas infrastruktūrai ir radījuši priekšnosacījumus tam, lai 2024.–2025. gada ziema Ukrainā būtu smagākā kopš kara sākuma. Ukraina to, visticamāk, izturēs, taču vienlaikus vajadzētu īstenot pasākumus Ukrainas noturības stiprināšanai.

Trešais pieņēmums, kas izriet no pirmajiem diviem un ko 2025. gadā varētu nākties pārskatīt, ir saistīts ar Rietumvalstu piešķirto militāro un ekonomisko atbalstu Ukrainai. Tiek uzskatīts, ka minētais atbalsts var tikt koriģēts atkarībā no kara gaitas, sniedzot Ukrainai iespēju sevi aizstāvēt pret Krievijas agresiju, vienlaikus nodrošinoties pret konflikta iespējamu eskalāciju no Krievijas puses. Rietumvalstis kopš kara sākuma ir piešķirušas palīdzību Ukrainai, taču nav tiešā veidā iesaistījušās karā, nosūtot uz Ukrainu militāro personālu. Kopumā Rietumi īsteno zema riska stratēģiju attiecībā pret karu Ukrainā. Kara sākumā Rietumu sarkanā līnija tika novilkta nevis uz robežas starp Ukrainu un Krieviju, bet gan pie NATO valstu robežas ar Krieviju. Kara gaitā parādījās vēl viena sarkanā līnija attiecībā uz kodolieroču izmantošanu.

Ja 2025. gadā Krievija turpinās ofensīvu un Ukrainas bruņotie spēki aizvien vairāk būs spiesti atkāpties, tad potenciāli var notikt divas lietas. Pirmkārt, ieroču izmantošanas ierobežojumu atcelšana un pastiprinātas ieroču piegādes var nenest cerēto stabilizējošo efektu frontē. Kara gaitā novājinātajai Ukrainai varētu būt grūti noturēt Krievijas spiedienu, kas, savukārt, varētu negatīvi atspoguļoties valdības centienos

palielināt bruņoto spēku skaitlisko sastāvu. Otrkārt, sliktākajā gadījumā vienīgā iespēja glābt Ukrainu no sakāves karā pret Krieviju un pazemojošu miera nosacījumu uzspiešanas varētu būt tieša Rietumu iesaistīšanās karā, nosūtot uz Ukrainu militāras vienības konkrētu aizsardzības funkciju veikšanai. Rietumu iesaiste vispirms varētu būt vērsta uz Ukrainas gaisa telpas aizsardzību, taču arī ar to varētu izrādīties par maz. Šāds pesimistisks scenārijs ir mazticams, jo arī Krievija ir kara novājināta, tomēr ir pazīmes, ka NATO karavīru nosūtīšana uz Ukrainu jau tiek apspriesta, piemēram, Lietuvas ārlietu ministrs Gabrielešus Landsberģis aicināja NATO valstis uzsākt diskusiju par šo jautājumu.²⁴ Lai arī šāds aicinājums ir izskanējis galvenokārt saistībā ar Ziemeļkorejas karavīru nosūtīšanu uz Krieviju, tomēr tas varētu aktualizēt situācijā, ja Ukrainas militārais vājums ļautu Krievijai pārraut frontes līniju un straujāk virzīties uz priekšu. Lai to nepieļautu, būtu jāīsteno daudz riskantāka stratēģija, un aktualizētos jautājums par ASV gatavību turpināt sniegt Ukrainai atbalstu.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Kopš Krievijas pilna mēroga iebrukuma sākuma Ukraina ir pierādījusi, ka spēj veiksmīgi pretoties agresoram. Ļoti iespējams, ka 2025. gadā būtiskas izmaiņas frontē nenotiks un Ukraina turpinās sekmīgi aizstāvēties. Jāņem vērā, ka arī Krievijas puse kara gaitā ir saskārusies ar būtiskām problēmām, tās zaudējumi ir ievērojami lielāki nekā Ukrainas, un par Krievijas vājumu zināmā mērā liecina arī Ziemeļkorejas karavīru iesaistīšana kaujās un pieaugošās problēmas ar personālsastāva rekrutēšanu. Tomēr bažas raisa tas, ka nodiluma karš ir labvēlīgs tai karojošajai pusei, kā rīcībā ir lielāki cilvēku un militāri industriālie resursi, un tā šajā gadījumā ir Krievija. Sliktākajā gadījumā, ja 2025. gadā karā tiek sasniegts lūzuma punkts, kas ir par sliktu Ukrainai, Rietumi var nonākt sarežģītas izvēles priekšā – turpināt atbalstīt Ukrainu kā līdz šim, kara gaitai turpinot attīstīties Krievijai par labu, vai mainīt kara gaitu, palielinot atbalstu Ukrainai un, ja nepieciešams, tiešā veidā iesaistoties karā.²⁵

Neskaidrības par to, kura no karojošajām pusēm pagurs pirmā (vai izsīks Krievijas ofensīva Doņeckas apgabalā, vai arī tiks novājināta Ukrainas aizsardzība), liek gatavoties diviem ļoti atšķirīgiem scenārijiem, un Latvijas prioritātes katrā no tiem būs atšķirīgas. Pirmajā scenārijā, kas ir labvēlīgs Ukrainai, lielākā uzmanība būtu jāpievērš progresam, ar kādu Latvijas sabiedrotie nodrošina militārās vienības un spējas NATO jauno aizsardzības plānu kontekstā. Aizsardzības plāni ir tikuši apstiprināti, taču to aktivizēšanai nepieciešamās spējas pagaidām vēl ir nepietiekamas. Jo īpaši

liela nozīme piešķirama Eiropas valstu aizsardzības spēju stiprināšanai.²⁶ Ja Ukrainai izdodas izturēt Krievijas spiedienu un Latvijas partneri turpina nodrošināt Ukrainu ar nepieciešamajiem resursiem kara vajadzībām, tad Latvijas primārais fokuss ārpolitikā būtu darbs pie savas nacionālās drošības stiprināšanas, potenciāli ieliekot pamatus arī diskusijai par lielāku sabiedroto militāro klātbūtni Baltijas valstīs.

Otrs iespējamais scenārijs diemžēl ir Ukrainai nelabvēlīgs. Ja Ukrainas aizsardzība sāk ļodzīties, tad Latvijas primārais uzdevums 2025. gadā būs Ukrainas glābšana. Nelabvēlīgajam scenārijam ir vieglais un smagais variants. Vieglajā variantā Ukrainas aizsardzības spējas var tikt piekoriģētas, Rietumvalstīm pašām neiesaistoties karadarbībā. Savukārt smagajā variantā aizsardzības līniju stabilizācija vairs nebūtu iespējama tikai ar militārās palīdzības piegādēm Ukrainai, un Rietumvalstis atrastos izvēles priekšā – pieļaut Ukrainas zaudējumu karā vai riskēt ar tiešu iesaistīšanos karā. Ja notiek sliktākais, tad NATO kontekstā priekšrocības būtu tām valstīm, kas jau ir iepriekš apsvērušas iespējamo rīcību šādā situācijā. Latvijai ar līdzīgi domājošajām valstīm būtu lietderīgi cerēt uz labāko scenāriju, taču gatavoties ļaunākajam, arī ņemot vērā Donalda Trampa administrācijas nostāju Ukrainas kara jautājumā. Likmes ir pārāk augstas, lai ieslīgtu pašapmierinātībā un uzskatītu, ka Ukraina spēs sevi aizsargāt tik ilgi, cik tas būs nepieciešams.

ATSAUCES

- ¹ Kariņš, A.K., “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2023. gadā,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2024, 4. lpp. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>.
- ² “Latvijas stratēģiskajās interesēs ir panākt Krievijas sakāvi karā pret Ukrainu un Ukrainas teritoriālās integritātes atjaunošanu tās starptautiski atzītajās robežās. Krievijas sakāvei ir jāatjauno funkcionējoša noteikumos balstīta pasaules kārtība un uzticamība multilaterālisma pieejai starptautiskajās attiecībās, kā arī jānovērš līdzīgu agresijas noziegumu atkārtšanās nākotnē.” Rinkēvičs, E., “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2022. gadā,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2023, 1. lpp., Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/7704/download?attachment>.
- ³ Bruchmann, S., et al, “The Israel-Hamas War One Year on,” *The International Institute for Strategic Studies*, 2024. gada oktobris. Pieejams: <https://www.iiss.org/globalassets/global-content--content-migration/oa/oa/the-israelhamas-war-one-year-on.pdf>.
- ⁴ “Sweden to Send NATO Troops to Latvia in 2025,” LSM.lv, 8.01.2024. Pieejams: <https://eng.lsm.lv/article/society/defense/08.01.2024-sweden-to-send-nato-troops-to-latvia-in-2025.a538100/>.
- ⁵ “Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2024),” NATO Publiskās Diplomātijas nodaļa, 17.06.2024. Pieejams: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2024/6/pdf/240617-def-exp-2024-en.pdf.
- ⁶ Zandee, D., “European Defence Industry: Urgent Action Is Needed!” *Klingendael*, 2024. gada janvārī. Pieejams: https://www.klingendael.org/sites/default/files/2024-01/PB_European_defence_industry%20Jan%202024.pdf; Andersson, J.J., “Building Weapons Together (or not): How

- to Strengthen the European Defence Industry," *European Union Institute for Security Studies*, 2023. gada novembris. Pieejams: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_20_Defence%20industry.pdf.
- ⁷ "Warsaw Summit Communiqué," NATO, 09.07.2016. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm#rap.
- ⁸ "Madrid Summit Declaration," NATO, 29.06.2022. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm; Lanoszka, A., Rostoks, T., "Success Assured? Appraising the Canadian-Led Enhanced Forward Presence Battlegroup in Latvia," *Macdonald-Laurier Institute*, 2024. gada aprīlī. Pieejams: https://macdonaldlaurier.ca/wp-content/uploads/2024/03/20240314_Canada-in-Latvia-RostoksLanoszka_PAPER-v5-FINAL.pdf.
- ⁹ Lawrence, T., "The Washington Summit: Low Expectations Mostly Met," *International Centre for Defence and Security*, 12.07.2024. Pieejams: <https://icds.ee/en/the-washington-summit-low-expectations-mostly-met/>.
- ¹⁰ Para. 16: "Ukraine's future is in NATO". NATO, "Washington Summit Declaration," 10.07.2024. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm.
- ¹¹ "FOTO: Kanāda Latvijā izvietojusi 15 "Leopard 2" tankus," LSM.lv, 10.11.2024. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/10.11.2023-foto-kanada-latvija-izvietojusi-15-leopard-2-tankus.a531255/>.
- ¹² "Video: Latvijā nogādāti Kanādas helikopteri CH-146 Griffon," Sargs.lv, 30.07.2024. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/nato/2024-07-30/video-latvija-nogadati-kanadas-helikopteri-ch-146-griffon>.
- ¹³ "Foto: Latvijā nogādāta Kanādas militārā tehnika un ekipējums," Sargs.lv, 15.07.2024. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/tehnika-un-ekipejums/2024-07-15/foto-latvija-nogadata-kanadas-militara-tehnika-un-ekipejums>.
- ¹⁴ Lazdiņa, A., Anstrate, V., "NBS: Rēzeknes novadā nokritušais Krievijas "Šahed" drons bija aprikots ar sprāgstvielu," LSM.lv, 09.09.2024. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/09.09.2024-nbs-rezeknes-novada-nokritusais-krievijas-sahed-drons-bija-aprikots-ar-spragstvielu.a568086/>.
- ¹⁵ Šņore, I., "Armija par drona nokrišanu Gaigalavā uzzināja no policijas pēc vietējā iedzīvotāja zvana," LSM.lv, 13.10.2024. Pieejams: https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/13.10.2024-armija-par-drona-nokrisanu-gaigalava-uzzinaja-no-policijas-pec-vieteja-iedzivotaja-zvana.a572350/?utm_source=lsm&utm_medium=theme&utm_campaign=theme.
- ¹⁶ Tam, ka V. Putina režīma krišana tuvākajā nākotnē ir maz ticama, ir trīs iemesli. Pirmkārt, valsts pārvalde turpina darboties un ir gana efektīva. Cilvēki, kuri strādā valsts pārvaldē, turpina darīt savu darbu, un šis ir būtisks iemesls, kas pēkšņi valsts varas sabrukumu padara maz ticamu. Otrkārt, valsts represīvais aparāts un drošības iestādes ir bijušas gana efektīvas politiskās opozīcijas vājināšanā, un nav pazīmju, kas liecinātu par nevēlēšanos izmantot represīvas metodes attiecībā pret politisko opozīciju un cilvēkiem, kuri varētu vēlēties protestēt pret karu Ukrainā. Treškārt, samērā augsta ir gatavība pielietot spēku pret protestētājiem. Lēmumu pieņēmēji nereti izmanto vēstures analogijas, pieņemot politiskos lēmumus. Var pieņemt, ka Padomju Savienības sabrukums lielā mērā kļuva iespējams tāpēc, ka netika izmantotas represīvas metodes, lai apspiestu neatkarības kustības PSRS republikās un protestus Krievijā. V. Putins ir minējis, ka PSRS sabrukums bija lielākā 20. gs. ģeopolitiskā katastrofa, tāpēc pašreizējais Krievijas režīms nevilcināsies izmantot spēku pret sabiedrību, lai izskaustu protestus. Rezumējot, Krievijas autoritārais režīms, kas balstās uz samērā efektīvu valsts pārvaldes sistēmu, kā rīcībā ir apjomīgs represīvais aparāts un kas ir gatavs izmantot spēku pret sabiedrību, lai noturētos pie varas, visticamāk, būs samērā veiksmīgs varas saglabāšanas ziņā.
- ¹⁷ Watling, J., "The War in Ukraine Is not a Stalemate," *Foreign Affairs*, 3.01.2024. Pieejams: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/war-ukraine-not-stalemate>; Watling, J., "Ukraine Must Turn the

- Tide before It Can Negotiate*," *Foreign Affairs*, 21.10.2024. Pieejams: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/ukraine-must-turn-tide-it-can-negotiate>.
- ¹⁸ E.O'Hanlon, M., Rocha, A., Roehse, S., Yadwad, M., "What Next on the War in Ukraine," *Brookings Institution*, 22.10.2024. Pieejams: <https://www.brookings.edu/articles/what-next-on-the-war-in-ukraine/?b=1#overview-of-the-war>.
- ¹⁹ Zelenskyy, V., "Victory Plan Consists of Five Points and Three Secret Annexes," *President of Ukraine*, 16.10.2024. Pieejams: <https://www.president.gov.ua/en/news/plan-peremogi-skladayetsya-z-pyati-punktiv-i-troh-tayemnih-d-93857>.
- ²⁰ Danylyuk, O.V., "The Current State of Ukrainian Mobilisation and Ways to Boost Recruitment," *RUSI*, 8.08.2024. Pieejams: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/current-state-ukrainian-mobilisation-and-ways-boost-recruitment>.
- ²¹ Kofman, M., Evas, R., "The Meaning of Creeping Ukrainian Losses in the East," *War on the Rocks*, 29.09.2024. Pieejams: <https://warontherocks.com/2024/09/the-meaning-of-creeping-ukrainian-losses-in-the-east/>.
- ²² Vorotyntseva, M., "Russia's War in Ukraine: Russia's Attempts to Undermine Mobilisation," *ICDS*, 6.09.2024. Pieejams: <https://icds.ee/en/russias-attempts-to-undermine-mobilisation/>.
- ²³ Horton, A., Korolchuk, S., "Ukraine's East Buckling under Improved Russian Tactics, Superior Firepower," *The Washington Post*, 2.10.2024. Pieejams: <https://www.washingtonpost.com/world/2024/10/02/ukraine-russia-advance-pokrovsk-vuhledar/>.
- ²⁴ "Lithuanian FM Calls for Discussions on NATO 'Boots on the Ground' in Ukraine," *BNS*, 21.10.2024. Pieejams: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2391577/lithuanian-fm-calls-for-discussions-on-nato-boots-on-the-ground-in-ukraine>.
- ²⁵ Dziļāka militāra iesaistīšanās karā ir riskanta stratēģija, un līdzšinējos gados tā nav guvusi NATO valstu atbalstu, tomēr, kara gaitai mainoties Ukrainai par sliktu, šī pieeja varētu kļūt pievilcīgāka, ja Rietumvalstis nonāktu izvēles priekšā – turpināt atbalstīt Ukrainu līdzšinējā veidā, kas novestu pie zaudējuma karā, vai arī dziļāk iesaistīties karā, tādējādi būtiski uzlabojot Ukrainas izredzes karā pret Krieviju. Tiesa gan, NATO ietvaros vienprātību šajā jautājumā, visticamāk, nebūtu iespējams panākt, tāpēc tā būtu *ad hoc* koalīcija, kas iesaistītos karā Ukrainā. Tas neizbēgami raisītu jautājumus par Vašingtonas līguma 5. paragrāfa piemērošanu gadījumā, ja Krievija veiktu triecienus pa mērķiem valstīs, kuru karavīri būtu iesaistījušies kaujas operācijās Ukrainā.
- ²⁶ Loorents, N., "NATO's Regional Defence Plans," *ICDS Washington Summit Series No. 5*, 2024. gada jūlijs. Pieejams: https://icds.ee/wp-content/uploads/dlm_uploads/2024/07/No-5_NATOs-Regional-Defence-Plans_Nele-Loorents.pdf.

STIPRINOT NACIONĀLO DROŠĪBU NENOTEIKTĪBAS APSTĀKĻOS

Mārtiņš Vargulis

Rīgas Stradiņa universitātes lektors

“Drošība nav rezultāts, drošība ir process.”¹ Tā Rīgas pilī, pasniedzot apbalvojumu bijušajai Valsts prezidentei Vairai Viķei-Freibergai par lielo ieguldījumu Latvijas ceļā uz valsts drošības garantu – NATO – teica Valsts prezidents Edgars Rinkēvičs. Lai arī absolūtā drošība ir utopija, nepārtraukta virzīšanās uz to ir pamats ticamai atturēšanas un aizsardzības stratēģijai. 2024. gadā drošība ir turpinājusi būt galvenā valsts prioritāte. Lai arī nepilnus trīs gadus pēc uzsāktās Krievijas agresijas Ukrainā vēl vairāk ir izkristalizējusies ievainojamība un darāmie mājas darbi, šis gads atnesis arī vairākas jaunas šķautnes tajā, kā valstīm būtu nepieciešams uzlūkot drošību, kādi varētu būt potenciālie apdraudējuma scenāriji un kā mijiedarboties ar tuvākajiem sabiedrotajiem, lai rastu risinājumus šiem izaicinājumiem.

2002. gadā, Vairai Viķei-Freibergai uzstājoties NATO samitā Prāgā, kurā Latvija tika uzaicināta pievienoties aliansei, prezidente pauda, ka “Latvija apzinās drošības nozīmi un to, ko nozīmē, kad tā tiek zaudēta”.² Lai arī drošības bažas ir bijušas klātesošas, Krievijas karš Ukrainā ir ienesis pavisam citu dimensiju. Šķiet, ka pēc Krievijas uzsāktā kara Ukrainā vairāk nekā jebkad apzināmies, cik liela nozīme ir dalībai spēcīgākajā militārajā organizācijā. Karš ir bijis pamatīgs modinātājzvans, kas veicinājis virzīšanos uz pilnvērtīgas aizsardzības nodrošināšanu. Kara kontekstā esam apzinājušies arī to, ka drošība nav pašsaprotama, tā nav garantēta. Tā ir jāstiprina un jāpildveido. 2024. gads nebija izņēmums.

Lai arī 2024. gada starptautisko attiecību toni turpināja noteikt Krievijas agresija Ukrainā, Latvijas drošību ietekmēja arī vairāki citi savstarpēji saistīti notikumi: prezidenta vēlēšanas ASV, notikumu attīstība Tuvajos Austrumos, Ķīnas aktivitātes, ES iekšējie izaicinājumi un Eiropas sabiedrotajos notikušās iekšpolitiskās turbulences. 2024. gadu varētu raksturot kā “neprognozējamības turpināšanās” gadu, kas saistās

ar vairākiem pastāvošajiem lielajiem jautājumiem: a) kādu ārpolitiku piekops galvenais Latvijas stratēģiskais partneris un kādā virzienā attīstīsies? b) vai Eiropas lielvaras spēs pārliecināt pašmāju politikas veidotājus un sabiedrību par lielāku atbalstu Ukrainai; c) kādas būs sabiedroto investīcijas Baltijas valstu aizsardzības stiprināšanā; d) kā notikumi Tuvajos Austrumos (un neviennozīmīgā ES politika) ietekmēs notikumus Ukrainā? Neprognozējamība, kas caurstrāvoja visa gada griezumā, savukārt pieprasīja konsekventu valsts ārējo un drošības politiku.

Ņemot vērā, ka šis ir bijis trauksmainības gads starptautiskās drošības kontekstā, tas ir pieprasījis Latvijai gan kā robežvalstij ar potenciālo agresoru, gan kā aktoram, kura sabiedrībā valda diezgan izteikts konsensus par nepieciešamo atbalstu Ukrainai, izvirzīties līdera pozīcijās un turpināt uzstāt uz nepieciešamo atbalstu Ukrainai un Krievijas “iegrožošanu”. Ņemot vērā neprognozējamību un turbulenci, ko veicina vairāku sabiedroto iekšpolitiskā situācija un strāvājumi, paredzams, ka 2025. gadā tādu valstu kā Latvijas līderība var būt vēl nepieciešamāka. Līderība – akcentējot to, kādu apdraudējumu potenciāli var radīt Krievija (līdz ar to saglabājot konsekventu politiku), norādot uz riskiem, mēģinot piedāvāt risinājumus pamiera plāniem, visbeidzot radot sinerģiju NATO ietvaros starp visiem spēlētājiem abās Atlantijas okeāna pusēs.

IZAICINĀJUMI KARA LAUKĀ UKRAINĀ – IETEKME UZ NACIONĀLO DROŠĪBU

Turpmākā valsts drošība lielā mērā tiks noteikta kara laukā Ukrainā. Ukraina tur Latvijas frontes līniju ne tikai kopš 2022. gada 24. februāra, bet jau kopš 2014. gada. Krievija nav spējīga atvērt otru stratēģisku fronti, it īpaši ar tādu pretinieku kā NATO. Tomēr, ja Krievija būs sekmīga Ukrainā, tad konfrontāciju Baltijas reģionā un plašākā kontekstā, ņemot vērā pastāvošās ambīcijas Kremli, nevar izslēgt. Līdz ar to kara lauka dinamika Ukrainā ir tieši saistīta ar valsts nacionālo drošību. 2023. gada nogalē Ukraina bija uzsākusi pretofensīvas operāciju, kas sākotnēji raisīja lielas cerības gan Ukrainas, gan sabiedroto vidū par potenciālu ietekmi uz kopējo kara turpmāko attīstību. Tomēr jau 2024. gada pirmā puse iezīmēja citu ainu. Krievija ne tikai spēja atvairīt Ukrainas uzsākto ofensīvu, bet arī spēja paplašināt ieņemto teritoriju lauku.

Šīs pozīcijas būtiski ietekmēja arī starptautiskās sabiedrības sentimentu, ko vēl vairāk pastiprināja iekšpolitiskās diskusijas ASV par palīdzības nodošanu Ukrainai. Valstu citādi izpratnei un pieejai 2024. gadā lielā mērā turpinājās meklējumi tam,

kā nodrošināt pilnvērtīgu Ukrainas uzvaru un ko nozīmētu Krievijas sakaušana. Dažādi strāvojumi un dažādi uzstādījumi bija vērojami arī tuvāko sabiedroto vidū. Vienotas stratēģijas trūkums būtiski ietekmēja to, ka Ukraina nesaņēma pilnvērtīgu un savlaicīgu atbalstu militārā un finansiālā veidā. Vairākas valstis, starp kurām var pamatoti pieskaitīt arī Latviju, turpināja aktīvi atbalstīt ar nepieciešamajiem līdzekļiem, tomēr to drīzāk var uztvert kā *ad-hoc*, ne plānveidīgu, koordinētu rīcību, kas ir apstiprināta un pieņemta viscaur alianses sabiedroto izpausmē vienotas stratēģijas pieejā. Starp sabiedrotajiem joprojām ir pastāvējusi citāda izpratne par to, cik daudz nozīmē radīt eskalāciju, kas varētu izsaukt Krievijas nekontrolējamu reakciju, vai Krievijas varas cilvēku izteikumi ir pamats bažām, vai tomēr kārtējais blefs, pie kādiem apstākļiem atļauts izmantot ieročus plašākā Krievijas teritorijā un ko nozīmē Krievijas nospraustās “sarkanās līnijas”. Eiropas un Ziemeļamerikas sabiedroto līderiem arī publiskajā diskursā ir bijušas dažādas atbildes.

Mēģinājumi pieņemt vienotu politiku ir bijuši NATO. Tas, pirmkārt, ir bijis saistīts ar vienotu politiku attiecībā uz nepieciešamajiem finansiālajiem ieguldījumiem, kas līdz galam tā arī netika sasniegta gada griezumā. 2024. gada sākumā no NATO ģenerālsērijas izskanēja aicinājums domāt par NATO Ukrainas fondu, kura kopējā “vērtība” būtu ap 100 miljardiem ASV dolāru.³ Šīs diskusijas kontekstā Latvija kopā ar pārējiem reģiona sabiedrotajiem (Baltijas valstīm un Poliju) aktīvi aizstāv ideju, ka alianses dalībvalstīm ir jānosaka konkrēts procents no aizsardzības izdevumiem, kas varētu tikt nodoti atbalstam Ukrainai. Lai arī starp sabiedrotajiem šāds konsensus nav līdz galam panākts, Latvija ir apņēmusies tērēt 0,25 % no IKP Ukrainas bruņoto spēku stiprināšanai ik gadu. Šāda veida divpusējās vienošanās Ukraina plāno vai ir parakstījusi ar visām G7 kopīgās deklarācijas Ukrainas atbalstam partnervalstīm, kā arī ar Eiropas Savienību.⁴ Kopīgs NATO un/vai ES plāns un apņemšanās stiprinātu Ukrainas pozīcijas, ļautu plānot ilgtermiņā, kā arī sūtītu skaidru signālu pretiniekiem par vienoto nostāju un apņemšanos palīdzēt Ukrainai “tik ilgi, cik nepieciešams”.

Būtiska diskusija kontekstā ar notikumiem kara laukā Ukrainā, kas ir ietekmējis arī to, kā Latvijas sabiedrība reaģē un izprot sabiedroto vēlmi iesaistīties, ir saistīta ar (ne)atļauju izmantot ieročus plašākā Krievijas teritorijā. Gada laikā diskusijas ir bijušas no dažādām perspektīvām: juridiskie apsvērumi, starptautiskās vienošanās, kara nepieciešamības, potenciālās eskalācijas. Lai arī pēc ASV prezidenta vēlēšanām esošā Dž. Baidena administrācija ir pieņēmusi lēmumu par ASV vidējās un tālās darbības rādiusa raķešu atļauju izmantot plašākā Krievijas teritorijā, joprojām pastāv neviendabīga pieeja no visu sabiedroto perspektīvas. Tas paspilgtina argumentu par vienotas militāras stratēģijas un doktrīnas trūkumu NATO sabiedroto vidū.

NATO 75. GADADIENA – ALIANSE JOPROJĀM SPĒCĪGĀKĀ MILITĀRĀ ORGANIZĀCIJA(?)

Zīmīgākais 2024. gada starptautiskais notikums Latvijas drošības kontekstā bija NATO Vašingtonas samits, kas norisinājās Vašingtonā un kura laikā tika atzīmēta alianses 75. gadadiena. NATO Vašingtonas samits nebija par Baltijas valstīm un potenciālajiem izaicinājumiem Austrumu flangā. Lai arī tas notika Krievijas agresijas Ukrainā zīmē, tas nebija arī par Ukrainu. Pieņemot vairākus ne mazsvarīgus lēmumus, kā tiek koordinēta un plānota militārās tehnikas atbalsta nosūtīšana uz Ukrainu, būtiskākie vēstījumi, kas skar potenciālo Ukrainas pievienošanos vai tuvošanos dalībai NATO, netika pausti.⁵

NATO terminoloģijā līdz ar NATO Vašingtonas samita komunikē parādās jauns termins “neatgriezenisks”. Šādā veidā tiek klasificēts process, domājot par Ukrainas potenciālo dalību aliansē. Tas ir nozīmīgi organizācijai, kurā lēmumi tiek pieņemti konsensa ceļā, taču tas neieskicē konkrētu laika rāmi un noteikumus, pie kādiem dalība varētu tikt īstenota. Lai arī NATO apņemas iecelt augsta līmeņa civilo pārstāvi Kijivā un izveidot komandpunktu Visbādenē, Vācijā, lai koordinētu drošības palīdzību un apmācību, Ukrainas bruņotajiem spēkiem un sabiedrībai ir būtiski saņemt signālu, ka paredzamā nākotnē, izpildoties noteiktiem kritērijiem, tā kļūs par pilnvērtīgu NATO dalībvalsti.

Būtiski Latvijas drošības kontekstā, ka līdz ar NATO Vašingtonas samitu, vēl vairāk aktualizējas jautājums par to, vai 2 % no IKP aizsardzībai esošajos drošības apstākļos ir pietiekami. Deklarācijā tiek atzīts, ka ir nepieciešams vairāk pūļu, lai realizētu Madridē un Viļņā pieņemtos solījumus, it īpaši, lai NATO jaunie reģionālie aizsardzības plāni būtu īstenojami. Tas nozīmē, ka NATO valstīm būs jātērē vairāk nekā 2 % no IKP nacionālajai aizsardzībai.

Tāpat līdz ar NATO Vašingtonas samitu arī publiskajā diskursā ir stiprinājusies sabiedroto iniciēta diskusija par Ķīnas radītajiem apdraudējumiem alianses un dalībvalstu drošībai. Tāpat sadarbības stiprināšanās, kas arī 2024. gadā tika novērota starp Krieviju un Ķīnu, ir apdraudējuma elements aliansei. Līdz ar to ir nozīmīgi, ka NATO ir izcēlusi pieaugošo stratēģisko partnerību starp Krieviju un Ķīnu. Tas ir būtiski, lai stiprinātu gan alianses vienotību, gan kopējo izpratni par draudu izcelsmes avotiem. Atzīstot savstarpēji pastipriņošos Krievijas un ĶTR centienus graut un pārveidot uz noteikumiem balstītu starptautisko kārtību, NATO veido svarīgu pamatu stratēģiju izstrādei, lai risinātu un mazinātu šīs partnerības ietekmi. Identificējot Ķīnas un Krievijas sadarbību alianses publiskajā komunikācijā, tas signalizē kolektīvo apņemšanos starp dalībvalstīm ne tikai uzraudzīt, bet arī aktīvi iesaistīties pasākumu identificēšanā un īstenošanā, lai mazinātu šīs partnerības ietekmi.

TUVO AUSTRUMU SATRICINĀJUMI – IETEKME UZ LATVIJAS DROŠĪBU

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijas sabiedrībā vairāk vai mazāk valdījis vienots konsensus attiecībā uz ārējo drošības vidi. Proti, lielos vilcienos drošības jautājumi nav bijuši starp tiem, kas būtiski šķēluši sabiedrības noskaņojumu vai vēl vairāk valdošās koalīcijas. Dinamika un piekoptās politikas Izraēlas kontekstā ir kalpojušas par šādu šķelšanas elementu.

Lai arī Latvijas oficiālā pozīcija paredz to, ka tiek atbalstīts divu valstu risinājums, kā arī pausts atbalsts Izraēlas centieniem uz paš aizsardzību, 2024. gada kontekstā Izraēlas premjerministra vadībā īstenotās aktivitātes Gazas reģionā un Libānā, sašūpoja ne tikai valdības, politisko partiju, bet arī sabiedrības noskaņojumu. Neviennozīmīgi vērtētās Izraēlas aktivitātes un to refleksija Latvijā norāda, ka nepastāv vienota izpratne par to, kāds būtu labākais risinājums un pieeja, kas tiktu uzskatīta par pieņemamu.

Pastāvot dažādiem strāvojumiem un viedokļiem par notiekošo Tuvajos Austrumos, no Latvijas drošības perspektīvas raugoties, lielākais risks slēpjas tajā, ka resursi, uzmanība un finansējums, kas potenciāli varētu tikt nodots Ukrainai, tiek veltīts Izraēlas virzienā. To 2024. gadā spilgti apliecināja Kongresā notiekošais process/virzība par plaša mēroga finansiālo atbalstu Ukrainai, kas politisko cīņu rezultātā tika sasaistīts kopā ar Izraēlas “stāstu”.⁶ Nenoliedzot bīstamību, kādu varētu radīt Tuvo Austrumu attīstība arī uz Latvijas drošību, Latvijas interesēs 2025. gada kontekstā ir piekopt tādu politiku, kas atdalītu Ukrainu no Tuvajos Austrumos notiekošā. Tāpat būtiski, ka šajos centienos Latvijas ārējās un drošības politikas oficiālais diskurss ir vienots gan izteikumos, gan darbībās.

RAUGOTIES 2025. GADĀ: AUSTRUMU FLANGA TRANSFORMĀCIJA NO “ATTURĒŠANA AR SODĪŠANU” UZ “ATTURĒŠANA AR NOLIEGUMU”

Kopš Krievijas uzsāktās karadarbības Ukrainā, Baltijas valstis ir piedzīvojušas vairākus būtiskus drošību stiprinošos pasākumus, kas ir pieņemti un apstiprināti iepriekšējo NATO un arī ES samitu laikā. Katra no sabiedroto rīcībām un darbībām ir arī vēstījums, kas tiek nodots pretiniekam par gatavību un apņemšanos aizsargāt konkrēto teritoriju. Lai arī pēdējo gadu kontekstā ir sasniegts ievērojams progress, Baltijas valstis uzskatīt par “pabeigtu biznesu” būtu bīstami. Šajā kontekstā ir jāturpina darbs gan nacionālā, gan alianses līmenī.

Jau 2016. gadā Varšavas samitā pieņemtais lēmums par pastiprinātu sabiedroto spēku klātbūtni bija nozīmīgs un nepieciešams vēstījums potenciālajam agresoram, kas izziņēja NATO transformācijas aizsākumu. Atgriežoties pie NATO saknēm – kolektīvās aizsardzības – tika uzsākta politikas attīstība, kas bija vērsta uz, pirmkārt un galvenokārt, alianses teritorijas potenciālo aizsardzību. Turklāt Varšavas samita lēmums tika stiprināts NATO samitos Madridē un Viļņā, pārveidojot pastiprinātu sabiedroto spēku klātbūtni no bataljoniem uz brigādes līmeņa vienībām. Ir pieņemti reģionālie aizsardzības plāni, tai skaitā Baltijas valstīm, kas ir bijusi nacionālā interese kopš valstu pievienošanās aliansei 2004. gadā. Zviedrijas un Somijas pievienošanās aliansei stiprinājusi mūsu drošību, adresējot gaisa un jūras dimensiju izaicinājumus Baltijas jūrā potenciālās Krievijas “Baltijas scenārija” gadījumā. Tāpat paaugstināta NATO Ātrās reaģēšanas spēku gatavība gan no laika, gan skaitliskā sastāva perspektīvas.

Tomēr, lai arī tie ir būtiski lēmumi, kas ir ievērojami stiprinājuši Baltijas valstu drošību, no militārās perspektīvas svarīgi, lai šie alianses lēmumi turpinātu adresēt Baltijas reģionam tik svarīgos aspektus: laiks un sabiedroto plašu spēku iesaiste no pirmās konflikta minūtes. Turpinot stiprināt spēkus, pilnveidojot aizsardzības plānus, kā arī attīstot spējas, kas ļauj no pirmās minūtes iesaistīties plaša mēroga aizsardzības operācijās, tas kalpo kā būtisks atturēšanas signāls pretiniekam.

Sabiedroto spēku klātbūtne reģionā. Kā tas noteikts iepriekšējo samitu apstiprinātajā valodā, daudznacionālo vienību mērķis ir izveidot spēcīgas un kaujas spējīgas (gatavas) vienības, tādējādi demonstrējot transatlantiskās saites spēku, kā arī skaidri norādot, ka uz uzbrukumu vienam sabiedrotajam tiks atbildēts ar kopēju alianses pretdarbību. Šī komponente ir būtiska “atturēšanas ar noliegumu” pieejas īstenošanā. Šī lēmuma kontekstā būtiski, ka, pirmkārt, nacionāli visas trīs Baltijas valstis noteiktā laikā veic nepieciešamos mājas darbus, lai nodrošinātu pilnvērtīgu uzņemošās valsts atbalsta funkciju, otrkārt, aicinātu sabiedrotos ieguldīt šo vienību “aizpildīšanā” ar reģionā iztrūkstošām spējām. Šajā kontekstā pozitīvi novērtējama un akcentējama ir Vācijas un arī Kanādas kā attiecīgi Lietuvas un Latvijas NATO paplašinātas kaujas gatavības vienības ietvarnāciju apņemšanās investēt un izvietot papildu spēkus attiecīgajās valstīs. Īpaši Vācijas militārās domāšanas un stratēģijas maiņa, kas rezultējies tajā, ka tā ir gatava nosūtīt uz reģionu (Lietuvu) brigādes lieluma vienību uz pastāvīguma bāzes (tādējādi integrētu Lietuvas Nacionālajos bruņotajos spēkos, kas nozīmē to, ka šie spēki no pirmās konflikta minūtes kļūst par aizsardzības operācijas pilnvērtīgu sastāvdaļu).

Pildot mājas darbus un stiprinot pašu drošību, Baltijas valstīm ir jāspēj identificēt progress, kas ir sasniegts attiecībā uz uzņemošās valsts atbalsta nodrošināšanu. Latvijas gadījumā tas ir stāsts par militārās infrastruktūras attīstību – it īpaši Sēlijas poligona kontekstā, kas plānots kā lielākais militārais poligons reģionā. Jo ātrāka un sekmīgāka

būs nacionālā darbība, jo laicīgāk tiks nosūtīti alianšes papildu bruņotie spēki Baltijas valstīs. Šajā kontekstā būtiski, lai jaunajos militārajos formējumos Zviedrija un Somija kļūtu par pilntiesīgām dalībniecēm. Ņemot vērā Zviedrijas un Somijas lomu Baltijas valstu aizsardzībā, to iesaiste miera apstākļos ir vitāla nepieciešamība.

Būtisks pretinieka atturēšanas elements ir paustais vēstījums, ka nacionāli un NATO līmenī valstis iesaistīsies no konflikta pirmās minūtes. Līdz ar to no Baltijas valstu perspektīvas būtiska ir pastiprinātās klātbūtnes spēku iesaistīšana konflikta sākumposmā. Šajā kontekstā ir vitāli svarīgi, ka Latvijas uzsāktā ciešā sadarbība ar Kanādas vadīto kaujas grupu tiek stiprināta līdz tādai pakāpei, ka sabiedroto spēku vienība kļūst par integrētu un neatņemamu NBS operacionālās plānošanas sastāvdaļu. No nacionālās aizsardzības sistēmas perspektīvas tas veicinātu kopējo NATO reakciju, kā arī nosūtītu spēcīgu vēstījumu agresoram par alianšes vienotību un solidaritāti.

Joprojām pastāvošie iztrūkumi gaisa un jūras dimensijās. Kopš uzsāktās NATO transformācijas pēc Krievijas nelegāli anektētās Krimas aneksijas 2014. gadā, alianšes adaptācija ir bijusi fokusēta sauszemes dimensijā, atstājot jūras un gaisa dimensijas neaizsargātas. Pēdējos divos NATO samitos Madridē un Viļņā šis iztrūkums ir akcentēts un ambīciju līmenī identificēts. Tāpat nacionāli Latvija, Lietuva un Igaunija ir uzsākušas vairākus tuvā vai vidējā rādiusa pretgaisa aizsardzības sistēmu iepirkuma procesus, kas jau šobrīd ir ievērojams slogs Baltijas valstu aizsardzības budžetiem. Bez sabiedroto finansiāla atbalsta un iesaistes nodrošināt pilnvērtīgu gaisa un jūras aizsardzību nav iespējams. Jau Viļņas samītā tika nolemts, ka sabiedrotajiem vajadzētu nodrošināt regulāras mācības un modernu gaisa aizsardzības sistēmu un spēju rotācijas klātbūtni *SACEUR*⁷ atbildības zonā, sākotnēji koncentrējoties uz austrumu flangu. Šajā kontekstā progress īsti nav sasniegts. Kā to pierāda darbība Ukrainā, tad tieši gaisa dimensija spēj kļūt par kritiskāko. Līdz ar to Baltijas valstu interesēs būtu panākt praktiskus soļus un apņemšanos šī iztrūkuma mazināšanā.

Laiks joprojām ir Baltijas valstu gravitācijas centrs. Lai arī Krievijas agresija Ukrainā ir veicinājusi sabiedroto pielāgošanos un nepieciešamo lēmumu pieņemšanu, kas stiprinātu NATO reaģēšanas spēku ātrumu un spēju nodrošināt nekavējošu militāru ietekmi 360 grādu pieejā, jautājums par pēkšņu nebrīdinātu uzbrukumu Baltijas valstīm joprojām ir aktuāls. Tieši tāpēc šajā kontekstā no Latvijas (Baltijas valstu) perspektīvas ir būtiski turpināt palielināt iepriekš autorizēto un izmantojamo ātro reaģēšanas spēku rezervi, ko varētu nekavējoties izmantot NATO virspavēlnieks pēc iespējas īsākā laika posmā, kā arī aicināt uz pastāvīguma bāzes paplašinātu sabiedroto spēku klātbūtni reģionā. Šajā kontekstā būtiska ir arī militārās gatavības vēstījumu nodošana pretiniekam, kas izpaužas kā plaša mēroga piektā panta militārās mācības reģionā, kurās tai skaitā tiek testētas alianšes spējas ierobežotā laikā nosūtīt uz reģionu nepieciešamo skaitu sabiedroto spēku.

REKOMENDĀCIJAS

Ņemot vērā Latvijas drošības un ārpolitikas situāciju, kā arī izaicinājumus, kas identificēti 2024. gadā, Latvijas ārpolitikai 2025. gadā jābūt mērķtiecīgai, aktīvai un pieļāgoties spējīgai, lai stiprinātu valsts drošību un starptautisko stāvokli.

- Svarīgs uzdevums būs saglabāt un pastiprināt Latvijas liderību atbalsta sniegšanā Ukrainai. Latvijas pienākums ir ne tikai turpināt piešķirt 0,25 % no IKP militāram un ekonomiskam atbalstam Ukrainai, bet arī veicināt starptautisku vienprātību par koordinētas palīdzības nodrošināšanu. Latvijai jākalpo par piemēru, lai veicinātu izpratni par Ukrainas uzvaras nozīmi Eiropas un arī starptautiskās drošības arhitektūrai. Tāpat būtiski ir stiprināt publisko diplomātiju, lai starptautiskajās diskusijās nepārprotami tiktu pausts viedoklis par nepieciešamību turpināt un paplašināt Ukrainas atbalstu.
- Drošības ziņā Latvijai jākoncentrējas uz Baltijas reģiona aizsardzības stiprināšanu. Tas nav “pabeigts bizness”. Nepieciešams panākt lielāku sabiedroto spēku klātbūtni uz pastāvīguma bāzes Latvijā, lai īstenotu “atturēšanu ar noliegumu” stratēģiju, kas nodrošina gatavību reaģēt uz jebkādu draudu no pirmās konflikta minūtes. Tajā pašā laikā Latvijai jāturpina attīstīt militāro infrastruktūru, piemēram, Sēlijas poligonu, lai uzlabotu spējas uzņemt sabiedroto spēkus un īstenot efektīvu aizsardzības plānošanu. Būtiska loma ir arī gaisa un jūras aizsardzības spēju stiprināšanai, piesaistot sabiedroto finansiālu un tehnisku atbalstu.
- Latvijas ārpolitikai jāpalīdz veicināt NATO kohēziju un reformu procesus. Tas ietver sabiedroto vienošanās stiprināšanu par aizsardzības izdevumu palielināšanu virs 2 % no IKP, kā arī kopīgu risinājumu joprojām pastāvošiem iztrūkumiem dažādos reģionos. Latvijai aktīvi jāiesaistās vienotas NATO militārās stratēģijas izstrādē, kas spētu efektīvi risināt Austrumu flanga izaicinājumus, it īpaši gaisa un jūras dimensijās.
- Latvijas ārpolitikai arī 2025. gadā būs jāpierāda elastība un gatavība reaģēt uz globāliem ģeopolitiskajiem izaicinājumiem. Šajā kontekstā svarīgi ir apzināties pieaugošo aspektu ietekmi uz nacionālo drošību, tai skaitā stratēģisko partnerību starp Krieviju un Ķīnu.
- Stiprinot starptautisko partnerību, Latvijai jāturpina pozicionēt reģiona drošības apsvērumus sabiedrotajiem, it īpaši ASV, Kanādai, Vācijai, Francijai un Lielbritānijai (kā vadošajām arī NATO kaujas spēku vienībās reģionā).
- Latvijai arī jāuzņemas aktīva loma ES kopējās drošības un aizsardzības politikā, īpaši attīstot militāro mobilitāti un tehnoloģiskās spējas. Reģionālās sadarbības līmenī Baltijas valstu un Polijas koordinācija drošības jautājumos ir jāturpina un jāpadziļina.

ATSAUCES

- ¹ "Rinkēvičs: Drošība nav rezultāts, drošība ir process," REplay.lv. Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/skaties/ieraksts/lv/323066/rinkevics-drosiba-nav-rezultats-drosiba-ir-process>. Skatīts 2024. gada 5. decembrī.
- ² "Speech by NATO Secretary General, Lord Robertson at the Prague Summit," NATO. Pieejams: <https://www.nato.int/docu/speech/2002/s021122y.htm>. Skatīts 2024. gada 6. decembrī.
- ³ Foy, H., "Nato plans \$100bn 'Trump-proof' fund for Ukraine," *Financial Times*, 2024. Pieejams: <https://www.ft.com/content/254c3b86-2cb9-4c71-824b-dacacbbc9871>. Skatīts 2024. gada 6. decembrī.
- ⁴ "Latvija nākamās trīs gadus plāno Ukrainai sniegt militāro atbalstu 0,25 % apmērā no IKP," LSM.lv, Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/03.04.2024-latvija-nakamos-tris-gadus-plano-ukrainai-sniegt-militaro-atbalstu-025-apmera-no-ikp.a549096/>. Skatīts 2024. gada 3. decembrī.
- ⁵ Vašingtonas samita deklarācija, ko izdevuši NATO valstu un valdību vadītāji, piedaloties Ziemeļatlantijas padomes sanāksmē Vašingtonā, ASV, 2024. gada 10. jūlijā. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm.
- ⁶ "Long-Delayed Ukraine and Israel Aid Bill Could Hit US House Floor Soon," *Reuters*, 15.04.2024. Pieejams: <https://www.reuters.com/world/us/long-delayed-ukraine-israel-aid-bill-could-hit-us-house-floor-soon-2024-04-15/>.
- ⁷ NATO spēku augstākais virspavēlnieks.

LATVIJAS INTERESES NĀKAMĀ ES DAUDZGADU BUDŽETA VEIDOŠANAS PROCESĀ

Jānis Bērziņš

Latvijas Republikas vēstnieks Korejas Republikā

2020. gada 21. jūlijā Latvijas valdības vadītājam bija unikāla iespēja pēc viena no vēsturē ilgākajiem dalībvalstu līderu samitiem paziņot, ka panākta bezprecedenta vienošanās par nākamo Eiropas Savienības (ES) daudzgadu budžetu un Eiropas ekonomikas atjaunošanas fondu, kas nozīmē vairāk nekā 10 miljardu eiro pieešanu Latvijas izaugsmei.¹ Taču ievērojamo pieaugumu pieejamajā ES finansējumā galvenokārt veidoja lauksaimniecības tiešmaksājumu izlīdzinātā līmeņa piemērošana nākamajā periodā un bezprecedenta finansējums uz ES parāda rēķina, veidojot ekonomikas atjaunošanas fondu gandrīz 75 % apmērā papildus regulārajam budžetam.

Ja šo summu sadala vienmērīgi starp visiem septiņiem ES daudzgadu budžeta gadiem, tas rada 1,5 miljardus eiro gadā. Proti, relatīvi pret 2020. gada iekšzemes kopproduktu (IKP), kas bija nedaudz zem 30 miljardiem eiro,² aptuveni 5 % pieaugums gadā. Ievērojamās inflācijas dēļ faktiskajās cenās pieaugušais IKP līdz gandrīz 40 miljardiem eiro³ atšķaida šīs ārējās piesprīces apmērus, bet tā saglabājas virs 3,7 % no Latvijas IKP arī pēc 2023. gada. Var nešaubīgi apgalvot, ka ES budžetam ir bijusi būtiska loma Latvijas ekonomikas attīstības tempu stutēšanā jau vairāk nekā 20 gadus.

Šo starpvaldību sarunu rezultāta realizēšana reāleekonomikā pēdējo trīs gadu laikā dabīgi nav bijusi ārlietu fokusā. Taču, raugoties uz jaunās Eiropas Komisijas priekšsēdētājas Ursulas fon der Leienas politiskajām vadlīnijām nākamajai Komisijai, redzam, ka jau 2025. gadā tiks piedāvāts projekts ES daudzgadu budžeta periodam pēc 2027. gada.⁴ Tajās tiek norādīts, ka ES budžetu plānots pārveidot no programmās balstīta uz politikās balstītu budžetu. To plānots padarīt vienkāršāku ar mazāk programmām un plānu katrai valstij, kas savienos reformas ar investīcijām,

izceļot priekšplānā kopīgās prioritātes, t. sk. veicinot ekonomisko, sociālo un teritoriālo kohēziju.⁵

Ņemot vērā, cik nozīmīga Latvijas ekonomikai ir ES budžeta loma un ka Eiropas Komisija jau strādā pie nākamā ES daudzgažu budžeta priekšlikuma, arī Latvijas sarunu vedējiem ir jābūt augstā gatavībā jau šī raksta publicēšanas brīdī vest sarunas, lai ietekmētu to, kādu priekšlikumu Eiropas Komisija piedāvās.

SVARĪGĀKAIS PAR ES BUDŽETU UN SARUNU VEŠANU

Laika gaitā “nakts sarga” valsts pārvalde, kas dominēja 19. gadsimtā, piekāpās tēriņu valsts pārvaldei 20. gadsimtā, kas kļuva arvien aktīvāka ekonomikas pārvaldē, izglītošanā un labklājības nodrošināšanā.⁶ Šodien valsts pārvaldes struktūru budžeti veido ievērojamu daļu no nacionālā kopprodukta visā pasaulē, vietām sasniedzot pat 50 % no valsts IKP.

Vēsturiski nacionālie valstu budžeti ir spēlējuši ievērojamu lomu moderno valsts modeļu attīstībā un publiskās sfēras izvēršanā, iejaucoties gandrīz katrā cilvēka dzīves aspektā. Publiskā finansējuma mobilizācija un sadale ir tā, kas atbild uz īstenotās politikas tradicionālajiem jautājumiem – kas iegūst, ko, kur un kā. Mēģinājumi rast sociālo izlīdzināšanos valsts ietvaros balstās gatavībā pārdalīt no ekonomiskās modernizācijas procesa “ieguvējiem” uz šī procesa “zaudētājiem”.⁷

ES finanšu attīstība jāvērtē Eiropas Savienības kā arvien dziļāk integrētas ekonomiskās telpas un politiskās vienības attīstības kontekstā. Vienlaikus pati Eiropas Savienība var tikt aprakstīta kā daudzlīmeņu, kaut arī nestabila, pārvaldes struktūra, kas plešas no pašvaldību līmeņa līdz ES līmenim ar sarežģītu dalīto kompetenču sadali starp nacionāliem un ES pārvaldes līmeņiem.⁸

Tādēļ viens no parocīgākajiem instrumentiem ES finanšu analīzei ir izmantot fiskālā federālisma teorijas. Tās pēc būtības runā par to, “kas ko dara, un kas par ko maksā” dažādos pārvaldes līmeņos, lai nodrošinātu maksimālu ekonomisko lietderību un labklājību.⁹

Taču, ņemot vērā Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) uzsvāru uz nepieciešamību ievērot subsidiaritātes principu¹⁰ un ņemot vērā, ka Eiropas Savienība nav nemainīga politiska vienība, process, kurā tiek piešķirta politiskā atbildība dažādiem pārvaldes līmeņiem, ir augstā mērā politizēts. Pamatu šīm diskusijām veido jautājumi par efektivitāti no vienas puses un jautājumi par taisnīgumu no otras puses.¹¹

Vienlaikus diskusijas par pārvaldes lomu kā tādu būtu jābalsta uz trīs piešķiruma principiem:

- **piešķiruma politika**, kas cenšas nodrošināt lielāko lietderību jeb efektivitāti resursu izlietojumā;
- **sadales jeb pārdales politika**, kam ir starpreģionāla loma;
- **stabilizējošā politika**, kas palīdz pārvarēt izkritumus biznesa vai ekonomikas ciklā.

Uz budžetu gan nevar skatīties tikai kā uz izdevumiem, jo budžetam nepieciešams arī finansējuma avots. Patiesas federāla līmeņa nodokļu sistēmas izveidei Eiropas Savienībā būtu vērā ņemamas ekonomiskas sekas, kaut arī tās nebūtu pārāk nopietnas. Pie kopējā budžeta apmēra, kas atbilst aptuveni 1 % no ES iekšzemes kopprodukta, nopietnas sekas nevar sagaidīt. Arī nacionālajiem parlamentiem tas nenozīmētu pārāk lielas izmaiņas, jo jau šobrīd, veidojot valsts budžetu, tiem ir jāņem vērā dažādi pārvaldes līmeņi – valsts, reģionālie un pašvaldību.

Šeit jāuzsver, ja publiskais pakalpojums tiek organizēts zemākos jurisdikcijas līmeņos, tad vienmēr ir risks, ka kāds saņems pakalpojumu bez maksas, t. i., baudīs sniegto publisko pakalpojumu, nesamaksājot par to nodokļus. Paceļot pakalpojuma sniegšanu augstākā līmenī, var palīdzēt izvairīties no šāda blakus efekta, radīt apjoma ietaupījumus un nodrošināt optimālu pakalpojuma sniegšanas līmeni, bet tas rada arī draudus, ka pakalpojuma sniegšana būs tālu no pilsoņiem un mazināsies demokrātiskā kontrole pār pakalpojumu sniegšanu.¹²

Ekonomikas teorijas apgalvo, ka atbilstoši ienākumi būtu jānodrošina tik tālu, cik tas ir iespējams tajā pašā līmenī, kurā tiek sniegts pakalpojums.¹³ Tas ir arī pamatā LESD 311. pantam, kas nosaka, ka ES politikas būtu jāfinansē, izmantojot ES pašu resursus.

ES finansētu programmu mērķis ir papildināt nacionālās politikas un radīt pievienoto vērtību, kas veidojas no transnacionālām politikām. Taču interešu struktūra lauksaimniecībā ievērojami atšķiras no interesēm kohēzijas politikā, kas savukārt atšķiras no attīstības un pētniecības politikas, kā arī vides politikas.¹⁴ Subsidiaritātes principa nostiprināšana Līgumā par ES darbību ir tikai saasinājusi debates par sadalījumu starp atbildībām ES un nacionālo pārvaldības līmeni.

Spiediens veidot jaunus izdevumu mērķus rada frikciju starp vēsturiskām saistībām, piemēram, Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) jomā un jauniem politikas mērķiem, kas cīnās par ierobežotiem resursiem. Tāpat katrā politikas jomā ir dilemma starp priekšrocībām, ko sniedz kolektīva rīcība, un vēlmi saglabāt nacionālo suverenitāti un neatkarību politiku izvēlē.¹⁵

Iepriekš minētais ļauj secināt, ka:

- diskutējot par budžetu, uzmanība jāpievērš arī Eiropas Savienības darba kārtībai, jo tās rezultātā var notikt izmaiņas budžeta struktūrā un apjomā;
- pārpildītā politiskā telpa nozīmē, ka uzmanība jāvelta, lai nošķirtu centrālos spēlētājus un tos, kuri ir mazāk centrāli, kā arī formālās budžeta politikas no neformālās dimensijas budžeta politikā;
- daudzlīmeņu modelis Eiropas Savienības pārvaldes struktūrā liek pievērst uzmanību arī papildus iekļautajām *spēlēm*, ko dažādi spēlētāji spēlē dažādos lēmumu pieņemšanas forumos;
- nedrīkst novērtēt par zemu politiku atbalsta koalīcijas un to lomu gan sarunās, gan kopīgu problēmu risināšanas stratēģiju izveidē.¹⁶

Viens no būtiskākajiem aspektiem sarunu vešanā ir apzināties, ka otra puse nevedīs ar jums pārrunas, ja vien jūs nespējat tai palīdzēt vai to apdraudēt.¹⁷ Sarunu vešana ir jābalsta uz izpratni par trīs fundamentāliem jautājumiem:

- 1) Ko īsti jūs vēlaties?
- 2) Kāpēc otra puse ir ieinteresēta vest ar jums pārrunas?
- 3) Kādas ir jūsu alternatīvas?¹⁸

Domājot par sarunām starp dažādām interešu grupām, cilvēka dabā ir savā domāšanā vadīties no diviem skatupunktiem. Viena daļa no mums vēlas būt godīgi, izrādīt labdabību, būt atklātiem un spēlēt pēc noteikumiem. Otra daļa baidās, ka to piekrāps, manipulēs vai piespiedīs piekrist kaut kam, ko mēs nesaprotam vai nevēlamies.¹⁹

Pirms diskusijas par sarunu vešanu turpināšanas, būtiski ir definēt terminoloģiju. Autors Karls Albrehts (*Karl Albrecht*) piedāvā šādu terminoloģiju:

- vienošanās/darījums: vērtību apmaiņa starp divām vai vairāk pusēm, kas apmierina katras attiecīgās puses intereses;
- vērtība: saturs vai maiņas starpnieks sarunās; dažādi tverami un netverami elementi, kas var tikt tirgoti viens pret otru veidos, kas apmierina dažādo pušu intereses;
- intereses: unikālās vajadzības, vēlmes, sapņi vai rezultāti, ko puses sarunās cenšas apmierināt;
- sarunas: process, lai nonāktu līdz vērtību apmaiņai, kas apmierina visas iesaistītās puses;
- opcijas: dažādi veidi, kā iesaiņot vērtību elementus, kas ir iekļauti sarunās. Opcijas nav tas pats, kas intereses; tās ir veidi, kā apmierināt intereses.²⁰

Sarunu vešanā būtiski ir koncentrēties uz interesēm, nevis konkrētiem piedāvājumiem/pretpiedāvājumiem, jo tas atver jaunas vērtību iespējas, kas pirmajā skatījumā

nav tikušas pamanītas vai nav bijušas acīmredzamas. Sekojot šai loģikai, būtiski sarunu vešanā ir strādāt ar opcijām un to attīstīšanu. Tas dod spēka sajūtu pašiem, jo ļauj piedāvāt dažādas darījumu paketes ar dažādiem pievilcības aspektiem. Vienlaikus arī otra puse nejutās apdraudēta, jo nav nekāda spiediena pieņemt vienu konkrētu priekšlikumu, kas prasītu izteikt pret piedāvājumu. Arī visiem pārējiem iesaistītajiem tiek radīts plašāks komforta sajūtas lauks, jo ar opcijām ir vieglāk strādāt nekā ar “pieņem vai atsakies” veida piedāvājumiem.²¹

Labi pārdomātas nacionālās attīstības stratēģijas var gan sakrist, gan nesakrist ar Eiropas Komisijas priekšstatu par nepieciešamo stratēģiju, bet tās jebkurā gadījumā veidos pamatotu bāzi sarunām gan Briselē, gan iepretim neto maksātāju valstīm. Vienlaikus nacionālās attīstības stratēģija, kā galvenais mērķis ir nodrošināt, lai netiktu palaists garām neviens eiro cents no Briseles finansējuma, draud radīt priekšstatu, ka dalībvalsts ir iesaistījusies Eiropas Savienībā tikai finansējuma dēļ.²²

Kā atzīst Dentons, budžets netika veidots kā federāls budžets Rietumeiropai, bet gan kā instruments to politiku īstenošanai, par kurām dalībvalstis spēja vienoties. Tas nozīmē, ka sarunās tie, kas atbalsta integrāciju kā valsts būvēšanas instrumentu, iestāsies par spēcīgu ES finanšu budžetu, bet tie, kas grib ierobežot politisko integrāciju līdz minimumam, kas nepieciešams, lai nodrošinātu tirgu integrāciju, uzstās uz ierobežotu ES budžetu.²³

Cīņa par budžetu balstās uz dažādiem redzējumiem par Eiropas Savienības integrāciju, dažādu attieksmi pret publiskā finansējuma izmantošanu un dažādām interesēm, kas izteiktas līdzsvarā starp ieņēmumiem no budžeta un iemaksām tajā.²⁴

Var sagaidīt, ka dažādām dalībvalstīm, sociālām, ekonomiskām un politiskām grupām Eiropas Savienībā un Eiropas institūcijās būs ievērojami atšķirīgi redzējumi par vēlamu politisko un ekonomisko kārtību, kam jāveicina Eiropas integrācija. Tādēļ arī ES finansējuma sadales sarunu rezultāts atspoguļo rezultātu starp politiskām cīņām par integrācijas procesu kā tādu, nevis kā optimālu priekšrakstu publisko finanšu lomai integrācijā.²⁵

SKATS NĀKOTNĒ

Ņemot vērā, ka iepriekšējo sarunu iznākums sevī papildus iekļāva unikālu stabilizējošas politikas instrumentu Eiropas ekonomikas atjaunošanas fonda formā, sagaidāms, ka sarunas par ES budžetu periodam pēc 2027. gada saturēs ievērojami

mazāku finanšu apmēru Latvijas ekonomikai, ja vien ES budžets netiks ievērojami palielināts vai radīti jauni papildu instrumenti.

Vienlaikus Eiropas Komisijas piedāvājums pāriet no tradicionālām programmām uz politikās balstītu budžetu rada jaunas opcijas finansējuma pārdalē, kā arī piešķirumos politiku īstenošanai. Latvija ir guvusi labus panākumus sarunās līdz šim, bet tie nav bijuši ideāli. Lai sasniegtu labāko risinājumu, nepieciešama skaidra vīzija par Latvijas vēlmēm gan attiecībā uz Eiropas Savienību, gan uz savu lomu un attīstību tajā.

Lai veidotu maksimāli lielu vērtību darījumam, būs svarīgi saglabāt opciju dziļākai integrācijai. Tai var būt politiski ierobežojumi gan pašmājās, gan sarunu partneros, bet sagaidāms, ka būtiskāk interešu prioritātēs ierobežot integrāciju būs, piemēram, Ungārijai. Tāpat var sagaidīt, ka Francijai tradicionāli svarīga interese būs nosargāt Kopējās lauksaimniecības politiku un tās ietvaros paredzētos tiešmaksājumus zemniekiem. Kohēzijas saņēmējvalstis, it īpaši Polija, augstu interešu sarakstā turēs Kohēzijas politiku.

Šeit veidojas dabīgas koalīcijas, ar kuru palīdzību aizstāvēt abas lielākās piešķiruma politikas, kā arī izvairīties no suverenitātes pārdales, kas ietu tālāk par vēlamo. Caur šīm koalīcijām arī iespējams attīstīt opcijas, par kurām vienoties sarunu gaitā, neieslīgstot piedāvājumos un pret piedāvājumos. Taču tas neatbild uz jautājumu, kas varētu būt Latvijas *unikālās vajadzības, vēlmes, sapņi vai rezultāti*, un kā tās ietērt kopējā politikā.

Manuprāt, Latvijas nākotnei ir divi izaicinājumi – pielāgošanās klimata pārmaiņām un klimatu mērķu sasniegšanas milzīgās izmaksas, un lielākā dzelzceļa projekta Eiropā *Rail Baltica* pabeigšana. Atzīmējams arī potenciāls jaunajam dzelzceļam pārņemt ziemeļu–dienvidu virzienos plūstošās kravas no autopārvadātājiem, tādējādi gan atslogojot Latvijas ceļu infrastruktūru no smagajām mašīnām, gan mazinot to radīto izmešu apmērus.

Rekomendācija ir nākamajām sarunām izvirzīt vienu interesi, nevis divas vai trīs līdzvērtīgas. Proti, finansējuma nodrošināšana *Rail Baltica* projekta pabeigšanai nākamā daudzgadu budžeta ietvarā. Tas nenozīmē ne atteikšanos no Kohēzijas politikas, ne tiešmaksājumiem, bet gan koncentrēšanos uz vienu jautājumu, ļaujoties, ka sabiedrotie nosargās pārējās vērtīgās daļas.

Svarīgi būs šo interesi ietērt ES politikā, pamatojot to gan kā klimata politikas īstenošanas elementu, gan kā būtisku ES drošības stiprināšanas sastāvdaļu, jo veicina militāro mobilitāti. Jāatstāj arī opcija šīs vajadzības apmierināšanai caur dažādiem ceļiem – gan līdz šim pastāvošo politiku ietvarā, gan veidojot jaunas.

Pēc sarunu noslēguma vienošanās vērtība veidosies no dažādu elementu summas. Ja vien nenotiks eksponenciāls ES budžeta pieaugums vai radīts jauns ārpus budžeta instruments, piemēram, klimata mērķu sasniegšanai, tad Latvijas rezultāts būs mazāks nekā iepriekšējās sarunās. Tādēļ svarīgi būs šo starpību kompensēt ar pašu radītu opciju elementiem ārpus tradicionālām politikām, lai rezultātu varētu uzskatīt par labāko iespējamo sarunu noslēgumā 2027. gadā.

ATSAUCES

- ¹ “Kariņš: Latvijas ekonomikai nākamo septiņu gadu laikā būs pieejami vairāk nekā 10 miljardi eiro; pieaugs tiešmaksājumi,” Ministru Kabinets, 21.07.2020. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/karins-latvijas-ekonomikai-nakamo-septinu-gadu-laika-bus-pieejami-vairak-neka-10-miljardi-eiro-pieaugs-tiesmaksajumi>.
- ² “Tekšzemes kopprodukts pavisam – vērtības un laika periods,” Centrālais Statistikas Birojs, dati iegūti 2024. gada 24. novembrī, https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__VEK__IK__IKP/IKP010/table/tableViewLayout1/.
- ³ Turpat.
- ⁴ fon der Leiena, U., “Eiropas izvēle: Politiskās vadlīnijas nākamajai Eiropas Komisijai 2024-2029,” Eiropas Komisija, https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf
- ⁵ Turpat.
- ⁶ Laffan, B., “*The finances of the European Union*,” Basingstoke: Mcmillan, 1997. 35. lpp.
- ⁷ Turpat, 16. lpp.
- ⁸ Turpat, 18.–19. lpp.
- ⁹ Patterson, B., “*Understanding the EU Budget*,” London Searching Finance, 2011. 111. lpp.
- ¹⁰ Līgums par Eiropas Savienības darbību, 2. pants. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
- ¹¹ Laffan, B., “*The finances of the European Union*,” Basingstoke: Mcmillan, 1997. 26.–27. lpp.
- ¹² Patterson, B., “*Understanding the EU Budget*,” London Searching Finance, 2011. 111.–112. lpp.
- ¹³ Turpat, 113. lpp.
- ¹⁴ Laffan, B., “*The finances of the European Union*,” Basingstoke: Mcmillan, 1997. 94. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 95.–96. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 33.–34. lpp.
- ¹⁷ Volkema, R. J., “*The negotiation toolkit: how to get exactly what you want in any business or personal situation*,” American Management Association, 1999. 11. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 19.–23. lpp.
- ¹⁹ Albrecht, K., “*Added value negotiating: the breakthrough method for building balanced deals*,” Homewood: Business One Irwin, 1993. 8. lpp.
- ²⁰ Turpat, 33.–34. lpp.
- ²¹ Turpat, 39.–40. lpp.
- ²² Eriksson, J., “*From policy takes to policy makers: adopting EU cohesion policy to the needs of the new member states*,” Swedish Institute for European Policy Studies, 2005, 211. lpp.
- ²³ Laffan, B., “*The finances of the European Union*,” Basingstoke: Mcmillan, 1997. 20. lpp.
- ²⁴ Turpat, 17. lpp.
- ²⁵ Turpat, 25. lpp.

LATVIJAS IETEKMES PIEAUGUMS ES: MAZA VALSTS, KAS 2025. GADĀ VIRZĪS LIELAS PĀRMAIŅAS

Aleksandra Palkova

Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore

Marts Ivaskis

Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks

Latvija, kas ir Eiropas Savienības dalībvalsts kopš 2004. gada, ir neatņemama šīs organizācijas sastāvdaļa, kas aktīvi veido tās politiku un stiprina tās ietekmi. Šogad Latvija svinēja 20. gadadienu kopš ES vēsturiskās “lielā sprādziena” paplašināšanās, kas ir nozīmīgs Latvijas integrāciju iezīmējošs pavērsiena punkts. Raugoties uz 2025. gadu, varam sagaidīt Latvijas lomas pieaugumu ES iestādēs, pateicoties ievērojamiem sasniegumiem un attīstošām prioritātēm.

Šajā rakstā tiks sniegts pārskats par galvenajām tēmām, kas iezīmējās 2024. gadā, izceļot galvenos notikumus un prioritātes, vienlaikus izvērtējot to potenciālo ietekmi uz 2025. gadu. Tā turpinājumā tiks apskatītas Eiropas Komisijas prioritātes 2025. gadam un Latvijas kapacitāte ES ietvarā, uzsverot tās spēju ietekmēt un veicināt Savienības darba kārtības attīstību.

“CIETĀ DROŠĪBA” VISĀS FRONTĒS

Pieaugošās ģeopolitiskās spriedzes un mainīgo drošības apdraudējumu laikmetā Latvija ir kļuvusi par valsti, kas neatlaidīgi iestājas par spēcīgas aizsardzības un transatlantiskās sadarbības īstenošanu Eiropas Savienībā. Demonstrējot visaptverošu pieeju drošībai, Latvija ar inovatīvām kiberdrošības stratēģijām līdzsvaro savu

ieguldījumu ES aizsardzības formātos, tādējādi nostiprinot savu kā svarīgas reģionālās stabilitātes nodrošināšanas dalībnieces lomu.

2024. gadā Latvija atkārtoti apstiprināja savu dalību Eiropas Savienības drošības un aizsardzības ietvaros jeb struktūrās, kļūstot par proaktīvu reģionālās un globālās stabilitātes atbalstītāju. Tā piedalās 17 Pastāvīgās strukturētās sadarbības (*PESCO*) projektos, kas apliecina tās fokusu uz kritiski svarīgajām jomām, piemēram, kiberdrošību, jūras drošību un militāro mobilitāti. Latvijai ir arī izšķiroši svarīga loma ES Kopējā drošības un aizsardzības politikā (*KDAP*), kā kontekstā Latvija sniedz ieguldījumu *KDAP* misijās un stiprina savu pozīciju kā tilts starp ES un NATO aizsardzības iniciatīvām. Šis divpusējais fokuss uzsver Latvijas atbalstu spēcīgākām transatlantiskām saitēm un sadarbībai kopīgo drošības izaicinājumu risināšanā. Saskaņā ar ES kopējiem mērķiem Latvija atbalsta Eiropas Aizsardzības industriālās stratēģijas (*European Defence Industrial Strategy – EDIS*) attīstību, atzīstot spēcīga un inovatīva aizsardzības sektora būtisko lomu stratēģiskās autonomijas uzlabošanā.

Kiberapdraudējuma novēršana ir kļuvusi par Latvijas drošības stratēģijas stūrakmeni. Nacionālās kiberdrošības likums, kas stājās spēkā 2024. gada septembrī, atbilst ES *NIS2* direktīvai un paplašina to nozaru loku, uz ko attiecas kiberdrošības tiesiskais regulējums. Latvijas kiberdrošības stratēģijā 2023.–2026. gadam tiek padziļināti izklāstīti galvenie mērķi, tostarp izturētspējas stiprināšana, sabiedrības izpratnes veicināšana un starptautiskās sadarbības attīstīšana. Šie pasākumi, ko papildina NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centra darbs Rīgā, uzsver Latvijas līderību dezinformācijas apkarošanā un spēcīgas kiberdrošības veicināšanā.

Papildus drošības jomai Latvija turpina piedalīties arī dažādās ES iniciatīvās, tostarp sniedzot ieguldījumu humānās palīdzības sniegšanā un miera uzturēšanas misijās. Latvijai pastiprinot savu dalību šajās iniciatīvās, tā apliecina savu apņēmību veicināt ES mērķu sasniegšanu un risināt mūsdienu izaicinājumus, vienlaikus nostiprinot savu reputāciju kā dinamiska un uzticama partnere Eiropas Savienības iekšienē.

UKRAINA EPICENTRĀ

Latvijas nelokāmais atbalsts Ukrainai arī 2024. gadā ir tās ārējās un drošības politikas pamats, kas balstīts uz visaptverošu pieeju, ietverot militāros, humanitāros un diplomātiskos aspektus. Latvijas premjere Evika Siliņa atkārtoti apliecināja šo atbalstu, norādot, ka militārā palīdzība 0,25 % apmērā no IKP, kas pārsniedz 100 miljonus

eiro gadā, arī turpmāk saglabās savu prioritāro statusu.¹ Pieskaitot humāno un citu veidu palīdzību, tiek prognozēts, ka Latvijas kopējais atbalsts Ukrainai 2024. gadā pārsniegs 200 miljonus eiro, tādējādi apliecinot Latvijas nelokāmo atbalstu Ukrainas suverenitātei un reģionālajai stabilitātei.² Šis ieguldījums nodrošina turpmāku militāro apmācību sniegšanu, kā arī aprīkojuma un ieroču piegādi dažādās aizsardzības jomās, tostarp sauszemes, gaisa, jūras un kiberelektromagnētisko operāciju atbalstam.³ Latvijas vadošās lomas spilgts apliecinājums ir fakts, ka tā ir viena no Ukrainas atbalstam izveidotās Dronu koalīcijas vadītājām, kas norāda uz tās inovatīvo pieeju aizsardzības nodrošināšanas atbalstam. Militārās palīdzības pakotne ietver pavisam jaunus bruņutransportierus “Patria”, dronus, munīciju, karavīru individuālo aprīkojumu un resursus 4000 Ukrainas aizstāvju apmācībai.⁴

Līdztekus militārajai palīdzībai Latvija arī turpina stingri atbalstīt Ukrainas integrāciju ES, aktīvi atbalstot tās pievienošanās procedūru izpildi un veicinot ES standartu pārņemšanu. Caur ES Ukrainas mehānismu (*Ukraine Facility*) un citiem mehānismiem sniegtais finansējums turpinās veicināt Ukrainas tūlītējo un ilgtermiņa atgūšanās vajadzību risināšanu. Latvija starptautiskā līmenī atbalsta Īpašā tribunāla izveidi, lai izmeklētu agresijas noziegumu pret Ukrainu, tādējādi apliecinot savu apņemšanos veicināt atbildības un taisnīguma panākšanu.

Latvijas atbalsts iekļauj arī humanitāro jomu – ES ir piešķīrusi 70 miljonus eiro, lai palīdzētu Ukrainas bēgļiem tās robežās,⁵ nodrošinot piekļuvi būtiskiem pakalpojumiem un integrācijas programmām Iekšlietu ministrijas uzraudzībā. Pamatojoties uz Latvijas Iekšlietu ministrijas datiem, 2024. gada sākumā Latvijā dzīvoja vairāk nekā 32 000 Ukrainas pilsoņu, un vairāk nekā 61 000 ukraiņu bija reģistrēti un saņēmuši attiecīgos dokumentus, lai varētu tajā palikt.⁶ Turklāt Latvija arī aktīvi atbalsta ES solidaritātes pasākumu pastiprināšanu, apzinoties kolektīvās rīcības kritisko lomu Ukrainas aizsardzības centienu uzturēšanā.

PAPLAŠINĀŠANĀS

ES paplašināšanās process ir atguvis savu spar, pamatojoties uz Eiropadomes 2023. gada decembra lēmumu sākt pievienošanās sarunas ar Ukrainu un Moldovu.⁷ Eiropas Savienības Padome 21. jūnijā apstiprināja individuālu sarunu ietvaru jeb programmu katrai no šīm valstīm, kam 25. jūnijā sekoja starpvaldību konference ar katru no abām kandidātvalstīm. Tā rezultātā patlaban norisinās process, kurā Eiropas Komisija un attiecīgi Ukraina un Moldova piedalās divpusējās sanāksmēs, lai īstenotu *acquis* analītisko pārbaudi jeb skrīningu.

Vienlaikus pievienošanās progress ir novērots gandrīz visās kandidātvalstīs, izņemot Gruziju, Kosovu un Turciju. Melnkalne ir panākusi pienācīgu progresu attiecībā uz plašo “pamatjautājumu” (*fundamentals*) tematisko kopu, un ir izvirzīti nosacījumi ES *acquis* 23. sadaļas slēgšanai. Albānija atvēra “pamatjautājumu kopu” (*fundamentals cluster*) 2024. gada 15. oktobrī, pēc tam kad 2023. gada beigās bija pabeigusi pārbaudes jeb skrīninga sanāksmes ar Komisiju. Visbeidzot, pamatojoties uz Komisijas 2024. gada 12. marta ieteikumu, Eiropadome 2024. gada 21. martā nolēma sākt pievienošanās sarunas ar Bosniju un Hercegovinu.⁸

Turklāt Eiropas integrācijas un pievienošanās procesu paātrināšanai tiek sniegta ES palīdzība kandidātvalstīm un potenciālajām kandidātvalstīm. Rietumbalkānu gadījumā šī palīdzība tiek sniegta caur Izaugsmes plānu Rietumbalkāniem, 6 miljardu eiro vērtu Rietumbalkānu reformu un izaugsmes mehānismu, kā arī ikgadējo ES un Rietumbalkānu samitu. 2024. gada 23. oktobrī Komisija apstiprināja arī Albānijas, Kosovas, Melnkalnes, Ziemeļmaķedonijas un Serbijas reformu programmas. Šī lēmuma rezultātā šīs piecas valstis ieguva piekļuvi Reformu un izaugsmes mehānisma finansējumam, lai īstenotu reformas, kas veicinās ātrāku ES *acquis* pārņemšanu.

Pievēršoties Austrumu trijotnei, – 2024. gada 1. martā stājās spēkā 50 miljardu eiro vērtā Ukrainas mehānisma darbība ar mērķi nodrošināt palīdzību Ukrainas atveseļošanā, rekonstrukcijā un ES integrācijā. Šī mehānisma ietvarā Ukrainai tiks sniegta palīdzība, piešķirot 17 miljardus eiro dotācijās un 33 miljardus eiro aizdevumos. Līdz 2024. gada augustam Ukrainai jau bija samaksāti 12 miljardi eiro. Savukārt 2024. gada 10. oktobrī Komisija prezentēja Moldovas izaugsmes plānu, kam ir piesaistīts Moldovas reformu un izaugsmes mehānisms ar 1,8 miljardu eiro budžetu.

Latvija daudzējādā ziņā ir ieinteresēta efektīvā un veiksmīgā paplašināšanās procedūru īstenošanā. Pirmkārt, Ukrainas un Moldovas integrācija ES stiprina ES kolektīvo drošību. Krievijas ārpolitika vēsturiski ir bijusi Eiropas kontinenta destabilizējošs spēks. ES pievienošanās procedūras ir balstītas tādās vērtībās kā demokrātija un tiesiskums, kas atspoguļojas plašajā pamatjautājumu kopā. Pievienošanās sarunu gaitā ieviešot demokrātiskās reformas, Moldova un Ukraina gūst divkāršu labumu. No vienas puses, pievienošanās sarunu progress saglabā augstu politisko un sabiedrisko atbalstu reformām. No otras puses, Moldova un Ukraina stiprina savu noturību pret turpmāku Krievijas iejaukšanos. Reformu īstenošana un jauniegūtā noturība rada Eiropas Savienībai un Latvijai lielāku stabilitāti un jaunus stratēģiskos partnerus.

Otrkārt, veiksmīgs un efektīvs paplašināšanās process attiecībā uz visām iepriekš minētajām kandidātvalstīm sniedz Latvijai jaunas iespējas attīstīt stratēģiskas, ekonomiskas un politiskas sadarbības iespējas. Turklāt vieglāka piekļuve kandidātvalstu tirgiem rada jaunas iespējas Latvijas uzņēmumiem.

Treškārt, paplašināšanās procedūras var veicināt ekonomisko šoku ietekmes mazināšanu attiecībā uz Latviju. Krievijas īstenotais agresijas karš Ukrainā, kā arī COVID-19 pandēmijas sekas smagi ietekmēja Latvijas ekonomiku un tās iedzīvotāju pirktspēju. Inflācija, īpaši pārtikas produktiem, sasniedza līmeni, kāds netika redzēts kopš 2008. gada ekonomiskās krīzes, visvairāk ietekmējot iedzīvotājus ar zemiem ienākumiem. Savukārt, piemēram, piekļuve Ukrainas lauksaimniecības sektoram varētu nākotnē novērst šādus negatīvus triecienus un cenu lēcienus.

Paplašināšanās jautājumā Latvija vēsturiski ir bijusi salīdzinoši pasīva, bieži izvēloties sekot citu ES dalībvalstu nostājai. Vienlaikus kopš Krievijas agresijas sākuma ir noticis fundamentāls politikas pavērsiens, Latvijai kļūstot par aktīvu paplašināšanās atbalstītāju, īpaši attiecībā uz Ukrainu, Moldovu un Gruziju jeb tā dēvētās Austrumu trijotnes valstīm.

DAUDZGADU FINANŠU SHĒMA PĒC 2027. GADA

Daudz gadu finanšu shēma (*Multiannual Financial Framework – MFF*) ir visu ES turpmāko darbību pamats. Tā nosaka maksimālās summas, ko ES var tērēt gada laikā dažādās politikas jomās attiecīgās daudz gadu finanšu shēmas periodā.⁹ Tādējādi var uzskatīt, ka šī shēma jeb finanšu ietvars, ir viens no svarīgajiem normatīvajiem aktiem, ja ne pats svarīgākais, kas nosaka ES īstermiņa, vidējā termiņa un ilgtermiņa politikas veidošanu.

Sagaidāms, ka Komisija priekšlikumu par nākamo daudz gadu finanšu shēmu sagatavos tikai 2025. gada vidū, kad sāksies arī attiecīgās sarunas.¹⁰ Tomēr jau tagad ir vērojama zināma aktivitāte attiecībā uz to, kā varētu izskatīties jaunā daudz gadu finanšu shēma un ar ko dalībvalstīm vajadzētu rēķināties.

2024. gada 18. jūlijā Eiropas Komisijas priekšsēdētāja Urzula fon der Leiena (*Ursula von der Leyen*) publicēja dokumentu “Politikas pamatnostādnes nākamajai Eiropas Komisijai (2024–2029)”, kurā tika izklāstīta atšķirīgas pieejas nepieciešamība daudz gadu finanšu shēmas izstrādē. Šajās politikas pamatnostādnēs tika norādīti trīs galvenie jaunās daudz gadu finanšu shēmas struktūras principi: 1) precīzāk mērķēts budžets, kas balstīts uz politiku, nevis programmām; 2) vienkāršāks budžets ar nacionālo plānu katrai valstij, kas galvenās reformas saista ar ES investīcijām un kam ir mazāks programmu skaits; 3) ietekmīgāks budžets, izveidojot Eiropas konkurētspējas fondu.

Vienlaikus savā misijas vēstulē Polijas komisāra amata kandidātam Pjotram Serafinam (*Piotr Serafin*), kurš ieguva budžeta, krāpšanas apkarošanas un valsts pārvaldes

komisāra amatu, Komisijas priekšsēdētāja norādīja, ka trešā politikas izvēle – Eiropas konkurētspējas fonds – “[būs ieguldījumu kapacitāte], kas atbalstīs stratēģiskos sektorus, kas ir kritiski svarīgi ES konkurētspējai, tostarp pētniecību un inovācijas, kā arī Eiropai svarīgo kopīgo interešu projektus (IPCEI).”¹¹

Atsevišķu Komisijas ziņojumu un iekšējo dokumentu noplūdes ir atklājušas šajā kontekstā apspriestās idejas, piemēram, tādas kā viens centralizēts finansējuma avots katrai dalībvalstij, kura pieejamība būtu atkarīga no noteiktu reformu izpildes, vai arī visu pētniecībai un inovācijām paredzēto fondu apvienošana vienā.¹² Ir svarīgi atzīmēt, ka neviens no šīm pozīcijām nav oficiālā Komisijas pozīcija, un tās nav arī apstiprinātas kā daļa no 2025. gadā gaidāmā daudzgadu finanšu shēmas priekšlikuma.

Vienlaikus šādu fundamentālu daudzgadu finanšu shēmas izmaiņu apspriešana Latvijai rada daudz izaicinājumu. Latvijas kā ES finansējuma saņēmējas panākumi un nepārtrauktā attīstība pēdējo 20 gadu laikā lielā mērā ir bijusi atkarīga no piekļuves ES fondu finansējumam, piemēram, Kopējās lauksaimniecības politikas, Kohēzijas un struktūrfondu, ES pētniecības un inovāciju fondu, kā arī citu mehānismu ietvarā. Šo fondu līdzekļi sniedz zināmu noteiktības līmeni, jo pieejamais finansējums ir skaidri norādīts uz programmām balstītajā budžetā. Lauksaimnieki, pētniecības institūcijas vai citi privātie finansējuma saņēmēji zina, kā tiek sadalīts ES budžeta “pirāgs”. Ar budžetu, kas balstīts uz politikas jomām jeb politikām, šī noteiktība nav tik liela. Šajā kontekstā budžeta elastīguma līmenis būs izšķiroši svarīgs. Vai Komisija varēs, piemēram, novirzīt ievērojamu kohēzijai paredzēto finansējuma daļu aizsardzības finansēšanai, ja tā uzskatīs, ka tas ir nepieciešams? Tādējādi varam secināt, ka 2024. gadā nav īstas skaidrības par to, kāda izskatīsies nākamā daudzgadu finanšu shēma, jo tās izstrādes process ir tikai sācies, un viss šajā rakstā apspriestais ir zināmā mērā spekulatīvs, tomēr tas nemaina faktu, ka daudzgadu budžeta “dzinējs” lēnām griežas, un mēs jau tagad redzam fundamentālas izmaiņas.

DIVI SOĻI UZ PRIEKŠU, VIENS SOLIS ATPAKAĻ – ES DROŠĪBA UN AIZSARDZĪBA

Tuvojoties 2025. gadam, Eiropas Savienība ar stratēģisko iniciatīvu un politikas izmaiņu palīdzību risina būtiskus drošības izaicinājumus. Pirms diviem gadiem Krievijas uzsāktais nepamatotais agresijas karš pret Ukrainu iezīmēja augstas intensitātes konflikta atgriešanos kontinentā, tādējādi uzsverot steidzamo nepieciešamību

nodrošināt paaugstinātu aizsardzības gatavību.¹³ Šīs darba kārtības centrā atrodas jaunizveidotā loma, kas piešķirta aizsardzības un kosmosa komisāram, kuram uzdots uzraudzīt Eiropas aizsardzības industriālās stratēģijas (*EDIS*) un Eiropas aizsardzības rūpniecības programmas (*European Defence Industry Programme – EDIP*) īstenošanu. Šīs iniciatīvas atspoguļo ES apņēmību stiprināt savas aizsardzības spējas, veicināt dalībvalstu sadarbību un mazināt atkarību no ārpus ES esošajiem piegādātājiem.

Eiropas aizsardzības industriālajā stratēģijā (*EDIS*) tiek izklāstīts visaptverošs redzējums attiecībā uz Eiropas aizsardzības tehnoloģiskās un rūpnieciskās bāzes (*EDTIB*) stiprināšanu, kas panākama, risinot esošās problēmas un izmantojot tās neizmantojamo potenciālu. Tajā tiek uzsvērta kolektīvo aizsardzības iepirkumu veikšana ar mērķi nodrošināt, ka līdz 2030. gadam sadarbības ceļā tiek iepirkts vismaz 40 % aizsardzības ekipējuma, vienlaikus virzoties uz 50 % aizsardzības iepirkumu budžeta sasniegšanu ES līdz 2030. gadam un uz 60 % sasniegšanu līdz 2035. gadam.¹⁴ *EDIS* arī aicina integrēt aizsardzības gatavības kultūru visās ES politikās, pārskatīt Eiropas Investīciju bankas aizdevumu politiku un integrēt Ukrainu Savienības iniciatīvās, kas atbalsta tās aizsardzības nozari.

Eiropas aizsardzības rūpniecības programma (*EDIP*) ar tās 2025.–2027. gada periodam paredzēto 1,5 miljardu eiro budžetu paplašina un institucionalizē iepriekšējos īstermiņa pasākumus, lai pielāgotu *EDTIB* mainīgajai drošības videi.¹⁵ Tā ietver noteikumus piegādes ķēžu stiprināšanai, aizsardzības tehnoloģiju industrializācijas veicināšanai un pārrobežu aizsardzības sadarbības atvieglošanai. Attiecībā uz regulatīvajiem aspektiem *EDIP* piedāvā inovatīvus risinājumus, piemēram, Eiropas Bruņojuma programmas satvaru (*Structure for European Armament Programme – SEAP*), lai sekmētu kopīgo iepirkumu veikšanu un ES mēroga režīmu piegāžu drošības panākšanai aizsardzības aprīkojuma jomā.¹⁶ *EDIP* uzsver arī Aizsardzības industriālās gatavības padomes (*Defence Industrial Readiness Board*) lomu koordinētas un konsekventas ES rīcības nodrošināšanā aizsardzības rūpniecības jomā.

ES cenšoties aizsargāt savas vērtības un intereses, 2025. gadā svarīga joma būs arī atklātā stratēģiskā autonomija. Tā ietver atkarības mazināšanu no ārējiem piegādātājiem un partneriem, īpaši aizsardzības un izšķiroši svarīgo tehnoloģiju jomā. ES pastiprinātais fokuss uz autonomiju ir saistīts ar pieaugošo spriedzi tādos reģionos kā Indijas un Klusā okeāna reģions, kā arī neprognozējamo apdraudējumu, ko var izraisīt gan valsts, gan nevalstiskās struktūras. ES tiecoties līdzsvarot sadarbību ar ārējiem sabiedrotājiem un vienlaikus stiprināt savu spēju neatkarīgi reaģēt uz krīzēm, šī vīzija attieksies uz ES aizsardzības sadarbību ar valstīm ārpus ES, kā arī NATO. Šī duālā pieeja būs ļoti nozīmīga, lai spētu pārvaldīt 2025. gada sarežģīto drošības vidi, kas var ietvert ar hibrīdkaru, kibernetiskiem un tradicionālajiem militārajiem konfliktiem saistītu apdraudējumu.

Ņemot vērā kosmosa jomas pieaugošo nozīmi nacionālās drošības un aizsardzības stratēģijās, ES turpinās integrēt ar kosmosu saistītās iniciatīvas savā drošības sistēmā. Par stratēģisko koordināciju atbildīgais komisārs aizsardzības un kosmosa jomā uzraudzīs ar kosmosa jomu saistīto spēju integrāciju aizsardzības politikā, nodrošinot, ka ES šajā kritiski svarīgajā jomā saglabā savu konkurētspēju. Tas varētu ietvert ar kosmosu saistītu uzraudzības sistēmu, satelītu sakaru un agrīnās brīdināšanas sistēmu izstrādi, lai uzlabotu gan militāro, gan civilo noturību.

Vēl viens svarīgs elements ES aizsardzības ietvarā ir Pastāvīgā strukturētā sadarbība (*PESCO*). ES sagaida, ka *PESCO* projekti līdz 2025. gadam nodrošinās nozīmīgas aizsardzības spējas, koncentrējoties uz militāro mobilitāti un dalībvalstu bruņoto spēku savietojamību. Šie projekti ir izstrādāti, lai uzlabotu militāro spēku izvietojanas ātrumu un efektivitāti, tādējādi atbildot uz ātrākas aizsardzības gatavības nepieciešamību. Ņemot vērā visu dalībvalstu uzņemtās saistības attiecībā uz *PESCO* projektiem, to rezultātā tiks veicināta arī tālāka sadarbība aizsardzības aprīkojuma un infrastruktūras jomā, kas samazinās atkarību no ārējiem piegādātājiem aizsardzības sektorā. *EDIP* ir arī ļoti svarīga loma attiecībā uz palīdzības sniegšanu Ukrainai tās aizsardzības sektora atjaunošanā, kā arī ilgtermiņa sadarbības veicināšanā starp ES un Ukrainas aizsardzības rūpniecības nozarēm. Šī iniciatīva atbilst plašākajam ES mērķim samazināt atkarību no aizsardzības tehnoloģijām, kas tiek ražotas ārpus ES, tādējādi nodrošinot, ka stratēģiskās aizsardzības spējas atrodas tās robežās.

Latvijai kā pilntiesīgai ES un NATO dalībvalstij ir virkne iespēju veicināt ES aizsardzības un drošības stiprināšanu. Paplašinot savu dalību *PESCO* projektos, īpaši tādās jomās kā kibernetiskā drošība, militārā mobilitāte un jūras drošība, Latvija var uzlabot ES kopējās aizsardzības spējas. Latvija var arī atbalstīt Eiropas aizsardzības rūpniecības programmu (*EDIP*), lai sekmētu vietējās aizsardzības rūpniecības attīstību un veicinātu inovācijas ES ietvarā. Latvija var iestāties par augstākiem aizsardzības izdevumiem, kā arī ieguldīt resursus pašai savu bruņoto spēku modernizācijā atbilstoši NATO standartiem. Turklāt Latvijas stratēģiskā pozīcija ļauj tai veidot tiltu starp NATO un ES iniciatīvām, īpaši reaģējot uz hibrīddraudiem, piemēram, kibernetiskajiem un dezinformācijas. Turpinot ieguldījumus KDAP misijās un krīzes pārvaldības operācijās, Latvija ieņems nozīmīgu vietu noturīgāka un efektīvāka Eiropas aizsardzības ietvara radīšanā.

LABA SAĢĀTAVOTĪBA UN ATBALSTS – PAPLAŠINĀŠANĀS 2025. GADĀ

Izskatās, ka paplašināšanās ir Eiropas Savienības nākotne. 2025. gadā turpināsies pievienošanās procesu attīstība jau uzsāktajā virzienā, proti, uz priekšu. Bosnija un Hercegovina, visticamāk, uzsāks pievienošanās sarunas labvēlīgā gaisotnē, Melnkalne pamazām tuvosies galveno sadaļu slēgšanai, savukārt Ukraina un Moldova skrīninga sanāksmju rezultātā saņems sākotnējos uzdevumus.

2025. gadā tiks veikta arī paātrinātās integrācijas īstenošana un, iespējams, arī daļēja “pakāpeniska” pievienošanās atsevišķām ES politikām, ES tirgum un ES programmām. Šajā kontekstā visreālistiskākā šķiet paātrinātā integrācija, piešķirot reformām finansiālu atbalstu, kas līdzinās Reformu un izaugsmes mehānismam, kā arī integrācija tiesiskuma mehānismos, tomēr var parādīties arī citas paātrinātās integrācijas formas.

Vienlaikus ir svarīgi atzīmēt, ka paplašināšanās impulss, iespējams, ir svarīgākais faktors, kas nosaka veiksmīgu paplašināšanos. Bez dalībvalstu atbalsta paplašināšanās process apstāsies. Šī iemesla dēļ Latvijas Eiropas Parlamenta deputātiem, komisāram Valdim Dombrovskim un Latvijas valdībai ir jāizvērtē ideja par to, “kā “pār-dot paplašināšanos” plašākai sabiedrībai?”.

Tas nozīmē, ka ir svarīgi noskaidrot stratēģiskās komunikācijas izvēles un vēstījumus paplašināšanās kontekstā, proti, būtu jārod atbildes uz vairākiem jautājumiem. Piemēram, vai paplašināšanās var palīdzēt novērst dzīves dārdzības krīzi, samazinot pārtikas izmaksas? Vai paplašināšanās var palīdzēt piesaistīt augsti kvalificētus darbiniekus, lai darba tirgū aizpildītu vakantās darba vietas? Vai paplašināšanās palīdzēs nodrošināt Eiropas kolektīvo aizsardzību? Nav iespējams atrast vienu universālu vēstījumu par paplašināšanos, kas nodrošinātu vienprātību visu ES dalībvalstu starpā, tāpat kā nav arī viena universāla paplašināšanās vēstījuma, kas pārliecinātu visus sabiedrības locekļus. Izpratne par to, kas vislabāk der katrai grupai, būs izšķirošais faktors, kas ļaus virzīt uz priekšu paplašināšanās procesu.

Turklāt, lai gan pati paplašināšanās varētu materializēties tikai pēc vairākiem gadiem, jau *tagad* ir jāapzinās paplašināšanās iespējamās sekas. Kaut arī paplašināšanās nozīmē neto ieguvumus ES, tas nenozīmē, ka paplašināšanās neradīs arī problēmu un grūtību kopumu, kā novēršanai nepieciešama efektīva pielāgošanās un izmaiņu veikšana. Nav šaubu, ka paplašināšanās ietekmēs ES finansējuma pieejamību un sadalījumu attiecībā uz Latviju gandrīz visās jomās – kopējā lauksaimniecības politika, kohēzijas politika un struktūrfondi, pētniecībai un attīstībai paredzētais finansējums un jaunā Konkurētspējas fonda (*Competitiveness*

Fund) finansējums. Jāapsver arī tas, kā paplašinātā ES ietekmēs mazāko valstu, piemēram, Latvijas, pārstāvniecību Padomes un Parlamenta lēmumu pieņemšanas procesos. Vai paplašinātajā ES Latvijas Eiropas Parlamenta deputātiem būs tāda pati vienprātības panākšanas kapacitāte?

BŪTISKU IZMAIŅU GAIDĀS – NĀKAMĀ PERIODA DAUDZGADU FINANŠU SHĒMA

Ceļā uz jauno daudzgadu finanšu shēmu Latvijai ir jāsaglabā elastība attiecībā uz tās nacionālās pozīcijas sagatavošanu periodam pēc 2027. gada. Ņemot vērā nenoteiktību un informācijas trūkumu par nākamo daudzgadu finanšu shēmu, ir grūti sniegt konkrētas rekomendācijas, tomēr ir zināms viens būtisks aspekts, kas jāņem vērā, proti, budžeta iekšējās konverģences līmenis un šīs konverģences sekas.

Pirmkārt, konverģences līmeņa kontekstā ir būtiski saprast, kā praksē izskatīsies budžets, nacionālie plāni un vienkāršotie, centralizētie fondi un programmas, kas balstīsies uz politikas jomām. Ir dramatiska atšķirība starp to, vai jaunā daudzgadu finanšu shēma līdzināsies Atveseļošanas un noturības mehānismam ar vienu aploksnī katrai dalībvalstij,¹⁷ vai tā drīzāk ieņems vispārīgāka finansējuma sadalījuma formu, kurā vairāki jau esošie attiecīgo politikas jomu finansēšanas mehānismi tiks apvienoti vienā. Latvijas gadījumā otrais variants būtu izdevīgāks, ņemot vērā ilgtermiņa plānošanas aspektus un pašreizējās institucionālās zināšanas attiecībā uz īstenošanu.

Otrkārt, attiecībā uz šīs konverģences sekām būtisks aspekts, kas rūpīgi jāapsver, ir politikas īstenošanas pieeja, “kas galvenās reformas saista ar investīcijām”.¹⁸ Šis pēc būtības ir nosacītības mehānisms, kas līdzinās regulai par tiesiskuma ievērošanas nosacījumiem (*Rule of Law Conditionality Regulation*).¹⁹ Tāpēc ir svarīgi saprast šāda nosacītības mehānisma tvērumu, proti, kā tas darbojas? Vai noteiktu galveno reformu neizpilde ierobežotu piekļuvi ES finansējumam attiecīgajā jomā, vai arī tas faktiski attiektos uz visu kopējo ES finansējumu? Turklāt, kādas reformas varētu būt saistītas ar šādu nosacītības mehānismu – galvenās reformas tādās jomās kā aizsardzība vai lauksaimniecība, vai arī tas attiektos arī uz sociālajiem jautājumiem?

Kaut arī pastāv augsts nenoteiktības līmenis attiecībā uz Komisijas priekšlikuma konkrēto formu, Latvijas valdībai un Latvijas Eiropas Parlamenta deputātiem ir jāuztur cieša saziņa un efektīvi jāsadarbjas šajā jautājumā jau pirms priekšlikuma publicēšanas 2025. gada vidū. Polijas un Dānijas prezidentūras sniegs iespējas ES Padomes ietvarā virzīt Komisijas pieeju priekšlikuma izstrādē. Turklāt 2025. gadā

ES dalībvalstis aktīvi pieņems nacionālās pozīcijas par šo jautājumu un norādīs “sarkanās līnijas” un ieteikumus. Tas sniegs iespēju meklēt kopīgas pozīcijas un mēģināt panākt vienotu agrīno pozīciju dažādu institūciju starpā. Turklāt Latvijas Eiropas Parlamenta deputātiem būs izšķiroša loma, kad Parlamenta apspriežu laikā norisināsies diskusijas par Komisijas priekšlikumu. Eiropas Parlaments tradicionāli ir bijis efektīvs dalībnieks daudzgadu finanšu shēmas pieņemšanas likumdošanas procesā.²⁰ Tādējādi Latvijas Eiropas Parlamenta deputātu darbs pie koalīciju un vienotu pozīciju veidošanas attiecīgo Parlamenta partiju frakcijās daļēji noteiks to, kā izskatīsies daudzgadu finanšu shēma.

NEATKARĪGA ES SAVSTARPĒJI ATKARĪGĀ PASAULĒ – KOMISIJAS PĀRĒJĀS 2025. GADA PRIORITĀTES

Eiropas Komisijas 2025. gada prioritātes pēc būtības savietojas zem virsraksta “Atvērta stratēģiskā autonomija” (*Open Strategic Autonomy*). Šajā rakstā iepriekš apspriestās jomas, kā, piemēram, drošība un aizsardzība, kā arī paplašināšanās, izceļ šo pieeju – integrācija un sadarbība, kur iespējams, un neatkarība, kur tas nepieciešams. To var ilustrēt ar trim nākamajām Komisijas 2025. gada galvenajām prioritātēm līdztekus budžetam, aizsardzībai un paplašināšanai, proti, tirdzniecības politiku, rūpniecības politiku un enerģētikas politiku.

Attiecībā uz tirdzniecības politiku Komisijai būs jārod līdzsvars starp Ķīnu no vienas puses un ASV no otras. ES būs jāapstiprina pasākumi, lai aizsargātu ES rūpniecības nozares, vienlaikus izvairoties no potenciāli protekcionistiskiem un represīviem pasākumiem, kas varētu ietekmēt divpusējo tirdzniecību. Turklāt Komisijai būs jāmeklē arī jauni tirdzniecības partneri, lai mazinātu ES atkarību no divām globālajām lielvarām. Potenciālais ES un *Mercosur* valstu nolīgums ir šādu jauno iespēju piemērs.

Rūpniecības politikas jomā Komisija centīsies mazināt ES stratēģisko atkarību, turpinot stiprināt nozares, kas ražo pusvadītājus, akumulatorus, udeņradi, farmaceitiskās sastāvdaļas un citus produktus. Vienlaikus Komisija iespēju robežās arī meklēs jaunas rūpnieciskās alianses, lai ES piesaistītu biznesa partnerības un potenciālos investorus.

Visbeidzot, enerģētikas politikas stāsts lielākoties nemainīsies. ES turpinās nepārprotami fokusēties uz energoresursu piegāžu dažādošanu, vēl vairāk samazinot atkarību no Krievijas sašķidrinātās dabasgāzes (SDG) un naftas, kā arī stiprinot ES atjaunojamās enerģijas nozari, izmantojot subsīdijas, regulatīvo atbalstu un citus pasākumus.

Latvija var vienlaikus rādīt piemēru enerģētikas politikā, novēršot atkarību no Krievijas SDG, gāzes un naftas, kā arī izmantot iespēju piedalīties ES 2025. gada rūpniecības un tirdzniecības politikas veidošanā. Izmantojot iespējas, kas jau ir pieejamas dažādos daudzpusējos formātos, Latvija var attīstīt svarīgas stratēģiskās partnerattiecības ar trešajām valstīm. Latvija patlaban vēl pietiekami neizmanto starptautiskos pasākumus, konferences, asamblejas un citus forumus, kuros tā piedalās. Paplašinot diplomātiskos centienus, piedaloties ekspertu līmeņa grupās, meklējot divpusējo tikšanos iespējas un pārskatot savu stratēģiju, Latvija varētu kļūt par spēcīgu ES starptautiskajā līmenī pārstāvošu balsi.

REKOMENDĀCIJAS

- Latvijai vajadzētu palielināt savu iesaisti *PESCO* projektos, īpaši tādās jomās kā kibernetika, militārā mobilitāte un jūras drošība. Aktīvākas vadošās lomas uzņemšanās šajos projektos palīdzēs veidot ES aizsardzības prioritātes un uzlabot dalībvalstu bruņoto spēku savstarpējo savietojamību.
- Latvija var maksimāli izmantot Eiropas aizsardzības rūpniecības programmas (*EDIP*) sniegtās priekšrocības, veicinot vietējo aizsardzības jomā specializēto MVU darbību. Sekmējot savu uzņēmumu piekļuvi ES aizsardzības rūpniecības tirgiem, Latvija ne tikai nostiprinās savu nacionālo aizsardzības rūpniecību, bet arī veicinās ES tehnoloģisko inovāciju attīstību.
- Latvijai būtu jāturpina iestāties par lielāka finansējuma piešķiršanu ES dalībvalstu aizsardzības budžetam, lai nodrošinātu, ka visas dalībvalstis izpilda NATO ietvarā noteiktos aizsardzības izdevumu mērķus. Latvija var rādīt piemēru, fokusējoties uz savu bruņoto spēku modernizāciju un par prioritāti nosakot ieguldījumu jaunākajās tehnoloģijās, piemēram, tādās jomās kā kibernetika un aizsardzības spējas kosmosā.
- Ņemot vērā Latvijas dalību gan NATO, gan ES, tai vajadzētu veicināt lielāku sadarbību starp šīm abām organizācijām. Kopīgu apmācību un savstarpēji koordinētas aizsardzības plānošanas veicināšana nostiprinās reģionālo drošību un nodrošinās vienotāku pieeju jaunu draudu novēršanā.
- Latvijai būtu jāatbalsta partnerības starp vietējiem un ES aizsardzības uzņēmumiem, lai tādējādi veicinātu inovācijas militārajās tehnoloģijās, loģistikā un ar aizsardzību saistītajā kibernetikā. Tādējādi tiks uzlabotas gan Latvijas, gan ES aizsardzības spējas.

- Latvijai būtu jāturpina skaļi un pārliecinoši atbalstīt ES paplašināšanos un rūpīgi jāizstrādā efektīvs vēstījums, ko par paplašināšanās nozīmību prezentēt sabiedrībai, kā arī citām ES dalībvalstīm.
- Latvijai vajadzētu plaši izvērtēt jaunā paplašināšanās viļņa sekas, lai labāk sagatavotos un labāk virzītu savu pozīciju noteiktos aspektos, piemēram, tādos kā ES finansējuma pieejamība, institucionālais ietvars un stratēģiskās sadarbības iespējas.
- Latvijai vajadzētu saglabāt elastīgu pieeju attiecībā uz daudzgadu finanšu shēmu, ieņemot vispārīgu pozīciju, ko atbilstoši nepieciešamībai iespējams ātri pielāgot.
- Ņemot vērā nenoteiktību saistībā ar līdz 2025. gada vidum izstrādājamo daudzgadu finanšu shēmas priekšlikumu, Latvijai ar citām ES dalībvalstīm, īpaši Poliju tās ES Padomes prezidentūras ietvarā un Dāniju, kas pārņems Padomes prezidentūru no Polijas, vajadzētu sākt sarunas par to prioritātēm 2028.–2034. gada perioda daudzgadu finanšu shēmas kontekstā, kā arī meklēt kopīgas pozīcijas, lai jau iepriekš apspriestu “sarkanās līnijas”.

ATSAUCES

- ¹ “Latvian PM Announces 40-Million-Euro Aid Package in Kyiv” [Latvijas premjere Kijivā paziņo par 40 miljonus eiro vērtu militārā atbalsta pakotni Ukrainai], eng.lsm.lv, 11.09.2024. Pieejams: <https://eng.lsm.lv/article/politics/politics/11.09.2024-latvian-pm-announces-40-million-euro-aid-package-in-kyiv.a568455/>.
- ² “Latvia’s Support to Ukraine” [Latvijas sniegtais atbalsts Ukrainai], Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/en/support-ukraine#:~:text=In%202024%2C%20the%20Latvian%20government’s,equivalent%20to%200.25%25%20of%20GDP.>
- ³ Turpat.
- ⁴ “Latvian PM Announces 40-Million-Euro Aid Package in Kyiv” [Latvijas premjere Kijivā paziņo par 40 miljonus eiro vērtu militārā atbalsta pakotni Ukrainai], eng.lsm.lv, 11.09.2024. Pieejams: <https://eng.lsm.lv/article/politics/politics/11.09.2024-latvian-pm-announces-40-million-euro-aid-package-in-kyiv.a568455/>.
- ⁵ “Migration Policy and the EU” [Migrācijas politika un ES], Eiropas Revīzijas palāta, 2023. Pieejams: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/JOURNAL-2023-02/JOURNAL-2023-02_EN.pdf.
- ⁶ “Latvia’s Welcoming Strategy for Ukrainians Fleeing War” [Latvijas stratēģija no kara bēgošo ukraiņu uzņemšanai], Hromada Network, Pieejams: <https://hromada.network/latvias-welcoming-strategy-for-ukrainians-fleeing-war>.
- ⁷ “European Council Conclusions of 14 and 15 December 2023, EUCO20/23” [Eiropadomes 2023. gada 14. un 15. decembra sanāksmes secinājumi, EUCO20/23].
- ⁸ “European Council Conclusions of 21 and 22 March 2024, EUCO 7/24” [Eiropadomes 2024. gada 21. un 22. marta sanāksmes secinājumi, EUCO 7/24].

- ⁹ “Council Regulation (EU, Euratom) 2020/2093 of 17 December 2020 laying down the multiannual financial framework for the years 2021 to 2027” [Padomes 2020. gada 17. decembra regula (ES, Euratom) 2020/2093, ar ko nosaka daudzgadu finanšu shēmu 2021.–2027. gadam], OJ L 433I, 22.12.2020., 11. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 21. pants.
- ¹¹ “Mission letter from the President of the European Commission Ursula von der Leyen to Piotr Serafin, Commissioner-designate for Budget, Anti-Fraud and Public Administration” [Eiropas Komisijas priekšsēdētājas Urzulas fon der Leienas Misijas vēstule budžeta, krāpšanas apkarošanas un valsts pārvaldes komisāra amata kandidātam Pjotram Serafinam], Eiropas Komisija, 17.09.2024.
- ¹² Sorgi, G., “European Commission maps out ‘power grab’ over EUR 1.2T money pot” [Eiropas Komisija iezīmē ‘varas pārņemšanu’ attiecībā uz 1,2 triljonus vēro naudas ‘katlu’], Politico, 5.10.2024. Skatīt arī: Zubašču, F., “Commission prepares to bundle all research and innovation money into competitiveness fund” [Komisija gatavojas apvienot visus pētniecībai un inovācijām paredzētos līdzekļus Konkurētspējas fondā], Science Business, 2024. gada 10.10.2024.
- ¹³ “First-Ever Defence Industrial Strategy and New Defence Industry Programme to Enhance Europe’s Readiness and Security” [Pirmā aizsardzības industriālā stratēģija un jauna aizsardzības rūpniecības programma Eiropas gatavības un drošības uzlabošanai], Eiropas Komisija. Pieejams: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/first-ever-defence-industrial-strategy-and-new-defence-industry-programme-enhance-europes-readiness-2024-03-05_en.
- ¹⁴ “European Defence Fund. EU Funding Overview” [Eiropas Aizsardzības fonds. ES finansējuma pārskats], Eiropas Aizsardzības fonds. Pieejams: <https://eufundingoverview.be/funding/european-defence-fund>.
- ¹⁵ “First-Ever Defence Industrial Strategy and New Defence Industry Programme to Enhance Europe’s Readiness and Security” [Pirmā aizsardzības industriālā stratēģija un jauna aizsardzības rūpniecības programma Eiropas gatavības un drošības uzlabošanai], Eiropas Komisija. Pieejams: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/first-ever-defence-industrial-strategy-and-new-defence-industry-programme-enhance-europes-readiness-2024-03-05_en.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ “Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council of 12 February 2021 establishing the Recovery and Resilience Facility” [Eiropas Parlamenta un Padomes 2021. gada 12. februāra Regula (ES) 2021/241, ar ko izveido Atveseļošanas un noturības mehānismu], OJ L 057, 18.02.2021, 17. lpp.
- ¹⁸ fon der Leiena, U., “Europe’s Choice: Political Guidelines for the Next European Commission” [Eiropas izvēle: Politikas pamatnostādnes nākamajai Eiropas Komisijai], 18.07.2024. Pieejams: https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf.
- ¹⁹ “Regulation (EU, Euratom) 2020/2092 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020 on a general regime of conditionality for the protection of the Union budget” [Eiropas Parlamenta un Padomes 2020. gada 16. decembra Regula (ES, Euratom) 2020/2092 par vispārēju nosacītības režīmu Savienības budžeta aizsardzībai], JO L 433I, 22.12.2020, 1. lpp.
- ²⁰ “Compromise on long-term EU budget: EP obtains 16 billion euros more for key programmes” [Panāk vienošanos par ES daudzgadu budžetu: EP izdodas iegūt papildus 16 miljardus pamatprogrammām], Eiropas Parlamenta Budžeta komiteja, 10.11.2020. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20201106IPR91014/compromise-on-long-term-eu-budget-ep-obtains-EU16-billion-more-for-key-programmes>.

EIROPAS SAVIENĪBAS UN LATVIJAS KONKURĒTSPĒJAS IZAICINĀJUMI

Dr. Inna Šteinbuka

Latvijas Universitātes profesore | Produktivitātes zinātniskā institūta
“Latvijas Universitātes domnīca LV PEAK” direktore

Konkurētspēja ir viena no ekonomiskās politikas svarīgākajām prioritātēm pēdējās desmitgades kontekstā, ko raksturoja nestabilitāte saistībā ar neseno globālo finanšu krīzi, Covid-19 pandēmiju, Krievijas karu Ukrainā un nākotnes ģeopolitikas riskiem. Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā norādīts, ka “globālās ekonomikas izaugsmes perspektīvas ir neskaidras. To ietekmē konfliktu izraisīta ģeopolitiska spriedze un ekonomiskas sekas (augsta inflācija, ražošanas kritums, eksporta tempu samazināšanās), tirdzniecības plūsmu pārorientēšana, enerģētikas resursu un izejvielu pieejamība, atsevišķu valstu negodprātīga konkurence un starptautisko noteikumu neievērošana.”¹ Lai nākotnē panāktu noturīgu izaugsmi, Eiropas Savienībai (ES) un Latvijai ir jāmeklē neordināri risinājumi, un priekšplānā izvirzās konkurētspēja. Šī raksta *mērķis* ir apskatīt ES un Latvijas konkurētspējas politikas virzību un izstrādāt rekomendācijas rīcībpolitikai.

KONKURĒTSPĒJAS ATPALICĪBA ES UN NĀKOTNES POLITIKAS VIRZIENI

Pasaules Ekonomikas forums (*World Economic Forum*) konkurētspēju definē kā institūciju, rīcībpolitiku un faktoru kopumu, kas nosaka valsts produktivitātes līmeni. Foruma pētnieki, izstrādājot Globālās konkurētspējas indeksu (*Global Competitiveness Index, GCI*), definē valsts konkurētspēju kā produktivitāti. Tiek pamatots, ka labklājību un dzīves līmeni nosaka produktivitāte, kas savukārt ir atkarīga no ekonomikas spējas efektīvi izmantot pieejamos resursus (darbspēku un kapitālu) un veicināt inovācijas un tehnisko progresu.

Pēdējās desmitgadēs globāli, īpaši attīstītajās valstīs, produktivitātes pieauguma tempi ir zemi. Attīstīto valstu produktivitāte, kas ir sekmējusi šo valstu labklājību, pieaug lēni vai vispār nepieaug. Respektīvi, jaunākais izaicinājums ir atrast atbildi uz jautājumu, kāpēc, neraugoties uz industriālās revolūcijas ceturto vilni, kas bija saistīts ar straujo digitalizāciju, robotizāciju un mākslīgo intelektu (MI), kā arī citiem iespaidīgiem sasniegumiem tehnoloģijās, konkurētspēja un produktivitāte atpaliek. Bažas rada tas, ka atpalcība darba produktivitātē jaunattīstības un attīstības valstīs ir būtisks šķērslis konverģencei ar attīstīto valstu ekonomikas ienākumu līmeni. Daudzām valstīm draud noturīga atpalcība. Pieaug risks, ka palielināsies nabadzība pasaulē.

Pētnieki un starptautiskās institūcijas, meklējot konkurētspējas paaugstināšanas risinājumus, padziļināti analizē lēnas produktivitātes cēloņus, izaugsmes faktoros un rīcībpolitiku. Mūsdienās produktivitātes palēnināšanos skaidro galvenokārt ar globālās ekonomiskās un finanšu krīzes sekām (valstu augstajiem parādiem, investīciju trūkumu), interneta revolūcijas efekta pakāpenisku izzušanu, efektīvu strukturālu reformu trūkumu, ierobežotiem izglītības guvumiem (attīstītajās valstīs vairs nav sasniedzams izglītības līmeņa pieaugums, jo iekļaušanās izglītības sistēmā jau ir tuva 100 %), kā arī protekcionalisma pieaugumu.

Jāatzīst, ka produktivitāti veicinošas politikas izvēle var būt īpaši grūts uzdevums, jo nav ne “sudraba ložu” risinājuma (*silver bullet solution*), ne standarta reformu kopuma, ko jebkurā valstī var īstenot vienādi. Nozīmīgi pētījumi tiek veikti par produktivitātes īpatnībām dažādos ES reģionos, valstīs, pilsētās un laukos. Tāpat tiek analizēta “plaisa” starp Amerikas Savienoto Valstu (ASV) un ES valstu produktivitātes pieauguma tempiem.

Konkurētspējas celšana ir visas ES, bet īpaši “jauno” dalībvalstu² problēma. Mainīgajā pasaulē un ģeopolitiskās spriedzes apstākļos ES nepieciešams atrast instrumentus, lai veicinātu konkurētspēju, labklājību un savu vadošo lomu pasaulē. Tāpēc Eiropas Komisija (EK) uzdeva Mario Dragi (*Mario Dragi*) – bijušajam Eiropas Centrālās bankas prezidentam un vienam no lielākajiem Eiropas ekonomikas prātiem – sagatavot ziņojumu par viņa personīgo redzējumu par Eiropas konkurētspējas nākotni. Ziņojumā³ aplūkotas problēmas, ar kurām saskaras industrija un uzņēmumi ES vienotajā tirgū. Ziņojuma secinājumi veicinās EK darbu pie jauna plāna Eiropas ilgtspējīgai labklājībai un konkurētspējai.

M. Dragi atzīmē, ka ir notikušas izmaiņas trīs būtiskās jomās – *tirdzniecībā, enerģētiskā un aizsardzībā*, kas vēsturiski veicināja izaugsmi Eiropā pēc aukstā kara beigām.

Kas attiecas uz *tirdzniecību*, pat tad, kad izaugsme kļuva lēnāka, ES guva ievērojamu labumu no plaukstošās pasaules tirdzniecības. No 2000. līdz 2019. gadam ES

starptautiskās tirdzniecības īpatsvars IKP pieauga no 30 % līdz 43 %, savukārt ASV pieauga no 25 % līdz 26 %. Tirdzniecības atvērtība nodrošināja to, ka Eiropa varēja brīvi importēt preces un pakalpojumus, kā tai trūka, sākot no izejvielām līdz progresīvām tehnoloģijām, vienlaikus eksportējot rūpnieciskās preces, kurās tā specializējās, īpaši uz augošajiem Āzijas tirgiem. Tomēr daudzpusējā tirdzniecības kārtība šobrīd ir dziļā krīzē, un šķiet, ka straujās pasaules tirdzniecības pieauguma laikmets ir pagājis: Starptautiskais Valūtas fonds (SVF) prognozē, ka pasaules tirdzniecība vidējā termiņā pieaugs par 3,2 %, kas ir krietni zemāk par gada vidējo rādītāju 4,9 % no 2000. līdz 2019. gadam. ES ražotāji galvenokārt cieš no pieprasījuma stabilitātes trūkuma un ražošanas izmaksu atšķirībām, ko pastiprina nevienlīdzīgi konkurences apstākļi ar citām lielākajām ekonomikām, kas nodrošina ievērojamas subsīdijas un rada tirdzniecības šķēršļus.

Analizējot *enerģētikas* ietekmi, var secināt, ka pirms Krievijas kara Eiropa varēja apmierināt savu pieprasījumu pēc importētās enerģijas, iepērkot lielos apjomos cauruļvadu gāzi, kas 2021. gadā veidoja aptuveni 45 % no ES dabasgāzes importa. Taču šis salīdzinoši lētās enerģijas avots tagad ir zudis ar ļoti būtiskām izmaksām Eiropai. ES ir zaudējusi vairāk nekā gadu no IKP pieauguma, vienlaikus pārvirzot milzīgus fiskālos resursus enerģijas subsīdijām un veidojot jaunu infrastruktūru sašķidrinātās dabasgāzes importēšanai. ES energointensīvās nozares saskaras ar augstākām ieguldījumu izmaksām, salīdzinot ar konkurentiem, lai sasniegtu dekarbonizācijas mērķus. Eiropai ir vitāli nepieciešams samazināt augstās enerģijas cenas, vienlaikus turpinot dekarbonizāciju un pāreju uz aprites ekonomiku. Tajā pašā laikā Ķīnas konkurence kļūst īpaši asa galvenajās nozarēs, kas veicina dekarbonizāciju, piemēram, tīrās tehnoloģijas un elektriskie transportlīdzekļi, ko virza spēcīga rūpniecības politika, straujas inovācijas, izejvielu kontrole un spēja ražot kontinenta mērogā. Tāpēc, lai ES gūtu panākumus, tai būs jāizstrādā saskaņota stratēģija visiem dekarbonizācijas aspektiem, sākot no enerģētikas līdz rūpniecībai. Tomēr jāsaprot, ka enerģētikas un visas ES ekonomikas transformācija būs pakāpeniska, un fosilais kurināmais turpinās spēlēt galveno lomu enerģijas cenu noteikšanā atlikušajā desmitgadē, apdraudot cenu stabilitāti un konkurētspēju.

Aizsardzības kontekstā ģeopolitiskās stabilitātes laikmets ASV hegemonijas aptākļos ļāva ES lielā mērā nodalīt ekonomisko politiku no drošības apsvērumiem, kā arī izmantot "miera dividendi" no mazākiem aizsardzības izdevumiem savu iekšējo mērķu atbalstam. Tomēr ģeopolitiskā vide sakarā ar Krievijas iebrukumu Ukrainā, ASV un Ķīnas attiecību pasliktināšanos un pieaugošo nestabilitāti Āfrikā, kas ir daudzu pasaules valstu ekonomikām svarīgs preču avots, prasa ES adekvātu rīcību.

Ziņojums iezīmē trīs galvenās darbības sfēras, lai nodrošinātu ilgtspējīgu izaugsmi ES.

Pirmkārt, Eiropai ir rūpīgi jāpārorientē sava ekonomiskā politika, lai novērstu inovācijas plaisu ar ASV un Ķīnu, jo īpaši progresīvo tehnoloģiju jomā. Diemžēl ES globālajā sacensībā zaudē savu kādreiz spēcīgo pozīciju moderno tehnoloģiju jomā. Pašlaik ES palikuši tikai 4 no 50 pasaules top tehnoloģiju uzņēmumiem. M. Dragi skaidro, ka pastāv cieša korelācija starp uzņēmumu lielumu un augsto tehnoloģiju ieviešanu, jo lielie uzņēmumi var atļauties atvēlēt lielākus finanšu resursus un attīstītu cilvēkkapitālu inovatīvo tehnoloģiju izmantošanai. Piemēram, 2023. gadā 30 % no ES lielajiem uzņēmumiem izmantoja MI, un tikai 7 % no MVU spēja atrast resursus MI ieviešanai.

Otrs virziens ir sinhronizēt dekarbonizācijas un konkurētspējas plānus. Ja ES nesaņāos savu politiku abās jomās, pastāv risks, ka dekarbonizācija var būt pretrunā ar konkurētspēju un izaugsmi.

Trešais virziens ir drošības palielināšana un atkarības mazināšana. Drošība ir ilgtspējīgas konkurētspējas un izaugsmes priekšnoteikums. Pieaugošie ģeopolitiskie riski var palielināt nenoteiktību, bremsēt investīcijas un traucēt starptautiskai tirdzniecībai. Eiropa ir īpaši pakļauta šiem riskiem. Lai gan atkarība no Krievijas gāzes un citām izejvielām mazinājās, ES joprojām paļaujas uz kritisko izejvielu piegādātājiem, jo īpaši uz Ķīnu. Piemēram, ES ir ļoti atkarīga no digitālo tehnoloģiju importa. Mikroshēmu ražošanai 75–90 % no pasaules ražošanas jaudas ir Āzijā. Situāciju varētu glābt tikai strauja militārās industrijas attīstība saskaņā ar kopējās industriālās politikas īstenošanu.

KONKURĒTSPĒJA UN PRODUKTIVITĀTE LATVIJĀ

Lai arī produktivitātes dinamika Latvijā pēdējās desmitgadēs ir bijusi visai strauja un pārsniegusi ES vidējos pieauguma tempus, salīdzinot ar ES augsti attīstītajām valstīm, joprojām saglabājas būtiska Latvijas produktivitātes līmeņa atpalicība. 2023. gadā produktivitātes līmenis Latvijā faktiskajās cenās bija tikai ap 60 % no vidējā ES līmeņa, un tas ir viens no zemākajiem rādītājiem ES. Latvija būtiski atpaliek no ES augsti attīstītajām valstīm ražošanas resursu (cilvēku un kapitāla) kvalitātē, digitalizācijā, inovāciju un jauno tehnoloģiju pielietošanā.

Produktivitātes konverģences dinamikas palēnināšanās liecina par “produktivitātes slazdu”, kā pārvarēšanai ir nepieciešams paātrināt strukturālās reformas un būtiski

uzlabot inovatīvos risinājumus. Zemo produktivitātes līmeni Latvijas tautsaimniecībā nosaka nepietiekams inovāciju līmenis biznesa sektorā, kas lielā mērā ir skaidrojams ar zemo tehnoloģiju nozaru dominējošo pozīciju apstrādes rūpniecībā un lielo uzņēmumu relatīvi mazo skaitu. Kā rāda attīstīto valstu pieredze, tad tieši apstrādes rūpniecībai ir raksturīga potenciāli augstāka inovācijas kapacitāte. Latvijas apstrādes rūpniecības struktūrā izteikti dominē zemo tehnoloģiju nozares, kas pēdējos gados veido vairāk nekā pusi no apstrādes rūpniecības kopējās pievienotās vērtības, kas ir gandrīz pusotras reizes vairāk nekā vidēji ES.⁴

“Latvijas produktivitātes ziņojumā 2023” ir norādīts, ka produktivitātes līmeņa paaugstināšanā būtiska nozīme ir tehnoloģiskiem faktoriem, proti, ražošanas modernizācijai, esošo tehnoloģiju pilnveidošanai un jauno tehnoloģiju ieviešanai. Pāreja no vecām uz jaunākām tehnoloģijām sekmē produktivitātes pieaugumu uzņēmuma un nozares līmenī. Tomēr šādu faktoru sniegums kopējā produktivitātes līmeņa paaugstināšanā lielā mērā ir atkarīgs no resursu pārdales no zemākām uz augstākām produktivitātes nozarēm, kā arī uz nozarēm ar straujāku produktivitātes dinamiku.

Pozitīvi vērtējams ir nodarbinātības pieaugums nozarēs ar produktivitāti virs tautsaimniecības vidējā līmeņa (piemēram, datoru un elektronisko iekārtu ražošanā), vienlaicīgi samazinoties nodarbināto skaitam dažās zemas produktivitātes nozarēs (piemēram, vieglajā rūpniecībā). Tomēr joprojām liels darba vietu skaits tiek radīts tieši nozarēs ar relatīvi zemāku produktivitātes līmeni (piemēram, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu nozarēs). Pēdējos gados darba resursu pārdale par labu produktīvajām nozarēm ir nepietiekama, lai būtiski ietekmētu tautsaimniecības kopējā produktivitātes līmeņa straujāku kāpumu.

Noturīga produktivitātes pieauguma nodrošināšanā svarīgi ir sekot cenu un izmaksu konkurētspējai, kā arī ārējai un iekšējai sabalansētībai, it īpaši ārējās tirdzniecības bilancei un eksporta tirgus daļas dinamikai. LU domnīcas LV PEAK Ekonomikas barometrs⁵ liecina, ka, neraugoties uz izmaksu un cenu konkurētspējas rādītāju vājināšanos, Latvijas eksporta tirgus daļa piecos gados (2019–2023) pieauga par 7,7 %. Tomēr 2023. gadā situācija pasliktinājās, Latvijas eksporta tirgus daļai samazinoties par 3,4 %, ko noteica gan preču eksporta, gan pakalpojumu eksporta tirgus daļas samazinājums attiecīgi par 5 % un par 1 %, salīdzinot ar iepriekšējo gadu.

Produktivitātes pieauguma izredzes nākotnē ir cieši saistītas ar Latvijas uzņēmumu dziļāku integrāciju globālajos tirgos, palielinot zināšanu ietilpīgo produktu un pakalpojumu daļu kopējā eksportā. Tas ir saistīts ar spēju veikt tehnoloģisko modernizāciju un inovācijas. Konkurētspējas vājināšanās risku pārvarēšanai ir nepieciešams palielināt Latvijas preču eksporta izsmalcinātību, kāpinot to produktu daļu, kuru

konkurences priekšrocības un pozīcija globālajos tirgos balstītos kvalitatīvos faktoros, nevis zemās izmaksās un cenu konkurētspējā.

No Ekonomikas barometra izriet, ka pēdējos gados būtiski ir palielinājusies plaša starp produktivitātes un darba samaksas pieaugumu. Produktivitātes palielināšana ir vienīgais ceļš, kā novērst arvien pieaugošo izmaksu spiedienu uz konkurētspēju.

Produktivitātes pieaugumam arvien vairāk būs jābalstās uz zinātnesietilpīgām darbībām, kuru īpatsvars ekonomikā šobrīd ir mazs. Latvijas vājākais punkts ir inovācijas – ieguldījumi pētniecībā un attīstībā, kā arī cilvēku zināšanu un prasmju pilnveidošanā. Tomēr politikas veidotāji nedrīkst aizmirst “vecās” problēmas, kā, piemēram, infrastruktūras nepilnības, reģionu krasās atšķirības un sociālo nevienlīdzību. “Latvijas produktivitātes ziņojumā 2023” ir skaidri norādīts, ka produktivitātes un konkurētspējas paaugstināšanai ir nepieciešama vispusīga un plašāka pieeja – spēcīgs sniegums vienā jomā nevar kompensēt vāju veikumu citā.

Produktivitātes pieaugums nav iespējams bez investīcijām, kā arī bez nopietnas fokusēšanās uz ieguldījumiem konkurētspējīgos inovatīvajos projektos un cilvēkkapitālā, ceļot gan valsts, gan uzņēmumu finansējumu. Laika periodā no 2020. līdz 2023. gadam investīcijas Latvijas tautsaimniecībā vidēji gadā veidoja 22,2 % no IKP, kas ir līdzvērtīgs pirms pandēmijas pēdējo gadu vidējam rādītājam. Straujš investīciju pieaugums diez vai ir sagaidāms starptautiskās vides nenoteiktības apstākļos. Pozitīva ietekme būs ES fondu un Atjaunošanas un noturības mehānisma (ANM) finansējumam, kas ir nozīmīgi investīciju līmeņa kāpināšanas avoti. Nepieciešams panākt, lai 2025.–2027. gadā, kad ES līdzekļu apjoms Latvijā ievērojami pārsniegs iepriekšējo periodu finansējumu, līdzekļi tiktu gudri un pilnā apmērā ieguldīti atbilstoši ES un Latvijas prioritātēm.

Konkurētspēju, produktivitāti, izaugsmi un labklājību sekmē inovācijas. Inovācijas savukārt prasa investīcijas, ieskaitot ieguldījumus pētniecībā un attīstībā (P&A), kā arī cilvēku zināšanu un prasmju pilnveidošanā. Laika posmā no 2013. līdz 2022. gadam Latvija investēja P&A tikai 15 % no ES vidējā. Salīdzinājumam, Lietuva investēja 25 % no ES vidēja rādītāja, bet Igaunija – tuvu pusei (46 %).⁶ Laika posmā no 2013. līdz 2022. gadam Latvija P&A vidēji investēja summas, kas atbilst 0,6 % no IKP, Lietuva investēja 1 % no IKP, bet Igaunija – 1,5 % no IKP, kamēr ES P&A investīciju apjoms bija vidēji 2,2 % no IKP.⁷ Ja paskatāmies uz uzņēmumu lomu P&A finansējumā, tad Latvija diemžēl atpaliek arī šeit. Latvijā uzņēmumu finansējums P&A procentos no kopējā finansējuma 2022. gadā bija 37,3 %, Lietuvā – 39,9 %, bet Igaunijā – 49,4 % jeb gandrīz vienādā proporcijā ar publisko finansējumu.⁸

Kaimiņvalstu un to uzņēmumu iespaidīgie kopējie ieguldījumi ir viens no faktoriem, kas pozitīvi ietekmējis Lietuvas un Igaunijas ekonomikas un nozaru pievienotās vērtības straujāku pieaugumu. Citiem vārdiem sakot, nepietiekamais finansējums inovācijām daļēji izskaidro Latvijas izaugsmes atpalicību no kaimiņvalstīm.

Ņemot vērā mūsu valsts budžeta resursu ierobežojumus, Latvijas sniegunam inovāciju jomā varētu nākt par labu lielāko privāto uzņēmumu un valsts kapitālsabiedrību (VKS) aktīvāka iesaistīšanās P&A finansēšanā. Lielo uzņēmumu rīcībā ir resursi un zināšanas, lai atļautos veikt būtiskus ieguldījumus. Labs piemērs ir LMT, kas pašlaik iegulda visvairāk naudas inovāciju attīstībā. Reķinoties ar lielo uzņēmumu relatīvi mazo skaitu Latvijā, politikas veidotājiem ir nepieciešams rast iespēju sekmēt mūsu flagmaņu veikspēju un eksportspēju.⁹

Šajā kontekstā īpaši atzinīgi vērtējams Ekonomikas ministrijas mērķis – panākt, lai ieguldījumi P&A vai inovācijās sasniegtu vismaz 0,5 % no uzņēmumu apgrozījuma. Ar šo mērķrādītāju ministrija kā akcionārs un valsts kapitāldaļu turētāja skaidri norāda, ka VKS ir jāparedz izaugsmi sekmējošas darbības, tostarp P&A jomā.

Konkurētspēju varētu pozitīvi ietekmēt tālāka digitalizācija. “Latvijas produktivitātes ziņojumā 2023” ir norādīts, ka Latvijā ir izveidojusies digitālā plaista starp pilsetu un laukiem. Lielai daļai Latvijas iedzīvotāju trūkst digitālo pamatprasmju, kas viņiem liedz efektīvi lietot internetu. Digitālo tehnoloģiju integrācija uzņēmumos ir krietni zem ES vidējā līmeņa. Kopumā Latvijas sabiedrība nav pilnībā gatava ekonomikas digitālam izrāvienam. Latvijā ir viens no augstākiem iedzīvotāju īpatsvaram dažādās vecuma grupās, kuriem ir zems vispārējo digitālo prasmju līmenis. Tas ne tikai rada digitālo prasmju nepietiekamību darba tirgū, bet arī kopumā kavē plašāku digitālo tehnoloģiju ienākšanu uzņēmumos. Galvenajiem politikas virzieniem jābūt digitālo prasmju palielināšana sabiedrībai kopumā, specifiski orientējoties uz katru mērķa grupu, lai novērstu nevienlīdzības risku nākotnē.

Šobrīd, kad elektrības cenas ES ir 2 līdz 3 reizes lielākas nekā ASV, bet gāze maksā 4–5 reizes vairāk, īpaši svarīgu lomu konkurētspējas uzlabošanā ES un Latvijā spēlē enerģētikas uzņēmumi. Runa ir par jauno tehnoloģiju ieviešanu elektrības cenu mazināšanas nolūkos, kas ļaus iegūt lētāku elektroenerģiju un mazinās atkarību no dabasgāzes, un nodrošinās konkurences priekšrocības Latvijas uzņēmumiem. Aplūkojot Eurostat datus¹⁰ attiecībā uz 2024. gadu, redzams, ka Latvijā uzņēmumiem elektroenerģijas cena ir 0,15 EUR/kWh, kas ir nedaudz zemāka par ES vidējo (0,16 EUR/kWh), bet augstāka nekā Igaunijā. Latvija pašlaik spēj nodrošināt konkurētspējīgāku cenu nekā ES vidēji. Šo cenu līmeni iespējams uzturēt, pateicoties reģionālajām savienojumu iespējām un hidroelektrostaciju ieguldījumam. Igaunijā elektroenerģijas cena uzņēmumiem ir zemākā Baltijas valstīs – 0,13 EUR/kWh, kas

arī ir zemāka par vidējo cenu Eiropas Savienībā. Igaunijas priekšrocības ir lētāka vietējā enerģijas ražošana, izmantojot degslānekļa resursus, kā arī starpsavienojumi ar Ziemeļvalstīm. Lietuvā elektroenerģijas cena 2024. gadā ir visaugstākā – 0,17 EUR/kWh, kas pārsniedz gan ES vidējo, gan arī Igaunijas un Latvijas līmeni. Tas atspoguļo Lietuvas lielāku atkarību no elektroenerģijas importa, kas izraisa augstākas cenas, jo īpaši saistībā ar tirgus nestabilitāti un izmaksām, pārejot uz zaļo enerģiju.

*Eurostat*¹¹ liecina, ka Baltijas uzņēmumu izmaksas par dabasgāzi kopš 2021. gada ievērojami pārsniedz ES līmeni. Lai gan pašlaik vērojams dabasgāzes cenu kritums gan ES, gan Baltijā, tomēr Lietuvā un Igaunijā gāzes cenas uzņēmumiem sāka samazināties gadu agrāk nekā Latvijā, jo tās ātrāk reaģēja uz piegāžu diversifikāciju un alternatīvu enerģijas avotu izmantošanu.

Veicinot konkurētspēju, jāņem vērā drošības apsvērumi.¹² Ekonomiskā drošība ir ES drošības un kolektīvās aizsardzības politikas būtiska sastāvdaļa. Mūsdienu ģeopolitiskajā kontekstā, kad arvien straujāk pieaug starpvalstu, īpaši ASV un Ķīnas, konkurence tehnoloģiju jomā, nepieciešams atrast tādus ES ekonomikas instrumentus, kas no vienas puses veicinātu konkurētspēju, inovācijas un modernās tehnoloģijas, bet no otras puses neapdraudētu drošību. Pandēmijas un Krievijas kara krīzes skaidri demonstrēja, ka starpvalstu ekonomiskās sadarbības saites, īpaši ārējās tirdzniecības un finanšu jomā, var viegli kļūt par draudiem. Krievijas un Ķīnas manipulācijas un ekonomiskā piespiešana, kas izkropļo tirgus funkcionēšanu, skaidri ilustrē ES un Latvijas ekonomisko ievainojamību.

Latvijai trūkst ambīciju un rīcības attiecībā uz cilvēkkapitāla izglītības un prasmju uzlabošanu, kas ir svarīgs priekšnosacījums konkurētspējai. Tāpat kā citās ES dalībvalstīs, Latvijai nepieciešams novērst satraucošo kvalificētu skolotāju trūkumu jomās, kas saistītas ar zinātņu, tehnoloģijām, inženierzinātnēm un matemātiku, palielinot atbalstu skolotāju apmācībai. Galvenie Latvijas darba tirgus izaicinājumi vidējā termiņā saistāmi ar darbaspēka novecošanos un darba roku trūkumu. Darbaspēka novecošanās tendences visvairāk ietekmēs vidējās kvalifikācijas darbaspēka pieejamību, jo īpaši tādās nozarēs kā transporta pakalpojumi un uzglabāšana, būvniecība, apstrādes rūpniecība, kā arī lauksaimniecībā un tirdzniecības nozarēs. Tāpat darbaspēka nepietiekamība var veidoties nozarēs, kurās sagaidāms nozīmīgs augstākās kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma pieaugums – profesionālos, zinātniskos un tehniskos pakalpojumos un informācijas un komunikācijas pakalpojumos, jo īpaši STEAM jomās.

Strauji mainīgajā ekonomikā vairāk jāreaģē uz uzņēmumu vajadzībām. Šim nolūkam svarīgi ir stiprināt profesionālo izglītību un apmācību, sniedzot studentiem un pieaugušiem cilvēkiem prasmes, ko uzņēmumi meklē.

REKOMENDĀCIJAS

Viens no valdības būtiskākajiem izaicinājumiem, saskaroties ar produktivitātes atpalicību, kā arī ar riskiem, ko rada ģeopolitiskā nestabilitāte, sabiedrības novecošanās, straujais tehnoloģiju progress un nepieciešamība palielināt ar klimata pārmaiņām saistītus ieguldījumus, ir ievērojami kāpināt produktivitātes un konkurētspējas pieaugumu.

Konkurētspējas veicināšana nav iespējama bez investīcijām un inovācijām, digitalizācijas turpināšanas un viedas industriālās politikas īstenošanas, kas ir sinhronizēta ar zaļā kursa rīcībpolitiku.

Latvijas sniegunam inovāciju jomā nepieciešama lielāko privāto uzņēmumu un valsts kapitālsabiedrību aktīvāka iesaistīšanās P&A finansēšanā. Resursi un zināšanas, kas ir lielo uzņēmumu rīcībā, ļauj veikt būtiskus ieguldījumus, kas varētu būtiski paātrināt inovācijas. Būtiska loma ir rīcībpolitikai, kas veicinātu flagmaņu uzņēmumu eksportspēju un ieguldījumus inovācijās.

Valdībai ir jāmeklē efektīvākie veidi privāto investīciju veicināšanai. Vienlaicīgi 2025.–2027. gadā nepieciešams efektīvi ieguldīt resursus no Atvērēšanas un noturības mehānisma (RRF) un kohēzijas fondiem.

Pilnīga digitalizācijas iespēju izmantošana ir būtiska, lai uzturētu produktivitāti un uzlabotu dzīves līmeni. Jāizstrādā visaptveroša uzņēmumu digitalizācijas stratēģija. Svarīgs instruments digitālajā laikmetā ir arī pastāvīgs dialogs ar uzņēmējiem par jaunāko tehnoloģiju attīstību un digitālās ekonomikas tendenču ietekmi uz to darbību.

Darbspēka pieejamībai un kvalitātei ir būtiska loma produktivitātes paaugstināšanā. Tādēļ vitāli svarīga ir demogrāfijas un migrācijas jautājumu risināšana, izglītības pieejamība un kvalitātes uzlabošana visos līmeņos, pārkvalifikācijas un kvalifikācijas paaugstināšanas veicināšana. Lai sekmētu cilvēkkapitāla attīstību, Latvijā ir īstenotas vai sāktas vairākas reformas, kuru pozitīvo ietekmi uz kopējo produktivitātes līmeni var sagaidīt tikai vidējā vai ilgtermiņā.

Latvijai jāņem vērā, ka EK ierosinās Eiropas Konkurētspējas fondu (*European Competitiveness Fund*) kā daļu no bloka nākamā daudzgadu budžeta, lai ieguldītu Eiropas stratēģiskajās tehnoloģijās, ieskaitot mākslīgo intelektu, tīro rūpniecību un biotehnoloģijas. Eiropas Konkurētspējas fonds atbalstīs svarīgus kopīgu interešu projektus (*Important Projects of Common Interest* (IPCEIs)). Šajā kontekstā Latvijai ir svarīgi nepalaist garām iespēju piesaistīt ES līdzekļus progresīvo tehnoloģiju projektiem. Būtu jāizvērtē iespēja dibināt konkurētspējas fondu arī Latvijas valsts budžeta ietvaros, ko iespējams sinhronizēt ar ES resursiem Latvijas prioritāro tehnoloģisko mērķu sasniegšanai.

Lielas iespējas jauniem tehnoloģiskiem risinājumiem un inovācijām sniedz militārā industrija, kā lomu mūsdienās grūti pārvērtēt. Latvija aizsardzība tiek izvirzīta par prioritāti, un ieguldījumi militārajā industrijā paver milzīgas izaugsmes iespējas.

ATSAUCES

- ¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2023. gadā.” Ārlietu ministrija. Apskatīts 2024. gada 21. oktobrī. <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>.
- ² Šteinbuka, I., et al. “*Productivity and Competitiveness: Future Challenges. Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis.*” iekš *Economic Development and Resilience by EU Member States*, Simon Grima et al., (red), Volume 115 (2024): 83–95. ISBN: 978-1-83797-998-1 (printētā versija), ISBN: 978-1-83797-997-4 (tiešsaistē).
- ³ “*The Future of European Competitiveness*,” Eiropas Komisija, 2024. gada septembris. Pieejams: https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en?filename=The%20future%20of%20European%20competitiveness%20_%20A%20competitiveness%20strategy%20for%20Europe.pdf.
- ⁴ “Latvijas produktivitātes ziņojums 2023”, Latvijas Universitātes Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes Produktivitātes zinātniskais institūts “Latvijas Universitātes domnīca LV PEAK”, 2024. gada februāris. Pieejams: https://www.lvpeak.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/lvpeak.lu.lv/LU_domnica_LV_PEAK/Latvijas_produkivitates_zinojums_2020/2023/2023_LPZ.pdf.
- ⁵ “Ekonomikas barometrs. Nr. 1 (5) 2024. gada jūnijs,” Latvijas Universitātes Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes Produktivitātes zinātniskais institūts “Latvijas Universitātes domnīca LV PEAK”, 2024. gada jūnijs. Pieejams: https://www.lvpeak.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/lvpeak.lu.lv/LU_domnica_LV_PEAK/LVPEAK_Ekonomikas_barometrs/2024/LV_PEAK_BAROMETRS_LV_2024_I.pdf.
- ⁶ Ozoliņa, Ž., Šteinbuka, I., “Latvija Eiropas Savienībā – 20 gadi”, Eiropas Komisija, 2024. Pieejams: https://latvia.representation.ec.europa.eu/document/download/06508fc0-9828-4c94-9a53-5b1a82d4229e_lv?filename=LV%20ES%2020%20gadi.pdf&prefLang=sk.
- ⁷ “*Research and development expenditure, by sectors of performance*,” Eurostat, Eiropas Komisija, 2024. gada septembris.
- ⁸ “*Intramural R&D expenditure (GERD) by source of funds*,” Eurostat, Eiropas Komisija, 2024. gada septembris.
- ⁹ Šteinbuka, I., “Vai lielle valsts uzņēmumi ir atslēga Latvijas konkurētspēji un izaugsmei?”, Delfi, 2024. gada 9. oktobris. Pieejams: <https://www.delfi.lv/898102/versijas/120045675/inna-steinbuka-vai-lielle-valsts-uznemumi-ir-atslega-latvijas-konkuretspejai-un-izaugsmei>.
- ¹⁰ “*Electricity prices by type of user*,” Eurostat, Eiropas Komisija, 2024. gada oktobris.
- ¹¹ “*Gas prices by type of user*,” Eurostat, Eiropas Komisija, 2024. gada oktobris.
- ¹² Šteinbuka, I., “Eiropas Savienības stratēģiskās prioritātes ekonomikā,” iekš “Latvijas ES 2030 redzējums. Ceļā uz nākotnes izaicinājumiem gatavu Eiropas Savienību”, Palkova, A., Bukovskis, K., (red), 2024, 17.–29. lpp., ISBN: 978-9934-567-95-7.

MIERS UN DROŠĪBA SIEVIETĒM: AKTUĀLĀ SITUĀCIJA UN NĀKOTNES PERSPEKTĪVAS

Anna Elīza Lazdiņa

Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Starptautisko organizāciju
un cilvēktiesību departamenta nodaļas trešā sekretāre

Starptautiskā drošība un dzimumu līdztiesība ir savstarpēji saistītas - šī ir saikne, ko sieviešu-aktīvistu un viņu sabiedroto vadītās NVO centās panākt, lai ANO Drošības padome atzītu pirms tika pieņemta ANO Drošības padomes rezolūcija 1325 (tālāk – Rezolūcija Nr. 1325).¹ Tam bija vairāki iemesli. Pirmkārt, viens no paaugstinātiem riskiem, ar ko nākas saskarties sievietēm un meitenēm, ir ar konfliktiem saistīta seksuālā vardarbība (*conflict-related sexual violence – CRSV*),² kas kā problēma neapšaubāmi ir pastāvējusi jau pirms 20. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem, bet kuras nesamērīgā ietekme uz sievietēm tika pastiprināti izgaismota saistībā ar bruņotajiem konfliktiem bijušajā Dienvidslāvijā, Somālijā, Haiti un Ruandā.³ Otrkārt, tā kā, globālā griezumā raugoties, nabadzībā dzīvo vairāk sieviešu nekā vīriešu, tad konfliktu un pēc to beigām valdošie apstākļi šo nabadzību saasina vēl vairāk, proti, pieaug nodarbinātību un izglītības ieguvu kavējošie šķēršļi un sievietes nereti kļūst par vienīgajām ģimenes aprūpētājām.⁴ Treškārt, sievietes (un bērni) veido bruņoto konfliktu laikā pārvietoto iedzīvotāju lielāko daļu. Turklāt bruņotu konfliktu laikā sievietes bieži saskaras ar ierobežotu piekļuvi reprodūktīvās veselības pakalpojumiem, kas var palielināt māšu mirstību un dažādus citus veselības sarežģījumus.⁵ Neraugoties uz šo situāciju, sievietes nav tikai pasīvi upuri. Sieviešu jēgpilna līdzdalība ir nozīmīga, jo īpaši ar lēmumu pieņemšanu saistītos amatos, tādējādi sniedzot visaptverošāku skatījumu uz dažādām politikas jomām, kas ietekmē visu sabiedrību. Pēc tam, kad konflikts ir noslēdzies, sievietes aktīvi piedalās aktuālo problēmu risināšanā, tomēr nereti viņas joprojām lielā mērā tiek izslēgtas no miera sarunām,⁶ kurās viņu viedoklis būtu bijis nepieciešams.

Reaģējot uz šo situāciju, 2000. gadā Namībijas prezidentūras laikā ANO Drošības padomē tika pieņemta Rezolūcija Nr. 1325, ar kuru tika atzīta konfliktu daudzējādā ietekme uz sievietēm un meitenēm un aizstāvēta nepieciešamība nodrošināt viņu atšķirīgās vajadzības visos konflikta posmos. Četri Rezolūcijas Nr. 1325 pilāri, proti, novēršana jeb prevencija (*prevention*), aizsardzība (*protection*), līdzdalība (*participation*) un atgūšanās pēc konflikta (*post-conflict recovery*) piedāvā ietvaru, kādā nodrošināt ar dzimumu saistīto drošības dimensiju īstenošanu. Oficiāli atzīstot sievietes par būtiskām miera veidošanas dalībniecēm, rezolūcija vērsās pret ilgstoši dominējošo tendenci iekļaut viņas vienā kategorijā ar bērniem un apstiprināja sievieti kā iesaistīto personu neatkarīgo lomu globālajā drošībā.⁷ Tas bija sākums darba kārtībai “Sievietes, miers un drošība” (*Women, Peace and Security – WPS*).

2025. gada 31. oktobrī apritēs 25 gadi kopš tika pieņemta Rezolūcija Nr. 1325 un 30 gadi – kopš 1995. gadā tika apstiprināta Pekinas deklarācija un rīcības platforma⁸ – dokuments, kas ietekmēja Rezolūcijas Nr. 1325 pieņemšanu. Atzīmējot šīs gadadienas, starptautiskā sabiedrība visa gada garumā izvērtēs darba kārtības “Sievietes, miers un drošība” (tālāk – WPS) īstenošanas sasniegumus, kā arī joprojām pastāvošos trūkumus un nepilnības. Šis raksts piedāvā fokusētu skatījumu uz patlaban aktuālo situāciju attiecībā uz mieru un drošību sievietēm, tostarp reģionālās dimensijas un Latvijas ārpolitikas griezumā.

1. REZOLŪCIJAI NR. 1325 – 25 GADI

25 gados kopš Rezolūcijas Nr. 1325 pieņemšanas WPS darba kārtība ir ieguvusi institucionālu impulsu. ANO Drošības padome ir pieņēmusi deviņas Rezolūcijai Nr. 1325 sekojošas rezolūcijas, padarot WPS veltīto darba kārtību par pastāvīgu ANO darba kārtības sastāvdaļu ar ikgadējām debatēm. Drošības padomes terminoloģijā tagad regulāri tiek iekļauti tādi WPS darba kārtības atslēgvārdi kā “sieviete/sievietes”, “sekss/seksuāls”, “dzimums”, “meitene/zēns”.⁹ 2020. gadā ANO ģenerālsēkretārs noteica, ka sievietu līdzdalība ir viennozīmīga ANO prioritāte.¹⁰ 107 pasaules valstis īsteno savus nacionālos rīcības plānus (*National Action Plan – NAP*),¹¹ savukārt tādas reģionālās organizācijas kā, piemēram, ES, NATO, EDSO un Āfrikas Savienība ir izstrādājušas savas politikas programmas Rezolūcijas Nr. 1325 mērķu sasniegšanai. Amerikas Savienotās Valstis bija pirmā valsts, kas 2017. gadā pieņēma likumu (aktu) attiecībā uz WPS darba kārtību.¹² Valstis ir arī izveidojušas dažādas koalīcijas un tīklus, piemēram, WPS kontaktpunktu tīklu¹³ labās prakses apmaiņai WPS jomā. Valstu, starptautisko organizāciju un NVO veiktie pasākumi ir ļāvuši panākt progresu attiecībā uz

sieviešu vajadzību un tiesību ievērošanu konfliktu zonās un ārpus tām. Tomēr, neraugoties uz šiem panākumiem, sievietes un meitenes konfliktu zonās un pēckonflikta apstākļos joprojām saskaras ar smagām un sarežģītām problēmām.

Mērot 13 rādītājus,¹⁴ WPS indeksā par 2023./2024. gadu tika konstatēts, ka tādās valstīs kā Afganistāna, Burundi, Centrālāfrikas Republika, Kongo Demokrātiskā Republika, Dienvidsudāna, Sīrija, Jemena un citās joprojām pastāv izteiktas grūtības. No visām valstu grupām un reģioniem vissliktākā situācija ir konstatēta “Nestabilo valstu grupā” (*Fragile States Group*)¹⁵ ietilpstošajām valstīm,¹⁶ kuru gadījumā katra piektā sieviete nesēnā pagātnē ir piedzīvojusi intīmā partnera vardarbību, katrā sestā sieviete dzīvo netālu no konflikta zonas, un māšu mirstība ir aptuveni 540 nāves gadījumi uz 100 000 dzīvi dzimušiem zīdaiņiem, kas vairāk nekā divas reizes pārsniedz pasaules vidējo rādītāju, proti, 212 gadījumus.¹⁷ Subsahāras Āfrikas reģionam ir tikai nedaudz labāki rezultāti. Sievietes šajā reģionā ir ieguvušas tikai vidēji piecus gadus ilgu izglītību, un mazāk nekā puse nakts laikā jūtas droši savā apkaimē. Tomēr dažās jomās ir panākti būtiski uzlabojumi, piemēram, tādā kā sieviešu finansiālā iekļaušana, kas ir palielinājusies no 23 % 2014. gadā līdz 41 % 2021. gadā.¹⁸ Progresā un neveiksmju kopums ir vērojams arī jaunākajā ANO ģenerālsekretāra WPS darba kārtībai veltītajā ziņojumā. Kaut arī 33 % miera līgumu 2022. gadā ietvēra ar dzimuma aspektu saistītus noteikumus, sievietes joprojām tiek izslēgtas no miera sarunu procesa. Piemēram, Etiopijas miera sarunās sievietes nepiedalījās vispār, savukārt Kolumbijas valdības sarunās ar *Ejército de Liberación Nacional*¹⁹ sieviešu īpatsvars gandrīz sasniedza paritāti ar vīriešu īpatsvaru. Afganistānā gandrīz visas sieviešu vadītās māsaiņniecības 2022. gadā saskārās ar pārtikas trūkumu,²⁰ un kopš 2023. gada 7. oktobra gandrīz 1 000 000 palestīniešu sieviešu un meiteņu ir pārvietotas personas,²¹ turklāt sieviešu vadītās māsaiņniecības smaga pārtikas trūkuma, bezdarba un nenovēršama bada riska apstākļos ir īpaši neaizsargātas.²² No klimata apstākļiem izrietošie riski arvien vairāk savijas ar sieviešu, miera un drošības jomu, un attiecīgi 40 % nacionālo rīcības plānu aktivitāšu šobrīd tiek fokusēti uz atšķirīgo klimata faktoru ietekmi uz dažādu dzimumu pārstāvjiem.²³ Tāpēc, neraugoties uz to, ka progress atsevišķās jomās ir acīmredzams, dati turpina atklāt pastāvīgas un savstarpēji saistītas problēmas, kas turpina negatīvi ietekmēt sieviešu drošību un līdzdalību dažādos reģionos un kontekstos.

Pievēršoties ar konfliktiem saistītai seksuālajai vardarbībai (tālāk – CRSV), ANO ģenerālsekretārs šai tēmai veltītajā 2024. gada ziņojumā fokusējas uz konfliktiem Ukrainā, Centrālāfrikas Republikā, Kolumbijā, Kongo Demokrātiskajā Republikā, Etiopijā, Gazā, Haitī, Irākā, Lībijā, Mali, Mjanmā, Nigērijā, Sudānā, Dienvidsudānā, Sīrijā, Somālijā un Jemenā. Ziņojumā tiek uzsvērts, ka CRSV gadījumi diemžēl joprojām ir novērojami konfliktos visā pasaulē, proti, ANO pārbaudīto CRSV gadījumu

skaits pasaulē ir pieaudzis par 50 %, 2023. gadā sasniedzot 3688 gadījumus.²⁴ Šie gadījumi aptver virkni noziegumu, tostarp seksuālu vardarbību, kas saistīta ar nolaupīšanu, cilvēku tirdzniecību un terorismu, ko bieži saasina tiesiskuma neesamība. Ar dzimumu saistīta nauda runa, dezinformācija un seksuālās vardarbības draudi tiek izmantoti kā pazemošanas un destabilizācijas instrumenti. Izdzīvojušie – dažādi pēc dzimuma, vecuma, orientācijas un pieredzes - ir pieredzējuši brutālus uzbrukumus, stigmatizāciju un sociālekonomisko atstumtību, un daļa arī tikusi pakļauta letālai vardarbībai.²⁵ Tikmēr progress tika panākts vēsturiski svarīgajā kriminālvajāšanā attiecībā uz Kongo Demokrātiskajā Republikā īstenoto piespiedu grūtniecību kā noziegumu pret cilvēci,²⁶ kas 2021. gadā iezīmēja pagrieziena punktu Starptautiskajai krimināltiesai (SKT) un 2023. gadā – KDR nacionālajām tiesām.²⁷ Kopumā nesodāmība par CRSV noziegumiem joprojām ir aktuāla problēma, turklāt līdz ar digitālo rīku attīstību rodas arī jaunas grūtības.

Ir būtiski pieminēt, ka starptautiskā sabiedrība pieliek ievērojamas pūles, lai veicinātu dzimumu līdztiesību un īstenotu sievietēm, mieram un drošībai veltītos pasākumus, tomēr vienlaikus manāma arī pretestība. Tas bija acīmredzams 2019. gadā, kad Krievija un Ķīna kļuva par pirmajām ANO Drošības padomes locekļēm, kas atturējās no balsošanas par WPS tematikai veltīto rezolūciju Nr. 2467, kas pēc garām diskusijām tika pieņemta vājinātā redakcijā, proti, tika svītrotas atsauces uz seksuālo un reproduktīvo veselību.²⁸ Lai gan šis regress var apdraudēt WPS darba kārtības īstenošanu, vienlaikus tiek turpināta arī jaunu diplomātisko un juridisko iniciatīvu izstrāde, lai aizsargātu un veicinātu sieviešu tiesības visā pasaulē.

2024. gada septembrī notiekošo ANO Ģenerālās asamblejas Augsta līmeņa nedēļas (*UNGA HLW*) pasākumu ietvarā Austrālija, Kanāda, Vācija un Nīderlande aizsāka formālo procesu, lai saskaņā ar Konvencijas par jebkādas sieviešu diskriminācijas izskaušanu (*CEDAW*) 29. pantu²⁹ aicinātu Afganistānu pārtraukt šīs konvencijas normu pārkāpšanu. Atbalstot šo soli, vairākas valstis, tostarp Latvija, vienojās par deklarāciju, kas cita starpā aicina Afganistānu un "*Taliban*" *de facto* varas iestādes nekavējoties pārtraukt sieviešu un meiteņu cilvēktiesību pārkāpumus.³⁰ Saistībā ar sieviešu un meiteņu tiesībām Afganistānā ir izskanējuši arī vairāki aicinājumi, mudinot starptautisko sabiedrību apsvērt dzimumu apartheīda kodifikāciju starptautiskajās tiesībās.³¹ Vēl viens aktuāls jautājums ir sieviešu pārstāvība pašā ANO. Šajā kontekstā ANO Ģenerālās asamblejas 2024. gadā notikušās Augsta līmeņa nedēļas laikā daudzas valstis aicināja ievērot dzimumu paritāti ANO vadībā un norādīja, ka nākamās ANO ģenerālsēdes vēlēšanas sniegs unikālu iespēju šajā amatā beidzot ievēlēt sievieti.³² Šīs iniciatīvas apliecina centienus stiprināt starptautiskos mehānismus, kas ir savstarpēji saistīti ar WPS darba kārtības mērķiem.

2. SIEVIETES, KARŠ UN DROŠĪBA

WPS darba kārtībai joprojām ir būtiska nozīme Eiropā. Krievijas pilnā mēroga iebrukums Ukrainā ir dziļi ietekmējis sievietes un meitenes, saasinot jau esošās ievainojamības. Ukrainai īstenojot, pārraugot un pielāgojot savu Nacionālo rīcības plānu (NAP) aktīva konflikta apstākļos, tā ir radījusi precedentu visai pasaulei. 2022. gadā Ukraina ar starptautisko partneru, tostarp Latvijas, atbalstu pārskatīja savu Nacionālo rīcības plānu, lai risinātu pilnā mēroga iebrukuma radītās problēmas.

Atjauninātajā Ukrainas plānā galvenā uzmanība ir pievērsta tam, kā bruņotais konflikts, tostarp Krievijas īstenotie uzbrukumi civiliedzīvotājiem un civilajai infrastruktūrai, ietekmē Ukrainas civiliedzīvotājus, kā arī uzsverta patvertņu nozīme. Tajā tiek pievērsta uzmanība arī riskiem, ar ko nākas saskarties cilvēkiem, kuri bēg no Ukrainas (galvenokārt sievietes un bērni), piemēram, paaugstinātu risku tikt pakļautiem cilvēku tirdzniecībai.³³ Turklāt Ukrainas Nacionālajā rīcības plānā ir uzsverta arī efektīva un savlaicīga palīdzība ar dzimumu saistītas vardarbības (*gender-based violence* – GBV) un CRSV upuriem. ANO Cilvēktiesību uzraudzības misija laika posmā no 2022. gada 24. februāra līdz 2024. gada 31. augustam Ukrainā ir dokumentējusi 376 CRSV gadījumus, kuros ietilpst gan civiliedzīvotāji, gan karagūstekņi, un izdzīvojušo un upuru vidū ir gan sievietes, gan vīrieši, gan arī bērni.³⁴ Lielākajā daļā dokumentēto incidentu, kuros bija iesaistīti pieaugušie vīrieši (izdzīvojušie un upuri), seksuālā vardarbība tika izmantota kā spīdzināšanas metode, viņiem atrodoties Krievijas gūstā. Savukārt dzīvojamās zonās no CRSV galvenokārt ir cietušas sievietes un meitenes.³⁵ Kopš pilna mēroga iebrukuma sākuma ANO ir reģistrējusi arī vairāk nekā 1000 uzbrukumus veselības aprūpes iestādēm, kas vēl vairāk ierobežojis piekļuvi pakalpojumiem, kas nepieciešami, lai sniegtu medicīnisko palīdzību izvarošanas gadījumos.³⁶ Diemžēl ar dzimumu saistītas vardarbības (tālāk – GBV) gadījumu skaitam ir tendence pieaugt bruņotu konfliktu laikā, un tas ir noticis arī Ukrainā. Tiek lēsts, ka 3,6 miljoniem cilvēku Ukrainā ir nepieciešama palīdzība, ko sniedz dienesti, kas iesaistīti GBV novēršanā un kuriem jāreaģē uz šādas vardarbības gadījumiem.³⁷ Turklāt tiešsaistē veikta seksuālā izmantošana un vardarbība arī ir kļuvusi izplatītāka, ukraiņiem atbalsta meklējumos kara laikā arvien biežāk izmantojot ziņojumapmaiņas lietotnes un sociālos tīklus.³⁸ Tādējādi var secināt, ka konflikts ir būtiski ietekmējis veselības aprūpes pieejamību un palielinājis GBV incidentu skaitu Ukrainā, iespaidojot gan klātienē, gan tiešsaistes komunikācijas telpu.

Vienlaikus ukraiņu sievietes aktīvi piedalās armijas funkciju izpildē, tostarp frontē, un viņas ir arī humānās palīdzības sniedzējas, kopienu līderes un savu ģimeņu apgādnieces. Interesanti, ka katru otro Ukrainas uzņēmumu ir dibinājusi sieviete.³⁹ Ukrainas sievietes arī rāda globālu piemēru, cīnoties par izpratnes veicināšanu par

izaicinājumiem, ar ko nākas saskarties Ukrainas bruņotajos spēkos dienestu pildošajām sievietēm, un šo izaicinājumu risināšanu. Ukrainas Sieviešu veterānu kustība (*Veteranka*) ir strādājusi, lai panāktu izmaiņas normatīvo aktu līmenī, kā arī risinātu ļoti praktiskas problēmas, piemēram, sievietēm nodrošinātu atbilstošus formas tērpus, personīgo aizsargaprīkojumu un ķiveres.⁴⁰ Kā vēsta *Veteranka* kustība, pirmie sieviešu militārie (vasaras) formas tērpi tika izsniegti tikai 2024. gada sākumā, taču organizācija ir izveidojusi darbnīcu, lai izgatavotu arī sieviešu ziemas formas tērpu komplektus.⁴¹ Šis piemērs rada praktisku precedentu citu pasaules valstu bruņotajiem spēkiem attiecībā uz to, kā apgādāt kareives-sievietes.

Kopumā sievietēm Ukrainā nākas saskarties ar skarbo kara realitāti, vienlaikus aktīvi piedaloties visās dzīves jomās, proti, viņas ir kareives, humānās palīdzības sniedzējas, uzņēmumu vadītājas un savu kopienu aizstāves. Ukrainas īstenotā Nacionālā rīcības plāna pielāgošana aktīva konflikta apstākļos ir svarīgs sasniegums, kas palīdz saglabāt institucionālo progresu dzimumu līdztiesības jomā pat vissarežģītākajā situācijā.

3. WPS DARBA KĀRTĪBA LATVIJAS ĀRPOLITIKĀ

Latvijas iesaiste WPS darba kārtības īstenošanā atspoguļo gan tās iekšējās prioritātes, gan arī tās lomu kā proaktīvai dalībniecei starptautiskajos dzimumu līdztiesības veicināšanas centienos. Tādējādi, lai izprastu Latvijas ārpolitikas pieeju WPS īstenošanā, ir būtiski vispirms aplūkot nacionālo kontekstu. Šis politikas pamats ir ietverts Latvijas pirmajā 2020. gadā pieņemtajā Nacionālajā rīcības plānā, kas nosaka šādus trīs darbības virzienus: 1) sabiedrības, jo īpaši jauniešu, izpratnes veicināšana par WPS tematiku; 2) specifiskas apmācības aizsardzības un iekšlietu sektoram, tai skaitā eventuāla dzimumu līdztiesības konsultanta pozīcijas izveide; un 3) Latvijas pieredzes un zināšanu nodošana tālāk.⁴²

2024. gada WPS indekss ierindo Latviju 20. vietā starp 177 valstīm, apliecinot tās spēcīgo sniegumu tādās jomās kā “sieviešu juridiskās diskriminācijas neesamība” un “sieviešu finansiālā iekļaušana”. Vienlaikus Latvijā ir salīdzinoši augsts māšu mirstības rādītājs – 18,3 nāves gadījumi uz 100 000 dzīvi dzimušajiem, kā arī zems sieviešu īpatsvars parlamentā.⁴³ Turklāt Latvijā joprojām saglabājas arī darba samaksas atšķirība, 2023. gadā sasniedzot 19,5 % atšķirību, salīdzinot pilnas slodzes darbinieku atalgojumu.⁴⁴ Tās ir jomas, kurās vēl ir nepieciešams panākt progresu. Pievēršoties sieviešu līdzdalībai, jānorāda, ka Latvijas sievietes ir ļoti iesaistītas Nacionālajos bruņotajos spēkos – iesaistīto sieviešu skaits izceļas uz citu NATO valstu fona.⁴⁵ Latvijā

ir arī liels sieviešu zinātnieču īpatsvars, un kopumā Latvijas sievietes ir labi izglīto-
tas,⁴⁶ kā arī pārstāvētas augsta ranga politiskajos amatos.

Nesen veiktais Latvijas Nacionālā rīcības plāna vidus termiņa izvērtējums⁴⁷ sniedza galvenos secinājumus attiecībā uz plāna īstenošanu. Lai gan izpratnes veicināšanas pasākumi tiek turpināti, tie ir pastāvīgi jāstiprina, lai novērstu tādas iesīkstējušas problēmas kā, piemēram, *GBV*.⁴⁸ *GBV* izskaušanas kontekstā Latvija spēra nozīmīgu soli, ratificējot Eiropas Padomes Konvenciju par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu, kuras gadījumā izpratnes veidošanai ir izšķiroša nozīme. Arī strukturāli ierobežojumi ir radījuši šķēršļus Nacionālā rīcības plāna īstenošanā. Covid-19 pandēmija izjauc sākotnējos centienus, jo bija nepieciešamas pārkārtot prioritātes un mainījās sadarbības iespējas. Turklāt tas, ka Nacionālā rīcības plāna īstenošanai nav paredzēts atsevišķs budžets, rada ierobežojumus, jo tā darbību izpilde ir atkarīga no iesaistīto pušu resursiem un spējām. Šī problēma nav raksturīga tikai Latvijai, šis šķērslis ir kopīgs daudzām valstīm, kas strādā pie savu nacionālo rīcības plānu īstenošanas.

Vienlaikus vidus termiņa izvērtējums parāda, ka Nacionālais rīcības plāns ir izrādījies elastīgs, reaģējot uz mainīgo ģeopolitisko realitāti un spējot integrēt WPS prioritātes plašākā aktuālo norišu kontekstā. Vēl viena svarīga Nacionālā rīcības plāna īstenošanas stiprā puse ir pilsoniskās sabiedrības organizāciju aktīva iesaistīšanās, kas palīdz savienot WPS politiku ar praktisku īstenošanu, jo šīs organizācijas tieši sadarbojas ar sabiedrību un tām ir zināšanas par sieviešu vajadzību risināšanu. Ļoti veiksmīga iniciatīva ir bijusi organizācijas “Sievietes drošībai” izveide, jo tā palīdz veidot saikni starp Latvijas sievietēm, tostarp sniedzot mentoringa iespējas un veicinot izpratni par WPS darba kārtību.

Saskaņā ar Latvijas Nacionālā rīcības plāna trešo prioritāti, kas vērsta uz starptautisko iesaisti, Latvija ir aktīvi piedalījusies globālās WPS darba kārtības ieviešanā, izmantojot dažādas diplomātiskās un attīstības sadarbības iniciatīvas. Kopš 2021. gada Latvija pilda savas funkcijas kā ANO Sieviešu statusa komisijā (*CSW*) ievēlēta valsts. Turklāt Latvija ir arī ievēlēta ANO Dzimumu līdztiesības un sieviešu iespēju veicināšanas institūcijas izpildpadomē (*UN Women Executive Board*), kas īsteno šīs institūcijas vadību. Piedaloties šo struktūru darbībā, Latvija nodrošina, ka WPS tematika saglabā savu centrālo vietu ANO darba kārtībā. Latvija ir pievienojusies arī dažādām draugu grupām starptautiskajās organizācijās, piemēram, ANO draugu grupai “Par sievietēm, mieru un drošību”. Turklāt Latvijas brīvprātīgais finansālais ieguldījums, lai atbalstītu ANO Dzimumu līdztiesības un sieviešu iespēju veicināšanas institūcijas (*UN Women*) un ANO ģenerālsēkretāra īpašās pārstāves seksuālās vardarbības konfliktos biroja darbu (īpašu uzmanību pievēršot sievietēm Ukrainā, kā arī Afganistānā), apliecina Latvijas konsekventu un aktīvo nostāju, lai

veicinātu starptautiskos centienus CRSV apkarošanā. Latvija ir arī veikusi brīvprātīgas iemaksas, lai atbalstītu noteiktus Amerikas valstu organizācijas (*Organisation of American States*) projektus, ANO Attīstības programmu un 2024. gadā arī EDSO apmācību programmu jaunām sievietēm “Miers un drošība”, kā arī EDSO WIN daudzgadu projektu dzimumu līdztiesības veicināšanai.

Viena no Latvijas ārpolitikas galvenajām sastāvdaļām ir konsekventa atbalsta sniegšana Ukrainai, tostarp tās rekonstrukcijai. Kopš 2022. gada Latvija ir fokusējusi savu darbību uz tādām jomām kā dzimumu līdztiesība, digitalizācija, izglītība, pārvaldība un ekonomiskā izaugsme Ukrainā, tostarp atbalstot sieviešu resursu centru atvēršanu un sniedzot ieguldījumu kara noziegumu dokumentēšanā. Biedrībai “Centrs MARTA” ir bijusi centrālā loma sadarbības veicināšanā ar Ukrainas pilsonisko sabiedrību un šo praktisko projektu īstenošanā, palīdzot Ukrainas Nacionālo rīcības plānu pielāgot konflikta realitātei. Tādas Latvijas nevalstiskās organizācijas kā “Riga TechGirls”, “#esiLV”, “SUSTENTO” līdztekus īsteno arī attīstības sadarbības projektus Centrālāzijā un Āfrikā. Tādas iniciatīvas kā tehnoloģiju skolas meitenēm Ēģiptē, Kamerūnā un Dienvidāfrikā, kā arī programma “Viņa atjauno pasauli” (*She Rebuilds the World*) parāda Latvijas fokusu uz sieviešu iespēju palielināšanu un dzimumu līdztiesības veicināšanu. Šo programmu mērķis ir novērst dzimumu atšķirības izglītībā, uzņēmējdarbībā un konfliktu novēršanā, tādējādi veicinot ilgtermiņa stabilitāti.

Kā uzsvērts ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par 2023. gadu, WPS darba kārtības virzība un īstenošana ieņem būtisku vietu Latvijas drošības un noteikumos balstītas starptautiskās kārtības stiprināšanā.⁴⁹ Apņemšanās piedalīties WPS darba kārtības īstenošanā ir viens no Latvijas starptautisko iesaisti veidojošajiem aspektiem, kas ietver svarīgu notikumu, proti, vēlēšanas uz ANO Drošības padomes nepastāvīgo dalībvalstu vietām 2026.–2027. gada periodam un kas tagad ir tikai aptuveni sešu mēnešu attālumā. Latvija ir pieteikusi savu kandidatūru, un viens no tās mērķiem ir turpināt uzsvērt WPS darba kārtības nozīmi. Tā kā ar konfliktiem saistīta seksuālā vardarbība (CRSV) turpina pieaugt visā pasaulē, šo pārkāpumu novēršanas nepieciešamība saglabā savu nozīmību.

Raugoties nākotnē, Latvijas apņemšanās veicināt dzimumu līdztiesību un WPS darba kārtības īstenošanu rada konkrētas iespējas reģionālās un globālās sadarbības paplašināšanai. Partnerību stiprināšana ar Ziemeļvalstīm un Baltijas valstīm (NB8) var uzlabot reģionālo koordināciju, tomēr būtiski ir arī paplašināt sadarbības tvērumu, tajā iekļaujot, piemēram, Āfrikas valstis. Kanāda, kas ir svarīga Latvijas partnere NATO ietvarā un arī Latvijā izvietotās NATO daudznacionālās kaujas grupas vadošā valsts, joprojām ir izšķiroši svarīga sabiedrotā ANO “Sievietes, miers un drošība” pasākumu īstenošanā,⁵⁰ jo īpaši attiecībā uz dzimumu perspektīvas integrāciju drošības un aizsardzības politikā. WPS darba kārtība attiecas ne tikai uz

dzimumu līdztiesības veicināšanu, bet ir saistīta arī ar mūsu drošību. Pastiprināta sieviešu jēgpilnas līdzdalības veicināšana aizsardzības sektorā var sekmēt iekļaujošāku un noturīgāku nacionālās drošības satvaru.

SECINĀJUMI

Arī 2025. gadā WPS tematikas jautājumi būs tikpat aktuāli kā līdz šim. Kaut arī WPS darba kārtības institucionālais satvars ir paplašinājies, pateicoties nacionālajiem rīcības plāniem, reģionālajām stratēģijām un starptautisko forumu pastiprinātajam fokusam uz WPS problemātiku, tomēr realitāte, ar ko konfliktu zonās nākas saskarties sievietēm, joprojām ir satraucoša. Līdztekus CRSV gadījumu skaita pieaugumam un joprojām aktuālajai ilgstoši praktizētajai sieviešu izslēgšanai no miera sarunu procesiem rodas arī jaunas problēmas, piemēram, no klimata pārmaiņām izrietošie izaicinājumi. Tāpat arī digitālās tehnoloģijas un rīki rada gan iespējas, gan riskus. Šajā kontekstā ir jāpiemin un jāturpina darbs, lai veicinātu sieviešu iespējas, pilnveidojot un attīstot viņu spējas.

Krievijas pilnā mēroga iebrukums Ukrainā ir izgaismojis gan WPS darba kārtības aktualitāti, gan to, ka ir iespējams saglabāt institucionālo progresu pat aktīva konflikta laikā. Ukrainas ar starptautisko partneru, tostarp Latvijas, atbalstu kara laikā veiktā Nacionālā rīcības plāna pārskatīšana parāda, kā WPS darba kārtības mehānismi var tikt pielāgoti jauniem izaicinājumiem. Ukrainā dokumentētie CRSV gadījumi un uzbrukumi veselības aprūpes infrastruktūrai, kā arī sieviešu aktīva līdzdalība dažādās nozarēs, sākot no militārā dienesta līdz uzņēmumu vadībai, ilustrē sarežģīto neaizsargātības un noturības mijiedarbību, kas jārisina WPS darba kārtības ietvarā.

Pievēršoties Latvijas dalībai WPS darba kārtības īstenošanā, jāsecina, ka tā ietver aktīvu darbību gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī. Latvijas praktiskais atbalsts Ukrainai, īpaši palīdzot pielāgot tās Nacionālo rīcības plānu un izveidot sieviešu resursu centrus, apliecina nozīmīgu un ļoti praktisku ieguldījumu WPS mērķu ieviešanā.

Turklāt, īstenojot attīstības sadarbības iniciatīvas Āfrikā un Centrālāzijā, Latvija paplašina savu ietekmi ārpus sava tuvākā reģiona robežām. Galvenā uzmanība būtu jāpievērš esošo partnerību stiprināšanai, jo īpaši Ziemeļvalstu un Baltijas valstu reģionā un ar Kanādu, vienlaikus paplašinot sadarbību ar jauniem partneriem, jo WPS darba kārtības īstenošana ir ļoti svarīga visā pasaulē. Latvijas kandidēšana uz vietu ANO Drošības padomē 2026.–2027. gada periodā sniedz iespēju iegūt platformu,

kurā turpināt WPS darba kārtības virzību, jo īpaši attiecībā uz CRSV novēršanu un reaģēšanu uz šīs vardarbības gadījumiem. Tā ir arī iespēja veicināt netradicionālu drošības apdraudējumu, piemēram, dezinformācijas un klimata pārmaiņu, dziļāku integrāciju WPS tematikai veltītajās ANO Drošības padomes diskusijās. 2026. gads iezīmēs izšķirošu brīdi, starptautiskajai sabiedrībai izvēloties savu nākamo ANO ģenerāļsekretāru, kas paver potenciāli vēsturisku iespēju ievēlēt sievieti šīs organizācijas vadītāja amatā, kas būtu pirmā reize organizācijas 81 gadu ilgajā vēsturē.

Raugoties nākotnē, Latvijas WPS prioritātēm būtu jāfokusējas uz trim galvenajām jomām: stiprināt WPS darba kārtības īstenošanu, izmantojot tam paredzētos resursus un nepārtraukti veicinot izpratnes palielināšanu; paplašināt praktisko palīdzību Ukrainai, vienlaikus informējot starptautisko sabiedrību par gūtajām mācībām, kā arī paplašinot iespējamo sadarbības tīklu WPS jomā, ņemot vērā pašreizējo sieviešu tiesību stāvokli pasaulē; un turpināt iestāties par konkrētiem pasākumiem, kas vērsti uz CRSV novēršanu un sieviešu jēgpilnu līdzdalības veicināšanu, tostarp, ja Latvija tiks ievēlēta ANO Drošības padomē. Panākumi šajās jomās nostiprinātu Latvijas pozīciju kā valstij, kas, sekmējot dzimumu līdztiesību, apņēmīgi iesaistās miera un drošības veicināšanā visā pasaulē.

ATSAUCES

- ¹ ANO Drošības padome, *Security Council resolution 1325 (2000) [on women and peace and security]*, S/RES/1325 (2000), 31 October 2000 [Drošības padomes 2000. gada 31. oktobra rezolūcija Nr. 1325 (2000) "Par sievietēm, mieru un drošību", S/RES/1325 (2000)]. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2000/en/113308>.
- ² ANO "ar konfliktiem saistītu seksuālu vardarbību" definē kā izvarošanu, seksuālu vardzību, piespiedu prostitūciju, piespiedu grūtniecību, piespiedu abortus, piespiedu sterilizāciju, piespiedu laulības un jebkuru citu līdzīga smaguma seksuālās vardarbības veidu, kas vērsts pret sievietēm, vīriešiem, meitenēm vai zēniem un kas ir tieši vai netieši saistīts ar konfliktu.
Avots: piemēram, *Annual Report of the Secretary-General on Conflict-Related Sexual Violence* [ANO ģenerāļsekretāra ikgadējais ziņojums par seksuālu vardarbību, kas saistīta ar konfliktiem] (ANO Drošības padome, 2024. gada 4. aprīlis), <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/digital-library/reports/sg-reports/>.
- ³ Chinkin, Christine. "The Women, Peace and Security Agenda" [Sievietēm, mieram un drošībai veltītā darba kārtība], nodaļa grāmatā: *Women, Peace and Security and International Law* [Sievietes, miers un drošība, un starptautiskās tiesības], 12. Hersch Lauterpacht Memorial Lectures. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- ⁴ UN Women, "1 in Every 10 Women in the World Lives in Extreme Poverty" [Katra desmitā sievietē pasaulē dzīvo galējā nabadzībā], 2024. gada 8. marts. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-release/2024/03/1-in-every-10-women-in-the-world-lives-in-extreme-poverty>.
- ⁵ Bendavid, Eran et al., "The Effects of Armed Conflict on the Health of Women and Children" [Bruņoto konfliktu ietekme uz sieviešu un bērnu veselību], *Lancet* (London, England) 397, no. 10273 (2021. gada 6. februāris): 522–32, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(21\)00131-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)00131-8).

- ⁶ UN Women, “Facts and Figures: Women, Peace, and Security” [Fakti un skaitļi: sievietes, miers un drošība], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/facts-and-figures>.
- ⁷ Atsaucoties uz terminu “womenandchildren” [sievietesunbērni], ko sākotnēji lietoja Sintija Enloe (Cynthia Enloe): “Gender Makes the World Go Round: Where Are the Women?” [“Dzimums” liek pasaulei griezties: kur ir sievietes?] no: *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics* [Banāni, pludmales un bāzes: feministu skatījums uz starptautisko politiku], 2. izdevums, 1. University of California Press, 2014. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ct-t6wqbn6.6>.
- ⁸ United Nations Specialised Conferences, *Beijing Declaration and Platform of Action, adopted at the Fourth World Conference on Women, United Nations* [Pekinas deklarācija un rīcības platforma, kas pieņemta ANO ceturtajā pasaules sieviešu konferencē par sieviešu tiesībām], 1995. gada 27. oktobris. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.refworld.org/legal/resolution/un/1995/en/73680>.
- ⁹ “Women and Peace and Security Dashboard|Security Council” [“Sievietes, miers un drošība” tēmai veltītais informācijas panelis | Drošības padome], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://main.un.org/securitycouncil/en/content/women-and-peace-and-security-dashboard>.
- ¹⁰ *Annual Report of the Secretary-General on women and peace and security* [Ģenerālsēkretāra ikgadējais ziņojums par sievietēm, mieru un drošību], ANO Drošības padome, 2024. gada 22. oktobris, 2. lpp. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://reliefweb.int/report/world/report-secretary-general-women-and-peace-and-security-s2024671-enarruzh>.
- ¹¹ Turpat, 25. lpp.
- ¹² “Women, Peace, and Security” (Sievietes, miers un drošība), ASV Valsts departaments, skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.state.gov/women-peace-and-security/>.
- ¹³ “WPS Focal Points Network” [WPS kontaktpunktu tīkls], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://wpsfocalpointsnetwork.org/>.
- ¹⁴ Šie 13 rādītāji ietver izglītību, finansiālo iekļaušanu, nodarbinātību, mobilo telefonu lietošanu, parlamentāro pārstāvību, juridiskās diskriminācijas neesamību, pieeju tiesiskumam, māšu mirstību, meiteņu diskrimināciju (*son bias*), intīmā partnera vardarbību, drošību kopienā, pret sievietēm vērstu politisko vardarbību, atrašanās konflikta tuvumā.
- ¹⁵ Atbilstoši Pasaules Bankas klasifikācijai: nestabilo un konfliktu skarto valstu grupa, kuru var atrast šeit: <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/classification-of-fragile-and-conflict-affected-situations>.
- ¹⁶ “2023 Women, Peace & Security Index” [2023. gada sievietēm, mieram un drošībai veltītais indekss], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>.
- ¹⁷ Skatīt 16. piezīmi.
- ¹⁸ Turpat, 20. lpp.
- ¹⁹ Skatīt 10. piezīmē minētā teksta 25. lpp.
- ²⁰ Turpat, 20. lpp.
- ²¹ UN Women, “Gender Alert: The Gendered Impact of the Crisis in Gaza” [Trauksmes signāls: Gazas krīzes ietekme atkarībā no dzimuma], 2024. gada 14. novembris, 4. lpp. Skatīts 2024. gada 14. decembrī, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2024/01/gender-alert-the-gendered-impact-of-the-crisis-in-gaza>.
- ²² Turpat, 8. lpp.
- ²³ Skatīt 10. piezīmē minētā teksta 25. lpp.
- ²⁴ *Remarks of SRSG Pramila Patten at the Security Council Open Debate on “Preventing Conflict-Related Sexual Violence through Demilitarization and Gender-Responsive Arms Control”* [ANO ģenerālsēkretāra ipašās pārstāves Pramilas Patenas piezīmes Drošības padomes atklātajās debatēs

- “Ar konfliktiem saistītas seksuālas vardarbības novēršana, izmantojot demilitarizāciju un dzimuma faktoru ievērojošu ieroču kontroli”], Ņujorka, 2024. gada 23. aprīlis. Skatīts 2024. gada 11. decembrī, <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/statement/remarks-of-srsg-pramila-patten-at-the-security-council-open-debate-on-preventing-conflict-related-sexual-violence-through-demilitarization-and-gender-responsive-arms-control-new-yor/>.
- ²⁵ Skatīt 2. piezīmē minētā teksta 6. lpp.
- ²⁶ Turpat, 7. lpp.
- ²⁷ “DRC: Conviction for Forced Pregnancy and Other Crimes against Humanity for Warlord Ndarumanga” [KDR: militāro vadoni Ndarumangu notiesājošais spriedums par piespiedu grūtniecības izraisīšanu un citiem noziegumiem pret cilvēci], TRIAL International (blog), skatīts 2024. gada 11. decembrī, <https://trialinternational.org/latest-post/drc-conviction-for-forced-pregnancy-and-other-crimes-against-humanity-for-warlord-ndarumanga/>.
- ²⁸ France 24, “France Blasts US for Weakened UN Resolution on Sexual Violence in Conflicts” [Francija nosoda ASV par vājināto ANO rezolūciju par seksuālo vardarbību konfliktos], 2019. gada 23. aprīlis. Skatīts 2024. gada 14. decembrī, <https://www.france24.com/en/20190423-un-resolution-sexual-violence-conflicts-france-usa>.
- ²⁹ Ievērojot Konvencijas par jebkādas sieviešu diskriminācijas izskaušanu (CEDAW) 29. panta 1. punktu, tās dalībvalstīm ir paredzēta iespēja vērsties pret šīs konvencijas pārkāpumiem – sākot ar sarunām, kam var sekot vērsšanās šķīrējtiesā, un visbeidzot vērsšanās Starptautiskajā tiesā, ja ar šiem sākotnējiem pasākumiem noteiktajos termiņos nav iespējams atrisināt attiecīgo strīdu.
- ³⁰ “Launch of an Initiative on Accountability for Afghanistan’s Violations of CEDAW Declaration” [Iniciatīva par Afganistānas saukšanu pie atbildības par CEDAW deklarācijas pārkāpumiem], 2024. gada 13. decembris, <https://www.dfat.gov.au/news/media-release/launch-initiative-accountability-afghanistans-violations-cedaw-declaration>.
- ³¹ ANO, “Induce Taliban to End “Gender Apartheid” in Afghanistan through All Available Means,” Speakers Urge Security Council, Alarmed by Growing Oppression of Women, Girls [“Lieciet Taliban izbeigt “dzimumu aparteīdu” Afganistānā, izmantojot visus pieejamos līdzekļus”, runātāji mudina Drošības padomi, satraukti par pieaugošo sieviešu un meiteņu apspiešanu], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://press.un.org/en/2023/sc15421.doc.htm>.
- ³² “Delegates Overwhelmingly Urge Appointment of Woman Secretary-General to Head United Nations, as General Assembly Begins Debate on Revitalizing Its Work” [Ģenerālajai asamblejai uzsākot debates par ANO darba revitalizāciju, delegāti pārliecinoši mudina ANO ģenerālskretāra amatā iecelt sievieti], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://press.un.org/en/2024/ga12652.doc.htm>.
- ³³ Zviedrijas bruņotie spēki, “The Use of Gender Perspective in the Conflict in Conflict in Ukraine” [Dzimumu perspektīvas iekļaušana Ukrainas konfliktā], 4. lpp. Skatīts 2024. gada 7. decembrī, <https://www.forsvarsmakten.se/en/swedint/in-focus/ukraine-war-gender-analysis/>.
- ³⁴ “In Ukraine, Survivors Speak out about Conflict-Related Sexual Violence | UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine” [Ukrainā runā par piedzīvoto seksuālo vardarbību konflikta laikā | ANO Cilvēktiesību uzraudzības misija Ukrainā], skatīts 2024. gada 13. decembrī, https://ukraine.ohchr.org/en/In-Ukraine-survivors-speak-out-about-conflict-related-sexual-violence?utm_campaign=16daysagainstGBV&utm_medium=email&utm_source=pressrelease.
- ³⁵ Apvienoto Nāciju Organizācija Ukrainā, “Treatment of Prisoners of War and Update on the Human Rights Situation in Ukraine” [Izturēšanās pret karagūstekņiem un jaunākā informācija par cilvēktiesību situāciju Ukrainā], 22. lpp. 103. paragrāfs. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://ukraine.un.org/en/280096-treatment-prisoners-war-and-update-human-rights-situation-ukraine>.
- ³⁶ Skatīt 2. piezīmē minētā teksta 24. lpp.

- ³⁷ Visona, G Marian. *“Gender-based Violence and the Ukraine War”* [Uz dzimumu balstīta vardarbība un Ukrainas karš], Plan International Ireland, 2024. gada 16. februāris. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.plan.ie/blog/gender-based-violence-and-the-ukraine-war/>.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ *“In the Ukraine War, Women Are on the Front Lines and Leading Recovery”* [Ukrainas karā sievietes atrodas frontē un vada atjaunošanu], skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.unwomen.org/en/news-stories/feature-story/2024/10/in-the-ukraine-war-women-are-on-the-front-lines-and-leading-recovery>.
- ⁴⁰ Minkina, Kateryna, et al. *“How Ukraine’s Women Veterans Movement Works”* [Kā darbojas Ukrainas sieviešu veterānu kustība], Ukraīner, 2024. gada 19. oktobris, <https://www.ukraīner.net/women-veterans/>.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² “Par Nacionālo rīcības plānu Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes rezolūcijas Nr. 1325 “Par sievietēm, mieru un drošību” mērķu īstenošanai Latvijā 2020.–2025. gadam”), LIKUMI.LV, skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://likumi.lv/doc.php?id=316163>.
- ⁴³ Skatīt 16. piezīmi.
- ⁴⁴ *“Gender equality: employment and earnings”* [Dzimumu līdztiesība: nodarbinātība un samaksa], Oficiālās statistikas portāls, skatīts 2024. gada 14. decembrī, <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/indicators-well-being-and-equality/gender-equality/6300-gender-equality>.
- ⁴⁵ “Aizvadītajā gadā palielināts Nacionālo bruņoto spēku skaitliskais sastāvs”, Nacionālie bruņotie spēki, skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.mil.lv/lv/zinas/aizvaditaja-gada-palielinats-nacionalo-brunoto-speku-skaitliskais-sastavs>; un *“NATO under the Spotlight”* [NATO zem lupas], SecurityWomen, skatīts 2024. gada 14. decembrī, <https://www.securitywomen.org/post/nato-under-the-spotlight>.
- ⁴⁶ *“Gender equality: education and science”* [Dzimumu līdztiesība: izglītība un zinātne], Oficiālās statistikas portāls, skatīts 2024. 13. decembrī, <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/indicators-well-being-and-equality/gender-equality/6301-gender-equality-education?themeCode=GE>.
- ⁴⁷ Šī raksta tapšanas brīdī vidus termiņa izvērtējuma dokuments (informatīvais ziņojums) janvārī vēl jāapstiprina Ministru kabinetam.
- ⁴⁸ *“Each fourth female and each fifth male has experienced violence”* [Katra ceturttā sieviete un katrs piektais vīrietis ir piedzīvojuši vardarbību], Oficiālās statistikas portāls, skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/population/crimes/press-releases/10924-prevalence-rates-violence-latvia>.
- ⁴⁹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums”, Ārlietu ministrija, 6. lpp. Skatīts 2024. gada 13. decembrī, <https://www.mfa.gov.lv/lv/arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums>.
- ⁵⁰ Turpat, 10. lpp.

“BEZ CĪŅAS NEPADOŠOS!”¹ LATVIJĀS UN UKRAINAS ATTIECĪBAS NEPAREDZAMĪBĀ

Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane

Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore

Rebeka Zvirbule

Latvijas Ārpolitikas institūta jaunākā pētniece

2024. gads Latvijas–Ukrainas attiecību kontekstā turpināja nostiprināt ilgstoši koptu Latvijas ārpolitikas vektoru – mērķtiecīgu atbalstu Ukrainas cīņai ar agresorvalsti Krieviju un paralēlu atbalstu Ukrainas eiropeizācijas centieniem. Starptautiski tāpēc nostiprinājusies izpratne, ka Latvija identificējas ar Ukrainu un tās ārpolitiskajiem un drošības izaicinājumiem. Tā rezultātā Latvija kopā ar citām ES austrumu robežvalstīm kļuvusi par Ukrainas vēstnieci un spējusi veiksmīgi “tulkot” tās drošības dilemmas rietumu publikai. Pieminot jau vairāk nekā tūkstoš pilna apmēra kara dienās kritušos, iespējams secināt – Ukrainas karš Latvijas ārpolitikai kalpojis par iespēju nostiprināt savu mazās valsts aģentūru Eiropas līmenī un aktīvi formēt rietumu politiku. Latvijas ārpolitikas veidotājiem 2025. gadā jāņem vērā, ka mainīgie faktori ārpolitiskajā vidē – ārpus agresorvalsts Krievijas darbībām, ASV politika attiecībā uz Ukrainu un ES un dalībvalstu spēja izmantot neparedzamo apstākļu radītās iespējas un absorbēt izaicinājumus – nesīs pārbaudījumus. Veiksmīgu ārpolitiku varētu izdoties veidot, pielietojot autoru izvirzītās rekomendācijas.

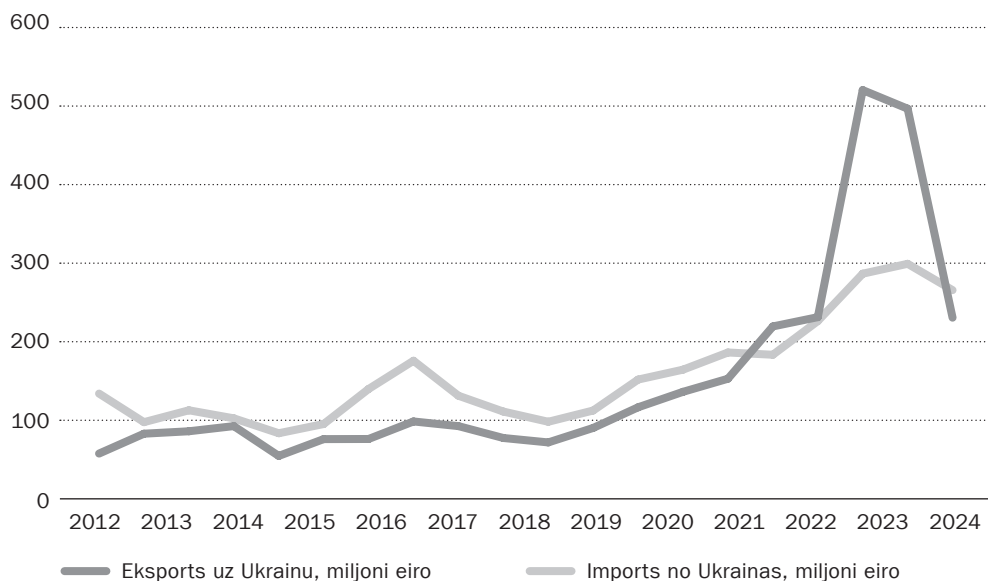
LATVIJĀS UN UKRAINAS ATTIECĪBAS 2024. GADĀ: JOPROJĀM BEZ MĀKOŅIEM

Latvijas un Ukrainas attiecības 2024. gadā tika stiprinātas, Latvijai saglabājot vienu no vadošajām pozīcijām Ukrainas atbalstā visās sfērās ES dalībvalstu vidū.² Latvijas interesi par Ukrainu pierāda fakts, ka uz valsti no 2024. gada janvāra līdz oktobrim

augstākās un augstas Latvijas amatpersonas nozīmīgās vizītēs un tikšanās devušās teju visos gada mēnešos, izņemot martā, jūnijā un jūlijā.³ Savukārt Latvijas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Ukrainā Ilgvars Kļava šogad diplomātiskajā žurnālā “Kyiv Diplomatic” ir atzīts par 2023. gada labāko diplomātu Ukrainā.⁴ Tāpat 2024. gadā Latvija turpināja atbalstīt Ukrainas pilsoņus, kuri no kara bēguši uz Latviju, kā arī pārstāvēt Ukrainas un Latvijas kopīgās intereses starptautiskajās organizācijās.

Ekonomiskā sadarbība

Salīdzinot ar 2022. gadu un 2023. gadu, Latvijas un Ukrainas tirdzniecība 2024. gadā piedzīvoja kritumu, īpaši eksporta jomā no Latvijas uz Ukrainu. Taču kritumu iespējams skaidrot vienkārši: 2022. gadā liels vairums eksportēto preču bija tādas, kam piemērots militārais noslēpums. Tās ietvēra gandrīz pusi no eksporta kopējās summas, proti, 203,88 miljonus eiro (no kopējās summas 521,29 miljoni eiro). 2023. gadā Latvija uz Ukrainu eksportēja 200,29 miljonus eiro vērtas preces, kam piemērots militārais noslēpums. Taču 2024. gada eksporta kritums ir pamatojams ar šīs kategorijas – preces, kam piemērots militārais noslēpums – neiekļaušanu tirdzniecības datos (līdz 25.11.2024.). Iespējams, šie dati vēl nav papildināti vai netiek vairs šādi kategorizēti. Uz pārējo tirdzniecības partneru fona Ukraina ieņem 16. vietu eksporta un importa apjomā.⁵

1. ilustrācija. Latvijas ārējā tirdzniecība ar Ukrainu no 2012. līdz 2024. gadam.

Avots: Centrālā statistikas pārvalde, Latvijas ārējā tirdzniecība ar Ukrainu no 2012. līdz 2024. gadam.

Ukrainas tiešās investīcijas Latvijā 2024. gadā ir pieaugušas, salīdzinot ar iepriekšējiem trīs gadiem. 2024. gada pirmajā ceturksnī Ukrainas tiešās investīcijas Latvijā bija 244 miljoni eiro, bet otrajā ceturksnī – 243 miljoni eiro. Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem novērojams pieaugums.⁶ Datus par Latvijas tiešajām investīcijām Ukrainā 2024. gadā Ukrainas Nacionālā banka nav publicējusi.

Latvijas un Ukrainas ekonomiskās attiecības ir potenciāls stiprināt vēl vairāk. 2024. gada 23. maijā Latvijas ekonomikas ministrs Viktors Valainis un Ukrainas Ministru kabineta ministrs Oļehs Ņemčinovs tikšanās reizē Kijivā prioritizēja modernizētus transporta koridorus, sadarbību enerģētikas nozarē un digitalizācijas procesu veicināšanu.⁷

Latvijas (dažādu veidu un) militārais atbalsts Ukrainai

Atbilstoši Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas publicētajai informācijai 2024. gadā kopējais plānotais Latvijas valdības atbalsts Ukrainai pārsniegs 200 miljonus eiro, tostarp 112 miljonus eiro militārajā atbalstā (kopumā 0,25 % no IKP).⁸ 2024. gada 9. aprīlī starp Latviju un Ukrainu tika parakstīta vienošanās, kas ne vien apliecina Latvijas atbalstu Ukrainai, bet arī paredz Latvijai ieguldīt minētos 0,25 % no IKP militārā un cita veida palīdzībā Ukrainai līdz pat 2026. gadam. Vienošanās iezīmē turpmāko sadarbību Latvijas virzītājā “Dronu koalīcijā”, karavīru apmācībām, militārā ekipējuma piegādei, kā arī Ukrainas rekonstrukciju un hibrīddraudu novēršanu.⁹

Latvija 2024. gadā turpināja atbalstīt arī Ukrainas rekonstrukciju, norādot uz Latvijas interesi veidot ilgtermiņa attiecības ar Ukrainu. Ministru kabinets 2024. gada 2. aprīlī apstiprināja rīkojumu, kas paredz 2024. gadā ieguldīt 5,3 miljonus eiro Ukrainas rekonstrukcijā, it īpaši Čerņihivas apgabalā – ko Latvija ir izvēlējusies kā ģeogrāfisko fokusu no Latvijas valsts budžeta finansētajiem atbalsta pasākumiem,¹⁰ – kā arī 4,3 miljonu eiro iemaksu Eiropas Miera mehānismā Ukrainas bruņoto spēku atbalstam.¹¹

Papildus Latvijas valsts atbalstam Latvijas nevalstiskais sektors un sabiedrība turpina atbalstīt Ukrainu finansiāli un ar nepieciešamām precēm un transportlīdzekļiem. Latvijas valsts atvieglo muitas formalitātes, PVN piemērošanu un ziedojumus, atļaujot iekļaut gada ienākumu deklarācijā kā attaisnotos izdevumus, kas ļauj veikt atbalsta akcijas.¹² Ķīles institūts (*Kiel Institute*) kopš 2022. gada sniedz datu aprēķinu par Eiropas Savienības un G7 dalībvalstu divpusējās militārās, finansiālās un humanitārās palīdzības vērtību. Datu kopa, kurā iekļauta informācija no 2022. gada 24. janvāra līdz 2024. gada 31. augustam norāda, ka palīdzības vērtība šīnī laika posmā no 2021. gada IKP ierindo Latviju ceturtajā vietā aiz Dānijas, Igaunijas un Lietuvas.¹³

Latvijas Ministru prezidente Evika Siliņa 2024. gada 11. septembrī devās vizītē uz Ukrainu, kur paziņoja par trešo militārās palīdzības pakotni Ukrainai 40 miljonu eiro vērtībā.¹⁴ Ņemot vērā, ka Latvijā vietējā industrijā tiek ražoti droni, kā arī to, ka Ukrainā dronu karš kļuvis par vienu no dominējošajiem kara darbības veidiem, Latvija bija arī iepriekš minētās “Dronu koalīcijas” iniciatore. “Dronu koalīcija” ir 2024. gada 14. februārī parakstīta 16 dalībvalstu vienošanās, kā pamatā ir nodrošināt mērķtiecīgas un ātras dronu piegādes Ukrainai. 2024. gadā Latvija “Dronu koalīcijas” vajadzībām atvēlēja 20 miljonus eiro.¹⁵

Ukrainas diaspora un kara bēgļi Latvijā

Vēsturiski ukraiņu etniskā minoritāte Latvijas teritorijā palielinājās pēc Latvijas pieņemšanas inkorporācijas Padomju Savienības sastāvā, ievēdot darbaspēku un Padomju Savienības armijā dienējošos. Pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas 1989. gadā Latvijas teritorijā dzīvoja 92,1 tūkstoši ukraiņu, 2016. gadā ukraiņu skaits bija sarucis līdz 44,6 tūkstošiem.¹⁶ Taču līdz ar Krievijas 2022. gada pilna mēroga iebrukumu Ukrainā aizvien vairāk ukraiņu patvērumu meklē Latvijā. Pēc 2024. gada 1. janvāra datiem Latvijā dzīvoja 74 419 ukraiņi. Tātad Latvijā tā ir otra lielākā mazākumtāte.¹⁷ 2024. gada 1. janvārī Latvijā bija reģistrēti 43 430 Ukrainas civiliedzīvotāji ar pagaidu aizsardzības statusu, it īpaši no Ukrainas austrumu un dienvidu reģioniem. Taču Centrālās statistikas pārvaldes dati liecina, ka Latvijā tobrīd uzturējās vien 25 650 Ukrainas iedzīvotāju.¹⁸ Šobrīd nav zināms, cik daudz ir atgriezušies Ukrainā vai aizbraukuši uz citām valstīm.

Jau kopš kara sākuma 2022. gada 3. martā Latvijā tika pieņemts “Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums”, kas pievēršas tēmām: sniedzamā atbalsta koordinācija un tā apjoms, nodarbinātības un izglītības tiesības un vīzas vai uzturēšanās atļaujas pieteikumu kārtība.¹⁹ 2024. gada 21. novembrī Saeima lēma atbalstīt izmaiņas likumā, kas pagarinātu un pilnveidotu valsts sniegto atbalstu Ukrainas patvēruma meklētājiem. Tika lemts par vienreizējā pabalsta krīzes situācijā palielināšanu, medicīnu valsts valodas pārbaudi pēc trīs nostrādātiem gadiem un termiņuzturēšanās atļauju turpmāku izsniegšana uz trīs, nevis diviem gadiem. Savukārt nākamā gada budžetā Ukrainas civiliedzīvotāju atbalstam tiks atvēlēti 65 miljoni eiro.²⁰ Papildus ir ieviesti dažādi atbalsta mehānismi. Tāds ir ANO Reģionālais Latvijas bēgļu rīcības plāns 2024. gadam, kam tika atvēlēti 9,7 miljoni ASV dolāru no vietējam un starptautiskām NVO, kā arī ANO aģentūrām.²¹

Domnīca “Providus” 2024. gadā veica pētījumu par Ukrainas bēgļiem Latvijā. Pētījumā tika sniegtas rekomendācijas saistībā ar ukraiņu iesaisti savu tiesību veicināšanā,

Ukrainas civiliedzīvotāju oficiālās nodarbinātības sekmēšanu, bērnu iesaisti kvalitātes izglītības iegūšanā un citi uzlabojumi.²² Ukrainas civiliedzīvotāju bērnu izglītības kontekstā iezīmējas izaicinājumi. Teju katrs trešais Ukrainas bēglis Latvijā ir bērns, taču informācija par bērnu integrāciju skolās nav pieejama, kā norādīts “Providus” pētījumā. Savukārt 2024. gada pavasarī ir konstatēts, ka 1842 Ukrainas pilsoņi bērni nemācījās nevienā izglītības iestādē Latvijā. Šādi rādītāji pamatā ir valodas barjeras dēļ.²³

LATVIJA – UKRAINAS INTEREŠU VĒSTNIECE STARPTAUTISKI

Latvija konsekventi ir bijusi Ukrainas interešu vēstniece starptautiskajās organizācijās un formātos. Starptautiskās Krimas platformas trešajā parlamentārajā samītā tika izvirzīts mērķis – veidot un saglabāt starptautisku izpratni par Ukrainas teritoriālo nedalāmību un akcentēt Krievijas pastrādātos noziegumus Ukrainā.²⁴ Latvija, uzņemoties organizēt šo samitu (kas līdz šim ir ticis organizēts Horvātijā un Čehijā), stiprināja ne vien starptautisko atbalstu Ukrainai, bet arī pasvītvoja savu divpusējo atbalstu. Samita organizēšana kalpoja kā platforma Latvijas kampaņai par kandidatūru uz ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles statusu 2026.–2027. gada termiņam. Ievēlēšanas gadījumā Latvija apņemas pastāvēt par noteikumos balstītu starptautisko kārtību, norādot uz savu interesi Ukrainas tiesības uz teritoriālu nedalāmību un neatkarību aizstāvēt arī turpmāk.²⁵

Evika Siliņa 2024. gada 11. janvārī tikās ar Ukrainas prezidentu Volodimiru Zelenski. Tikšanās sākumā Ministru prezidente uzsvēra: “Mēs esam devuši jums savus solījumus, un mēs tos pildīsim gan Latvijā, gan ES, gan atbalstot jūsu ceļu uz NATO.”²⁶ ES līmenī Latvija iestājas par sankciju paplašināšanu pret Krieviju. 2024. gada 24. jūnijā ES dalībvalstu ārlietu ministri apstiprināja 14. sankciju pakotni. Tās ietvaros tika iekļauta Latvijas virzītā ideja par mangāna rūdas eksporta un tranzīta pilnīgu aizliegumu uz Krieviju.²⁷ Latvija 2024. gada nogalē atbalstīja arī Zviedrijas priekšlikumu Eiropas Komisijā paaugstināt tarifus Krievijas un Baltkrievijas izcelsmes produkcijas importam uz ES.²⁸

Latvija iestājas par kopējas ES palīdzības piešķiršanu Ukrainai. Piemēram, 1. februārī ES valstu līderi Eiropadomē vienojās par 54 miljardu eiro piešķiršanu Ukrainas rekonstrukcijai, modernizācijai un citām reformām.²⁹ Tādejādi veicināta arī Ukrainas eirointegrācija, kas oficiāli aizsākās šī gada 24. jūnijā, atklājot iestāšanās sarunas.³⁰ Šajā kontekstā īpaši pievēršoties ES paplašināšanās sarunu 23. (juridiskās un pamattiesības) un 24. nodaļām (taisnīgums, brīvība un drošība), ES īsteno

ES Padomdevēja misijā civilā drošības sektora reformām, kurā pārstāvēti 4 eksperti no Latvijas.³¹

NATO kontekstā Latvija tiecās stiprināt aliansi un iestāties par sabiedroto atbalstu Ukrainai līdz tās uzvarai.³² Tas tika apliecināts 14. Saeimas priekšsēdētājas Daigas Mieriņas 23. oktobra tikšanās reizē ar Ukrainas Augstākās Radas priekšsēdētāju Ruslanu Stefančuku. Saeimas priekšsēdētāja pauda, ka cer, “[...] ka nākamgad NATO samītā Hāgā (varēsīm) pieņemt politisku lēmumu par Ukrainas uzaicinājumu iestāties NATO”.³³ NATO Austruma flanga valstu B9 samits šogad tika organizēts Rīgā (11. jūnijā), pirmo reizi arī Somijas prezidentam un Zviedrijas premjerministram piedaloties samītā. B9 tikšanās mērķis šoreiz bija veidot dalībvalstu kopīgu nostāju dažādos jautājumos, gatavojoties NATO Vašingtonas samitam (9.–11. jūlijā). Samita rezultātā dalībvalstis paziņojumā pauda, ka virzīs Ukrainas dalību NATO.³⁴ Savukārt NATO samītā Vašingtonā Latvijas prezidents Edgars Rinkēvičs pauda, ka ir nepieciešams tuvināt Ukrainu dalībai NATO un atbalstīt Ukrainu ilgtermiņā.³⁵ Kaut arī Ukraina nesaņēma uzaicinājumu pievienoties NATO Vašingtonā, šajā samītā dalībvalstis apliecināja savu apņemšanos atbalstīt Ukrainu.³⁶ Latvijas darbs pie šī jautājuma noteikti turpināsies – rēķinoties ar dalībvalstu vienotības trūkumu šajā jautājumā.

Jau kopš 2014. gada Krimas aneksijas Latvija uzsver Ukrainas teritoriālo nedalāmību.³⁷ Arī 2024. gadā Latvija aizstāvēja Ukrainas intereses ANO. ārlietu ministre Baiba Braže 9. jūlijā Baltijas valstu un Ziemeļvalstu vārdā uzrunāja ANO Cilvēktiesību padomi, akcentējot Krievijas cilvēktiesību pārkāpumus un kara noziegumus Ukrainā. Šis ziņojums izskanēja ANO Cilvēktiesību padomes 56. sesijā Ženēvā (9. jūlijā).³⁸

LATVIJAS–UKRAINAS ATTIECĪBAS STARPTAUTISKAJĀ VIDĒ 2025. GADĀ UN IESPĒJAMIE SCENĀRIJI

Projicējot iespējamus scenārijus 2025. gadam, jāņem vērā divi izšķiroši faktori. Pirmais – ASV gaidāmā varas grožu nodošana prezidenta Donalda Trampa rokās 2025. gada 20. janvārī. Uzsākot darbu pie sava kabineta veidošanas, par Valsts sekretāru viņš izvēlējies Marko Rubio (*Marco Rubio*) (kopš 2011. gada – senators Floridas štatā).³⁹ Līdzīgi kā topošais prezidents viņš saskata nepieciešamību panākt izeju no strupceļa (angļu val. – *stalemate*), kurā šobrīd nonācis karš.⁴⁰ Tātad ASV topošās politiskās elites acīs zemu tiek novērtēti Ukrainas armijas ievērojamie sasniegumi 2024. gadā – piemēram, uzvara Melnajā jūrā.⁴¹ Par īpašo sūtni Krievijas-Ukrainas kara kontekstā topošais prezidents izvēlējies Kītu Kelogu (*Keith Kellogg*).⁴² Publiski

izskanējis t. s. “Keloga ziņojums”, kurā piedāvāts “izbeigt karu, izvedot ieročus no Ukrainas, ja tā neiestāsies miera sarunās, un dodot Ukrainai vēl vairāk ieroču, ja Krievija nerīkosies tāpat.”⁴³ Secinājums – Ukrainas uzvarai sabiedrotie aiz okeāna netic, un tāpēc paredzams, ka aicinās karu pēc iespējas drīz izbeigt.

Paredzams, ka prezidenta Trampa administrācija nekavēsies izmantot dažādus “burkānus un žagarus”, tādejādi veidojot jaunu vidi Krievijas un Rietumu mijiedarbībai jau nākamgad. ASV varētu mīkstināt savu nostāju, piemēram, starptautiskā taisnīguma un cilvēktiesību atbildības uzņemšanās jomā, kuru atbalstījusi aizejošā prezidenta Džo Baidena administrācija. Iespējams, ka tiks apspriesta kāda sankciju atcelšana, “iemainot” to pret kādu citu ASV prezidenta administrācijai vēlīgu iznākumu. Ukrainas dalība NATO turpmākajos gados NATO samitos, visticamāk, netiks nopietni apspriesta.

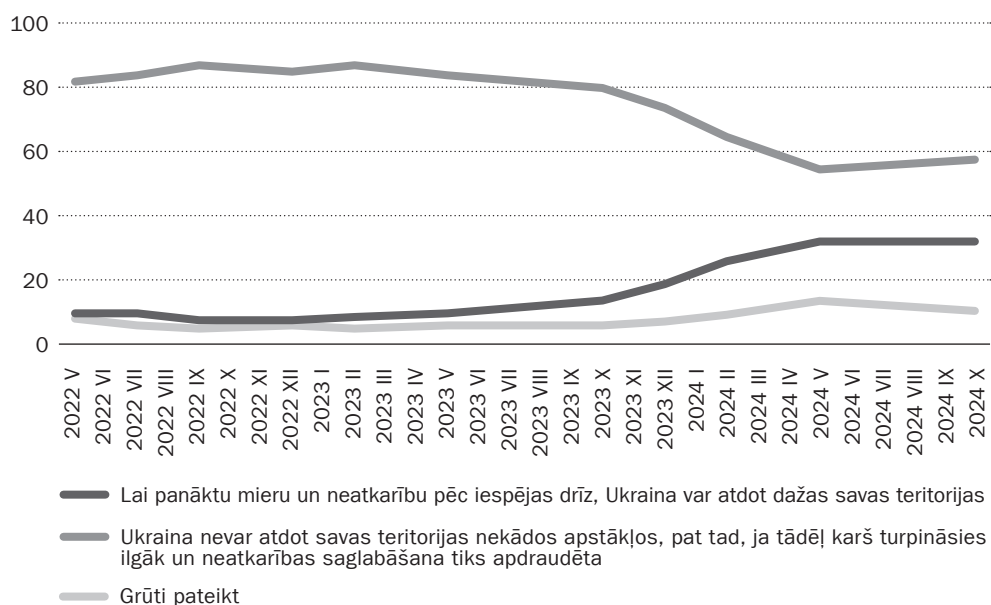
Tomēr cikliskās izmaiņas ASV politikā var daļēji atvieglot otrs izšķirošais faktors – ES spēja veiksmīgi absorbēt jaunā ASV prezidenta politikas nestās izmaiņas un pārvērst tās konstruktīvā, pragmatiskā ārpolitikā. Eiropas pukstošajā sirdī Briselē pie varas tikko nākusi Komisija, kas skrupulozi pievērsīsies Ukrainā notiekošajām reformām, lai panāktu vēlamās izmaiņas iestāšanās procesa gaitā. Savukārt Kaja Kallasa, jaunā ES Augstā pārstāve no Igaunijas, pirmo vizīti vien pāris stundas (!) pēc oficiālas stāšanās amatā veikusi tieši Kijivā.⁴⁴ Svarīga ir arī “Eiropas motora” Vācijas un Francijas spēja pildīt solījumu turpināt atbalstīt Ukrainu. Kijivā satraukumu raisa šķietami nekoordinētas darbības, kas neņem vērā Ukrainas intereses. Piemēram, pēc Vācijas kanclera Olafa Šolca telefonsarunas ar Krievijas prezidentu V. Zelenskis paudis sašutumu, nosaucot šo soli par tādu, kas atver “Pandoras lādi”⁴⁵ kontakta normalizēšanai ar Krieviju. Līdz ar O. Šolca koalīcijas sabrukumu Vācijā gaidāmais neparedzamības periods cerības neraisa. Arī Francija ilgstoši kritizēta par nepietiekamu atbalstu Ukrainai (t. i., ārpus retorikas, Francija Ukrainai velta mazāk līdzekļu nekā Vācija).⁴⁶ Turklāt 2024. gada decembra sākumā sabrukusi arī Francijas premjera Mišela Barnjē vadītā valdība. Šo valstu aizņemtība ar iekšpolitiku liek raizēties, ka 2025. gadā ar Ukrainu saistītie jautājumi varētu nonākt varas cīņu krustugunīs tā vietā, lai saņemtu nepieciešamo uzmanību un risinājumus.

Ņemot vērā šeit apspriesto, iespējams iezīmēt četrus scenārijus Krievijas-Ukrainas kara attīstībā, kas raksturos 2025. gadu. Uz to pamata Latvijas lēmumu pieņēmēji var veidot savu rīcībpolitiku.

Konflikta iesaldēšana uz nenoteiktu laiku. Šis ir reālākais scenārijs 2025. gadam. Rietumu atbalsta samazināšanās un/vai (no tā izrietošās) miera sarunas varētu novest pie situācijas, ka fronte uz laiku tiek “iesaldēta”. Atskatoties pagātnē, bēdīgi slaveno Minskas līgumu noslēgšana (2014. un 2015. gadā) – kaut arī neveicinot

Krievijas pretlikumīgo darbību apturēšanu – deva valstij laiku veikt nozīmīgas reformas, kā rezultātā Ukrainas armija spēja pretoties Krievijas pilna apmēra uzbrukumam 2022. gada februārī.

Tālāk redzamais grafiks attēlo sabiedriskās domas izmaiņas Ukrainā par teritoriju atdošanu Krievijai, lai panāktu mieru, no 2022. gada maija līdz 2024. gada oktobrim. Oranžā sadaļa attēlo procentuālo cilvēku īpatsvaru, kuri piekrīt, ka Ukraina var atteikties no atsevišķām teritorijām, lai panāktu mieru un saglabātu neatkarību – sastādot teju 1/3 no aptaujātajiem. Zilā krāsā attēlots cilvēku īpatsvars, kuri atdot teritorijas Krievijai nav gatavi. Zaļā – neizlēmušie. Šeit attēlotā dinamika liecina par nogurumu no kara, kā arī nesto upuru “svaru” uz sabiedrisko domu Ukrainā.

2. ilustrācija. Sabiedriskās domas izmaiņas Ukrainā par teritoriju atdošanu Krievijai.

Avots: Kyiv International Institute of Sociology, Dynamics of readiness for territorial concessions and the factor of security guarantees for reaching peace agreements [Gatavības dinamika teritoriālām koncesijām un drošības garantiju faktors miera līgumu panākšanai], 12.11.2024.

Kaut arī palielinās to cilvēku īpatsvars, kuri gatavi iemainīt atsevišķas Ukrainas teritorijas pret mieru, tās attaisnot Ukrainas sabiedrībai būs grūti. Prezidentam V. Zelenskim būs jāattaisno militārie zaudējumi.⁴⁷ Svarīgākais uzdevums Ukrainas prezidenta administrācijai Kijivā būs nepozicionēt konflikta iesaldēšanu kā Ukrainas zaudējumu, kas varētu atstāt būtisku iespaidu uz sabiedrības morāli un kritiski iedragāt kara laika administrācijas lēmumu leģitimitāti. Pie vainas daļēji varētu tikt saukti

arī kūtrie Rietumi, kuri ar palīdzības sniegšanu bieži tūlājušies. Valsts galvaspilsētā joprojām bieži tiek runāts par Budapeštas memorandu,⁴⁸ kā solītās drošības garantijas ASV un Lielbritānija Ukrainas acīs ir ignorējusi – t. i., Ukrainu nodevusi.

Garā kara turpināšanās. Kara iznākums ir eksistenciāls jautājums gan Ukrainai, gan Krievijas autokrātiskā līdera Vladimira Putina režīmam. Uzreiz pēc ASV vēlēšanām Ukrainai tika publiski dota atļauja izmantot tāla darbības rādiusa raķetes pretmērķiem Krievijā. Krievija, atbildot uz Ukrainas soli, 21. novembrī pa Dņipro pilsētu raidījusi vidējā rādiusa ballistisko raķeti “Orešņik”, kas uztverta kā nopietna kara eskalācija. Kaut arī statistikas dati dažādos avotos atšķiras, līdz šim Ukraina karā varētu būt zaudējusi pat 1 miljonu iedzīvotāju (summējot civilos un militāros kritušos).^{49,50} Krievijas militārā personāla zaudējumus Ukraina 2024. gada novembrī lēš ap 735 410 tūkstošiem.⁵¹ Konflikta pagarināšanās turpmāk novājinās abus konfliktā iesaistītos spēlētājus.

Ukrainas uzvara. Lai piepildītos visvēlamākais scenārijs Latvijai un visai transatlantiskajai drošības telpai, Ukrainas uzvaras vārdā būtu jāveic straujas un izlēmīgas izmaiņas rietumu politikā. Ukrainas sabiedrotās atsauktos uz V. Zelenska aicinājumu bez kavēšanās piegādāt visa tipa ieročus, nodrošināt valsts funkcijām nepieciešamo finansējumu un turpinātu spēcīnāt sankciju spiedienu uz Krieviju un Baltkrieviju, vienlaikus saraujot savas ekonomiskās saites ar agresorvalstīm.⁵² Tikmēr Ukraina spētu ne vien mobilizēt līdz pat 500 000 jaunu karavīru,⁵³ bet arī pārliecinoši turpināt darbu pie Eiropas standartu piemērošanas. Tikai tādos apstākļos izdotos veidot jaunu naratīvu par Ukrainu un atjaunot Ukrainas sabiedrības morālo stāju pretī ienaidniekam. 2022. gada februārī radītais tēls par Ukrainas varonīgo cīņu pret Krievijas spēkiem kā Eiropas čempionam, kas vēlas apliecināt savu rietumnieciskumu, vairs nav īsti efektīvs nedz starptautiski, nedz nacionālā līmenī.⁵⁴ Tāpēc gan rietumiem, gan Ukrainai no retoriskā līmenī dotajiem solījumiem jāspēj pāriet praktiskā darbībā.

Krievijas uzvara. Scenārija ietvaros Ukrainai nāktos pieņemt Krievijas diktētos noteikumus, tajā skaitā valdības maiņu, atteikšanos no rietumnieciskā kursa un nākotnes dalības NATO, demilitarizāciju, kā arī zaudēt kontroli pār teritorijām, kuras par “savām” pasludinās Krievija. Šādos apstākļos tālāka Ukrainas eiointegrācija, visticamāk, nebūs iespējama. Zaudējot karu, Ukrainas varas elitē nostiprinātos prokrieviskie elementi un tas, ko var saukt par “dziļo valsti”, kas funkcionētu līdzīgi kā Krievijā – balstoties patronālās varas saitēs, nevis likuma varā. Šāda notikumu attīstība padarītu Latvijas ārpolitikas pūles, cenšoties tuvināt Austrumu partnerus Eiropas vērtībām, veltīgas, vienlaikus padarot ES un NATO austrumu robežvalstis vēl ievainojamākas.

REKOMENDĀCIJAS

2024. gada nogalē nav iespējams prognozēt iepriekšminēto scenāriju (ideāltipu) atbilstību. Tāpēc šajā nodaļā piedāvātās rekomendācijas ir vispārīgas un var tikt piemērotas katram no tiem.

- **Turpināt atbalstu Ukrainas eiropēizācijas vektoram atklātā sarunā.** Latvijas atbalstam Ukrainai eiropēizācijas vektoram jākalpo arī par “ekspektāciju menedžmenta” instrumentu. Ukraiņi nereti piemin Baltijas valstu pieredzi un varbūt tāpēc atkārtoto drosmīgas frāzes, apgalvojot, ka Ukraina pievienosies ES “pēc 5 gadiem”.⁵⁵ Darba Ukrainā šobrīd ir ļoti daudz, un tā apjomu šobrīd nav pat iespējams adekvāti aplēst, piemēram, īslaicīgi okupētajās teritorijās. Īpaši aktuāla ir nepieciešamība cīnīties ar korupciju, ar kuru saistītie skandāli (kas gan jāspēj izšķirt no mērķtiecīgās Krievijas dezinformācijas) kritiski samazina Ukrainas varas iestāžu ticamību sabiedrības un visas rietumu pasaules acīs.
- **Veicināt Krievijas (neo-)koloniālās un noziedzīgās politikas apzināšanos starptautiskā līmenī.** Ukrainas karš devis impulsu apzināties padomju okupācijas traumu un tās iespaidu uz valstu identitātes, ekonomiskās un politiskās struktūras veidošanos Austrumeiropā. 2025. gadā Latvija varētu turpināt meklēt domu biedrus, kas atzīst šādas negatīvas ārējās ietekmes nozīmi arī ārpus Eiropas kontinenta robežām. Tādejādi Latvijai sabiedroto acīs izdosies pasvītrot Padomju Savienības un tās mantinieces Krievijas ilgstoši veikto (neo-)kolonizāciju un noziegumus pret savām kaimiņvalstīm – kuru nesodīšanas rezultāts ir šobrīd novērojami notikumi Ukrainā. Šis process ir priekšnoteikums, lai panāktu, ka Krievijas pagātnes un aktuālie noziegumi tiek nosodīti starptautiski, tātad – tiesāti ar starptautiska tribunāla starpniecību.
- **Turpināt nostiprināt Baltijas un citu starptautisko formātu kopīgo aģentūru starptautiskos formātos.** Baltijas valstu vienotība Krievijas agresijas priekšā ir radījusi unikālus apstākļus, kuros mazo valstu ārpolitikas potenciāls ir daudz lielāks. Jau 2024. gada decembrī varas grožus Briselē saņēma K. Kallasa. Viņas, kā arī Lietuvu pārstāvošā Aizsardzības un kosmosa lietu komisāra Andrius Kubilius stāšanās amatā, visticamāk, norāda, ka: a) šis augsta līmeņa amatpersonu izvēles nav nejaušas; b) Baltijas valstu balss ES izskanēs aizvien skaļāk. Savukārt no 2025. gada janvāra ES Padomes prezidentūru ieņems Polija, kuras prioritāšu sarakstā dominēs saišu stiprināšana Transatlantiskajā drošības kopienā, Ukrainas eiropēizācija un ES energoneatkarības sasniegšana.⁵⁶ Neparedzamajā starptautiskajā situācijā šis “ceturtās Baltijas valsts” intereses lielā daļā jomu sakrīt ar Latvijas interesēm, tādejādi veidojot apstākļus reģionālo prioritāšu virzīšanai Briselē. Latvijai līdz ar to jāmaksimizē sava iesaiste ne vien Baltijas trio un NB8, bet Rīgas

formāta un arī B9 kontekstā, lai panāktu savu interešu realizāciju visdažādākajās jomās arī tuvākajā nākotnē.

- **Turpināt slīpēt rīcībplānu sliktākajam gadījumam: neatzīšanas politika, migrācijas plūsmas un pieaugoša starptautiskā spriedze.** Kaut arī Latvija uzstāj uz Ukrainas teritoriālo nedalāmību, jāgatavojas scenārijam, ka to atjaunot var izdoties tikai tālā nākotnē. Miera sarunu gadījumā Krievija var kļūt par *de facto* okupējošu varu Krimā un Austrumukrainas teritorijās starptautiskā likuma izpratnē. Latvijai kopā ar citām Rietumu sabiedrotajām būs svarīgi piemērot neatzīšanas politiku un nepieļaut attiecību ar Krieviju normalizēšanu. Sevišķi nozīmīga būs arī sankciju turpmāka piemērošana klimatā, kurā no kara sekām nogurušās ES valstis varētu steigties atgriezties pie *status quo ante* versijas. Latvijai svarīgi izmantot sev pieejamās platformas un komunicēt ar sabiedrību starptautiskā un nacionālā līmenī par visplašākajām sekām attiecībā uz turpmākajām tirdzniecības un kustības brīvībām Austrumeiropā, pieprasot Eiropas ekonomiku neatkarības nostiprināšanu no Krievijas. Vienlaikus jāgatavojas iespējamām jaunām bēgļu plūsmām – vai nu minēto miera sarunu rezultātā, vai konflikta tālākas eskalācijas gadījumā.

ATSAUCES

- ¹ Atsauce uz grupas *Okean Elzy* dziesmu “Bez boyu” [Bez kaujas], 2005. gads.
- ² Haesebrouck, T., “EU Member State Support to Ukraine” [ES dalībvalstu atbalsts Ukrainai], *Foreign Policy Analysis, Volume 20, Issue 2, 2024*. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/fpa/orae005>.
- ³ “Latvijas Republikas un Ukrainas divpusējās attiecības,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-republikas-un-ukrainas-divpusejas-attiecibas>.
- ⁴ Vārna, I., “Latvijas vēstnieks Ilgvars Kļava atzīts par gada diplomātu Ukrainā,” TV3 ziņas, 19.10.2024, <https://zinas.tv3.lv/latvija/latvijas-vestnieks-ilgvars-klava-atzits-par-gada-diplomatu-ukraina/>.
- ⁵ Centrālais statistikas birojs, Nozīmīgākie partneri importā 2024. gadā. Pieejams: <https://eksports.csb.gov.lv/lv/years/countries/export/2005-2024-2024>.
- ⁶ Latvijas Banka, Statistikas datubāze, 01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās), Pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/Data/128>.
- ⁷ “Valainis un Ukrainas Ministru kabineta ministrs apņemas stiprināt abu valstu ekonomiskās attiecības,” 23.5.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/363820-valainis-un-ukrainas-ministru-kabineta-ministrs-apnemas-stiprinat-abu-valstu-ekonomiskas-attiecibas-2024>.
- ⁸ “Latvijas sniegtais atbalsts Ukrainai,” Latvijas Republikas Aizsardzības ministrija. Pieejams: <https://www.mod.gov.lv/lv/atbalsts-ukrainai>.
- ⁹ “Latvijas–Ukrainas vienošanās par ilglaicīgu atbalstu un drošības saistībām,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/latvijas-ukrainas-vienosanas-par-ilglaicigu-atbalstu-un-drosibas-saistibam>.
- ¹⁰ “Ar Latvijas atbalstu plānots īstenot vairākus sociālos projektus Čerņihivas reģionā,” Centrālā finanšu un līgumu aģentūra, 23.10.2024. Pieejams: https://www.cfla.gov.lv/jaunums/ar-latvijas-atbalstu-planots-istenot-vairakus-socialos-projektus-cernihivas-regiona?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.

- 11 "Ministru kabinets lemj par Latvijas iesaisti Ukrainas, īpaši Černihivas apgabala rekonstrukcijā," LV portāls, 02.04.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/362008-ministru-kabinets-lemj-par-latvijas-iesaisti-ukrainas-ipasi-cernihivas-apgabala-rekonstrukcija-2024>.
- 12 "Ziedojumi, lai palīdzētu Ukrainai un tās cilvēkiem," Valsts ieņēmumu dienests. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/media/1558/download?attachment>.
- 13 Antezza A., et al., "Ukraine Support Tracker Data" [Ukrainas atbalsta datu sekotājs], 4. grafiks, 2024. Pieejams: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.
- 14 Sprance, I., Strazdiņa, I., "Latvijas premjere Kijivā paziņo par 40 miljonus eiro vērtu militārā atbalsta pakotni Ukrainai," LSM.lv, 11.9.2024. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/11.09.2024-latvijas-premjere-kijiva-pazino-par-40-miljonus-eiro-vertu-militara-atbalsta-pakotni-ukrainai.a568429/>.
- 15 "Kas ir dronu koalīcija?," Sargs.lv, 01.06.2024. Pieejams: <https://www.sargs.lv/lv/uznemejdariba-un-inovacijas/2024-06-01/kas-ir-dronu-koalicija>.
- 16 Iedzīvotāju etniskais sastāvs Latvijā, Enciklopēdija.lv. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/S186-iedzivotaju-etniskais-sastavs-Latvija>.
- 17 Iedzīvotāju skaits pašvaldībās pēc nacionālā sastāva (01.01.2024), Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/11028/download?attachment>.
- 18 Laganoskis, G., "Ukrainas bēgļi Latvijā. Zināmais un nezināmais," LV portāls, 20.09.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/367818-ukrainas-begli-latvija-zinamais-un-nezinamais-2024>.
- 19 Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums, Likumi.lv, 05.03.2022. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/330546-ukrainas-civiliedzivotaju-atbalsta-likums>.
- 20 "Pagarina un pilnveido atbalstu Ukrainas civiliedzīvotājiem Latvijā," LV portāls, 21.11.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/370120-pagarina-un-pilnveido-atbalstu-ukrainas-civiliedzivotajiem-latvija-2024>.
- 21 "Ukraine situation: Regional Refugee Response Plan, Latvia" [Ukrainas situācija: reģionālu bēgļu rīcības plāns], UNHCR. Pieejams: <https://www.unhcr.org/neu/wp-content/uploads/sites/15/2024/01/LATVIA-Latvian-Ukraine-Situation-2024-RRP.pdf>.
- 22 Meilija, D., Pelse, D., Kažoka, I., Bērziņa, L., Stafeca, L., Soldatova, N., "Ukrainas bēgļi Latvijā: pieejamie dati, pieredze un sabiedrības attieksme," Providus, 2024. Pieejams: https://providus.lv/wp-content/uploads/2024/09/Providus_research_final_0509-1.pdf,75.-76.lpp.
- 23 Laganoskis, G., "Ukrainas bēgļi Latvijā. Zināmais un nezināmais," LV portāls, 20.09.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/367818-ukrainas-begli-latvija-zinamais-un-nezinamais-2024>.
- 24 Trešais parlamentārais samits Starptautiskā Krimas platforma, 2024. gada 23.–24. oktobris. Iegūts no: <https://crimea-platform-riga.lv/lv/sakums/>.
- 25 Turpat.
- 26 "E.Siliņa, tiekoties ar Ukrainas prezidentu: Latvija bija, ir un būs kopā ar Ukrainu," Ministru kabinets, 11.01.2024. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/esilina-tiekoties-ar-ukrainas-prezidentu-latvija-bija-ir-un-bus-kopa-ar-ukrainu>.
- 27 "E. Siliņa: 14. sankciju pakotnē Latvija panākusi mangāna rūdas tranzīta uz Krieviju pilnīgu aizliegumu," Ministru kabinets, 20.06.2024. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/jaunums/e-silina-14-sankciju-pakotne-latvija-panakusi-mangana-rudas-tranzita-uz-krieviju-pilnigu-aizliegumu>.
- 28 "Latvijai un Zviedrijai ir vienota nostāja – ES ir jāturpina ieguldīt savā drošībā, atbalstīt Ukrainu un iegrožot Krieviju," LV portāls, 26.11.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/370306-latvijai-un-zviedrijai-ir-vienota-nostaja-es-ir-jaturpina-ieguldit-sava-drosiba-atbalstit-ukrainu-un-iegrozot-krieviju-2024>.

- ²⁹ Konohovs, A., *et al.*, "Eiropas Savienības lideri vienojas par atbalstu Ukrainai 50 miljardu eiro apmērā," LSM.lv, 01.02.2024. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/01.02.2024-eiropas-savienibas-lideri-vienojas-par-atbalstu-ukrainai-50-miljardu-eiro-apmera.a541229/>.
- ³⁰ "Ukraine has officially started accession negotiations with the EU," *Government Portal of Ukraine*, 25.06.2024. Pieejams: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukraina-ofitsiino-rozpochala-pere-movyny-pro-vstup-z-ies#:~:text=Ukraine%20has%20officially%20started%20accession,Cabinet%20of%20Ministers%20of%20Ukraine&text=On%20Tuesday%2C%2025%20June%2C%20the,membership%20in%20the%20European%20Union.>
- ³¹ "Ministru kabinets apstiprina jaunu Latvijas civilo ekspertu ES Padomdevēja misijā Ukrainā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 09.01.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/ministru-kabinets-apstiprina-jaunu-latvijas-civilo-ekspertu-es-padomdeveja-misija-ukraina>.
- ³² "NATO PA Latvijas delegācija Monreālā uzsver sabiedroto atbalsta Ukrainai nozīmību," Latvijas Republikas Saeima, 26.11.2024. Pieejams: <https://www.saeima.lv/aktualitates/saeimas-zinas/34135-nato-pa-latvijas-delegacija-monreala-uzsver-sabiedroto-atbalsta-ukrainai-nozimibu>.
- ³³ Spilvēns, R., "Latvija atbalstīs Ukrainu līdz tās uzvarai un valstij jāpievienojas NATO, pauž amatpersonas," Delfi.lv, 23.10.2024. Pieejams: <https://www.delfi.lv/193/politics/120047437/latvija-atbalstis-ukrainu-lidz-tas-uzvarai-un-valstij-japievienojas-nato-pauz-amatpersonas>.
- ³⁴ "NATO Austrumu flanga valstu (B9) samita priekšsēdētāju paziņojums," Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 11.06.2024. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/media/97272/download?attachment>.
- ³⁵ "President of Latvia at the NATO Summit in Washington: strengthening deterrence and defence capabilities is a key summit decision for the Baltic region" [Latvijas prezidents NATO samītā Vašingtonā: atturēšanas un aizsardzības spēju stiprināšana ir svarīgākais samita lēmums Baltijas reģionam], President of the Republic of Latvia, 15.7.2024. Pieejams: <https://www.president.lv/en/article/president-latvia-nato-summit-washington-strengthening-deterrence-and-defence-capabilities-key-summit-decision-baltic-region>.
- ³⁶ Vašingtonas samita deklarācija, 16. paragrāfs, NATO. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm
- ³⁷ "At UN Security Council, Foreign Minister calls for immediately stopping violence in Ukraine and resuming talks" [ANO Drošības padomē Ārlietu ministrija aicina nekavējoties pārtraukt vardarbību Ukrainā un atsākt sarunas], Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 20.02.2014. Pieejams: <https://www2.mfa.gov.lv/en/news/developments-in-ukraine/position-of-latvia-on-the-developments-in-ukraine/372-latest-news/13548-at-un-security-council-foreign-minister-calls-for-immediately-stopping-violence-in-ukraine-and-resuming-talks>.
- ³⁸ "Ārlietu ministre ANO Cilvēktiesību padomē: Krievijas Ukrainā pastrādātās zvērības var būt pielīdzināmas kara noziegumiem," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 09.07.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/arlietu-ministre-ano-cilvektiesibu-padome-krievijas-ukraina-pastradatas-zveribas-var-pielidzinamas-kara-noziegumiem>.
- ³⁹ ASV senators no Floridas Marko Rubio. Pieejams: <https://www.rubio.senate.gov>; Saradzhyan, S., Flood, A., "Marco Rubio on Russia and Ukraine" [Marko Rubio par Krieviju un Ukrainu], *Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs*, 15.11.2024. Pieejams: <https://www.belfercenter.org/research-analysis/marco-rubio-russia-and-ukraine>.
- ⁴⁰ "Rubio: Trump Won by Putting Together the Most Diverse Coalition of American Voters in Modern History" [Tramps uzvarēja, apvienojot daudzveidīgāko amerikāņu vēlētāju koalīciju mūsdienu vēsturē], 06.11.2024. Pieejams: <https://www.rubio.senate.gov/icy-mi-rubio-trump-won-by-putting-together-the-most-diverse-coalition-of-american-voters-in-modern-history/>.

- ⁴¹ Hockenos, P., "Ukraine is winning the War's in Other Front" [Ukraina uzvar karā citā frontē], *Foreign Policy*, 02.04.2024. Pieejams: <https://foreignpolicy.com/2024/04/02/ukraine-war-black-sea-russia-front/>.
- ⁴² Denisova, K., "Trump nominates retired General Kellogg for Ukraine peace envoy," *The Kyiv Independent*, 27.11.2024. Pieejams: <https://kyivindependent.com/trump-taps-retired-general-keith-kellogg-for-ukraine-peace-envoy/>.
- ⁴³ Helmore, E., "Trump's Ukraine envoy pick proposed forcing peace talks by withdrawing US weapons," *The Guardian*, 28.11.2024. Pieejams: <https://www.theguardian.com/us-news/2024/nov/28/trump-keith-kellogg-russia-ukraine>.
- ⁴⁴ Bellamy, D., "Top EU officials visiting Ukraine promise more sanctions against Russia," *Euronews*, 01.12.2024. Pieejams: <https://www.euronews.com/my-europe/2024/12/01/eus-foreign-policy-chief-visits-ukraine-to-scale-up-blocs-support>.
- ⁴⁵ Haydebn, J., "Scholz call with Putin opens 'Padonra's box,' Ukraine's Zelenskyy says" [Šolca zvans ar Putinu atver "Padonras lādi", saka Zelenskis], *Politico*, 16.11.2024. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-call-vladimir-putin-open-pandoras-box-volodymyr-zelenskyy/>.
- ⁴⁶ Ukrainas atbalsta datu sekotājs. Pieejams: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.
- ⁴⁷ Lough, J., "Four scenarios for the end of the war in Ukraine. Assessing the political and economic challenges ahead" [Četri Ukrainas kara beigu scenāriji. Nākotnes politisko un ekonomisko izaicinājumu novērtēšana], *Chatham House*, 2024. Pieejams: 2024-10-16-scenarios-end-war-ukraine-lough, 7. lpp.
- ⁴⁸ Sedliar, Y., et al., "Political and legal assessment of the Budapest Memorandum: From Ukraine's renunciation of nuclear weapons to the annexation of the Crimean Peninsula" [Budapeštas memoranda politiskais un juridiskais novērtējums: no Ukrainas atteikšanās no kodolieročiem līdz Krimas pussalas aneksijai], *Social & Legal Studies*, 2023. Vol. 6, No. 3, 156. lpp.
- ⁴⁹ "Ukraine war latest: 1 million killed, wounded in Russia's full-scale war in Ukraine," [Jaunākais par karu Ukrainā: Krievijas pilna mēroga karā Ukrainā 1 miljons noslepkavots, ievainots], *Kyiv Independent*, 17.09.2024. Pieejams: <https://kyivindependent.com/ukraine-war-latest-29/>.
- ⁵⁰ "Ukraine war latest [...]" op. cit.; Hodunova, K., "Zelensky says Russian casualties six times larger than those of Ukraine," [Zelenskis saka, ka Krievijas upuru skaits sešas reizes pārsniedz Ukrainas upuru skaitu], *Kyiv Independent*, 01.07.2024. Pieejams: <https://kyivindependent.com/ratio-of-ukrainian-russian-military-personnel-losses-in-war-is-1-to-6-zelensky-says/>.
- ⁵¹ "Casualties of the Russian troops in Ukraine," [Krievijas karaspēka upuri Ukrainā], *Minfin*. Pieejams: <https://index.minfin.com.ua/en/russian-invading/casualties/>.
- ⁵² "President: Weapons and sanctions are among top priorities of Ukrainian diplomats" [Prezidents: Ieroči un sankcijas ir viena no galvenajām Ukrainas diplomātu prioritātēm], *President of Ukraine*, 02.10.2023. Pieejams: <https://www.president.gov.ua/en/news/sered-golovnih-prioritetiv-roboti-ukrayinskih-diplomativ-zbr-84681>.
- ⁵³ Bandouli, S., "Ukraine needs 500,000 more troops amid slowing mobilization, senior lawmaker says," [Ukrainai nepieciešami vēl 500 000 karavīru, jo mobilizācija palēninās, sacīja vecākais likumdevējs], *Kyiv Post*, 03.11.2024. Pieejams: <https://kyivindependent.com/ukraine-needs-500-000-more-troops-amid-slown-mobilization-senior-lawmaker-says/>.
- ⁵⁴ Raphael C, S., "Ukraine needs a new storyline" [Ukrainai vajadzīgs jauns naratīvs], *RAND*, 05.09.2024. Pieejams: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2024/09/ukraine-needs-a-new-storyline.html>.

- ⁵⁵ “*Volodymyr Zelenskyy is confident that Ukraine will join EU in 5 years*” [Volodimirs Zelenskis ir pārliecināts, ka Ukraina pievienosies ES pēc 5 gadiem], *New Voice of Ukraine*, 27.11.2024. Pieejams: <https://english.nv.ua/nation/volodymyr-zelenskyy-is-confident-that-ukraine-will-join-eu-in-5-years-ukrainian-news-50469892.html>.
- ⁵⁶ “*Poland’s EU presidency to focus on tightening cooperation with US, President says*,” [Polijas prezidentūra ES padomē koncentrēsies uz ciešāku sadarbību ar ASV, saka prezidents], *President*. lv, 01.05.2023. Pieejams: <https://www.president.pl/news/polands-eu-presidency-to-focus-on-tightening-cooperation-with-us-president-says,67944>.

LATVIJAS UN BALTKRIEVIJAS DIVPUSĒJĀS ATTIECĪBAS UKRAINAS KARA ĒNĀ: BEZ LIEKĀM CERĪBĀM UN AR LIELU PIESARDZĪBU

Beāte Livdanska

Latvijas Ārpolitikas Institutā pēctiece |
Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore

Līdz pat 2022. gadam un Krievijas uzsāktajam pilna mēroga karam pret Ukrainu Latvijai Baltkrievija bija “neērts kaimiņš”. Politiskais dialogs ierasti bija iespējams tikai līdz zināmai robežai, apzinoties politisko realitāti Baltkrievijā – autoritārs politiskais režīms, nespēja ievērot cilvēktiesības un ciešās attiecības ar Krieviju. Tomēr šobrīd par Baltkrieviju vairs nav iespējams runāt tikai kā “neērtu kaimiņu” vien. 2020. gadā notikušās nelegitīmās prezidenta amata vēlēšanas un tām sekojošā režīma masveida protestētāju brutāla apspiešana, izrēķināšanās ar opozīciju un secīga izteikti militarizēta režīma ieviešana valstī, lūkojoties no šodienas pozīcijām, uzskatāmas vien par pirmo posmu Baltkrievijas režīma un Latvijas, tāpat kā Eiropas Savienības kopumā, attiecību zemākā punkta sasniegšanā un Baltkrievijas izolācijā ne tikai no iespējam sadarbības ar Rietumiem, bet arī apzinoties, ka no Baltkrievijas tuvākā nākotnē nesagaidīsim jebkādu uzlabojumu demokratizācijas virzienā.

Šobrīd, atrodoties 2024. gada izskaņā, ņemot vērā Baltkrievijas ciešo integrāciju ar Krieviju, tā spēlē būtisku lomu arī Krievijas karā pret Ukrainu, atļaujot savā teritorijā izvietot militāro infrastruktūru, kā arī kodolieročus, piedaloties kopējās militārās mācībās un Baltkrievijas līderim Aleksandram Lukašenko (*Aliaksandr Lukashenka*) savā retorikā paužot atbalstu Krievijai. Reizē Baltkrievija aktīvi turpina īstenot organizētas un nelegālas migrācijas spiedienu uz NATO Austrumu robežas,¹ sniedzot skaidru un nepārprotamu apstiprinājumu tam, ka tā jāuzlūko kā drauds Latvijas ārējai un iekšējai

drošībai. Lūkojoties caur aizvadītā 2024. gada prizmu, Latvijas un Baltkrievijas attiecības ir sasniegušas ne tikai kritiskāko punktu, bet arī kļuvušas par atskaites punktu nepieciešamībā izvērtēt, cik lielā mērā iespējama jebkāda politiskā dialoga atsākšana nākotnē. No vienas puses, aicinot skaidri apzināties, ka Baltkrievija, kādu to ierasti apzinājāmies līdz pat 2022. gadam, ir transformējusies no vienkārši “neērta kaimiņa” par agresorvalsti un, no otras puses, signalizējot par vispārēju nepieciešamību izvērtēt Eiropas Savienības politiku pret Baltkrieviju līdz šim un skaidri apzināties, ka ir nepieciešams to radikāli mainīt pilnībā, ne tikai lai saglabātu kaut nelielu cerību par valsts virzienu uz demokratizācijas ceļa nākotnē, bet arī ierobežotu Krievijas ietekmi Austrumu reģionā.

2024. GADS: STIPRINOT IZPRATNI PAR BALTĶRIEVIJU KĀ AGRESORU

Aizvadītais gads, lūkojoties caur Latvijas un Baltkrievijas bilaterālo attiecību prizmu, vislabāk būtu raksturojams kā Latvijas lēmumu pieņēmēju skaidra apzināšanās, ka tuvākā nākotnē nebūs iespējams runāt par attiecību normalizāciju. Reizē Latvijas lēmumu pieņēmēji ir skaidri pieņēmuši jauno politisko realitāti – Baltkrievija ir līdzatbildīga par Krievijas īstenoto karu Ukrainā.² Baltkrievija tiešā veidā sniedz atbalstu Krievijas karadarbībai Ukrainā. Kā norādījis tā brīža ārlietu ministrs Krišjānis Kariņš savā uzrunā Saeimas ārpolitikas debatēs 2024. gada 25. janvārī, Latvijai ir jāīsteno nemainīga un stingra politika par plašāku sankciju piemērošanu pret Krieviju un Baltkrieviju, liekot milzīgu uzsvāru uz iespējamiem sankciju apiešanas riskiem³ caur Baltkrieviju. Latvijas lēmumu pieņēmēju nostāja bijusi konsekventi vienota – nepieciešams uz Baltkrieviju radīt pēc iespējas lielāku spiedienu caur jaunu sankciju paketes piemērošanu, sankcijas pret Baltkrieviju salāgojot ar sankcijām, kas piemērotas pret Krieviju. 2024. gada 30. jūnijā ES dalībvalstis pieņēma astoto pret Baltkrieviju vērsto sankciju paketi, nosakot tirdzniecības ierobežojumus.⁴ No šī izriet, ka Latvija aizvadītajā gadā ir likusi būtisku uzsvāru uz izpratni par nepieciešamību stiprināt valsts ekonomisko drošību. Jau aizvadītā gada sākumā Latvijas Republikas Saeima pieņēma Zemkopības ministrijas sadarbībā ar citām institūcijām izstrādātos grozījumus Lauksaimniecības un lauku attīstības likumā, nosakot, ka turpmāk Latvijā tiek aizliegta lauksaimniecības un lopbarības produktu ieviešana no Krievijas un Baltkrievijas, kā arī šo valstu izcelsmes lauksaimniecības un lopbarības produktu imports Latvijā no citām trešajām valstīm.⁵ Šo lēmumu pastiprina arī ārlietu ministres Baibas Bražes paustais aizvadītā gada 17. jūlijā, vadot Ārējās ekonomiskās politikas koordinācijas padomes 20. sēdi, ka ir būtiski saraut visas ekonomiskās saites gan ar Krieviju, gan Baltkrieviju,⁶ tādējādi ne tikai mazinot abu agresorvalstu ietekmi uz

Latvijas ekonomiku, bet arī plašākā kontekstā izprotot, ka ekonomiskā drošība ir no iekšējās drošības neatraujams elements. Jānorāda, ka lēmums mazināt Baltkrievijas ekonomisko klātbūtni Latvijā ir zīmīgs politiskais signāls ne tikai Baltkrievijai, bet arī iezīmē jaunas tendences Latvijas ārējās un iekšējās drošības stratēģijā attiecībā pret Baltkrieviju. Tiek novilkta skaidra sarkanā līnija, parādot, ka ekonomiskais izdevīgums, kas līdz zināmai robežai vēsturiski raksturojis Latvijas un Baltkrievijas bilaterālo attiecību dinamiku līdz pat 2022. gada Krievijas uzsāktajam karam Ukrainā, vairs nav elements, kas būtu jāņem vērā, strādājot pie iespējami jaunās abu valstu bilaterālo attiecību stratēģijas nākotnē.

SITUĀCIJA UZ AUSTRUMU ROBEŽAS: AR GATAVĪBU PRET IESPĒJAMU HIBRĪDAPDRAUDĒJUMA PASTIPRINĀŠANOS

Ekonomiskās drošības apdraudējuma realitātes apzināšanās ir tikai viens no izaicinājumiem, ar ko Latvijai nācies saskarties attiecībā pret Baltkrieviju aizvadītajā gadā. Būtisku lomu spēlējis un joprojām spēlē Baltkrievijas pret Latviju, kā arī citām ES dalībvalstīm, īstenotais hibridapdraudējums uz Latvijas ārējām robežām. Kā aizvadītā gada augustā savā retorikā paudis Baltkrievijas autoritārais līderis Aleksandrs Lukašenko, Baltkrievija netraucēs nelegālajiem imigrantiem ceļā uz ES, proti, oficiālās Minskas interesēs nav aizkavēt imigrantus, kuri caur Baltkrievijas teritoriju dodas uz kādu no ES dalībvalstīm.⁷ Lukašenko retorika tikai vēl vairāk pastiprina jau esošo drošības realitāti, ka Baltkrievija apzināti izmanto nelegālos imigrantus kā ieroci, lai radītu spiedienu ES ārējām robežām, tādējādi ne tikai paužot oficiālās Minskas nostāju pret Rietumiem kā draudu Baltkrievijas režīma pastāvēšanai, bet arī plašākā mērogā palīdzot Krievijai īstenot hibriduzbrukumu NATO Austrumu robežai. Baltkrievijas īstenotais hibridapdraudējums ir tieša Baltkrievijas režīma atbilde Latvijas, tāpat kā pārējo Rietumvalstu, pieņemtajiem politiskajiem lēmumiem attiecībā pret Baltkrieviju: sankciju mehānisma piemērošanu un ekonomiskās sadarbības pārtraukšanu. Lai arī situācija uz robežas uzskatāma par šķietami stabilu, migrantu pieplūdums, kā norāda Valsts robežsardze, ir ciklisks.⁸ Ņemot vērā šo faktoru, atzinīgi vērtējama Latvijas rīcība, 2024. gadā pabeidzot žoga izbūvi gar Latvijas-Baltkrievijas robežu teju 145 kilometru garumā, līdz 2024. gada beigām⁹ plānojot pabeigt nepieciešamās infrastruktūras, tostarp patruļtaku, laipu un citu robežas aizsardzības nepieciešamo risinājumi izbūvi, lai nodrošinātu aizsardzību visā robežas 173 kilometru garumā.¹⁰ Latvijas infrastruktūras izbūve ir tikai viena daļa no kopējā Baltijas valstu lēmuma par vienotu pretmobilitātes aizsardzības koncepciju uz robežām ar Krieviju un Baltkrieviju¹¹ ar mērķi atturēties un nepieciešamības gadījumā – aizstāvēties

pret militāriem draudiem. Būtiski norādīt, ka abas agresorvalstis – Baltkrievija un Krievija – aizvadītājā gadā īstenojušas vairākas kopīgas militārās mācības, tostarp kopēju taktisko kodolieroču izvietošanas simulāciju.¹² Kā norādījis Baltkrievijas līderis Lukašenko, kopējas militārās mācības būtu jāuztver kā Baltkrievijas atbilde Rietumvalstu īstenotajai sankciju politikai pret Baltkrieviju,¹³ šādai retorikai apstiprinot, ka Baltkrievijas oficiālā pozīcija ir izteikti naidīgi noskaņota pret Rietumiem. No tā iespējams secināt, ka Baltijas valstu vienotība attiecībā pret robežas izbūvi būtu jāuzlūko, apzinoties jauno Baltijas valstu drošības realitāti, proti, potenciālu apdraudējumu Baltijas valstu robežām un iekšējai drošībai, kas, visticamāk, tuvākajā laikā nemazināsies, bet gan pretēji – agresorvalstis, jo sevišķi Baltkrievija, centīsies veicināt atkārtotus hibrīduzbrukumus, izmantojot imigrantu plūsmas, kā arī aktīvi sniegs militāru palīdzību Krievijai karā pret Ukrainu.

LATVIJAS ATBALSTS BALTĶRIEVU DEMOKRĀTISKAJĒM SPĒKIEM, APZINOTIES BALTĶRIEVIJĀ VALDOŠĀ REŽĪMA REPRESIJAS

Būtisks ir Latvijas aizvadītā gada lēmums par grozījumiem Ceļu satiksmes likumā, nosakot, ka Baltkrievijā reģistrētie transportlīdzekļi, kas atrodas Latvijas teritorijā līdz aizvadītā gada 31. oktobrim, būs jāizved no valsts vai jāreģistrē to dalība ceļu satiksmē Latvijā.¹⁴ Iepriekš šāds lēmums pieņemts attiecībā uz Krievijā reģistrētiem transportlīdzekļiem. Jauno grozījumu mērķis ir stiprināt Latvijas iekšējo drošību, mazinot to personu ieceļošanas iespējas Latvijā, kas varētu radīt drošības riskus. Reizē jānorāda, ka jaunie grozījumi likumā, lai arī tajos pastāv zināmi izņēmumi, būtiski ierobežos Baltkrievijas pilsoniskās sabiedrības iespējas pārvietoties Latvijas un citās ES dalībvalstu teritorijās. Zīmīgi, ka Baltkrievijas Ārlietu ministrija, atbildot Latvijas solim, norādījusi, ka Baltkrievija neplāno pieņemt simetrisku lēmumu, atļaujot Latvijas pilsoņiem brīvi ieceļot Baltkrievijā arī bez vīzas.¹⁵ Baltkrievijas retorika šajā jautājumā norāda uz centieniem raidīt nepārprotamus signālus par Latvijas mēģinājumiem pārraut saites ar baltkrievu pilsonisko sabiedrību, tādējādi izmantojot šo lēmumu šķietamai Lukašenko pozīciju stiprināšanai. Tomēr realitāte ir skaudra – Latvijas valstspiederīgajiem Baltkrievijā pastāv risks tikt aizturētiem vai pat apcietinātiem. Kā norāda Ārlietu ministrijas rīcībā esošā informācija, līdz aizvadītā gada septembrim Baltkrievijā aizturēti divdesmit seši Latvijas valstspiederīgie,¹⁶ norādot ne tikai uz drošības riskiem, bet arī apliecinot Baltkrievijas režīma šī brīža iekšpolitisko un ārpolitisko trajektoriju, ka par draudu režīma stabilitātei tiek uzskatīts ikviens, tostarp ES dalībvalstu pilsoņi.

Neskatoties uz oficiālās Minskas izteikumiem, Latvija aizvadītajā gadā ir turpinājusi aktīvi sniegt nepārprotamu atbalstu Baltkrievijas demokrātiskajiem spēkiem, centienos panākt demokratizāciju Baltkrievijā un mazināt A. Lukašenko režīma stabilitāti. Aizvadītā gada jūlijā ārlietu ministre Baiba Braže Rīgā uzņēma baltkrievu demokrātisko spēku līderi Svjatlānu Cihanousku (*Sviatlana Tsikhanouskaya*), uzsverot nepieciešamību stiprināt pret Baltkrieviju vērsto starptautisko spiedienu, lai veicinātu visu Baltkrievijā apcietināto politiešlodzīto atbrīvošanu, kā arī atkārtoti novērtēja un izteica pateicību Latvijas sniegtajam atbalstam baltkrievu demokrātiskajiem spēkiem. Kā norādīja baltkrievu demokrātisko spēku līdere, Latvijas atbalsts baltkrievu cīņai par demokrātiju bijis nelokāms, un augsti vērtējama Latvijas aktivitāte savas iekšējās un ārējās drošības stiprināšanā,¹⁷ tādējādi radot pastiprinātu spiedienu pret Lukašenko režīmu.

BEZ GAISMAS TUNEĻA GALĀ JEB BALTĶRIEVIJAS 2025. GADA PREZIDENTA AMATA VĒLĒŠANU GAIDĀS

Baltkrievijas Centrālā vēlēšanu komisija aizvadītā gada 23. oktobrī paziņojusi, ka prezidenta amata vēlēšanas Baltkrievijā notiks jau 2025. gada sākumā.¹⁸ Būtiski norādīt, ka lēmums pārkāpj Baltkrievijas Konstitūcijā noteikto, kur, pirmkārt, viens prezidents drīkst atkārtoti tikt ievēlēts amatā ne vairāk kā divas reizes [baltkrievu līderim šī būs jau septītā reize prezidenta amatā], un, otrkārt, prezidenta amata vēlēšanas var tikt rīkotas ne ātrāk kā divus mēnešus pirms iepriekšējā termiņa beigām, tātad – ne ātrāk kā 2025. gada jūnijā.¹⁹ Ņemot vērā esošo politisko klimatu Baltkrievijā, proti, represiju apmēru pret civiliedzīvotājiem, visticamāk, nesagaidīsim tādas masu protestus, kā tas bija pēc 2020. gada prezidenta amata vēlēšanām. Baltkrievu opozīcija un tās līderi atrodas ārpus Baltkrievijas robežām, to atgriešanās Baltkrievijā nav iespējama, bet politiskā opozīcija, kas Lukašenko varētu pretoties, ir pilnībā apspiesta un atrodas apcietinājumā. Režīma masveida izrēķināšanās ar civiliedzīvotājiem šobrīd neliecina par iespējām, ka gaidāmajās prezidenta amata vēlēšanās uz vēlēšanu biļetena blakus Lukašenko vārdam sagaidāms kāds sāncensis, kas vismaz formāli varētu kalpot par butaforiju demokrātiska vēlēšanu procesa norisei, neskatoties uz to, ka pēc paša Lukašenko paustā politiskās partijas Baltkrievijā ir vairāk nekā laipni aicinātas nominēt savus kandidātus.²⁰ Būtu svarīgi norādīt, ka lēmums par ātrāku prezidenta amata vēlēšanu rīkošanu, visticamāk, saistīts ar vairākiem faktoriem. Kā viens no faktoriem jāatzīmē Lukašenko mēģinājums starptautiskās sistēmas acīs kļūt par “leģitīmu līderi”, tādējādi cenšoties kaut nedaudz mazināt atsalumu starp Rietumu demokrātisko pasauli un Baltkrieviju, lai reizē stiprinātu savas iekšpolitiskās pozīcijas. Šis

vēlēšanās var vērtēt arī kā centienus samazināt baltkrievu demokrātiskās opozīcijas iespējas mobilizēties, kā arī reizē mēģināt “izbeigt” S. Cihanouskas esošo politisko mandātu, ar jaunu vēlēšanu palīdzību sniedzot, Lukašenko izpratnē, skaidru signālu, ka ar viņu ir jārēķinās kā ar leģitīmu baltkrievu līderi. Tāpat būtisks faktors ātrāku vēlēšanu rīkošanas kontekstā, bez šaubām, ir iespējamie attīstības scenāriji Ukrainas karā. Lūkojoties no Baltkrievijas ārpolitiskā kursa perspektīvas, Lukašenko vadās pēc diviem scenārijiem. Pirmkārt, sarunas par Ukrainas nākotni var norisināties jau jaunā 2025. gada sākumā, pēc tam, kad amatu ieņems jaunais ASV prezidents, līdz ar to šis traktējams kā Lukašenko mēģinājums “atkārtot vēsturi”, ka viņš tiktu aicināts pie sarunu galda, lai diskutētu par Ukrainas nākotni, ieņemot mediatora pozīciju, kā tas vērojams pēc Krimas aneksijas 2014. gadā. Otrkārt, pie scenārija, ka notiek strauja karadarbības eskalācija, Krievija nepārprotami aktīvāk uzstātu izmantot Baltkrievijas teritoriju, infrastruktūru un potenciāli arī armiju, lai īstenotu militārās operācijas pret Ukrainu, tādējādi samazinot iespējamību rīkot prezidenta amata vēlēšanas tām noliktajā datumā [augustā], samazinot Lukašenko iespējas kandidēt.

Kā savā paziņojumā norādījis Eiropas Parlaments, prezidenta amata vēlēšanu rīkošana esošajos apstākļos, klaji pārkāpjot starptautiskās normas, bez tiesībām balsot vai kandidēt vēlēšanās ārpus Baltkrievijas esošiem pilsoņiem, bez caurspīdīgas balsu skaitīšanas sistēmas un starptautisko novērotāju klātbūtnes, nav uzskatāmas par godīgām un brīvām vēlēšanām.²¹ Tas atļauj izdarīt secinājumu, ka, visticamāk, A. Lukašenko iecerētais mēģinājums kļūt par leģitīmu līderi Rietumu sabiedrības acīs netiks sagaidīts ar ovācijām. ES, šķiet, ir mācījusies no pagātnes kļūdām un šodien nepieļaus tik vienkāršu un ātru Lukašenko “draudzības aicinājumu”. Baltkrievijas iesaiste Krievijas karā pret Ukrainu situāciju ir mainījusi uz visiem laikiem, raidot oficiālajai Minskai skaidru politisko signālu: ar A. Lukašenko režīmu Baltkrievijas demokratizācija nav iespējama.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Baltkrievija ir kļuvusi par neatraujamu Krievijas kara pret Ukrainu daļu. Neskatoties uz Baltkrievijas mēģinājumiem tieši neiesaistīties konfliktā, visticamāk, nākotnes perspektīvā tas kļūs aizvien sarežģītāk. Latvijas secīgie lēmumi konsekventi stiprināt savu iekšējās un ārējās drošības dimensiju ir apsveicami un tie būtu jāturpina, neskatoties uz Baltkrievijā gaidāmo prezidenta amata vēlēšanu iznākumu un iespējamiem A. Lukašenko mēģinājumiem “atjaunot saites” ar Rietumu institucionālo sabiedrību.

Ne tikai Latvijas, bet visas ES uzdevums šobrīd ir nepieciešamība sēsties pie sarunu galda un lemt par vajadzību pārskatīt līdzšinējo politiku attiecībā pret Baltkrieviju. Attiecību iesaldēšana vai zemākā punkta sasniegšana bilaterālā līmenī [visu ES dalībvalstu, ne tikai Latvijas kontekstā] ir apsveicama un raida skaidru politisko signālu. Tomēr būtiskāk būtu pārskatīt ES stratēģiju attiecībā uz Baltkrievijas nākotni, proti, kāda būs ES rīcība turpmākajos gados, paturot prātā baltkrievu pilsoniskās sabiedrības demokrātisko gribu no vienas puses, un nepieciešamību atraut Baltkrieviju no vēl ciešākas integrācijas ar Krieviju nākotnē, lai spētu garantēt drošību ne tikai Austrumu reģionā, bet arī uz ES dalībvalstu ārējām robežām. Visbeidzot, paturot prātā, ka Baltkrievija, kādu to pazinām līdz 2020. un 2022. gada sākumam, ir zudusi, būtu jāturpina strādāt pie jaunas stratēģijas, kas atbilstu politiskajai realitātei, ka Baltkrievija ir kļuvusi par agresoru.

Reizē gan Latvijai, gan ES kopumā būtu jāgatavojas scenāriem, ka A. Lukašenko pēc 2025. gada janvāri gaidāmajām prezidenta vēlēšanām, visticamāk, atkārtoti tiks ievēlēts par prezidentu. Tas veicinās nepieciešamību meklēt iespējamus sadarbības kanālus, lai censtos panākt politiskās atbrīvošanu, reizē cenšoties meklēt juridiski leģitīmus veidus, lai panāktu oficiālā Baltkrievijas režīma sodīšanu par represijām pret opozīciju un civiliedzīvotājiem. Latvijas uzdevums ir turēt acis plaši atvērtas, gatavojoties iespējamam hibrīdapdraudējumu pieaugumam uz robežām, vēl vairāk cenšoties stiprināt savu iekšējo un ārējo drošību, apzinoties, ka tā robežojas ar divām agresorvalstīm: Krieviju un Baltkrieviju.

Iepriekš piedāvātie secinājumi ļauj Latvijai piedāvāt konkrētas politiskās rekomendācijas attiecībā uz attiecību dinamiku ar Baltkrieviju 2025. gadā.

- Pirmkārt, **par prioritāti arī 2025. gadā ir jāklūst Latvijas drošībai, priekšplānā izvirzot drošību uz Latvijas un Baltkrievijas robežas.** Lēmumu pieņēmējiem būtu jāparedz papildu budžets un investīcijas robežu kontroles drošības tehnoloģijās un infrastruktūrā, lai novērstu nelikumīgu robežas šķērsošanu, kontrabandu un provokācijas no Baltkrievijas. Papildus būtu jāstiprina sadarbība ar ES un NATO partneriem izlūkošanas datu vākšanā.
- Otrkārt, **Latvijas lēmumu pieņēmējiem ir jābūt stratēģiski gataviem Baltkrievijas iespējami tiešā iesaistē Krievijas uzsāktajā karadarbībā pret Ukrainu.** Latvijas atbildīgajiem dienestiem par prioritāti būtu jāizvirza aktīvs monitorings attiecībā uz Baltkrievijas iespējami tiešāku iesaisti Krievijas karā pret Ukrainu, sekojot līdzī militārās tehnikas un personāla pārvietošanās dinamikai Baltkrievijas teritorijā, kā arī valsts loģistikas atbalsta nodrošinājumam Krievijas spēkiem.
- Treškārt, **jāstiprina gatavība atbildēt uz hibrīddraudiem,** izstrādājot un īstenojot visaptverošu stratēģiju, lai cīnītos pret Baltkrievijas mākslīgi radī-

tajiem hibrīdapdraudējumiem: dezinformāciju, kiberuzbrukumiem. Tam nepieciešama cieša reģionālā un starptautiskā sadarbība gan ar Baltijas valstu partneriem, gan ES un NATO partneriem.

- Ceturtkārt, **aktīvi jāiestājas par mērķētu sankciju režīma pastiprināšanas nepieciešamību pret Baltkrievijas amatpersonām.** Latvijas amatpersonām arī 2025. gadā ir jāturpina paust nelokāma retorika par nepieciešamību izdarīt spiedienu pret oficiālās Minskas režīmu, iestājoties par nepieciešamību pastiprināt esošo sankciju režīmu. Tas jā dara ne tikai reģionālā līmenī, bet arī aktīvi pārstāvot šo pārliecību ES līmenī, iestājoties par jebkāda politiska dialoga atjaunošanu tikai pie nosacījumiem, ja Baltkrievijā panākti būtiski uzlabojumi cilvēktiesību jomā.
- Piektkārt, **Latvijai ir jāturpina atbalstīt baltkrievu pilsoniskā sabiedrība un prodemokrātiski noskaņotā baltkrievu opozīcija.** Latvijas lēmumu pieņēmējiem būtu jāizstrādā skaidra stratēģija baltkrievu pilsoniskās sabiedrības atbalstam, piedāvājot nosacījumus, kas atvieglotu to uzturēšanos ārpus Baltkrievijas robežām. Šeit būtu jānorāda uz nepieciešamību pārņemt labo praksi no Lietuvas un Polijas, kas *de facto* kļuvušas par baltkrievu opozīcijas koordinācijas centriem. Pilsoniskās sabiedrības kontekstā Latvijai ir jābūt gatavai piedāvāt izdevīgus nosacījumus šo cilvēku uzņemšanai Latvijā, piedāvājot izglītības, darba un biznesa attīstīšanas iespējas.
- Sestkārt, **lēmumu pieņēmējiem ir aktīvāk jāvērs uzmanība uz nepieciešamību izmeklēt Baltkrievijas režīma pastrādātos noziegumus pret baltkrievu pilsonisko sabiedrību pēc 2020. gada nelikumīgajām prezidenta amata vēlēšanām un līdz pat šim laikam.** Sekojot Lietuvas piemēram, kas lūgusi Starptautisko Krimināltiesu uzsākt izmeklēšanu par to, ko tā uzskata par noziegumiem pret cilvēci, arī Latvijai būtu jā kļūst aktīvākai, ne tikai izsakot asu retoriku pret Baltkrievijas režīma pastrādātajiem cilvēktiesību pārkāpumiem, bet arī meklējot juridiskus risinājumus, kas ļautu iespējami pārskatāmā nākotnē Baltkrievijas oficiālo režīmu saukt pie atbildības.

ATSAUCES

¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2023. gadā,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2024. 4. lpp.

² Turpat, 16. lpp.

³ “Ārlietu ministra K. Kariņa uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2024. gada 25. janvārī,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 26.01.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/arlietu-ministra-k-karina-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2024-gada-25-janvari>.

- ⁴ "EU Member States approve the 8th package of sanctions targeting Belarus," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 28.06.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/en/article/eu-member-states-approve-he-8th-package-sanctions-targeting-belarus>.
- ⁵ "Aizliegts Krievijas un Baltkrievijas graudu imports Latvijā," Latvijas Republikas Zemkopības ministrija, 22.02.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/360668-aizliegts-krievijas-un-baltkrievijas-graudu-imports-latvija-2024>.
- ⁶ "Ārlietu ministre aicina aktivizēt ārējo ekonomisko politiku," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 17.07.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/365801-arlietu-ministre-aicina-aktivizet-arejo-ekonomisko-politiku-2024>.
- ⁷ LETA., "Lukašenko: Baltkrievija netraucēs nelegālajiem imigrantiem ceļā uz ES," Diena.lv, 19.08.2024. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/viedokli/pasaule/lukasenko-baltkrievija-netraucēs-nelegalajiem-imigrantiem-cela-uz-es-14322619>.
- ⁸ "Latvia-Belarus border situation stable," Eng.LSM.lv, 22.05.2024. Pieejams: <https://eng.lsm.lv/article/society/defense/22.05.2024-latvia-belarus-border-situation-stable.a554924/>.
- ⁹ "SRE: construction of a fence on the Latvian – Belarusian border has been completed," Latvijas Republikas iekšlietu ministrija, 08.08.2024. Pieejams: https://www.iem.gov.lv/en/article/sre-construction-fence-latvian-belarusian-border-has-been-completed?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F.
- ¹⁰ "Pabeigta žoga izbūve uz Latvijas-Baltkrievijas robežas," LSM.lv, 31.07.2024. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/31.07.2024-pabeigta-zoga-izbuve-uz-latvijas-baltkrievijas-robezas.a563362/>.
- ¹¹ "Baltic countries to build defensive installations on their borders," Igaunijas Republikas Aizsardzības ministrija, 19.01.2024. Pieejams: <https://kaitseministeerium.ee/en/news/baltic-countries-build-defensive-installations-their-borders>.
- ¹² Trevelyan, M., "Russia starts exercise to simulate launch of tactical nuclear weapons," Reuters, 21.05.2024. Pieejams: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-it-starts-nuclear-military-drills-2024-05-21/>.
- ¹³ Starcevic, S., "Belarus and Russia to conduct joint nuclear drills," Politico, 10.06.2024. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/belarus-russia-conduct-joint-nuclear-drill-viktor-khrenin/>.
- ¹⁴ "Baltkrievijā reģistrētie transportlīdzekļi jāizved no valsts vai jāreģistrē Latvijā," LV portāls, 18.09.2024. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/367704-baltkrievija-registre-tie-transportlīdzekli-jaizved-no-valsts-vai-jaregistre-latvija-2024>.
- ¹⁵ "Minsk won't mirror Riga's ban on entry cars with Belarusian license plates – Belarusian Foreign Ministry," Interfax International Information Group, 15.07.2024. Pieejams: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/104275/>.
- ¹⁶ LETA., "Ārlietu ministrijai ir informācija par 26 Baltkrievijā apcietinātiem Latvijas valstspiederīgajiem," tvnet.lv, 28.10.2024. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/8123106/arlietu-ministrijai-ir-informacija-par-26-baltkrievija-apcietinatiem-latvijas-valstspiederigajiem>.
- ¹⁷ "The Foreign Minister confirms Latvia's strong support for the work of Sviatlana Tsikhanovskaya and the Belarusian democratic forces," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 04.07.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/en/article/foreign-minister-confirms-latvias-strong-support-work-sviatlana-tsikhanovskaya-and-belarusian-democratic-forces>.
- ¹⁸ "The elections of the president of the Republic of Belarus will take place on January 26, 2025," Central Electoral Commission of the Republic of Belarus, 23.10.2024. Pieejams: <https://rec.gov.by/ru/from-telegram-ru/view/vyborny-prezidenta-respubliki-belarus-sostojatsja-26-janvarja-2025-goda-1912-2024>.
- ¹⁹ "Конституция Республики Беларусь" [Baltkrievijas Republikas konstitūcija], Президент Республики Беларусь. Pieejams: <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/constitution>.

- ²⁰ “Лукашенко оценил участие других кандидатов в президентских выборах” [Lukašenko vērtēja citu kandidātu dalību prezidenta vēlēšanās], rbc.ru, 04.11.2024. Pieejams: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/67280daa9a79471814142742>.
- ²¹ “Statement on the so-called 2025 Presidential election in Belarus,” Eiropas Parlaments, 29.10.2024. Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/delegations/lv/product/product-details/20241029D-PU39588>.

LATVIJAS ĀRPOLITIKA TUVO AUSTRUMU SATRICINĀJUMU LAIKĀ: ATZIŅAS NO GAZAS KARA UN NE TIKAI

Sintija Broka

Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietniece un pētniece

Pēdējo divu gadu laikā Tuvajos Austrumos ir norisinājušās būtiskas pārmaiņas, ko iezīmēja izšķiroši notikumi, kas ir pārveidojuši šī reģiona ģeopolitisko ainavu. 2023. gada oktobra uzbrukumi un to sekas radīja augsni konfliktu eskalācijai 2024. gadā, tostarp ieilgušajam Gazas karam, kas radījis ievērojamas izmaksas ekonomikas, militārajā un humanitārajā jomā. Irānas tiešie uzbrukumi Izraēlai un tiem sekojošie Izraēlas atbildes pasākumi, vēršoties pret Irānas militārajiem aktīviem un “Hizbullāh” (*Hezbollah*) Libānā, pastiprināja bailes par plašāka reģionālā kara izcelšanos. 2024. gada beigās, sabrūkot Bašara al Asada (*Bashar al-Assad*) režīmam Sīrijā, reģiona dinamika izmainījās vēl vairāk, aizsākot nenoteiktības un pārejas periodu.

Attīstoties šiem notikumiem, arī Latvijai ir nācies meklēt ceļu starptautiskās diplomātijas labirintos. Kaut arī Tuvie Austrumi neietilpst Latvijas ārpolitikas galveno prioritāšu jeb pīlāru sarakstā,¹ tā tomēr cieši seko ietekmei, kas varētu izrietēt no šī reģiona nestabilitātes. Latviju kā mazu valsti, kas atrodas ģeopolitiski sensitīvā teritorijā, īpaši satrauc Irānas un Krievijas sadarbības ietekme uz Eiropas drošību un ASV resursu novirzīšana no Ukrainas uz Tuvo Austrumu konfliktiem. Latvijas ārpolitika atspoguļo līdzsvaru starp tādas pozīcijas ieņemšanu, kas ir vienota ar NATO un ES sabiedrotajiem, un drošības problēmu risināšanu, izmantojot pragmatisku un daudzpusēju pieeju, kas uzsver starptautisko tiesību ievērošanu un globālo stabilitāti.

PĀRSKATS PAR SITUĀCIJU TUVAJOS AUSTRUMOS

2023. gadā “Hamās” (*Hamas*) veica virkni uzbrukumu Izraēlai, tādējādi nogalinot vairāk nekā 1200 cilvēku un sagūstot simtiem ķīlnieku. Atbildot uz šiem uzbrukumiem, Izraēla īstenoja gaisa uzlidojumu kampaņu un uzsāka sauszemes iebrukumu Gazā, strauji izraisot smagu humanitāro krīzi. Šo notikumu rezultātā Tuvo Austrumu konflikts šobrīd ieņem dominējošu vietu reģionālajās un globālajās diskusijās. Pētnieki un eksperti visā pasaulē ir snieguši dažādas analīzes, aplūkojot krīzi caur humanitāro problēmu, starptautisko tiesību, politisko norišu un drošības apsvērumu prizmu.

Konfliktam starp Izraēlu un “Hamās” turpinoties arī 2024. gadā, Izraēla to uzsāka ar nozīmīgu uzvaru, proti, Beirūtā nogalinot “Hamās” vadītāja vietnieku un galveno 7. oktobra uzbrukuma organizētāju Salehu Aruri (*Saleh Al-Arouri*).² Šī operācija vēl vairāk pastiprināja saspīlējumu starp Izraēlu un Irānas atbalstīto, Libānā aktīvo grupējumu “Hizbullāh”, kas jau tā bija pieaudzis 2023. gada 7. oktobra notikumu rezultātā.

Kopš 2023. gada oktobra hutieši (*Houthis*) uzbrūk komercķuģiem Sarkanajā jūrā un arī Izraēlai, norādot, ka plāno turpināt uzbrukumus, līdz Izraēla pārtrauks savas militārās operācijas Gazā, ko tā uzsāka pēc “Hamās” 2023. gada 7. oktobrī veiktajiem uzbrukumiem.³ Atbildot uz hutiešu darbībām, ASV militārie spēki ar starptautisko partneru atbalstu 2024. gada janvārī veica ierobežotas darbības triecienus, kas bija vērsti uz hutiešu mērķiem Jemenā. Šie triecieni tika raidīti uz raķešu un dronu uzglabāšanas vietām, ražotnēm un palaišanas platformām, tādējādi iezīmējot pirmos uzbrūkošos gaisa triecienus, ko veica globālā koalīcija, kas izveidota, lai aizsargātu kuģošanu Sarkanajā jūrā.⁴

Vēlāk 2024. gadā cenšoties likvidēt pēdējos “Hamās” cietokšņus Gazas dienvidos, Izraēlas premjerministrs Benjamins Netanjahu (*Benjamin Netanyahu*) paziņoja par plāniem veikt sauszemes iebrukumu Rafahā. Šis lēmums mēnešiem ilgi radīja nopietnas bažas gan reģionālā, gan starptautiskā mērogā. Rafahas teritorija, kas robežojas ar Ēģipti, tika uzskatīta par drošu zonu, kurā daudzi palestīnieši meklēja patvērumu no Izraēlas veiktās bombardēšanas. Neraugoties uz plašajiem iebildumiem, Izraēla maijā uzsāka Rafahas operāciju, sākotnēji to raksturojot kā “ierobežotas darbības” misiju, kas vērsta pret “Hamās” kaujiniekiem. Tomēr vairākus mēnešus pēc operācijas uzsākšanas humanitārā krīze reģionā bija tikai pastiprinājusies. Rafahā notiekošais vēl vairāk aktualizēja Izraēlas veiktos plašos starptautisko humanitāro tiesību (SHT) pārkāpumus, kas tiek īstenoti šajā pilsētā un visā Gazas teritorijā, un piesaistīja tiem lielāku uzmanību. Diemžēl starptautiskā sabiedrība nav spējusi novērst šos pārkāpumus vai risināt pieaugošo humanitāro krīzi. Lai izpildītu savas SHT ietvertās

juridiskās saistības, pasaules valstīm būtu bijis jāveic izlēmīgas darbības, piemēram, jāaptur uzbrukums Rafahai, jāatver visi sauszemes robežu šķērsošanas punkti un jālikvidē iekšējie šķēršļi, kas kavē humānās palīdzības sniegšanu. Ar nožēlu jāatzīst, ka šie soļi netika sperti. Demokrātiskām valstīm ir pienākums novērst un nodrošināt atbildības uzņemšanos par smagiem SHT pārkāpumiem, jo īpaši tādos gadījumos kā šis, kad ir tikušas izraisītas postošas humānās sekas.⁵

Atbildot uz Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās asamblejas (ANO Ģenerālā asambleja) pieprasījumu, Starptautiskā tiesa 2024. gada jūlijā izdeva konsultatīvu atzinumu, norādot, ka Izraēlas pastāvīgā klātbūtne okupētajā palestīniešu teritorijā ir nelikumīga un tā ir jāizbeidz “pēc iespējas ātrāk”. Tiesa konstatēja un atzina, ka virkne Izraēlas īstenoto politikas pasākumu ir starptautisko tiesību pārkāpumi, tostarp apmetņu celtniecība un paplašināšana Rietumkrastā un Austrumjeruzalemē, reģiona dabas resursu izmantošana, zemju aneksija, pastāvīgas kontroles noteikšana un pret palestīniešiem vērstās diskriminējošas darbības. Starptautiskā tiesa paziņoja, ka Izraēlai nav tiesību uz suverenitāti pār šīm teritorijām, turklāt tā pārkāpj starptautisko tiesību normas, kas aizliedz iegūt teritoriju ar spēku, kā arī kavē palestīniešu tautas pašnoteikšanās tiesību īstenošanu. Tiesa arī uzsvēra, ka visām valstīm ir pienākums Izraēlas īstenoto palestīniešu teritoriju okupāciju neatzīt par likumīgu. Valstīm ir arī pienākums nesniegt jebkādu palīdzību, kas atbalstītu šīs nelikumīgās okupācijas radīto situāciju. Pamatojoties uz ANO Statūtiem un starptautiskajām tiesībām, Starptautiskā tiesa ir aicinājusi visas valstis nodrošināt, ka tiek likvidēti visi šķēršļi, kas liedz palestīniešiem izmantot savas pašnoteikšanās tiesības.⁶

Vienlaikus gaidītākais un pārsteidzošākais pagrieziena punkts notika novembrī, kad Starptautiskā Krimināltiesā (SKT) izdeva Izraēlas premjerministra Benjamina Netanjahu, agrākā aizsardzības ministra Joava Galanta (*Yoav Gallant*), kā arī bijušā “Hamās” militārā komandiera aresta orderus. Šie aresta orderi balstās uz apsūdzībām kara noziegumos un noziegumos pret cilvēci.⁷ Šis SKT lēmums izraisīja īpašu sašutumu, jo bija pirmais gadījums, kad SKT ir vērsusies pret demokrātiskas valsts vadītāju un tuvu Amerikas Savienoto Valstu sabiedroto.

Izraēlas cīņa pret “Hamās” Gazā un “Hizbullāh” Libānā ir cieši saistīta ar Izraēlas attiecībām ar tās reģionālo pretinieci Irānu, kas ir šo abu organizāciju galvenā atbalstītāja. Pēc tam, kad aprīlī Irānas vēstniecībā Sīrijā tika nogalināts Irānas Islāma revolucionārās gvardes (IRGC) komandieris Mohammads Reza Zahedi (*Mohammad Reza Zahedi*), Irāna uzsāka masīvu un iepriekš nepiedzīvota apmēra dronu un raķešu uzbrukumu Izraēlai. Tas bija pēdējo desmitgažu laikā bīstamākais saasinājums abu valstu starpā un iezīmēja pirmo tiešo uzbrukumu Izraēlai no Irānas puses.⁸ Vēl nopietnāka eskalācija starp Irānu un Izraēlu notika 2024. gada oktobrī, kad Izraēlas karaspēks sāka iebrukumu Libānas dienvidos, lai likvidētu objektus, ko militāristi

raksturoja kā “Hizbullāh” terora mērķus” pierobežas ciematos, kas attiecīgi radot draudus iedzīvotājiem Izraēlas ziemeļos. Atbildot Izraēlai, Irāna tajā pašā gadā veica otro uzbrukumu Izraēlai, raidot gandrīz 200 ballistiskās raķetes tās teritorijas virzienā. Šī dramatiskā eskalācija pastiprināja starptautiskās sabiedrības bailes par reģionāla kara iespējamību, radot bažas, ka šādā konfliktā varētu tikt iesaistīta gan Irāna, gan ASV, kas vēl vairāk destabilizētu Tuvos Austrumus un starptautisko drošību kopumā.⁹

It kā situācijai pietrūktu dramatisma un spekulāciju, Azerbaidžānā pērnā gada maijā avarēja Irānas gaisa spēku helikopters, kā rezultātā gāja bojā astoņi cilvēki, tostarp Irānas prezidents Ibrahims Raisi (*Ebrahim Raisi*) un viņa ārlietu ministrs. Kaut arī iespējams, ka uzreiz pēc Raisi nāves režīma iekšienē norisinājās cīņas par varu, viņa nāvei bija maza ietekme uz Irānas Islāma Republikas vispārējo politiku. Irānas augstākais līderis ajatolla Ali Hameneji (*Ayatollah Ali Khamenei*) turpina stingri kontrolēt valsts ārpolitiku, kodolprogrammu un iekšējās represijas, nodrošinot, ka režīma virziens paliek nemainīgs, neskatoties uz augstu amatpersonu zaudēšanu.¹⁰

Jaunākais nozīmīgākais pavērsiens reģionā neapšaubāmi ir Bašara al Asada režīma krišana Sīrijā. 2024. gada decembrī bruņotie nemiernieki (*Hay'at Tahrir al-Sham (HTS)*) sagrāba kontroli pār Damasku, piespiežot prezidentu Bašaru al Asadu bēgt no valsts pēc gadiem ilgušās autoritārās valdīšanas.¹¹ Gan Sīrijā dzīvojošie, gan ārpus tās emigrējušie iedzīvotāji ar lielu prieku sagaidīja šo pēkšņo sabrukumu, ko piedzīvoja viens no Tuvu Austrumu represīvākajiem režīmiem. Asada režīma sabrukums ir liela neveiksme tādiem režīma stratēģiskajiem partneriem kā Krievija un Irāna. Vājinot to ietekmi, režīma sabrukums izjauca arī to Persijas līča arābu valstu centienus, kas strādāja pie attiecību normalizācijas ar Asada valdību. Turpretī Turcija, kas ir ilggadēja Sīrijas opozīcijas atbalstītāja, gūs ievērojamu labumu no izrietošajām reģionālās dinamikas izmaiņām.

LATVIJAS ĀRPOLITIKA TUVAJOS AUSTRUMOS

Līdzīgi kā gadu agrāk, arī 2024. gadā Latvijas ārpolitiku un drošības politiku globālā griezumā turpināja veidot tās kandidēšana uz Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes (ANO DP) nepastāvīgās locekles vietu 2026.–2027. gada termiņam. Vēlēšanas uz šo amatu paredzētas 2025. gada vasarā. Latvijai kandidējot uz ANO DP nepastāvīgās locekles vietu, tiek demonstrēta tās apņemšanās īstenot daudzpusēju diplomātiju un ievērot starptautiskās tiesības, veidojot tādu ārpolitiku, kā prioritāte ir stabilitāte un konstruktīva iesaiste. Gaidot vēlēšanu rezultātus, Latvijas

ārējā un drošības politika saglabā savu fokusu uz tādām tradicionālajām prioritātēm, kā, piemēram, reģionālā drošība, transatlantiskā sadarbība un starptautisko tiesību principi.¹² Vienlaikus Latvija ir atturējusies no pretrunīgas vai atklātas nostājas ieņemšanas attiecībā uz traģiskajiem notikumiem Tuvajos Austrumos. Šī atturīgā pieeja atspoguļo apzinātu vēlmi saskaņot savu pieeju ar Eiropas Savienības un NATO stratēģijām, tajā pašā laikā saglabājot pragmatisku nostāju, kas ļauj izvairīties no sensitīvu ģeopolitisko jautājumu saasināšanas ārpus savām tiešajām stratēģiskajām interesēm.

Iedaļa, kas ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par 2023. gadu bija veltīta Izraēlas un “Hamās” karam, bija īpaši īsa un formāla un pozicionēta atbilstoši ES ārējās un drošības politikas kontekstam. Šis pozicionējums akcentē Latvijas vienotību ar ES kolektīvo nostāju šajā jautājumā, tādējādi demonstrējot vienotu pieeju attiecībā uz starptautiskajām krīzēm. Ziņojuma tonis un saturs bija nepārprotamā saskaņā ar viedokli, ko pauž Latvijas prezidents, 2024. gadā uzrunājot ANO Ģenerālo asambleju un uzsverot starptautisko tiesību ievērošanas nepieciešamību, humāno apsvērumu nozīmību un aicinājumu nodrošināt stabilitāti reģionā.¹³ Nelielā uzmanība, kas ziņojumā pievērsta šim jautājumam, norāda, ka konflikts tiek atzīts, tomēr Latvija to neuzskata par vienu no savām primārajām ārpolitikas prioritātēm un raugās uz to plašākā ES politikas un daudzpusējās diplomātijas kontekstā. Latvija atzīst Izraēlas tiesības uz paš aizsardzību, vienlaikus uzsverot, ka ir svarīgi ievērot starptautisko tiesību, tai skaitā humanitāro tiesību normas. Solidarizējoties ar Izraēlu un saskaņā ar ES politiku, Latvija ir sniegusi atbalstu arī palestīniešu civiliedzīvotājiem, sniedzot tiem humāno palīdzību. Turklāt Latvija atbalsta starptautisko organizāciju centienus mazināt steidzami risināmus un reģionālus saspīlējumus. Kā ceļš uz priekšu ziņojumā tiek atbalstīta atgriešanās pie politiskā dialoga, kā mērķis ir panākt ilgtspējīgu divu valstu risinājumu.¹⁴ Jāatzīmē, ka tādi termini kā “Gaza” un “kara noziegumi” (Gazas kontekstā) ziņojumā ne reizi netika pieminēti.

Situācijai 2024. gadā strauji attīstoties, Latvijas politikas veidotāji turpināja ieņemt salīdzinoši atturīgu nostāju savā publiskajā diplomātijā attiecībā uz karu Gazā. Tomēr viņu nostāja bija skaidri redzama, raugoties uz vairākām veiktajām darbībām, jo īpaši to, kā Latvija rīkojās dažādos ANO Ģenerālās asamblejas balsojumos. Daudzo balsojumu vidū ir īpaši svarīgi izcelt dažus no tiem. Pavisam nesen un pēc daudziem mēģinājumiem ANO Ģenerālā asambleja 2024. gada 11. decembrī pieņēma rezolūciju, pieprasot pamieru Gazas joslā, un Latvija, līdzīgi kā iepriekšējos mēģinājumos, atbalstīja šīs rezolūcijas pieņemšanu, balsojot “par”.¹⁵ Latvija decembrī ar savu balsojumu atbalstīja arī vairākas rezolūcijas, kas bija paredzētas finansējuma un resursu piešķiršanai Palestīnas bēgļu atbalstam caur ANO Palīdzības un darba aģentūru Palestīnas bēgļiem Tuvajos Austrumos

(UNRWA).¹⁶ Šīs rezolūcijas akcentē UNRWA nozīmīgo lomu, nodrošinot kritiski svarīgus pakalpojumus palestīniešu bēgļiem, tostarp izglītības, veselības aprūpes un sociālo pakalpojumu jomā. Šajās rezolūcijās ANO aicināja savas dalībvalstis nodrošināt pienācīgu finansējumu un atbalstu UNRWA, lai tā varētu efektīvi turpināt savu darbu. Šo rezolūciju pieņemšana parāda, ka starptautiskā sabiedrība atzīst aģentūras izšķiroši svarīgo darbu un nepieciešamību saglabāt tās mandātu, ņemot vērā pašreizējās problēmas, ar kurām nākas saskarties palestīniešu bēgļiem. Balsojot “par”, Latvija arī atbalstīja rezolūciju, kurā Starptautiskā tiesa tika lūgta sniegt konsultatīvo atzinumu par Izraēlas pienākumu ar ANO un citu organizāciju starpniecību nodrošināt humāno palīdzību palestīniešiem. Atzinuma sagatavošanai ir nepieciešams veikt arī tiesas izmeklējumu par Izraēlas pienākumiem attiecībā uz ANO aģentūru, tostarp UNRWA, darbu okupētajās palestīniešu teritorijās.¹⁷ Šis solis ir īpaši nozīmīgs, ņemot vērā Izraēlas agresīvo politiku pret UNRWA un citām ANO aģentūrām. Tas uzsvēr ANO dalībvalstu pretestību vienpusējām darbībām, kas grauj šo organizāciju vērtības un principus.

Ar Latvijas atbalstu tika pieņemta vēl viena ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija, proti, rezolūcija ar nosaukumu “Palestīnas jautājuma miermīlīga atrisināšana” (*Peaceful Settlement of the Question of Palestine*). Šajā rezolūcijā tika atkārtoti apstiprināts princips, ka teritorijas iegūšana ar spēku ir nepieņemama, un uzsvērta steidzamā nepieciešamība atrisināt Izraēlas un Palestīnas konfliktu, izmantojot divu valstu risinājumu, saskaņā ar kuru abas valstis mierīgi pastāvētu līdzās to starptautiski atzītajās robežās. Tā aicināja atsākt tiešas sarunas, lai risinātu kritiskos galīgā statusa jautājumus, tostarp par robežām, Jeruzalemes statusu, bēgļiem un drošību. Rezolūcijā tika nosodīta visa veida vardarbība un uzsvērta nepieciešamība abām pusēm ievērot starptautiskās humanitāro tiesību un cilvēktiesību normas.¹⁸

Latvijas politikas veidotāji spēra arī nozīmīgu soli, balsojot “par” ANO Ģenerālās asamblejas rezolūciju ar nosaukumu “Palestīnas tautas tiesības uz pašnoteikšanos”, kas vēlreiz apstiprina palestīniešu tautas tiesības uz pašnoteikšanos, tostarp arī sekojošus centienus uz neatkarīgas Palestīnas valsts izveidi. Šajā rezolūcijā tika uzsvērta steidzamā nepieciešamība atsākt un paātrināt Tuvo Austrumu miera procesa sarunas, cenšoties panākt divu valstu risinājumu, saskaņā ar kuru Izraēla un Palestīna mierīgi līdzāspastāvētu. Tā aicināja visas valstis un specializētās ANO aģentūras atbalstīt palestīniešus viņu pašnoteikšanās tiesību īstenošanā.¹⁹ Ir būtiski atcerēties, ka tiesības uz “pašnoteikšanos” ir universālas cilvēktiesības, kas atzītas galvenajos starptautiskajos tiesību aktos, tostarp ANO Statūtos un starptautiskajos paktos par cilvēktiesībām.

Turklāt, neraugoties uz saviem kā mazas valsts ierobežotajiem resursiem, Latvija aktīvi iesaistās vairākās Tuvajos Austrumos īstenotajās starptautiskajās misijās,

tādējādi sniedzot nozīmīgu pienesumu, lai veicinātu miera uzturēšanu, stabilitāti un konfliktu risināšanu šajā reģionā. Ar NATO starpniecību Latvija piedalās misijā “NATO misija Irākā”, koncentrējoties uz Irākas aizsardzības un drošības institūciju kapacitātes stiprināšanu, kur neliels, bet kvalificēts personāla kontingents nodrošina ekspertīzi. ANO paspārnē Latvija piedalās misijā “ANO Pamiera uzraudzības organizācijas misija” (*UNTSO*), kuras personāls ir izvietots Jeruzalemē un tās apkārtnē, lai uzraudzītu pamieru un veicinātu stabilitāti. Turklāt Latvija atbalsta misiju “ANO Pagaidu spēki Lībānā” (*UNIFIL*), palīdzot miera uzturēšanas centienos uzturēt drošību pie Lībānas robežām. Šīs misijas apliecina Latvijas nelokāmo apņemšanos īstenot daudzpusēju sadarbību un apņemību veicināt starptautisko stabilitāti.²⁰

Neraugoties uz to, ka ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par 2023. gadu²¹ tika iekļauta minimāla Gazas notikumu analīze, turklāt tika sniegts arī pesimistisks skatījums uz Latvijas pozīcijām 2024. gadā, realitāte izrādījās daudz pozitīvāka par prognozēto. Lai gan Latvijas kapacitāte Tuvo Austrumu jautājumu integrēšanai publiskās diplomātijas ietvarā ir ierobežota, tās pārstāvji demonstrēja vairākas nozīmīgas iniciatīvas, kuras balstītas starptautisko tiesību normās.

Mūsdienu pasaulē ir acīmredzams, ka mazo valstu reālpolitika nevar tikt veiksmīgi īstenota, ja tajā netiek integrētas starptautiskās tiesības. Tāpēc Latvijas drosmīgie centieni nostiprināt savu nostāju šajā jautājumā ir gan slavējami, gan nozīmīgi.

REĢIONĀLĀS NORISES 2025. GADĀ

2025. gadā Tuvie Austrumi turpinās ieņemt primāru vietu starptautiskajā politikā, kurā ģeopolitisko ainavu veidos notiekošais tādos kritiski svarīgos kontekstos kā notikumu attīstība Sirijā, norises Irānas-Krievijas-ASV attiecību trijstūrī, kā arī Izraēlas un Palestīnas konflikta attīstība. Latvijai šie savstarpēji saistītie izaicinājumi akcentē to, cik svarīgi ir pielāgot tās ārpolitiku strauji mainīgajai videi. Tiecoties pēc līdzsvara starp pieskaņošanos Rietumu sabiedrotajiem un uzticību starptautiskajām tiesību normām, Latvija ir apliecinājusi savu spēju orientēties globālo jautājumu sarežģītībā, vienlaikus iestājoties par stabilitāti, multilaterālismu un starptautisko tiesību ievērošanu.

Pāreja pēc Asada režīma beigām un saistītie izaicinājumi

Bašara al Asada režīma sabrukums 2024. gada beigās aizsāka izšķiroši svarīgu politisko transformāciju jeb pārejas periodu Sīrijā, tās pagaidu valdības vadības pienākumus uzņemoties Ahmedam al Šarā (*Ahmed al-Sharaa*). Šī pārejas valdība fokusējas uz tādiem uzdevumiem kā drošības uzturēšana, kaujinieku grupējumu konsolidēšana vienotā nacionālajā armijā un vēlēšanu rīkošanai nepieciešamo pamata darbību veikšana, kas atbilstoši prognozēm varētu ilgt līdz pat četriem gadiem.²² Šī piesardzība norāda uz atziņām, kas gūtas no iepriekšējām režīmu maiņām reģionā un kas uzsver, ka stabilitāte ir būtiskāka par straujām politiskām pārmaiņām. Turklāt galvenā prioritāte ir ekonomikas atveseļošana, ņemot vērā, ka Sīrijas ekonomika kopš 2011. gada ir sarukusi par 80 %, ²³ kas nozīmē, ka liela daļa iedzīvotāju dzīvo nabadzībā un galvenie infrastruktūras elementi ir smagi cietuši. Humānajai palīdzībai ir izšķiroša nozīme, lai risinātu neatliekamās vajadzības, savukārt starptautiskais atbalsts ir ļoti būtisks ilgtermiņa rekonstrukcijai un institūciju atjaunošanai. Ekonomisko sankciju beznosacījumu atcelšana ir uzsvēta kā solis, kas nepieciešams, lai Sīrija varētu atgūties. Miljoniem bēgļu atgriešanās joprojām ir atkarīga no drošības, ekonomisko iespēju un pamatpalpojumu atjaunošanas.

Latvijai situācija Sīrijā ir nozīmīga, jo tās ģeopolitiskās sekas ietekmē notiekošo ārpus reģiona robežām. Latvijas ieguldījums ANO miera uzturēšanas misijās un atbalsts daudzpusējiem risinājumiem uzsver tās atbalstu starptautiskajiem centieniem stabilizēt situāciju Sīrijā un palīdzēt tai atveseļoties.

Irāna, Krievija un Amerikas Savienotās Valstis: nestabilais trijstūris

Stratēģiskās partnerības līgums, ko Irāna un Krievija parakstīja 2025. gada janvārī, sniedz jaunu reģionālās dinamikas definīciju. Šis ilgi gaidītais līgums, kas ietver 47 pantus, iekļauj tādas jomas, kā, piemēram, sadarbība aizsardzības jomā, kibernetiskā drošība, kodolenerģijas attīstību, terorisma apkarošana un vides aizsardzība.²⁴ Tas ir pastiprinājis Irānas reģionālās pozīcijas, vienlaikus nostiprinot Krievijas ietekmi Tuvajos Austrumos. Latvijai šī alianse apliecina Eiropas un Tuvo Austrumu drošības savstarpējo saistību, ņemot vērā, ka Krievijas pastiprinātā loma šajā reģionā tiešā veidā ietekmē tās aktivitātes Ukrainā un arī visā Eiropā.

Tikmēr Donalda Trampa administrācijas īstenotā ASV politika attiecībā uz Irānu joprojām sastāv no nestabilās kombinācijas, kuru veido no "maksimālā spiediena" stratēģijas izrietošā stingrās līnijas pieeja un negribīga diplomātiskās iesaistīšanās kā pēdējā līdzekļa apsvēršana. AIPAC ietekmīgā loma ASV Irānas politikas veidošanā²⁵

un Kongresa atbalsts vēl vairāk sarežģī centienus panākt līdzsvarotu pieeju. Izraēla cenšas panākt, lai ASV palielina savu iesaisti Izraēlas cīņā pret Irānu, tādējādi raisot bažas par iespējamu eskalāciju. Pret Irānu vērsti militārie triecieni joprojām ir bīstama iespējamība, kas ietver risku destabilizēt visu Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas (MENA) reģionu un izraisīt smagus atbildes pasākumus. Neraugoties uz nesenajiem izaicinājumiem, Irānas rīcībā joprojām ir ievērojamas militārās spējas, kas varētu sarežģīt konflikta iznākumu.

Latvija kā NATO dalībvalsts un stingra daudzpusējās kārtības aizstāve saskaras ar izaicinājumiem, kas izriet no šī nestabilā trijstūra. Krievijas sadarbība ar Irānu un ASV fokusa maiņa, novirzoties uz Tuvajiem Austrumiem, norāda uz nepieciešamību Latvijai saglabāt stratēģisko modrību un spēju pielāgoties, lai panāktu līdzsvaru starp reģionālajām un globālajām prioritātēm, tostarp karadarbību Ukrainā.

Izraēlas un Palestīnas konflikts: pašreizējās krīzes un starptautiskā reakcija

Ņemot vērā ieilgušo karu Gazā un spriedzes pastiprināšanos Izraēlas un tās pretinieku starpā, Izraēlas un Palestīnas konflikts saglabās savu izšķiroši svarīgo lomu arī 2025. gadā. Humanitārā krīze Gazā ir saasinājusies, turklāt ar to saistītie starptautisko tiesību aktu pārkāpumi ir piesaistījuši tādu globālo institūciju kā Starptautiskā tiesa un Starptautiskā Krimināltiesa uzmanību. Starptautiskā tiesa savā 2024. gadā pieņemtajā konsultatīvajā atzinumā Izraēlas veikto palestīniešu teritoriju okupāciju pasludināja par pretlikumīgu, savukārt Starptautiskās Krimināltiesas izdotie Izraēlas līderu aresta orderi iezīmēja vēsturisku soli, izraisot globālas debates par atbildības uzņemšanos un taisnīgumu, kas turpināsies arī 2025. gadā.

Neraugoties uz starptautiskajiem aicinājumiem panākt pamieru un atgriezties pie dialoga, virzība uz divu valstu risinājumu joprojām ir neprognozējama. ANO Ģenerālās asamblejas balsojumos atbalstot to galveno rezolūciju pieņemšanu, kas iestājas par palestīniešu pašnoteikšanās tiesībām, humānās palīdzības sniegšanu un atbildības uzņemšanos par cilvēktiesību pārkāpumiem, Latvija turpina īstenot pieeju, kas ir saskaņā ar Eiropas Savienības un NATO kolektīvajām stratēģijām, un tai tā būtu jārikojas arī turpmāk. Vienlaikus ierobežotie resursi, kas pieejami Latvijai kā mazai valstij, akcentē to, cik nozīmīgi ir veidot partnerības ES un NATO ietvaros, lai attiecīgi veicinātu jēgpilnu progresu ceļā uz mieru šajā reģionā.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Latvijas ārējā un drošības politika turpina izteikti balstīties uz starptautisko tiesību principiem un apņēmiņu atbalstīt daudzpusējo pasaules kārtību. Savukārt notikumi Tuvajos Austrumos, kaut arī ir nozīmīgi, tomēr tieši neietilpst Latvijas primārajās stratēģiskajās prioritātēs, kas joprojām fokusējas uz reģionālo drošību, transatlantisko sadarbību un jautājumiem, kas tieši ietekmē Eiropas stabilitāti. Tajā pašā laikā norises Tuvajos Austrumos nozīmē izšķiroši svarīgu pārbaudījumu starptautisko organizāciju efektivitātei un noturībai, starptautisko tiesību piemērojamībai un to vispārējai lomai starptautisko attiecību veidošanā.

Tuvo Austrumu situācija, ko bieži ietekmē lielvaru ģeopolitiskās ambīcijas, ļoti acīmredzami demonstrē izaicinājumus, ar kuriem nākas saskarties daudzpusējai pasaules kārtībai jeb sistēmai, attiecīgi parādot, cik svarīgi ir mazākām valstīm, piemēram, Latvijai, iestāties par noteikumos balstītu starptautisko kārtību. Latvijas nelokāmā iestāšanās par suverenitātes, cilvēktiesību un strīdu mierīgas atrisināšanas principu ievērošanu apliecina tās atbalstu taisnīgam globālam ietvaram. Vienlaikus šīs problēmas atspoguļo mazāku valstu ierobežoto kapacitāti veicināt vēlamos rezultātus reģionos, kas atrodas ārpus to tiešā stratēģiskā fokusa.

Latvijas pieeja Tuvajiem Austrumiem, īpaši Gazas kara kontekstā, ir parādījusi pragmatisku līdzsvaru starp pieskaņošanos Rietumu sabiedrotajiem un neatkarīgu atbalstu starptautisko tiesību normu ievērošanai. Latvija ar savu rīcību ir iestājusies par daudzpusējās kārtības nozīmību un nepieciešamību nodrošināt saskaņotu starptautisko atbildi uz aktuālajām krīzēm. Reģionālajai ainavai turpinot mainīties, Latvijas pielāgošanās spēja un principiālā nostāja arī turpmāk veidos pamatu tās starptautiskajai lomai.

REKOMENDĀCIJAS:

- **Izvērtēt sadarbību ar Izraēlas pārstāvjiem.** Pamatojoties uz Starptautiskās tiesības 2024. gada jūlija konsultatīvo atzinumu par Izraēlas klātbūtni Palestīnā un tam sekojošajiem ieteikumiem ANO dalībvalstīm, Latvijai būtu rūpīgi jāizvērtē un, ja nepieciešams, jāierobežo sadarbība ar Izraēlas valdības pārstāvjiem. Šis solis atbilstu starptautisko tiesību principiem un liecinātu par skaidru nostāju, kas vērsta pret okupāciju un okupētajās teritorijās veiktajām darbībām.
- **Veicināt daudzpusējās diskusijas ES ietvarā.** Latvijai kā ES dalībvalstij būtu jā-

uzņemas vadība daudzpusēju diskusiju uzsākšanā starp ES dalībvalstīm, lai pārskatītu ES un Izraēlas divpusējās attiecības, tostarp ES un Izraēlas Asociācijas līgumu. Lai nodrošinātu atbilstību starptautiskajām tiesību normām, šīs attiecības būtu jāizvērtē, ņemot vērā Starptautiskās Krimināltiesas izdotos aresta orderus un Starptautiskās tiesas ieteikumus.

- **Apsvērt ES sankcijas.** Pamatojoties uz dokumentētajiem pārkāpumiem, kas saistīti ar Izraēlu, Latvijai būtu jāiestājas par to, lai ES apsvērtu sankciju ieviešanu kā daļu no tās ekonomikas politikas. Šādi pasākumi stiprinātu ES apņemšanos atbalstīt starptautiskās tiesības un saukt pārkāpējus pie atbildības.
- **Iekļaut ANO ziņojumus publiskajā diplomātijā.** Latvijai būtu jānodrošina ANO ziņojumu, tostarp Augstā cilvēktiesību komisāra biroja (OHCHR) un citu attiecīgo ANO aģentūru ziņojumu, konsekventa iekļaušana tās publiskajā diplomātijā. Lai to izdarītu, publiskajā diplomātijā būtu jāietver ne tikai ziņojumi par cilvēktiesību pārkāpumiem Ukrainā, bet arī Gazas konflikta kontekstā, tādējādi veicinot līdzsvarotu publisko diskursu un mazinot selektīvu vēstījumu vai maldinošas informācijas riskus.
- **Veicināt divu valstu risinājuma panākšanu.** Saskaņā ar Latvijas ārlietu ministra ikgadējo ziņojumu,²⁶ kurā uzsvērtā nepieciešamība atgriezties pie politiskā dialoga, lai panāktu ilgtspējīgu divu valstu risinājumu, Latvijai būtu jāpāriet no retoriska atbalsta uz konkrētām darbībām. Tas ietver arī aktīvu sadarbību ar starptautiskajiem partneriem kopīgās miera veidošanas iniciatīvās. Tādējādi, piemēram, dalība tādos projektos kā Globālā alianse divu valstu risinājuma panākšanai (*Global Alliance for the Implementation of the Two-State Solution*), kuras dalībnieki ir tikušies Norvēģijā, Saūda Arābijā un Briselē, var palīdzēt Latvijai īstenot konstruktīvu lomu šī mērķa sasniegšanā.
- **Atzīt Palestīnas valsti.** Palestīnas valsts oficiāla atzīšana ir izšķiroši svarīgs solis jebkura divu valstu risinājuma panākšanā. Latvijai šis kritiskais solis būtu jāizvirza par prioritāti, jo abu valstu atzīšana veido pamatu jēgpilnam dialogam, savstarpējai cieņai un virzībai uz ilgtspējīgu un miermīlīgu konflikta atrisinājumu.

ATSAUCES

¹ 2024. gada prioritātes izklāstītais dokumentā “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2023. gads. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>.

² Berg, R., Baker, G., “*Hamas deputy leader Saleh al-Arouri killed in Beirut blast*” [“Hamās” vadītāja vietnieks Salehs Aruri nogalināts Beirūtas sprādzienā], BBC News, 03.01.2024. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67866346>.

- ³ "Briefing on Developments related to Houthi Attacks on Israel" [Ziņojums par notikumiem saistībā ar hutiešu uzbrukumiem Izraēlai], ANO Drošības padomes ziņojums, 29.12.2024. Pieejams: <https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2024/12/briefing-on-developments-related-to-houthi-attacks-on-israel.php>.
- ⁴ Clark, J., "U.S., Partners Launch Additional Strikes Against Houthi Military Targets" [ASV un partneri veic papildu triecienus pret hutiešu militārajiem mērķiem], ASV Aizsardzības departaments, 23.01.2024. Pieejams: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3652871/us-partners-launch-additional-strikes-against-houthi-military-targets/>.
- ⁵ "World leaders fail to act as Israeli invasion of Rafah worsens humanitarian catastrophe" [Izraēlas iebrukums Rafahā saasina humāno katastrofu, taču pasaules līderi nerīkojas], Amnesty International, 15.05.2024. Pieejams: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/05/world-leaders-fail-to-act-as-israeli-invasion-of-rafah-worsens-humanitarian-catastrophe/>
- ⁶ "Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem" [Juridiskās sekas, kas izriet no Izraēlas politikas un prakses okupētajā palestīniešu teritorijā, tostarp Austrumjeruzalemē], Starptautiskās tiesas konsultatīvais atzinums. 19.07.2024. Pieejams: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf>.
- ⁷ "ICC issues arrest warrants for Netanyahu, Gallant and Hamas commander" [SKT izdod Netanjahu, Galanta un "Hamās" komandiera aresta orderus], ANO ziņas, 21.11.2024. Pieejams: [https://news.un.org/en/story/2024/11/1157286#:~:text=The%20UN-backed%20International%20Criminal%20Court%20%28ICC%29%20on%20Thursday,allegations%20of%20war%20crimes%20and%20crimes%20against%20humanity.Ari:%20\"Situation%20in%20the%20State%20of%20Palestine%20ICC%20Pre-Trial%20Chamber%20I%20rejects%20the%20State%20of%20Israel's%20challenges%20to%20jurisdiction%20and%20issues%20warrants%20of%20arrest%20for%20Benjamin%20Netanyahu%20and%20Yoav%20Gallant\"](https://news.un.org/en/story/2024/11/1157286#:~:text=The%20UN-backed%20International%20Criminal%20Court%20%28ICC%29%20on%20Thursday,allegations%20of%20war%20crimes%20and%20crimes%20against%20humanity.Ari:%20\) [Situācija Palestīnas valstī: IKT Pirmstiesas palāta noraida Izraēlas valsts iebildumus par jurisdikciju un izdod Benjaminu Netanjahu un Joava Galanta aresta orderus], Starptautiskā Krimināltiesā, 21.11.2024. Pieejams: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges>.
- ⁸ Lendon, B., "How Israel and allied defenses intercepted more than 300 Iranian missiles and drones" [Kā Izraēla un sabiedrotie pārtvēra vairāk nekā 300 Irānas raidītās raķetes un dronus?], CNN, 14.04.2024. Pieejams: <https://edition.cnn.com/2024/04/14/middleeast/israel-air-missile-defense-iran-attack-intl-hnk-ml/index.html>.
- ⁹ Gritten, D., Murphy, M., Jackson, P., "What we know about Iran's missile attack on Israel" [Ko mēs zinām par Irānas raķešu uzbrukumu Izraēlai?], BBC News, 03.10.2024. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/articles/c70w1j0l488o>.
- ¹⁰ "Ebrahim Raisi: What we know about deadly Iran helicopter crash" [Ebrahims Raisi: ko mēs zinām par nāvējošo Irānas helikoptera avāriju?], BBC News, 20.05.2024. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/articles/c4nnd23d505o>.
- ¹¹ Picheta, R., Regan, H., "After decades of brutal rule, Bashar al-Assad's regime has been toppled. Here's what you need to know" [Pēc gadu desmitiem ilgas brutālas valdīšanas Bašara al Asada režīms ir gāzts. Lūk, kas jums jāzina], CNN, 09.12.2024. Pieejams: <https://edition.cnn.com/2024/12/09/middleeast/syria-assad-rebels-explainer-intl-hnk/index.html>.
- ¹² "Latvia's candidacy to the United Nations Security Council (2026–2027)" [Latvijas kandidatūra ANO Drošības padomē (2026–2027)], Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 10.01.2025. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/en/article/latvias-candidacy-to-the-united-nations-security-council-2026-2027>.
- ¹³ "Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča uzruna Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās asamblejas 79. sesijā Ņujorkā", Latvijas Valsts prezidents, 24.09.2024. Pieejams: <https://www.president.lv/lv/jaunums/valsts-prezidenta-edgara-rinkevica-uzruna-apvienoto-naciju-organizācijas-generālas-asamblejas-79-sesija-nyjorka>.

- ¹⁴ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos”, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>, 23-24. lpp.
- ¹⁵ ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija Nr. A/RES/ES-10/26, 11.12.2024. Pieejams: <https://digitallibrary.un.org/record/4069197?ln=en>.
- ¹⁶ ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija Nr. A/RES/79/256; A/RES/ES-10/25. 2024. gada decembris. Pieejams: <https://digitallibrary.un.org/record/4070472?ln=en> and <https://digitallibrary.un.org/record/4069198?ln=en>.
- ¹⁷ ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija Nr. A/79/L.28/Rev.1. 19.12.2024. Pieejams: <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n24/396/62/pdf/n2439662.pdf>.
- ¹⁸ ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija Nr. A/RES/79/81, 03.12.2024. Pieejams: <https://digital-library.un.org/record/4068138?ln=en>.
- ¹⁹ ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija Nr. A/RES/79/163, 17.12.2024. Pieejams: <https://digital-library.un.org/record/4069726?ln=en>.
- ²⁰ “*Participation in international peacekeeping missions*” [Dalība starptautiskajās misijās un operācijās], Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 14.10.2024, Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/en/participation-international-peacekeeping-missions>. Skatīts: 19.12.2024.
- ²¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos”, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>
- ²² Nadeen Ebrahim, N., Salem, M., “*Syrian elections could take up to 4 years to organize, de facto leader says*” [Faktiskais Sīrijas līderis pauž viedokli, ka vēlēšanu organizēšanai Sīrijā varētu būt nepieciešami pat četri gadi], CNN, 30.12.2024. Pieejams: <https://edition.cnn.com/2024/12/30/middle-east/syria-elections-four-years-intl/index.html>
- ²³ Aprēķini atkarīgi no metodoloģijas; šie: Haar, K., Benjamin Fève, B., “*The Path to a Better Syria. A Secure Peace Will Depend on Economic Revitalization*” [Ceļš uz labāku Sīriju. Drošs miers būs atkarīgs no ekonomikas atdzimšanas], Foreign Affairs, 20.12.2024. Pieejams: <https://www.foreignaffairs.com/syria/path-better-syria>
- ²⁴ “*Russia, Iran to harden military, trade ties in new pact*” [Krievija un Irāna ar jaunu paktu nostiprina militārās un tirdzniecības saites], France 24, 17.01.2025. Pieejams: <https://www.france24.com/en/live-news/20250117-russia-and-iran-to-sign-partnership-pact>.
- ²⁵ “*Iran – the world’s leading state sponsor of terrorism – remains Israel’s and America’s greatest threat in the Middle East*” [Irāna kā pasaules vadošā terorismu atbalstošā valsts joprojām ir Izraēlas un Amerikas lielākais drauds Tuvajos Austrumos], AIPAC. Pieejams: <https://www.aipac.org/policy-iran>.
- ²⁶ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos”, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>

RIETUMVALSTS BEZ RIETUMVALSTS PRIVILIGĒTĀ STĀVOKĻA: KĀ LATVIJA VAR PALĪDZĒT PĀRLIECINĀT G77 VALSTIS?

Dr. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova

Latvijas Ārpolitikas institūta Āzijas programmas vadītāja |
Rīgas Stradiņa universitātes Ķīnas studiju centra direktore

Rakstā tiek izvērtēti trīs Latvijas ārpolitikas paplašināšanās virzieni, proti, tradicionālā transatlantisko un kaimiņattiecību pieeja, Austrumāzijas virziens un sadarbība ar “globālajiem Dienvidiem” (*Global South*). Ņemot vērā termina “globālie Dienvidi”¹ pretrunīgumu, tas šajā rakstā tiek aizstāts ar nosaukumu “G77”, kas apzīmē postkoloniālo un attīstības valstu grupu, kas “kopīgi aizstāv savas kolektīvās ekonomiskās intereses, lai uzlabotu savu pārrunu veikšanas kapacitāti ANO ietvarā”.² Raksta autore uzsver G77 nozīmību ne tikai kontekstā ar Latvijas kandidēšanu uz ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles amatu, bet arī attiecībā uz ES ģeopolitiku kopumā, un norāda, ka tad, ja Latvija vēlas, lai G77 valstis to sadzirdētu, tai ir jārūnā par savu unikālo vēsturi kā daļu no Rietumiem, kas nav īstenojuši apspiešanu un kolonizāciju un kas balstās uz vērtībām.

PIRMAIS VILNIS: MĀJUPCEĻŠ

Otrajam pasaules karam sekojošie piecdesmit padomju okupācijas gadi Latvijai atņēma tās dabiskās un plaukstošās politiskās, ekonomiskās un kultūras saites ar Rietumiem. Pirmskara paaudze rādīja saviem bērniem un mazbērniem dzeltējošas reklāmas no 1920. gada, kas stāstīja par tiešo pasažieru pārvadājumu līniju ar tvaiķoni maršrutā Liepāja-Ņujorka, dalījās stāstos par brīvdienām Francijā un runāja par

iespējamiem ģimenes locekļiem Londonā, tā radot izbrīnu padomju režīmā iesprototajiem jauniešiem. Likumsakarīgi, ka pirmajos gados pēc nacionālās neatkarības atgūšanas Latvijas ārpolitikai bija skaidrs fokuss – pievienoties Eiropas Savienībai, iestāties NATO un atjaunot saites ar Rietumiem, no kuriem to bija atrāvusi padomju okupācija. Ņemot vērā Krievijas šķietamo demokratizāciju, stabilu kaimiņattiecību tālāka izveide un ekonomisko sakaru paplašināšana ar Krievijas Federāciju³ arī veidoja vienu no šīs Baltijas valsts prioritārajiem virzieniem līdz brīdim, kad Krievijas 2014. gadā veiktā Krimas aneksija⁴ to pārtrauca.

Pēc tam, kad Latvija bija sasniegusi savu mērķi pilnībā institucionāli integrēties Rietumu kopienā, tika sagaidīts, ka sekos dabiska diplomātisko, ekonomisko un cilvēku savstarpējo attiecību paplašināšanās pārnese, ietverot arī citus pasaules reģionus. Tomēr notika pretējais. Pēc 2008. gada globālās finanšu krīzes Latvijas publiskie izdevumi nonāca izdzīvošanas režīmā, un valdība uzskatīja, ka ieguldījumi, lai palielinātu savu klātbūtni tālu no mājām, ir nevis ģeopolitiska nepieciešamība, bet gan luksusa izdevumi, kas labāk piemēroti ekonomiski spožākiem laikiem. Latvijas Ārlietu ministrijas budžets tika samazināts par gandrīz 40 %: no 41,1 miljona latu 2008. gadā līdz 25,9 miljoniem latu 2010. gadā.⁵ Valsts bija spiesta izmantot minimālā darbinieku skaita pieeju savās esošajās diplomātiskajās pārstāvniecībās ārpus Rietumu valstīm, un stingrie taupības pasākumi liedza tai atvērt jaunas pārstāvniecības nākamo piecu gadu laikā.⁶

OTRAIS VILNIS: KRĪZES SEKAS UN SAPNIS PAR ĶĪNU

Tomēr pat finanšu krīzes dzīlēs Latvija apzinājās, ka transatlantiski domājošām mazām valstīm, lai izdzīvotu un attīstītos, ir nepieciešama paplašināta globālā vīzija. Pirmais solis uz globālāku skatījumu bija Centrālāzijas virziens un interese izmantot vēsturiskās saites ar Centrālāziju, lai nodrošinātu “transporta atzaru Centrālāzijas valstu un Afganistānas kravu pārvadāšanai uz Baltijas jūras reģiona ostām”.⁷

Šajā kontekstā uzplaiksnīja arī Latvijas interese par topošo Ķīnas Tautas Republikas (ĶTR) vīziju par Jauno zīda ceļu. Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā 2013. gadā tika pausts diezgan optimistisks redzējums attiecībā uz Ķīnas virziena izpēti: “[..] ārlietu ministrs tikās ar Ķīnas premjeru, cita starpā pārrunājot tranzīta iespējas un tirdzniecības apjomus, kā arī iesniedza projektus iespējamām Ķīnas investīcijām Latvijā transporta – aviācijas, ostu un loģistikas, kā arī finanšu sektorā”.⁸ Krievijas 2014. gadā veiktā Krimas aneksija un tai sekojošās Rietumu sankcijas tikai pastiprināja nepieciešamību nodrošināt diversifikācijas iespējas Latvijas ostu un dzelzceļa

infrastrukturai. Šī interese vainagojās ar pretrunīgo 2016. gadā notikušo “16+1” Rīgas samitu, kam tā arī neizdevās radīt nevienu reālu ekonomiskās veiksmes stāstu.

Tad, kad ASV un Eiropā 2010. gadu beigās diskusija par “Ķīnu kā izaicinājumu” pakāpeniski sāka aizstāt diskusiju par “Ķīnu kā iespēju”, arī Latvija līdztekus citām Rietumu valstīm saprata, ka tai ir jāizstrādā diversifikācijas plāns, lai virzītos prom no Ķīnas, un tādējādi uzsāka paplašināt savu skatījumu, lai primāri pievērstos Austrumāzijai un Dienvidaustrumāzijai. Šis grūdiens sakrita ar ASV virzību uz Indijas un Klusā okeāna reģionu, ko veicināja arī drošības apsvērumi, kā norādīts ASV Indijas un Klusā okeāna stratēģijā: “Šis pieaugošais ASV fokuss ir daļēji saistīts ar to, ka Indijas un Klusā okeāna reģions saskaras ar aizvien lielākiem izaicinājumiem, īpaši no ĶTR puses. ĶTR apvieno savu ekonomisko, diplomātisko, militāro un tehnoloģisko spēku, lai nodrošinātu savu ietekmes sfēru Indijas un Klusā okeāna reģionā un kļūtu par pasaulē ietekmīgāko varu. ĶTR īstenotā piespiešana un agresija skar visu pasauli, taču visizteiktāk tiek vērsta uz Indijas un Klusā okeāna reģionu.”⁹ Latvija kopā ar savām Baltijas kaimiņvalstīm ir pievienojusies ASV–Baltijas valstu dialogam par Indijas un Klusā okeāna reģiona jautājumiem.¹⁰ Tas, kas aizsākās kā Latvijas ārpolitikas paplašināšanās vilnis, lai iekļautu Ķīnu, beidzās ar partnerattiecību nostiprināšanu Ķīnas spiediena mazināšanai.

TREŠAIS VILNIS: DROŠĪBAS PADOMES ŠARMANTĀ “STURMĒŠANA”

Iegūt ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu ir bijis viens no centrālajiem Latvijas ilgtermiņa ārpolitikas mērķiem kopš 2011. gada,¹¹ kas ir arī ierakstīts Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam,¹² savukārt oficiālā kampaņa šī mērķa sasniegšanai tika uzsākta 2023. gadā.¹³ Latvijai, stabilai un Rietumu kopienā pilnībā integrētai valstij, kas vienlaikus ir arī maza valsts, kas asi apzinās savas drošības atrašanos globālo ģeopolitisko norišu pakļautībā, ir nepieciešams tikt sadzirdētai un jāsniedz sava balss, lai atbalstītu tādu ANO Drošības padomes lēmumu pieņemšanu, kas palielinātu, nevis atņemtu tās drošību.

Sacenšoties ar Melnkalni, Latvijai ir jānodrošina vismaz divu trešdaļu ANO dalībvalstu atbalsts jeb 129 balsis no 193 balsstiesīgajām valstīm.¹⁴ G77 grupā ietilpst 134 ANO dalībvalstis, un tā ir “ANO lielākā attīstības valstu starpvaldību organizācija, kas Dienvidu valstīm nodrošina rīkus, lai tās paustu un veicinātu savas kopīgās ekonomiskās intereses un uzlabotu savu kopēju pārrunu vešanas kapacitāti visos galvenajos starptautiskajos ekonomiskajos jautājumos Apvienoto Nāciju sistēmā, un

veicinātu Dienvidu–Dienvidu attīstības sadarbību”.¹⁵ Pavisam vienkārši runājot, Latvijai nav nekādu izredžu uz ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu bez “globālo Dienvidu” atbalsta: trešais Latvijas ārpolitikas internacionalizācijas vilnis beidzot ietver pārējo pasauli.

Latvijas pieteikums kandidēšanai uz ANO DP nepastāvīgās locekles vietu tiek virzīts laikā, kas ir īpašs visai ES kopumā. Uzsākot savu otro pilnvaru termiņu Eiropas Komisijas priekšsēdētājas amatā, Ursula fon der Leiena (*Ursula von der Leyen*) ar vēl lielāku sparū virzīja savu ģeopolitisko redzējumu par Eiropu, norādot, ka pasaule ir iegājusi ģeostratēģiskās sāncensības laikmetā, kurā sāncensība starp Eiropu un Ķīnu nebūt nav mazsvarīgākā: “Agresīvāka Ķīnas ieņemtā pozīcija un negodīgā ekonomiskā konkurence, tās “neierobežotā” draudzība ar Krieviju un attiecību dinamika ar Eiropu kopā atspoguļo pāreju no sadarbības uz sāncensību”.¹⁶ Latvija atbalsta Eiropas riska mazināšanas (*de-risking*) pieeju, kā norādīts ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2023. gadā, proti: “ES turpina darbu risku mazināšanai, veicinot ES konkurētspēju, sekmējot ES noturību, pilnvērtīgi izmantojot autonomos tirdzniecības instrumentus un turpinot attīstīt tirgu dažādošanas stratēģiju. Latvija piedalās ES Ķīnas politikas veidošanā, tostarp iestājoties par ģeopolitiskā fona nozīmi un ekonomiskā savstarpīguma ievērošanu”.¹⁷ Apliecinot vārdus darbos, Latvija ir atbalstījusi Eiropas Komisiju ES dalībvalstu balsojumā par līdz pat 45 % muitas tarifu noteikšanu Ķīnā ražotajiem elektriskajiem transportlīdzekļiem.¹⁸

Šī pieeja, cita starpā, ietver Eiropas ekonomiskās drošības sasniegšanu, izveidojot tiešas saites ar valstīm, kas Eiropas uzņēmumiem un valdībām var palīdzēt nodrošināt piekļuvi kritiskajiem izejmateriāliem un aizsargāt piegāžu ķēdes. Eiropas kritiski svarīgo izejvielu akts, ko 2024. gada martā pieņēma ES Padome, norāda, ka ES ir jādažādo izejvielu imports, izmantojot tirdzniecības nolīgumus, lai nodrošinātu tirdzniecību, paplašinot ES stratēģisko partnerību tīklu, kurā partnerības īsteno vērtību ķēdes pieeju un spēcīgu ilgtspējības dimensiju; kā arī izmantojot Globālās vārtejas (*Global Gateway*) stratēģiju “mīkstās” un “cietās” infrastruktūras attīstībai, lai īstenotu projektus izejvielu vērtību jeb ražošanas ķēdē (*value chain*).¹⁹

Ķīnas analītiķi atzīst, ka “Ķīnas īpašumtiesību un interešu proporcija ārvalstīs ir salīdzinoši zema, un tās izteikšanās un ietekmes tiesības joprojām ir ierobežotas [salīdzinājumā ar ASV un Eiropu], kas nav proporcionāli un atbilstoši Ķīnas statusam kā pasaulē otrai lielākajai ekonomikai un pasaulē lielākajai minerālresursu ražotājai un patērētājai”.²⁰ Lai aizvērtu šo plaisu, Ķīna stratēģiski virzās uz ārējo piegādes koridoru stiprināšanu un partnerību veidošanu ar G77 valstīm, tādējādi tiecoties nodrošināt netraucētu piekļuvi kritiskajiem materiāliem. Kamēr Ķīnas uzņēmumi nodrošina ieguldījumus un apakšuzņēmumu infrastruktūras projektus, ar Ķīnu

saistītie vietējie mediju tīkli šajās valstīs izplata informāciju par pozitīvo sadarbību ar Ķīnu un nepietiekami ziņo par ar to saistītajiem izaicinājumiem.²¹

Tas nozīmē, ka Eiropai ir ātri jārikojas, lai uzturētu un attīstītu savas partnerattiecības ar šīm valstīm. Tomēr šī mērķa sasniegšanu nereti apgrūtina Eiropas un G77 valstu savstarpējo "attiecību bagāža". G77 valstu izpratnē Eiropas tēlu nereti raksturo liekulība, savu interešu aizstāvība un postkoloniālisms,²² turklāt šādu Rietumeiropas valstu tēlu palīdz popularizēt arī Ķīnai piesaistītie mediju tīkli. Kā norāda Šada Islāma (*Shada Islam*), raugoties no G77 perspektīvas, "ES centieni bieži ir gājuši roku rokā ar vienkāršotiem un reducējošiem eurocentriskiem vēstījumiem par "mums un viņiem", kas, neskatoties uz retoriku par "vienlīdzīgām partnerattiecībām", uzskata, ka attīstības valstis nav īsti nekas vairāk par pievilcīgiem tirgiem, investīciju galamērķiem un izejvielu piegādātājiem, kā arī aizvien biežāk – "Eiropas cietokšņa" vārtu sargiem".²³ Tieši šajā kontekstā Latvijas diplomātiskā balss var izrādīties noderīga, proti, tai nav šādas "attiecību bagāžas", un tai nav arī gadsimtiem ilgas privilīģētas valsts vēstures, par kuru būtu jāatbild. Pavisam pretēji – to (pagaidām) neapgrūtiņa Eiropas parlamentāriešu piesiešanās galēji labējo politisko ideju spektram, kas robežojas ar rasismu; tā stabili attīsta savu demokrātiju un rīkojas kā atbildīga kaimiņvalsts un reģionālā spēlētāja, kas Latviju pozicionē kā valsti, kas atguvusies no zaudējumiem un tagad bez liekulības iemieso Eiropas vērtības.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Eiropas Komisijas priekšsēdētāja Urzula fon der Leiena savā misijas vēstulē jaunajai Savienības Augstajai pārstāvei ārlietās un drošības politikas jautājumos un Eiropas Komisijas priekšsēdētājas vietniecei, Igaunijas politiķei Kajari Kallasai (*Kaja Kallas*) uzticēja patiesi globālu mandātu. Šajā vēstulē tika pausts uzdevums izstrādāt jaunu paktu Vidusjūrai; virzīt uz priekšu visaptverošo ES Tuvo Austrumu stratēģiju; nodrošināt jaunu impulsu ES savstarpējai partnerībai ar Āfriku; strādāt pie atjaunotas pieejas Sāhelas apgabalam; padziļināt ES sadarbību ar partneriem visā Indijas un Klusā okeāna reģionā; izstrādāt jaunu stratēģisko ES–Indijas darba kārtību; strādāt pie sadarbības stiprināšanas ar Latīņameriku un Karību jūras reģionu; kā arī virzīt uz priekšu ES un Centrālāsijas valstu partnerību.²⁴

Igaunijas politiķes izvēle šim amatam nav nejaušība, ņemot vērā, ka Baltijas diplomātijas specifiskais tēls ir panācis atpazīstamību gan ES, gan ārpus tās. Nesenie notikumi ir stiprinājuši šo tēlu, tostarp arī Baltijas valstu īstenotā tūlītējā, kopīgā un nelokāmā atbalsta sniegšana Ukrainai, kā arī Lietuvas nostāja, stājoties preti Ķīnas spiedienam.

Latvijas rīcībā ir instrumenti, lai palīdzētu Eiropai veidot sadarbību ar globālajiem Dienvidiem. Tā var atspēkot Ķīnas un Krievijas pret Rietumiem vērstos vēstījumus, izskaidrojot Ukrainas cīņu no kopīgā Krievijas imperiālisma radītā pāridarījuma perspektīvas un veidojot ES nākotnei tik būtiskās saites starp cilvēkiem. Vienlaikus Latvija var stiprināt savu nacionālo profilu un palielināt iespējas iegūt kāroto ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu, ja tā izvairās no noteikta plaši izplatīta slazda, proti, tai nevajadzētu atsaukties uz Trinidādu un Tobāgo vai Gambiju kā Latvijas kolonijām.

Pieminēt saiti ar Trinidādu un Tobāgo varētu šķist interesanti, taču Latvijas stratēģiskās komunikācijas īstenotājiem būtu jāizvairās no 1930. gadu nacionālistiskās propagandas vēstījumu atkārtošā.²⁵ Izrietot no bailēm, ka Latvijas kā Eiropas valsts statuss varētu tikt apstrīdēts un ka latvieši varētu tikt uzskatīti par nekulturāliem vai nepietiekami rietumnieciskiem, no Ulmaņa laikiem ir iesakņojusies maldīga izpratne, ka norādes par latviešiem kā koloniju īpašniekiem kaut kādā mērā varētu apliecināt, ka Latvija ir daļa no Rietumu kā iekarotāju vēstures, kas to attiecīgi nostādītu vienā līmenī ar Apvienoto Karalisti, Franciju vai Spāniju, proti, valstīm, kuru iedzīvotāji iemieso Eiropas būtību. Pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas jeb deviņdesmito gadu sākumā “kolonizatoru lepnums” atgriezās ar atriebības pieskaņu, iekļūstot arī valsts izglītības sistēmā. Kaut arī šobrīd šī pieeja ir mainījusies, Latvijas “kolonizatoru lepnums” joprojām atrod negaidītus izpausmes veidus. Šo aspektu vajadzētu noteikti izslēgt no Latvijas stratēģiskā vēstījuma. Pirmkārt, Latvijai nekad nav piederējusi neviena kolonija. Teikas par 17. gadsimta Kurzemes un Zemgales hercogistes aizjūru kolonijām, lai arī romantiski attēlotas popkultūrā,²⁶ tomēr nav pamatotas latviešu vēsturē, ņemot vērā, ka latvieši paši šajā laikā praktiski atradās verdzībā: “Kurzemes zemnieks ir dzimtcilvēks, kurš ar savu ķermeni un savu dzīvību ir pakļauts savam kungam.”²⁷

Otrkārt, piedalīšanās kolonizācijas procesā nav nekas īpaši godājams, un, pat ja tiek uzskatīts, ka hercogs Jēkabs licis saviem pakļautajiem pret vietējiem iedzīvotājiem izturēties ar cieņu, tomēr “Kurzemes kolonisti ieradās Tobāgo, neatzīstot vietējo iedzīvotāju suverenitāti un ekonomiskās struktūras”.²⁸ Koloniālisms ir apkaunojošs periods cilvēces vēsturē, nevis nepamatota nacionālā lepnuma avots. Turklāt, raugoties no koloniālisma perspektīvas, latvieši bija tie, kas tika kolonizēti un līdz pat šai dienai piedzīvo dekolonizāciju, jo atrodas reģionā, kurā vēsturiski dominējušas dažādas imperiālās un koloniālās vardarbības formas, kas “teoretizētas un aprakstītas no ārpusē, nereti izrietot no spēka un dominances pozīcijām”, kas paļaujas uz “tendencioziem un ekstraktīviem vēstījumiem”.²⁹ Un tieši atsaucoties uz šo kopīgās izpratnes, traumas un atgūšanās vēstījumu, Latvijai būtu jārunā ar valstīm globālajos Dienvidos.

Ja eiropieši vēlas pārliecināt G77 valstis par riskiem, kas saistīti ar Ķīnas asimetrisko ietekmi viņu valstīs gan resursu ieguvē, gan neizlīdzinātā tirdzniecības bilancē, gan informatīvajā vidē, tad viņiem būtu jāizmanto baltiešu, tostarp latviešu, pieredzes stāsti.

Ja ES vēlas G77 valstu vidū palielināt atbalstu Ukrainai un mazināt uz Krieviju centrēto pasaules uzskatu par ietekmes zonām un bufervalstīm, tad tai būtu jādalās ar Krievijas kaimiņu – baltiešu, tostarp latviešu – liecībām. Latvija atbalsta Ukrainu, jo abu valstu iedzīvotāji saskaras ar kopīgiem izaicinājumiem, nevis tāpēc, lai aizstāvētu Rietumu privilēģijas. Ukraina mums ir svarīga, jo tā iemieso mazo un vidējo valstu cīņu par stabilitāti un esošās globālās kārtības saglabāšanu – šis Latvijas skatījums piedāvā spēcīgu pretargumentu Krievijas un Ķīnas vēstījumam par eiropiešiem kā ASV “medību suņiem”,³⁰ kas rīkojas tikai ASV interesēs un nevis savējās.

Pēc trim paplašināšanās viņiem Latvijas ārpolitika šobrīd aptver visas ANO dalībvalstis un sniedzas vēl tālāk. Tagad ir pienācis laiks noslēgt apli un pievienot Latvijas transatlantiskās intereses, lai sarunās ar G77 valstīm atrastu savu unikālo “diskursa spēku”.

ATSAUCES

- ¹ Stewart, P., Huggins, A., “The Term ‘Global South’ Is Surging. It Should Be Retired.” *Carnegie Endowment for International Peace*, 15.08.2023. Pieejams: <https://carnegieendowment.org/posts/2023/08/the-term-global-south-is-surging-it-should-be-retired?lang=en>.
- ² Turpat.
- ³ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un par paveikto un iecerēto turpmāko darbību Eiropas Savienības jautājumos,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2011. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/1987/download?attachment>.
- ⁴ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un par paveikto un iecerēto turpmāko darbību Eiropas Savienības jautājumos,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2014-2015. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/1984/download?attachment>.
- ⁵ Rostoks, T., “Pirmais neslicināmais debašu kucēns,” Latvijas Ārpolitikas institūts, 1.02.2011. Pieejams: <https://lai.lv/viedokli/pirmais-neslicinamais-debasu-kucens-15>.
- ⁶ LTV Panorāma, “Latvija plāno atvērt vēstniecības Āzijā un Dienvidamerikā,” *LSM*, 12.08.2014. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/latvija-plano-atvert-vestniecibas-azija-un-dienvidamerika.a94459/>.
- ⁷ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un par paveikto un iecerēto turpmāko darbību Eiropas Savienības jautājumos,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2011. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/1987/download?attachment>.
- ⁸ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un par paveikto un iecerēto turpmāko darbību Eiropas Savienības jautājumos,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2013-2014. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/1985/download?attachment>.

- ⁹ "Indo-pacific strategy of the United States," *The White House*, 2022. Pieejams: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf>.
- ¹⁰ "U.S. and Baltics talk about matters Indo-Pacific," *eng.lsm.lv*, 12.09.2024. Pieejams: <https://eng.lsm.lv/article/politics/diplomacy/12.09.2024-us-and-baltics-talk-about-matters-indo-pacific.a568570/>.
- ¹¹ "Latvijas kandidātūra ANO Drošības padomē (2026–2027)," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 10.11.2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/latvijas-kandidatura-ano-drosibas-padome-2026-2027>.
- ¹² "National Development Plan of Latvia for 2021-2027," *Cross-Sectoral Coordination Center*, 2020. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/15165/download?attachment>.
- ¹³ "The campaign of Latvia's candidacy for the United Nations Security Council officially launched in New York," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 10.11.2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/en/article/campaign-latvias-candidacy-united-nations-security-council-officially-launched-new-york>.
- ¹⁴ Turpat.
- ¹⁵ "About the Group of 77," *The Group of 77 at the United Nations*. Pieejams: <https://www.g77.org/doc/>.
- ¹⁶ fon der Leiena, U., "Europe's choice political guidelines for the next European Commission 2024–2029," Eiropas Komisija, 18.07.2024. Pieejams: https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf. 25.lpp.
- ¹⁷ "Annual Report of the Foreign Minister on the accomplishments and further work with respect to national foreign policy and the European Union," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>. 27. lpp.
- ¹⁸ "How EU governments voted on Chinese EV tariffs," *Reuters*, 4.10.2024. Pieejams: <https://www.reuters.com/business/autos-transportation/how-eu-governments-plan-vote-chinese-ev-tariffs-2024-10-04/>.
- ¹⁹ "Critical Raw Materials Act," Eiropas Komisija. Pieejams: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en.
- ²⁰ "全面提升我国战略性 矿产资源全球配置能," [Visaptveroši pilnveidot mūsu valsts stratēģisko minerālu resursu globālās sadales spējas], *Chinese Academy of Natural Resources Economics*. Pieejams: <http://www.canre.org.cn/info/1365/85766.htm>.
- ²¹ Bhattacharya, S., Singh, Y., "China's Battle for Narratives in Africa," *The Diplomat*, 23.10.2024. Pieejams: <https://thediplomat.com/2024/10/chinas-battle-for-narratives-in-africa/>.
- ²² Olonisakin, F., Stuenkel, O., Balfour, R., "Europe's Two-Way Mirror: Perspectives From the Global South" *Carnegie Endowment for International Peace*, 30.11.2022. Pieejams: <https://carnegieendowment.org/events/2022/11/europes-two-way-mirror-perspectives-from-the-global-south?lang=en¢er=europe>.
- ²³ Islam, S., "Europe and the Global South. How to gain influence and credibility in a complex world," *Real Instituto Elcano*, 25.04.2024. Pieejams: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/europe-and-the-global-south-how-to-gain-influence-and-credibility-in-a-complex-world/>.
- ²⁴ fon der Leiena, U., "Mission Letter Kaja Kallas," Eiropas Komisija, 17.09. 2024. Pieejams: https://commission.europa.eu/document/download/1fd85a66-b89a-492b-8855-89499106c1d4_en?filename=Mission%20letter%20-%20KALLAS.pdf.
- ²⁵ Bukovskis, K., Plūme, R., Libietis, U., "Tobāgo: Valsts kolonizēšanas stāsts un Latvijas saistība ar to," *LSM*, 10.03.2020. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/diplomatiskas-pusdienas/tobago-valsts-kolonizšanas-stasts-un-latvijas-saistiba-ar-to.a127218/>.

- ²⁶ Zālīte, M., Marhilēvičs, U., "Tobāgo!" Dailes teātris, 2001. Pieejams: <https://www.dailesteatris.lv/lv/izrades/2001/tobago>.
- ²⁷ Feierabend, K., citēts: Donnert, E., "Kurland im Ideenbereich der Französischen Revolution: Politische Bewegungen und gesellschaftliche Erneuerungsversuche 1789–1795" (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1992), S.26, citēts un tulkots: <https://eng.lsm.lv/article/culture/literature/04.06.2024-500-years-of-latvian-books-would-duchess-dorothea-of-courland-have-sung-in-latvian.a556561/#:~:text=Serfdom%20was%20abolished%20in%20Courland,property%2C%20and%20colonial%20relations%20persisted>.
- ²⁸ Freeman, J., "The Struggle for Neutrality: An Examination of the Duchy of Courland in the Baltic and Atlantic, 1642–1698," *Atlantic Studies* 20 (1): 2–32., 2021. Pieejams: 1908083.<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14788810.2021.1908083#d1e512>.
- ²⁹ "Annual Conference 26–29 June 2025 Imagination: New Visions and Connections," Ruta. Pieejams: <https://ruta-association.org/conference/imagination-new-visions-and-connections/>.
- ³⁰ Hu Xijin, "Europe awakes to US sabotage of its autonomy," *Global Times*, 12.10.2022. Pieejams: <https://www.globaltimes.cn/page/202210/1276975.shtml>.

GLOBĀLO DIENVIDU DUĀLĀ LOMA PASAULES POLITIKĀ

Sergejs Potapkins

Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Eksperti, politiķi un pasaules līderi arvien biežāk saskaras ar jēdzienu “globālie Dienvidi” (*Global South*). Daudzas valstis sevi brīvprātīgi pieskaita šai kategorijai, neaizmirstot piebilst, ka globālo Dienvidu iedzīvotāju skaits veido vairāk nekā pusi no visiem pasaules iedzīvotājiem.

2023. gadā Indija, kas vēlētos kļūt par globālo Dienvidu līderi, kā daļu no savas prezidentūras G20 grupā sarīkoja divus Globālo Dienvidu balss samitus (*Voice of Global South Summit – VOGSS*), kas norisinājās virtuālā formātā. Otrais VOGSS samits, kas notika piecas dienas pirms G20 pēdējā ikgadējā virtuālā samita, pulcēja 125 globālo Dienvidu grupā ietilpstošās valstis,¹ lai kopīgā platformā dalītos ar saviem viedokļiem un prioritātēm. Pasaulē kopumā ir 195 juridiski atzītas suverēnas valstis. Tādējādi 64 % pasaules valstu ir gatavas piederēt globālajiem Dienvidiem vai ir gatavas piedalīties šīs grupas darba kārtības jautājumu risināšanā. BRICS+ patlaban tiek uzskatīta par globālo Dienvidu interešu pārstāvi. Ķīnas un Krievijas iesaistīšanās jeb drīzāk šo divu valstu pieaugošā ietekme uz globālo Dienvidu valstīm rada lielāko izaicinājumu Rietumu valstīm un Eiropas Savienības dalībvalstīm, tostarp Latvijas ārpolitikai.

Vai Latvijai, ņemot vērā tās ierobežotos resursus, vēsturiski vājās saites un nereti faktiski neesošo diasporu, vajadzētu censties veidot attiecības ar globālo Dienvidu valstīm, vai arī, ņemot vērā riskus, ko Krievijas un Ķīnas klātbūtne rada šajās valstīs, tai vajadzētu izvairīties no resursu izkliedēšanas?

Raugoties no stratēģiskā skatupunkta, atturības pieejas īstenošana Latvijas ārpolitikai rada risku nonākt “atpalcības” pozīcijā, un koncentrēšanās tikai uz attiecībām ar tradicionālajiem sabiedrotajiem tai var radīt būtiskus zaudējumus nākamo desmit gadu griezumā.

TOPOŠIE VARAS CENTRI VAI NERIMSTOŠAS PROBLĒMAS?

Kas ir šī grupa – cik tā ir monolīta, vai tā rada draudus Rietumu pasaulei, vai arī tā kļūs par nākotnes ekonomiskās izaugsmes virzītāju un vidutāju starp demokrātiskiem un autoritāriem režīmiem?

Pastāv vienkāršota pieeja, kas nosaka valstu piederību globālajiem Dienvidiem, pamatojoties uz attiecīgās valsts iekšzemes kopproduktu (IKP) *per capita* jeb vienu iedzīvotāju. Tādējādi visas valstis, kuru IKP uz vienu iedzīvotāju 2021. gadā pārsniedza 15 000 ASV dolāru, tiek uzskatītas par globālo Ziemeļu daļu, kam tiek piešķaitītas arī ES dalībvalstis Bulgārija un Rumānija, kuru IKP uz vienu iedzīvotāju bija attiecīgi 12 221 ASV dolārs un 14 858 ASV dolāri.² Saskaņā ar šo definīciju Krievija un Ukraina, tāpat kā Ķīna un Indija, pieder globālajiem Dienvidiem. Savukārt vairākas ģeogrāfiskajos dienvidos esošas valstis, tostarp Čīle un Urugvaja, pamatojoties uz šo kritēriju, proti, IKP uz vienu iedzīvotāju, iekļaujas globālajos Ziemeļos.

Saskaņā ar šo definīciju globālie Dienvidi pārstāv 85 % no pasaules iedzīvotāju skaita un gandrīz 39 % no pasaules IKP.³

Globālajiem Dienvidiem nav kopīga politiskā mērķa, ideoloģijas, reliģijas vai jebkāda cita kopīga spēcīga un saliedējoša komponenta. Šī iemesla dēļ daudzi cilvēki – gan eksperti, gan politiķi – atsakās lietot šo terminu, tieši apgalvojot, ka tādu globālo Dienvidu nemaz nav.^{4,5} Vienlaikus šo terminu nevar arī ignorēt, jo tas tiek izmantots arvien plašāk, turklāt to brīvprātīgi uz sevi attiecina tādas valstis kā Brazīlija, Indija, Ķīna un Dienvidāfrikas Republika – globālo Dienvidu “karognesēja”. Ar savu pieaugošo politisko, ekonomisko un demogrāfisko svaru tādas topošās vidējās lielvaras (*emerging middle powers*) kā, piemēram, Indija, Brazīlija un Dienvidāfrikas Republika (*IBSA*), ir galvenās spēlētājas globālo problēmu risināšanā, turklāt 2024. gadā veido arī G20 “troiku”.⁶ Tomēr parasti tiek uzskatīts, ka globālie Dienvidi ietver to valstu lielāko daļu, kas kopš 2022. gada februāra ir saglabājušas un pat stiprinājušas attiecības ar Krieviju, nepaužot nosodījumu tās uzbrukumam Ukrainai un palīdzot apiet sankcijas.⁷

Vienlaikus ir veikti arī pētījumi, kas parāda, ka lielākā daļa globālajiem Dienvidiem piederošo valstu šajā konfliktā atbalsta Ukrainu. Katras valsts nostāja Krievijas-Ukrainas karā tiek objektīvi noteikta, pamatojoties uz tās 2023. gada 23. februāra balsojumu ANO Ģenerālajā asamblejā, turklāt šī balsojuma rezultāti ir kopumā līdzīgi ANO Ģenerālās asamblejas balsojumam par Ukrainu 2022. gadā. Kaut arī specifiskie motīvi var atšķirties, ir dabiski secināt, ka balsis, kas nodotas, lai apstiprinātu rezolūciju, kas pieprasa Krievijai “nekaņējoties, pilnībā un bez nosacījumiem izvest visus savus militāros spēkus no Ukrainas teritorijas”, būtu klasificējamās kā balsis

Ukrainas atbalstam, savukārt balsis pret šīs rezolūcijas apstiprināšanu būtu uzskatāmas par balsīm Krievijas atbalstam. Abas pārējās balsošanas iespējas, proti, atturēšanās un neierašanās, tiek uzskatītas par neitralitātes signālu.⁸ Saskaņā ar balsojuma rezultātu 141 valsts atbalstīja rezolūcijas pieņemšanu, un, no šī rezultāta atņemot to 53 valstu balsis, kas ietilpst globālajos Ziemeļos, mēs redzam, ka vairāk nekā puse jeb 61,8 % globālajiem Dienvidiem piederīgo valstu atbalstīja Ukrainu, savukārt 33,1 % no globālo Dienvidu valstīm, tostarp Ķīna un Indija, no balsošanas atturējās, un tikai 5,1 % ieņēma Krieviju atbalstošu pozīciju.⁹

Vienlaikus *IBSA* karā starp Krieviju un Ukrainu labāk izvēlas neatbalstīt nevienu no pusēm, tā vietā dodot priekšroku vidutāja lomai. *IBSA* valstis negatīvi vērtē dolāra dominanci un optimistiski raugās uz *BRICS+* formātu, lai gan pat *IBSA* iekšienē tiek pausta kritiska nostāja attiecībā uz grupas paplašināšanu, lai tajā iekļautu Irānu. Globālie Dienvidi ir jēdziens, kas apzīmē politisku vai drīzāk diplomātisku grupu, kas ietver tās valstis, kuras dažādu iemeslu dēļ neasociē sevi ne ar globālajiem Rietumiem, ne globālajiem Ziemeļiem, un starptautiskajā retorikā bieži atsaucas uz tēzi par ne taisnīgu pasaules kārtību, kurā veiksmīgākajām un bagātākajām Rietumu un globālo Ziemeļu valstīm ir prioritāra piekļuve resursiem. Šī aizvainojuma cēloņus spilgti raksturo situācija ar vakcīnu izsniegšanu COVID-19 pandēmijas laikā, proti, ASV, Apvienotā Karaliste, ES un Japāna izveidoja rindu koronavīrusa vakcīnu saņemšanai un jau pirms funkcionējošas formulas izstrādes veica iepriekšēju pasūtījumu par miljardiem vakcīnu devu iegādi.¹⁰

Kopš 2023. gada beigām konflikts Tuvajos Austrumos ir vēl vairāk padziļinājies šo plaīsu, kurā Rietumu solidaritāte ar Izraēlu krasi kontrastē ar plašo atbalstu palestīniešiem pasaules dienvidos.¹¹ Turklāt globālo Dienvidu valstis plaši kritizē ES par dubultstandartu piemērošanu, salīdzinot Rietumu nostāju attiecībā uz Krievijas karu pret Ukrainu un Izraēlas karu pret "Hamās".

IZVĒRTĒJOT LATVIJAS SAITES AR GLOBĀLAJIEM DIENVIDIEM: JAUNAS PERSPEKTĪVAS(?)

2025. gada jūnijā ANO Ģenerālā asambleja balsos par Latvijas kandidatūru uz ANO Drošības padomes nepastāvīgas locekles vietu. Lai Latvija tiktu ievēlēta, tai ir jāsaņem vismaz 2/3 ANO dalībvalstu atbalsts jeb 129 balsis no 193 balsstiesīgajām valstīm. Vienlaikus jātiecas pēc iespējami lielāka atbalsta.¹² Globālo Dienvidu valstīs veiktie noskaņojuma pētījumi rāda, ka šīs valstis ir gatavas aktīvi atbalstīt ANO Drošības padomes reformu, proti, tajās ir vērojams plašs atbalsts Drošības padomes

paplašināšanai.¹³ Ņemot vērā šīs nostājas tuvumu pozīcijai par mazo valstu lomas palielināšanu ANO Drošības padomē, Latvijai tiek sniegta iespēja nodrošināt globālo Dienvidu valstu atbalstu tās dalībai Drošības padomē 2026.–2027. gada periodā.

Kaut arī termins “globālie Dienvidi” ne reizi netika pieminēts Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par 2023. gadu,¹⁴ ārlietu ministrs Krišjānis Kariņš, uzrunājot Saeimu tās ārpolitikas debatēs 2024. gada janvārī, šo terminu izmantoja divas reizes, proti, aicinot meklēt draudzību ar šīm valstīm, attīstīt ekonomiskās attiecības un atvērt jaunus tirgus ārpus OECD, kā arī norādot uz globālo Dienvidu balsu nozīmi ANO Ģenerālās asamblejas balsojumā.¹⁵ Lai gan, pamatojoties uz globālo Dienvidu pieminēšanas biežumu, varam secināt, ka attiecības ar tajos ietilpstošajām valstīm nav izceltas kā atsevišķa Latvijas ārpolitikas prioritāte, tomēr Latvijai ir pieredze sadarbībā ar globālo Dienvidu valstīm.

2024. gadā Latvija aktīvi strādāja, lai stiprinātu politiskās un ekonomiskās attiecības ar Āfrikas valstīm, kā arī īstenotu projektus, kas vērsti uz ilgtspējīgu attīstību un labklājību abos kontinentos. Galvenās sadarbības jomas ietvēra izglītību, digitalizāciju, lauksaimniecību un mežsaimniecību. To valstu vidū, ar kurām Latvija aktīvi sadarbojas, ir Dienvidāfrika, Namībija, Zambija, Kamerūna un Zimbabve. 2024. gada 3. un 4. jūnijā Rīgā notika Ārlietu ministrijas organizētais starptautiskais forums “Latvija un Āfrikas valstis: partneri mieram un noturībai”. Forums pulcēja vairāk nekā 100 dalībnieku, kuru vidū bija valsts un nevalstiskā sektora pārstāvji, uzņēmēji un viesi no 18 Āfrikas valstīm.¹⁶

Latvija no ārējās palīdzības saņēmējas, kāda tā bija 1990. un agrīnajos 2000. gados, ir kļuvusi par donorvalsti,¹⁷ un tas paver jaunas iespējas tās diplomātijā. Latvija pamatoti pievērš īpašu uzmanību vismazāk attīstīto valstu atbalstam, un šie centieni veicina ANO ilgtspējīgās attīstības mērķu īstenošanu un globālo izaicinājumu novēršanu.¹⁸

Vienlaikus Latvijas attiecības ar Dienvidāfrikas Republiku tiek definētas kā ierobežotas,¹⁹ kas nešķiet adekvāti, jo Dienvidāfrika ir viena no politiski ietekmīgākajām Āfrikas valstīm. Tā aktīvi piedalās starptautisko organizāciju, piemēram, Āfrikas Savienības, darbībā, un ir vienīgā Āfrikas valsts, kas ir G20 dalībniece. Salīdzinot IKP rādītājus, Dienvidāfrika tiek uzskatīta par vienu no attīstītākajām kontinenta valstīm, proti, Dienvidāfrika kopā ar Ēģipti un Alžīriju veido trīs lielākās kontinenta ekonomikas.²⁰

Latvijas attiecības ar Indiju un Brazīliju izskatās dinamiskākas. Tā, piemēram, 2024. gada februārī ārlietu ministrs Krišjānis Kariņš devās darba vizītē uz Indijas galvaspilsētu Ņūdeli, kur piedalījās drošības konferencē *Raisina Dialogue*.²¹ Šī konferen- ce tiek dēvēta par Indijas “Minheni”, atsaucoties uz Mīnhenes drošības konferenci,

apliecinot šīs Indijas ekspertu platformas augsto līmeni un reģionam aktuālo jautājumu nopietnību. Latvijas delegācija šajā konferencē piedalījās otro reizi, un ikgadējā dalība tajā varētu veicināt izpratni par Indijai, tās sabiedrotajiem un visam reģionam svarīgiem jautājumiem.

Attiecības ar Brazīliju raksturo nedaudz augstāka intensitāte un liels savstarpējo interešu skaits. Brazīlijā ir lielākā latviešu kopiena Latīņamerikā – aptuveni 20 tūkstoši latviešu un viņu pēcnācēju. Pēc 1940. gada Latvijas okupācijas Brazīlija neoficiāli apliecināja, ka tā neatzīst Latviju kā Padomju Savienības sastāvdaļu.²² Pēc ilga pārtraukuma, proti, 2024. gada februārī Ārlietu ministrijas valsts sekretārs Andris Pelšs apmeklēja Brazīliju. Notika III Latvijas un Brazīlijas politiskās konsultācijas. Andris Pelšs tikās arī ar Brazīlijas latviešu kopienu Novaodesā.²³

Protams, ka Latvija sadarbojas arī ar citām globālo Dienvidu grupā ietilpstošajām valstīm. Taču mums objektīvi jāatzīst, ka, ņemot vērā ģeogrāfisko attālumu, ierobežotās kopīgās intereses un nereti arī gandrīz pilnīgo diasporu neesamību globālo Dienvidu valstīs, Latvijas ārpolitiku attiecībā uz šīm valstīm var saukt par diezgan pieticīgu. Vienlaikus pat ierobežoto resursu apstākļos Latvijas ārpolitikas veidotāji ir īstenojuši vairākas nozīmīgas darbības, kas pēdējo gadu laikā ir palielinājušas attiecību dinamiku.

2025. GADS UN PĒC TAM: GLOBĀLO DIENVIDU TOPOŠĀ LOMA PASAULES POLITIKĀ

Pastāv ļoti liela iespējamība, ka 2025. gads varētu būt izšķirošs sarunās par kara izbeigšanu Ukrainā. Globālo Dienvidu valstu iegūtā pieredze, risinot konfliktus savos reģionos, būtu jāizmanto, kad pienāks īstais brīdis. Tādējādi, piemēram, Dienvidāfrikas Republika un sešas citas Āfrikas valstis izveidoja Āfrikas Miera misiju (*African Peace Mission*) ar mērķi būt par vidutāju starp Krieviju un Ukrainu. Pat ja šī misija neguva veiksmīgu rezultātu, tika demonstrēts, ka ne tikai Rietumu valstis ir gatavas iesaistīties šī jautājuma risināšanā.²⁴

2024. gada maijā tika piedāvāts Ķīnas un Brazīlijas Miera plāns Krievijas–Ukrainas konflikta izbeigšanai. Šis kopīgais priekšlikums uzsvēra eskalācijas ierobežošanu, humanitārās palīdzības sniegšanu un kodolieroču izplatīšanas novēršanu. Tas atspoguļoja arī Ķīnas un Brazīlijas sadarbības centienus, lai veicinātu mierīgu konflikta atrisinājumu. Turklāt, cita starpā, Ķīna un Brazīlija arī norādīja, ka tās var tikt pieņemtas un uzklausītas gan Kijivā, gan Maskavā, padarot viņu starpniecību efektīvāku. Globālās problēmas, tādas kā, piemēram, klimata pārmaiņas, nabadzības

mazināšana un tehnoloģiskā pāreja, ir ļoti svarīgas visām pasaules valstīm, neatkarīgi no to ģeogrāfiskās atrašanās vietas vai ekonomiskās attīstības līmeņa. Globālo Dienvidu valstis, tāpat kā Latvija, saskaras ar šiem izaicinājumiem, un to risināšanai ir nepieciešami kopīgi centieni un starptautiska sadarbība.

Tehnoloģiskā pāreja, tostarp digitalizācija un jaunu tehnoloģiju attīstība, ir galvenais ekonomiskās izaugsmes un ilgtspējīgas attīstības virzītājspēks. Globālo Dienvidu valstis un Latvija var gūt labumu no zināšanu un tehnoloģiju apmaiņas. Latvijai būtu jāturpina organizēt izglītības programmas un apmācības, lai dalītos zināšanās par jaunajām tehnoloģijām un digitālajām prasmēm. Cīņā pret nabadzību Latvijai un globālajiem Dienvidiem būtu jādalās ar veiksmīgām stratēģijām un programmām nabadzības un sociālās nevienlīdzības mazināšanai. Tāpat būtu jāīsteno kopīgi projekti ar mērķi uzlabot piekļuvi izglītībai un ekonomiskajām iespējām.

Klimata pārmaiņām ir postoša ietekme uz ekosistēmām un ekonomikām gan globālajos Dienvidos, gan Latvijā. Globālo Dienvidu valstis pieaugošais jūras līmenis un ekstrēmie laika apstākļi apdraud miljoniem cilvēku dzīvības. Savukārt Latvijā klimata pārmaiņas izraisa ierasto laika apstākļu izmaiņas, kas ietekmē lauksaimniecību un mežsaimniecību. Latvija un globālie Dienvidi var sadarboties, lai izstrādātu un īstenotu tehnoloģijas, kas palīdzētu pielāgoties klimata pārmaiņām un tās mazināt.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Domājot par to, cik nozīmīgi ir atrast ceļus, kā Latvijai veidot attiecības ar globālo Dienvidu valstīm, var sākt ar trim vienkāršiem aspektiem.

- Nevajadzētu baidīties vai izvairīties no jauniem izaicinājumiem. Jau tuvākajā nākotnē globālo Dienvidu valstis būs neiespējami ignorēt, jo tās jau tagad spēlē svarīgu lomu globālā līmenī un vēlas palielināt savu ietekmi, gan kā arvien ietekmīgākas spēlētājas ekonomikas jomā, gan kā svarīgas reģionālās un globālās politikas dalībnieces. Topošās vidējās lielvaras (*emerging middle powers*) vēlas reformēt starptautisko sistēmu, nevis to apgriezt kājām gaisā. Tās ir *status quo* valstis. Šo topošo vidējo lielvaru mērķis ir nodrošināt, ka mainīgais globālās ekonomiskās, politiskās un demogrāfiskās varas sadalījums tiek atspoguļots arī starptautiskajās organizācijās, piemēram, tādās kā ANO, Pasaules Tirdzniecības organizācija un G20.²⁵

Arī *IBSA* valstīm ir liela interese par Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes reformu, proti, tās paplašināšanu. Latvija šo aspektu daudzējādā veidā var

izmanto savu mērķu sasniegšanai, jo īpaši, cenšoties gūt globālo Dienvidu valstu atbalstu savai kandidatūrai uz nepastāvīgās ANO Drošības padomes locekles amatu 2026.–2027. gada periodam.

- Nav nepieciešams mēģināt aptvert visas globālo Dienvidu valstis, turklāt tās arī nevajadzētu automātiski iekļaut vienā institucionalizētā grupā. Tā vietā būtu jāveic mērķu un iespēju analīze un jāidentificē pietiekami šaurs globālo Dienvidu valstu loks, proti, valstis, kam ir būtiska ietekme savos reģionos, tādējādi ļaujot Latvijai turpināt savu diplomātisko aktivitāšu paplašināšanu arī attiecībā ar šo valstu kaimiņiem.

Tādas topošās vidējās lielvaras, kā, piemēram, Brazīlija, Indija un Dienvidāfrikas Republika, būtu jāiekļauj to valstu sarakstā, kam būtu jāvelta palielināta uzmanība un pūles. Vienlaikus nav arī jāizslēdz diplomātisko centienu vēršana uz citām reģiona valstīm, ja šāda pieeja ir politiski vai ekonomiski pamatota. Nozīmīgākais kritērijs, lai fokusētos uz šīm valstīm, ir to demokrātiskā struktūra, apņemšanās ievērot noteikumus balstītu pasaules kārtību un fakts, ka tās kļūst par ietekmīgām spēlētājām pasaules politikā, kas izriet no to ekonomiskajiem panākumiem, demogrāfiskās dinamikas un politiskajām ambīcijām. Latvijai kā prioritāte būtu jāveic vēstniecību atvēršana Brazīlijā un Dienvidāfrikas Republikā.

- Vienlaikus globālo Dienvidu valstu, pat *IBSA* gadījumā, nevar piemērot vienotu ārpolitikas īstenošanas pieeju. Saskaņā ar 2024. gada aptaujām respondenti no Indijas, Brazīlijas un Dienvidāfrikas savām valstīm definē atšķirīgus ārpolitikas izaicinājumus: Brazīlijai – klimata pārmaiņas, Indijai – attiecības ar Ķīnu, savukārt Dienvidāfrikai – karš Ukrainā un Tuvajos Austrumos. Tiesa, starptautiskā tirdzniecība tiek norādīta visu trīs valstu gadījumā. Latvijas diplomātiem būtu jāattīsta attiecības ar globālo Dienvidu valstīm, lai ne tikai veicinātu savu darba programmu un intereses, bet arī lai ieklausītos un mēģinātu izprast šo valstu bažas.

Savukārt, lai veidotu veiksmīgas attiecības ar globālo Dienvidu valstīm, ir nepieciešamas eksperta līmeņa zināšanas par tām, to ekonomiskās un politiskās ietekmes pieaugumu, kā arī vajadzību tās izprast, turklāt ir nepieciešams arī pieņemt, ka to skatījums uz pasauli un intereses var ļoti būtiski atšķirties ne tikai no Rietumu pasaules skatījuma un interesēm, bet arī savstarpēji, proti, paša globālo Dienvidu valstu kluba ietvarā.

Ņemot vērā Ķīnas pieaugošo ekonomisko nozīmi, globālo Dienvidu valstis vēlas palikt neitrālas Ķīnas-ASV konkurences cīņā. Tās tradicionāli ir īstenojušas nepievienošānās, multilaterālisma vai neitralitātes politiku, izvairoties no alianšu loģikas. Pieeja, kurā tiek dotas iespējas fokusētai sadarbībai bez ilgtermiņa saistībām, labāk

atbilst šo valstu ārpolitikas tradīcijām. Sadarbojoties ar šīm valstīm, ir svarīgi izvairīties no situācijām, kurās tās daudzos jautājumos ir spiestas pieslēties kādai pusei, tādējādi izrādot cieņu šo valstu neatkarībai, un ar izpratni, ka attiecībām ar šīm valstīm būtu jāsniedzas pāri tradicionālajai centra-perifērijas loģikai.²⁶

Latvijas rīcībā atrodas unikāls rīks attiecību veidošanai ar globālo Dienvidu valstīm. Kā Ziemeļeiropas valsts un ES dalībvalsts, Latvija savas vēstures dēļ var sarunāties ar postkoloniālajām valstīm tām tuvā un saprotamā valodā. Tā kā Latvija ir pārdzīvojuši okupācijas periodus, kā arī dzīvi Krievijas impērijas un pirms tam arī Zviedrijas impērijas sastāvā, tai līdzīgi kā postkoloniālajām valstīm ir bažas par savas globālās vietas atrašanu pasaulē, taisnīgumu, kā arī koloniālo mantojumu. Šie kopīgie izaicinājumi var veicināt savstarpēju izpratni un sadarbību. Kaut arī šo rīku vajadzētu izmantot piesardzīgi, ņemot vērā, ka šāds vēstījums no Rietumu civilizāciju pārstāvošas valsts varētu negūt tūlītēju pozitīvu reakciju, tomēr tas var kalpot arī kā maģiskā atslēdziņa, kas Latvijas diplomātijai pavērtu durvis uz globālajiem Dienvidiem.

ATSAUCES

- ¹ "2nd Voice of Global South Summit," Indijas Ārlietu ministrija, 15.11.2023. Pieejams: https://www.mea.gov.in/press-releases.htm?dtl/37261/2nd_Voice_of_Global_South_Summit.
- ² Véron, N., "Much of the Global South is on Ukraine's side," Bruegel, 13.03.2023. Pieejams: <https://www.bruegel.org/first-glance/much-global-south-ukraines-side>.
- ³ Véron, N., "Much of the Global South is on Ukraine's side," Bruegel, 13.03.2023. Pieejams: <https://www.bruegel.org/first-glance/much-global-south-ukraines-side>.
- ⁴ Hogan, E., Patrick, S., "A Closer Look at the Global South," *Carnegie Endowment for International Peace*, 20.05.2024. Pieejams: <https://carnegieendowment.org/research/2024/05/global-south-colonialism-imperialism>.
- ⁵ "Does the Global South exist?" *Le Monde diplomatique*, 2024. gada septembris. Pieejams: <https://mondediplo.com/2024/09/14/global-south>.
- ⁶ "Emerging Middle Powers Report 2024 – Listening beyond the Echo Chamber," *Koerber Stiftung*, 2024. Pieejams: https://koerber-stiftung.de/site/assets/files/37521/koerber-emerging-middle-powers_report-2024.pdf.
- ⁷ Jacinto, L., "Ukraine war exposes splits between Global North and South," *France 24*, 17.02.2023. Pieejams: <https://www.france24.com/en/europe/20230217-ukraine-war-exposes-splits-between-global-north-and-south>.
- ⁸ Véron, N., "Much of the Global South is on Ukraine's side," Bruegel, 13.03.2023. Pieejams: <https://www.bruegel.org/first-glance/much-global-south-ukraines-side>.
- ⁹ Turpat.
- ¹⁰ Kretchmer, H., "Vaccine nationalism – and how it could affect us all," *World Economic Forum*, iekš *The Davos Agenda*, 6.01.2021.
- ¹¹ Broka, S., "Kā Izraēlas un "Hamās" karš šķēļ ES? Tendenču atspoguļojums Latvijā," iekš Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmatas 2024, 2024. Pieejams: https://lai.lv/publikacijas/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2024-1188?get_file=1.

- ¹² Pildegovičs, A., "Kopā par mieru un noturību: Latvijas pieteikums ANO Drošības padomes vēlēšanām 2025. gadā," iekš Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmatas 2024, 2024. Pieejams: https://lai.lv/publikacijas/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2024-1188?get_file=1.
- ¹³ "Emerging Middle Powers Report 2024 – Listening beyond the Echo Chamber," Koerber Stiftung, 2024. Pieejams: https://koerber-stiftung.de/site/assets/files/37521/koerber-emerging-middle-powers_report-2024.pdf.
- ¹⁴ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecereto darbību valsts ārpolitika un Eiropas Savienības jautājumos 2023. gadā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11481/download?attachment>.
- ¹⁵ "Ārlietu ministra K. Kariņa uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2024. gada 25. janvārī," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/arlietu-ministra-k-karina-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2024-gada-25-janvari>.
- ¹⁶ "Rīgā noslēdzies līdz šim lielākais starptautiskais forums par Latvijas partnerību ar Āfrikas valstīm," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 4.06.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/jaunums/riga-nosledzies-lidz-sim-lielakais-starptautiskais-forums-par-latvijas-partneribu-ar-afrikas-valstim>.
- ¹⁷ Ķermanis, K., Andžāns, M., "Latvija un Āfrikas valstis jauna ceļa sākumā," 2024. gada maijā. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/14025/download?attachment>.
- ¹⁸ "Latvijas attīstības sadarbības politika," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. 2024. gada 26. martā
- ¹⁹ "Latvijas Republikas un Dienvidāfrikas Republikas divpusējās attiecības," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 30.12.2023. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-republikas-un-dienvidafrikas-republikas-divpusejas-attiecibas>.
- ²⁰ "African countries with the highest Gross Domestic Product (GDP) in 2024," Statista.com. Pieejams: <https://www.statista.com/statistics/1120999/gdp-of-african-countries-by-country/>.
- ²¹ "Ārlietu ministrs: līdzīgi domājot, demokrātiskām valstīm ir jāpalīdz Ukrainai uzvarēt Krieviju, lai aizsargātu starptautiskās tiesības," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 23.02.2024.
- ²² "Latvijas Republikas un Brazīlijas Federatīvās Republikas divpusējās attiecības," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 12.11.2024. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/latvijas-republikas-un-brazilijas-federativas-republikas-divpusejas-attiecibas>.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ *Emerging Middle Powers Report 2024 – Listening beyond the Echo Chamber* [2024. gada ziņojums par topošajām vidējām lielvarām – klausoties ne tikai savas atbalsis], Koerber Stiftung, pieejams: https://koerber-stiftung.de/site/assets/files/37521/koerber-emerging-middle-powers_report-2024.pdf
- ²⁵ Turpat.
- ²⁶ Turpat.

CĪŅA AR NAUDAS ATMAZGĀŠANU, SANKCIJAS UN BANKU SEKTORS – LATVIJAS VADOŠĀ LOMA FINANŠU INTEGRITĀTES NODROŠINĀŠANAS KUSTĪBĀ

Justīne Elferte

Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece

2024. gads iezīmēja augstāko punktu Latvijas ilgajā ceļā pa mūsdienu starptautiskās publiskās diplomātijas un drošības politikas gaitiņiem saistībā ar valsts centieniem sakārtot savu vēsturiski uz nerezidentu līdzekļiem orientēto banku sektoru, kā arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas (*anti-money laundering – AML*) un sankciju izpildes sistēmu. Šī gada unikālo statusu apliecina divi notikumi. Pirmkārt, Latvija brīvprātīgi pieteicās piedalīties *MONEYVAL* savstarpējās novērtēšanas 6. kārtā.¹ Novērtēšana ilgst aptuveni divus gadus, un rezultāti gaidāmi līdz 2025. gada beigām. Otrkārt, ASV Finanšu noziegumu apkarošanas tīkls (*FinCEN*) atsauca Paziņojumu par plānotajām sankcijām pret bēdīgi slaveno “ABLV Bank”, kas bija saistīta ar apjomīgām Krievijas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas jeb “naudas atmazgāšanas” darbībām.² Tā kā finanšu integritāte kļūst par arvien svarīgāku sabiedroto aizsardzības politikas daļu, šie abi notikumi ir kā pozitīvi signāli, kas nāk īstajā laikā, lai ne tikai uzlabotu Latvijas vēsturiski “aptraipīto tēlu”, proti, Latvijas kā Krievijas finanšu tranzīta centra reputāciju, bet arī apliecinātu Latvijas vadošo lomu finanšu integritātes jomā.

Šie divi notikumi ir vērtējami kā augstākais punkts Latvijas piesātinātajā vēsturē attiecībā uz tās centieniem pozicionēt sevi kā finanšu centru, kas veido “tiltu” starp Austrumiem un Rietumiem.³ Tas, kas agrāk bija valdības politika, tika strauji atcelts 2018. gadā, kad *FinCEN* publicēja ziņojumu par nodomu ieviest piekto un nopietnāko ASV 2001. gada pretterorisma likuma (*Patriot Act*) īpašo pasākumu, proti, aizliegumu attiecībā uz korespondentkontiem ASV un izslēgšanu no globālā finanšu tīkla, kurā dominē ASV dolārs.⁴

Ziņojumā “ABLV Bank” tika izvirzīta apsūdzība par “naudas atmazgāšanas institucionalizēšanu kā bankas darbības pīlāru”, un tai sekoja intensīvas augsta līmeņa ASV pārstāvju vizītes ar mērķi risināt plašākas sistēmiskās politikas problēmas, kuru rezultātā Latvijā notika liela apjoma banku pakalpojumu sniegšana nerezidentiem, proti, 2014. gadā nerezidentu noguldījumi veidoja vairāk nekā pusi no Latvijas banku noguldījumiem.⁵ Salīdzinoši zemā MONEYVAL novērtējuma dēļ Latvija gandrīz nonāca Finanšu darījumu darba grupas (FATF) “pelēkā sarakstā”, kas būtu ievērojami ierobežojis Latvijas piekļuvi finanšu tirgiem un tās likviditāti.⁶ Tas savukārt radītu smagas sekas Latvijas ekonomikai, jo varētu būtiski ietekmēt Latvijas piekļuvi ārvalstu kapitālam.

Reaģējot uz šo situāciju, Latvijas valdība uzsāka būtisku Latvijas noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanas sistēmas pārskatīšanu un sekmīgi īstenoja reformas. Tā rezultātā Latvija tika svītrotā no FATF pastiprinātas uzraudzības saraksta, un tika novērsts tiešais risks Latvijai tikt iekļautai pelēkā sarakstā.⁷ Latvija uzsāka savu izvirzīšanos AML jomas priekšgalā, kļūstot par pirmo MONEYVAL dalībvalsti, kas 2020. gadā veiksmīgi izpildīja visas FATF rekomendācijas. Kopš tā laika Latvija ir turpinājusi savu labo sniegumu noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanas politikas jomā, un 2022. gadā, sākoties otrajam iebrukumam Ukrainā, arī ar to cieši saistītajā sankciju politikā. Kaut arī sankciju darbības tvērums atšķiras no noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas novēršanas jomas, abos gadījumos ir jāidentificē tas, kam pieder īpašumtiesības uz noteiktiem aktīviem, un abos gadījumos ir nepieciešami spēcīgi valdības pasākumi, lai nodrošinātu attiecīgo noteikumu izpildes spēju.⁸ Latvijas entuziasms un vadošā loma sankciju politikā izpaužas arī kā ASV OFAC sankciju kā savējo pieņemšana.⁹

Tomēr, kaut arī Latvija ar savu efektīvo AML un sankciju politikas īstenošanas pieeju kalpo kā labs piemērs, ne visi Rietumu sabiedrotie ir vienprātis, un joprojām pastāv politiskā spriedze. Finanšu integritātes kontekstā nesaskaņas “nogalina” efektīvas politikas un regulējošo noteikumu īstenošanas iespējamību, jo vājākais finanšu sistēmas posms sniedz iespēju ļaunprātīgiem sistēmas dalībniekiem sasniegt jebkuras Rietumu alianses valsts ekonomiku. Ja Eiropas Savienības līmenī netiks īstenoti saskaņotāki un tiešāki centieni, lai demonstrētu teritoriālās informētības un finanšu plūsmas kontroles lielo nozīmi, nākamajos gados turpināsies sistēmiski trūkumi, pret kuriem tiek vērsta ļaunprātīgas valstu sponsorētas darbības. Tādu valstu kā Krievija veiktā ekonomisko un finanšu rīku instrumentālā izstrāde ir kļuvusi par tās pret Rietumiem vērsto taktisko rīku arsenāla centrālo elementu, kā tas tika uzsvērts NATO 2022. gada Stratēģiskajā koncepcijā.¹⁰ Tādējādi Rietumu valstu vadītājiem ir pietiekami plašs ietvars, lai tuvākajā nākotnē un vidējā termiņā finanšu integritāti atzītu par atsevišķu mērķi.

Raksta turpinājumā vispirms tiks izvērtētas finanšu integritātes politikas starptautiskās tendences, kam sekos analīze par Latvijas veiktajiem pasākumiem šajā jomā. Raksts noslēgsies ar rekomendācijām.

STARPTAUTISKĀS TENDENCES FINANŠU INTEGRITĀTES JOMĀ

Sankciju apiešana joprojām rada tišu un organizētu apdraudējumu, turklāt nav zināms ES sankciju izpildes ietekmes lielums. Tas oficiāli atspoguļojas, apstiprinot pret Krieviju vērsto 14. sankciju paketi, proti, jaunākajā paketē fokuss vairs nav vērsts uz to, lai palielinātu represīvo spiedienu uz Krieviju, bet gan uz to, lai nodrošinātu, ka sankciju režīms “atbilst vajadzībām un konstatējumiem uz vietas un risina izpildes panākšanas problēmas”. Izpildes nodrošināšanas kapacitāte joprojām ir plašākā sankciju režīma vājais punkts, proti, tā atpaliek no citiem aspektiem un zināmā mērā varētu tikt dēvēta par *AML* sistēmas “brālēnu” tiesiskā regulējuma stingrības jomā.¹¹ Patlaban tiek plānots, ka tuvāko divu gadu laikā savu darbību uzsāks centralizēta *AML* iestāde, savukārt attiecībā uz līdzvērtīgu sankciju izpildei paredzētu iestādi pagaidām šādu plānu vēl nav.

2024. gadā Latvija turpināja uzņemties vadošo lomu sankciju ieviešanā, tomēr citas ES dalībvalstis nav tik ieinteresētas ieņemt represīvu nostāju pret Krieviju. 2024. gadā Latvija kļuva par pirmo ES valsti, kas aizliedza Krievijas lauksaimniecības produktu importu.¹² Tā arī kļuva par pirmo valsti, kas aizliedza Baltkrievijas transportlīdzekļiem iebraukt tās teritorijā.¹³ Savukārt to valstu, kam ir politiski labvēlīgāka nostāja pret Krieviju, piemēram, Ungārija, vadītāji apturēja diskusijas par sankcijām, vienlaikus importējot dažādus Krievijas dabas resursus.¹⁴ Viedokļu pret-runīgums par sankciju nozīmi Rietumu aizsardzības kontekstā ir daļēji atbildīgs par to, ka saskaņā ar aplēsēm izvairīšanās no sankcijām ir mērāma 3–4 miljardos eiro gadā.¹⁵

Tomēr arvien biežāk finanšu integritāte tiek atzīta par plašāku ES iniciatīvu, piemēram, stratēģiskās autonomijas, apakšmērķi. Diskusijas par operatīvo finansiālo noturību ir uzsvērtas arī Urzulas fon der Leienas politikas sešās prioritātēs, kas ietvertas sadaļā “Drošības savienība 2.0.” (*Security Union 2.0*).¹⁶ Eiropas Savienības Drošības savienības stratēģijā tiek uzsvērts, ka dalībvalstu starpā ir svarīgi attīstīt pārrobežu sadarbību, kas galvenokārt balstās uz informācijas apmaiņu. Stratēģijā norādīts, ka tiesiskais regulējums tika “izstrādāts pirms vairāk nekā 30 gadiem” un apgrūtina operatīvo darbību veikšanu – daļēji tāpēc, ka daudzos gadījumos informācija iestādēm nav pieejama vai nav strukturēta tā, lai būtu pieejama. Tas joprojām ir viens no galvenajiem trūkumiem, kas kavē Eiropas Savienību nostiprināt jebkāda līmeņa ar aktīviem saistītu izsekojamības tīklu, un tam jāpievērš liela uzmanība turpmākajos darba plānošanas ciklos.

NACIONĀLIE SASNIEGUMI

Pašreizējais *MONEYVAL* novērtējums sniedz iespēju iegūt labāku novērtējumu nekā 2018. gadā saņemtais *MONEYVAL* novērtējums, kurā Latvijas *AML* sistēma tika novērtēta kā neefektīva – tāda, kurā ir daudz stratēģisku trūkumu.¹⁷ Šis negatīvais novērtējums atstāja ietekmi uz Latvijas uzņēmumiem un ārvalstu investīciju apjomu, ko galvenokārt izraisīja reputācijas pasliktināšanās, kā arī tas, ka noteiktas lielās Vācijas un ASV bankas pārtrauca korespondentattiecības ar Latvijas bankām.¹⁸ Jaunākā novērtējuma kārta, kas ir svarīga ne tikai Latvijas banku sektoram, finanšu attīstībai, bet arī nacionālajai drošībai, sniedz iespēju šo situāciju labot. Pozitīvs vērtējums palīdzēs piesaistīt investorus, kuri vienlaikus kļūs par Latvijas reputācijas veidotājiem un papildu sabiedrotājiem, kas ir ieinteresēti Latvijas ģeopolitiskajā drošībā. Tajā pašā laikā tas ir arī nozīmīgs apliecinājums tam, ka Latvijai ir izdevies apturēt savu lejupslīdi, kas iepriekš tika identificēta kā hroniski ieilgusi problēma. Novērtējuma veikšana ir nozīmīgs valsts mēroga pasākums, kurā piedalās vairāk nekā 20 dažādas iestādes.¹⁹

FinCEN lēmuma projekts bija viens no galvenajiem “stimuliem” pašas Latvijas finanšu integritātes politikas, regulējošā ietvara un tiesībaizsardzības spēju pārskatīšanai.²⁰ Tā rezultātā īstenotais “kapitālais remonts” ne tikai nodrošināja, ka Latvija netika iekļauta *FATF* pelēkajā sarakstā, bet arī padarīja Latviju par līderi finanšu integritātes jomā un paraugu citām valstīm. ASV atsauc savu lēmuma projektu 2024. gada septembrī, uzsverot informāciju par bēdīgi slavenās “*ABLV Bank*” neatgriezenisko darbības izbeigšanu, kā arī to, ka “*FinCEN* atzīst ievērojamo progresu, ko Latvijas valdība ir panākusi, lai būtiski stiprinātu savu *AML/CFT* režīmu, īstenojot virkni nozīmīgu tiesisko un regulatīvo reformu tās finanšu sektorā. Šo reformu rezultātā ir stiprinātas iestādes, to institucionālā kapacitāte un ievērojami samazinājusies nerezidentu noguldījumu aktivitāte Latvijā, kas bija galvenais naudas atmazgāšanas risku avots, kas *FinCEN* radīja bažas paziņojuma (*Notice of proposed rulemaking – NPRM*) izdošanas laikā.”²¹

FinCEN lēmums ir nozīmīgs ne tikai tāpēc, ka tas “notīra traipu”, kas tieši radīja vairāku svarīgu starpbanku korespondentattiecību pārtraukšanu, bet arī tāpēc, ka apliecina gan Latvijas politisko gribu, gan izpildvaras spēju īstenot reālas politikas izmaiņas. Vairākas Latvijas bankas (un vienīgās no Eiropas Savienības valstīm) ir bijušas iekļautas *FinCEN* 311. panta īpašo pasākumu sarakstā, kurā iekļautas struktūras, kuras rada nopietnas bažas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju.²² Latvijai jau izsenis ir bijusi raksturīga vāja regulējuma ieviešana banku sektorā. Nespēja novērst šos trūkumus gandrīz divdesmit gadu garumā radīja būtiskas problēmas Latvijas un ASV divpusējās attiecībās. Tādējādi ASV īstenojot Latvijas bankas proaktīvā svītrosana no šī saraksta nozīmē būtisku pavērsieni Amerikas uzticībā Latvijas valdībai, kas izpaudīsies arī visos citos sadarbības aspektos, jo īpaši aizsardzības un drošības jomā, kur ASV ir viens no galvenajiem Latvijas partneriem.

REKOMENDĀCIJAS

- *MONEYVAL* novērtēšanas kārta, kas pašlaik notiek Latvijā, ir augstākā līmeņa īstermiņa un vidējā termiņa prioritāte. Veiksmīga novērtēšanas pabeigšana, iegūstot augstāku punktu skaitu, apstiprinās Latvijas finanšu politikā veikto nozīmīgo izmaiņu ilgtspēju. Tas Latviju pozicionēs ne tikai kā veiksmīgu reformu piemēru, bet arī kā starptautisku līderi finanšu integritātes politikas jomā. Tādējādi Latvijai tiešā veidā tiktu pavērtas plašākas investīciju iespējas, uz to tiktu novirzīts vairāk ieinteresēto pušu, kā arī stiprinātas Latvijas attiecības ar esošajiem partneriem. Vienlaikus Latvijai ir jānodrošina, lai pēc 2025. gada novērtējuma saņemšanas nenotiktu standartu pazemināšana, jo īpaši attiecībā uz jauniem aktīviem, tādiem kā, piemēram, kriptoaktīvi, kuru gadījumā dažādas jurisdikcijas konkurē par biznesa piesaisti.
- Otrkārt, Latvijai ir jāpanāk, ka finanšu integritātes politika kļūst par Eiropas Savienības līmeņa drošības prioritāti. Šobrīd Latvija strādā pie *FATF*, *Egmont Group*, *MONEYVAL* un citu institūciju labās prakses un politikas rekomendāciju ieviešanas. Tomēr, noslēdzoties pašreizējai novērtēšanas kārtai, Latvijai ir jāuzņemas vadošā loma finanšu integritātes politikas veidošanā starptautiskā līmenī. Šī uzdevuma īstenošanā būtu jāiekļauj “maigās” publiskās diplomātijas kampaņas pasākumi, piemēram, centieni ieņemt vadošus amatus jaunajā Eiropas Savienības iestādē cīņai pret noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju (*European Union Anti-Money Laundering Authority*), kā arī centieni panākt finanšu integritātes kā noteiktas un atsevišķas Eiropas Drošības stratēģijas funkcijas iekļaušanu Padomes un darba grupu līmeņa struktūrās.
- Latvija var strādāt, lai veidotu koalīcijas Eiropas Savienībā, apvienojot līdzīgi domājošas dalībvalstis, kas arī izvirza par prioritāti finanšu integritāti un stingru sankciju piemērošanu. Vadot centienus izveidot vienotu ES valstu grupu, kas konsekventi atbalsta un iestājas par stingriem finansiāliem pasākumiem pret ļaunprātīgiem starptautiskās sistēmas dalībniekiem, Latvija var radīt papildu spiedienu uz valstīm ar maigāku nostāju. Šāda koalīcija varētu arī sadarboties, lai izstrādātu stratēģijas sankciju apiešanas seku mazināšanai un strādātu pie vienotākas ES mēroga reaģēšanas.
- Treškārt, Latvijai ir jāieņem stingrāka nostāja pret tām Eiropas Savienības dalībvalstīm, kas ir labvēlīgas Krievijai, piemēram, pret Ungāriju. Latvijai vajadzētu ieņemt pārliecinošāku nostāju attiecībā uz tās vadošo lomu sankciju politikā, savukārt finanšu integritātes aspekts dod tai morālu un diplomātisku autoritāti iebilst jebkurai ES dalībvalstij, kas grauj kolektīvos sankciju ieviešanas centienus. Tas ir būtiski, lai ne tikai aizsargātu Rietumu finanšu sistēmas no ļaunprātīgiem starptautiskās sistēmas dalībniekiem, bet arī lai saglabātu ES un tās drošības sektora kohēziju.

ATSAUCES

- ¹ "Moneyval Launches the Evaluation Process of Latvia", Moneyval, Eiropas Padome, 25.03.2024. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/moneyval/-/moneyval-launches-the-evaluation-process-of-latvia>. Skatīts: 2024. gada 28. oktobrī.
- ² "FinCEN Withdraws Finding and Notice of Proposed Rulemaking Regarding ABLV Bank," *Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)*, 26.09.2024. Pieejams: <https://www.fincen.gov/news/news-releases/fincen-withdraws-finding-and-notice-proposed-rulemaking-regarding-ablv-bank>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ³ Jākobsone, L., "Ja neesam tilts starp Austrumiem un Rietumiem, tad kas esam?" LV Portāls, 19.05.2021. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/327971-ja-neesam-tilts-starp-austrumiem-un-rietumiem-tad-kas-esam-2021>.
- ⁴ "Notice of Finding That ABLV Bank Is a Financial Institution of Primary Money Laundering Concern," *Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)*, 13.02.2018. Pieejams: https://www.fincen.gov/sites/default/files/federal_register_notices/2018-02-13/ABLV%20NPRM%2020180212%20%28Final%20for%20FR%20Submission%29.pdf.
- ⁵ Turpat un "Bankieru drāma: atbild Kontroles dienesta vadītājs Viesturs Burkāns. Pilna intervija," Delfi TV ar Jāni Domburu, Delfi, 21. 02.2018. Pieejams: <https://www.delfi.lv/video/56196292/delfi-tv-ar-jani-domburu/49797605/bankieru-drama-atbild-kontroles-dienesta-vaditajs-viesturs-burkans-pilna-intervija>.
- ⁶ "How to Prevent Money Laundering: Latvia's Lesson for Other Countries," Finanšu nozares asociācija, 30.05.2019. Pieejams: <https://www.financelatvia.eu/en/news/how-to-prevent-money-laundering-latvias-lesson-for-other-countries/>.
- ⁷ "Kariņš: Overhaul of Latvia's Financial Sector Supervision Has Been a Resounding Success – We Have Re-Established the Reputation of Our Country and Created a Strong and Robust Anti-Money Laundering System," Latvijas Republikas Ministru kabinets, 10.03.2021. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/en/article/karins-overhaul-latvias-financial-sector-supervision-has-been-resounding-success-we-have-re-established-reputation-our-country-and-created-strong-and-robust-anti-money-laundering-system>.
- ⁸ "Sanctions," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/en/sanctions>. Skatīts 2024. gada 26. novembrī.
- ⁹ Turpat.
- ¹⁰ "NATO 2022 Strategic Concept," NATO. Pieejams: <https://www.nato.int/strategic-concept/>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹¹ Selga, Ē., "Europe's Russia Sanction Regime Cracks," *Center for European Policy Analysis*, 11.07.2024. Pieejams: <https://cepa.org/article/europes-russia-sanction-regime-cracks>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹² "Latvia Bans Imports of Certain Agricultural and Feed Products from Russia and Belarus," Latvijas Republikas Ministru kabinets, 06.03.2024. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/en/article/latvia-bans-imports-certain-agricultural-and-feed-products-russia-and-belarus>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹³ LETA, "Liegumam Latvijā atrasties Baltkrievijas transportlīdzekļiem piedāvā divus izņēmumus," Jauns.lv, 4.09.2024. Pieejams: <https://jauns.lv/raksts/zinas/619624-liegumam-latvija-atrasties-baltkrievijas-transportlīdzekļiem-piedava-divus-iznenumus>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹⁴ Gavin, G., Weise, Z., Verhelst, K., "Viktor Orbán Fights New EU Russia Sanctions," *Politico*, 21.10.2024. <https://www.politico.eu/article/viktor-orban-hungary-eu-new-russia-sanctions-energy-oil-climate-poland-ukraine-war>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.

- ¹⁵ Selga, Ē., "Europe's Russia Sanction Regime Cracks," *Center for European Policy Analysis*, 11.07.2024. Pieejams: <https://cepa.org/article/europes-russia-sanction-regime-cracks>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹⁶ "The six policy priorities of the von der Leyen Commission," Eiropas Parlaments, 2024. gada aprīlī. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762283/EPRS_IDA\(2024\)762283_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762283/EPRS_IDA(2024)762283_EN.pdf). Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹⁷ "Finanšu izlūkošanas dienesta informatīvais izdevums," Finanšu izlūkošanas dienests, 2024. gada oktobrī. Pieejams: <https://fid.gov.lv/uploads/files/2024/Newsletter/FID-Oktobris-LAT-comp-2609.pdf>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ¹⁸ Wright, C., "Past Misdeeds Haunt Latvia's Banking Sector," *Euromoney*, 2.08.2017. Pieejams: <https://www.euromoney.com/article/b143sbvv8sk9mt/past-misdeeds-haunt-latvias-banking-sector>.
- ¹⁹ "Finanšu izlūkošanas dienesta informatīvais izdevums," Finanšu izlūkošanas dienests, 2024. gada oktobrī. Pieejams: <https://fid.gov.lv/uploads/files/2024/Newsletter/FID-Oktobris-LAT-comp-2609.pdf>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ²⁰ Kaut arī reformu jeb "kapitālā remonta" īstenošana pēdējo gadu laikā ir tikusi pamatīgi apspriesta, isā kopsavilkumā par Latvijas strukturālo reformu sasniegumiem var minēt, piemēram, šādus: izveidota viena no atzītākajām finanšu uzraudzības praksēm ES, stiprināta finanšu izlūkošanas un noziegumu izmeklēšanas kvalitāte un efektivitāte, izveidots jauna līmeņa uzrauga un finanšu tirgus dalībnieku dialogs, ar vadlīniju un partnerību palīdzību samazināts normatīvais slogs tirgus dalībniekiem, kā arī izveidotas inovatīvas publiskās-privātās partnerības struktūras. Skatīt: Latvijas Finanšu ministrija, "FinCEN: Latvijas rīcība "ABLV Bank" radītā finanšu sistēmas apdraudējuma novēršanai bijusi pamatota, atbildīga un efektīva". Pieejams: <https://www.fm.gov.lv/lv/jaunums/fincen-latvijas-riciba-ablv-bank-radita-finansu-sistemas-apdraudejuma-noversanai-bijusi-pamatota-atbildiga-un-efektiva>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ²¹ "FinCEN Withdraws Finding and Notice of Proposed Rulemaking Regarding ABLV Bank," *Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)*, 26.09.2024. Pieejams: <https://www.fincen.gov/news/news-releases/fincen-withdraws-finding-and-notice-proposed-rulemaking-regarding-ablv-bank>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.
- ²² "311 and 9714 Special Measures," *Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN)*. Pieejams: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-and-regulations/311-and-9714-special-measures>. Skatīts 2024. gada 28. oktobrī.

DEMOKRĀTIJA CENTRĀLĀZIJĀ: LATVIJAS IESPĒJAS UN IEGULDĪJUMS

Inese Vaivare

Latvijas Platforma attīstības sadarbībai – LAPAS direktore

Pilsoniskās sabiedrības sektorā pēdējos gados strauji aug satraukums par demokrātijas samazināšanos gan Eiropā, gan tās kaimiņu reģionos un pasaulē kopumā. Negodīgas vēlēšanas, “ārvalstu aģentu” likumi, uzbrukumi žurnālistiem un aktīvistiem kļuvuši par ikdienu, arvien vairāk sašaurinot pilsoniskumu un drošu, demokrātisku līdzdalību pat tajās valstīs, kas iepriekš sevi pasludinājušas kā uz demokrātisku attīstību vērstas.

Virzoties uz kandidatūru ANO Drošības padomē, Latvija 2024. gadā būtiski paplašināja attīstības sadarbības reģionus, īstenojot jaunas aktivitātes Āfrikas un Okeānijas valstīs, kā arī turpināja dažādus projektus jau tradicionālajās sadarbības valstīs Eiropas Savienības Austrumu partnerībā un Centrālāzijā.

Latvija Centrālāzijā ir ieguldījusi kopš attīstības sadarbības pirmsākumiem – īstenoti privātā sektora, valsts pārvaldes, pašvaldību un nevalstisko organizāciju projekti. Šo reģionu veido piecas suverēnās valstis: Kazahstāna, Kirgizstāna, Uzbekistāna, Tadžikistāna un Turkmenistāna. Attīstības sadarbības politikas plānošanas dokumenti nosaka, ka tradicionāli Latvijas prioritārās valstis Centrālāzijā ir Kirgizstāna, Tadžikistāna un Uzbekistāna. Vienlaikus Latvijas sadarbības aktivitātes tiek īstenotas visās reģiona valstīs, kā arī tās pašas savstarpēji mijiedarbojas, ietekmējot reģiona kopējo situāciju, tāpēc šajā viedokļrakstā tiks apskatītas visas piecas valstis.

Centrālāzijas nozīmīgums kopējā drošības politikā ir sekmējis tās ietekmēšanu no dažādiem spēkiem, radot izaicinājumus demokrātijas attīstības iespējamībā pat tajās valstīs, kurās iepriekš ir bijusi novērojama pozitīva attīstība. 2024. gadā, samazinoties Eiropas Savienības mērķtiecīgiem ieguldījumiem cilvēktiesību un vērtību jomās, turpinoties represijām pret pilsonisko sabiedrību un žurnālistiem, pieaugot tiesiskajiem ierobežojumiem nevalstiskajām organizācijām, rodas nepieciešamība apskatīt arī Latvijas ieguldījuma pievienoto vērtību šī reģiona demokrātiskai attīstībai.

REĢIONĀLĀS IETEKMES CENTRĀLĀZIJĀ

Krievijas agresīvais pilna mēroga iebrukums Ukrainā iezīmēja Centrālāziju kā stratēģiski svarīgu kopējā drošības politikā, tāpēc no 2022. gada vērojama īpaši aktīva dažādu pušu iesaiste reģionā, arī 2024. gadā. Jau 2022. gada janvārī Ķīna paziņoja par savas palīdzības palielināšanu – 500 miljoniem ASV dolāru nākamo trīs gadu laikā, īstenojot projektus, kas ir būtiski sabiedrībai, kā arī uzaicinot uz Ķīnu apmēram 5000 veselības aprūpes un IT speciālistu tālākai profesionālai attīstībai.¹ Drīz pēc tam, nepārskatot ASV Centrālāzijas stratēģiju, Baidena-Harisas administrācija 2022. gada februārī paziņoja par jaunu Ekonomiskās noturības iniciatīvu Centrālāzijā kā reakciju uz Krievijas agresīvo karu Ukrainā.²

2024. gadā šī dažādu pušu aktīvā ietekme un ekonomisko interešu attīstīšana Centrālāzijā turpinājās. Pavasarī Lielbritānijas toreizējais ārlietu ministrs Deivids Kameron (David Cameron) devās augsta līmeņa vizītē uz Centrālāziju, parakstot jaunus saprašanās memorandus ar vairākām Centrālāzijas valstīm. Kameron paziņoja par papildu atbalstu reģiona suverenitātei 50 miljonu mārciņu apmērā un īpaši uzsvēra vēlmi pastiprināt Lielbritānijas un Uzbekistānas attiecības un kopīgos mērķus teritoriālajai integritātei, ekonomiskajai izaugsmei un izglītības sadarbībai.³ Jaunas attiecības un ekonomiskās investīcijas uzsākās arī starp Centrālāzijas un Persijas liča valstīm. Saūda Arābijas ministri ieradās augsta līmeņa vizītēs Biškekā un Astanā, apsolut liela apjoma infrastruktūras attīstības atbalstu no Saūda Attīstības fonda, paplašinot savu 20 miljardu ASV dolāru investīciju portfeli Centrālāzijā.⁴ Savukārt, 2024. gada augustā Japānas premjerministrs savā vizītē Centrālāzijā informēja par jaunu ekonomisko palīdzību tirdzniecības ceļu attīstībai, stiprinot sadarbību un sniedzot reģionam atbalstu neatkarības no Krievijas veidošanai. Japāna pauda arī gatavību uzņemt augstu prasmju darbiniekus no reģiona.⁵

2024. gadā jauna dinamika veidojās Centrālāzijas valstu attiecībās ar Krieviju, kad gada nogalē tās nepakļāvās spiedienam iesaistīties multilaterālajās organizācijās ar augstu Krievijas dominanci – 2024. gada oktobrī Kazahstāna paziņoja, ka paliks novērotāja statusā BRICS, bet Uzbekistāna –, ka nepievienosies Krievijas vadītajai Eiropāzijas ekonomiskajai savienībai.⁶

Vērojama arī bilaterālo attiecību stiprināšana pašā reģionā, piemēram, 2024. gada aprīlī Uzbekistānas prezidents Šavkats Mirzijojevs (Shavkat Mirziyoyev) devās oficiālā vizītē uz Tadžikistānu, sniedzot skaidru signālu par savstarpējo attiecību uzlabošanu, politiskās un tirdzniecības sadarbības pastiprināšanu.⁷ Tāpat Kaspijas jūras valstis 2024. gadā pirmo reizi veica militārās mācības bez Krievijas, stiprinot reģiona iekšējo militāro sadarbību.⁸

EIROPAS SAVIENĪBAS IESAISTE REĢIONĀ

Savu iesaisti reģionā pakāpeniski vēlas pastiprināt arī Eiropas Savienība, piemēram, 2022. gadā augsta līmeņa vizītē toreizējais Eiropadomes prezidents Šarls Mišels Astanā paziņoja par “spēcīgu simbolu mūsu atjaunotajai sadarbībai un stipru signālu ES iesaistei šajā reģionā”.⁹ Tomēr, lai izvērtētu darbus, ir vērts pievērsties 2021. gadā Eiropas Komisijas izsludinātajam “Global Gateway”.¹⁰ “Global Gateway” ir ilgtspējīga, vērtībās balstīta un caurspīdīga stratēģija Globālajiem Dienvidiem, alternatīva Ķīnas pieaugošajai ģeopolitiskajai un ekonomiskajai ietekmei. Plānots, ka tā investēs vairāk nekā 300 miljardus eiro digitālajos, enerģijas un transporta sektoros, kā arī veselībā, izglītībā un pētniecībā.

Proporcionāli visvairāk “Global Gateway” projektu ir īstenots Āfrikā, Āzijā un Okeānijā. Centrālāzijā tiek īstenots ļoti mazs projektu skaits – 2023. gadā Centrālāzijā ir īstenots viens digitālās savienojamības reģionālais projekts, Kazahstānā un Tadžikistānā – katrā viens klimata un enerģētikas projekts, viens reģionālais transporta projekts (no 87 projektiem kopā), savukārt 2024. gadā – viens reģionālais kritisko izejvielu projekts, Arāla jūras projekts Uzbekistānā (no 138 projektiem kopā).

Jāņem vērā, ka ekonomiskās ietekmes projektos īpaša uzmanība pievēršama arī, vai labuma guvējs ir pati partnervalsts. Tā, izvērtējot pirmos “Global Gateway” projektus, nevalstiskās organizācijas “Eurodad”, “Oxfam” un “Counter Balance” ir secinājušas, ka 25 no 40 izpētītajiem projektiem labumu ir guvis vismaz viens Eiropas uzņēmums, tai skaitā lielais uzņēmums. Tiek pausta kritika, ka “Global Gateway” ir nevis attīstības sadarbības instruments, bet Eiropas ekonomiskās ietekmes paplašināšana, palielinot riskus un negatīvo ietekmi uz cilvēktiesībām un vidi.¹¹

Jāatzīmē, ka Eiropas Savienības un Eiropas Padomes finansētā reģionālā tiesiskuma iniciatīva, ko no 2020. gada ieviesa Eiropas Padome ciešā sadarbībā ar piecām Centrālāzijas valstīm, īstenojot 190 dažādas aktivitātes, noslēdzās 2024. gada vidū,¹² tādējādi šobrīd Centrālāzijā netiek īstenoti plaši demokratizācijas projekti, bet Eiropas Savienība, gluži kā citas puses, palielina tieši savu ekonomisko ietekmi.

DEMOKRĀTIJAS IZAICINĀJUMI

Katru Centrālāzijas valsti raksturo atšķirīga cilvēktiesību un demokrātijas situācija. Kirgizstānā, kas ir reģiona vienīgā daļēji demokrātiskā valsts, kopš 2020. gada revolūcijas demokrātija ir būtiski samazinājusies. Tadžikistāna ir virzījies uz pilna mēroga autoritārismu, neskatoties uz tās daudzpartiju sistēmu, savukārt Kazahstāna

un Uzbekistāna, kaut ar atsevišķām jauno prezidentu jaunām iniciatīvām, vēl ir tālā ceļā uz demokrātiju. Turkmenistāna ir izolēta un represīva, cerības uz pārmaiņām ar tās jauno prezidentu nav piepildījušās. Kaut visas piecas valstis ir formāli apņēmušās virzīties uz demokrātiju savās konstitūcijās, tās pēc būtības ir autoritāras valstis.¹³

2024. gadā reģionu skāra vairāki demokrātijas izaicinājumi:

Jauni tiesiskie ierobežojumi

Ar 2024. gada sākumā pieņemto “ārvalstu pārstāvju” normatīvo aktu pilsoniskās sabiedrības ierobežošanai Kirgizstāna pievienojās valstīm, kurās ir nospiedošs autoritārais režīms.¹⁴ Jaunais likums paredz NVO reģistrēšanu kā “ārvalstu pārstāvjiem”, stigmatizējot tās un paaugstinot valsts uzraudzību. Tām NVO, kuras nepakļausies, pastāv risks tikt slēgtām. Tikai dažas NVO ir šādi reģistrējušās, pārējās beidza savu darbību vai izmainīja savas aktivitātes, lai izvairītos no represiju sekām.¹⁵ Novembrī arī Uzbekistānas prezidents parakstīja “nevēlamo ārvalstnieku” likumu, kas nosaka piecu gadu iebraukšanas ierobežojumu tiem ārvalstniekiem, kuri “izsakās publiski vai rīkojas, aizskarot godu, cieņu vai vēsturi Uzbekistānai vai tās cilvēkiem”. 25 starptautiskās organizācijas aicināja Uzbekistānas prezidentu noteikt veto šim likumam.¹⁶

Uzbrukumi žurnālistiem un jauni mediju likumi

2024. gadā Kazahstānā tika pieņemts jauns mediju likums. Kaut atsevišķus tā aspektus eksperti vērtē pozitīvi, piemēram, samazinātu laiku valsts iestāžu atbildēm uz mediju pieprasījumiem, likumam ir arī atsevišķi vājie punkti, piemēram, obligātā valsts reģistrācija medijiem.¹⁷ Tāpat ārvalstu medijiem un žurnālistiem tiek liegta akreditācija, “pamatojoties uz nacionālo likumdošanu”. Šāds ierobežojums tika piemērots vairāk nekā 30 korespondentiem no vietējā *Radio Free Europe/Radio Liberty's*, tomēr pēc tiesiskās sūdzības 2024. gada aprīlī tika panākta vienošanās ar Kazahstānas Ārlietu ministriju, nodrošinot šo žurnālistu akreditāciju. 2024. gadā notika arī uzbrukumi žurnālistiem, piemēram, aprīlī Danijars Adilbekovs (*Daniyar Adilbekov*) tika arestēts par nepamatotiem apvainojumiem augsta līmeņa valdības korupcijā.¹⁸

Jau 2023. gadā vairāk nekā 40 žurnālisti, blogeri un aktīvisti Uzbekistānā publicēja atklāto vēstuli prezidentam, paužot satraukumu par cenzūru.¹⁹ Cenzūra turpinājās arī 2024. gadā, piemēram, 16. augustā *Gazeta-uz* bija spiesta izņemt no savas mājaslapas rakstu, kurā kritizēja Uzbekistānu par dalību Parīzes Olimpiskajās spēlēs, aicinot tērēt caurspīdīgāk un racionālāk.²⁰

Arī Kirgizstānā turpinājās valdībai kritisko un neatkarīgo mediju un žurnālistu ierobežošana. 2024. gada jūnijā tika notiesāti 11 esošie un bijušie *Temirov Live* žurnālisti, kuri atklāja augsta līmeņa korupciju. Tāpat jūlijā tika slēgts *Kloop* ziņu portāls, to skaidri saistot ar publicētajiem kritiskajiem rakstiem. Tiesa, *Kloop* turpina darbu alternatīvās platformās. Līdzīgi 2024. gada septembrī Kultūras ministrija draudēja slēgt *Novye Litsa* ziņu lapu, ja netiks izņemts raksts par 2021. gada prezidenta vēlēšanu kampaņas saistību ar Krievijas līderi Prižoginu (*Prigozhin*). Tāpat kā Kazahstānā, arī Kirgizstānā tika veidots jauns mediju normatīvais akts – jūnijā tika izstrādāta jauna likuma redakcija, kas tiek uzskatīta par valdības kompromisu ar mediju pārstāvjiem, tomēr oktobra sākumā tā vēl nav iesniegta Parlamentā.²¹

Turkmentistānā tikmēr 2024. gada jūnijā žurnālists Nurdeldijs Khaljikovs (*Nurgeldy Khalykov*) tika atbrīvots pēc četriem gadiem cietumā, kur atradās, jo valdība atklāja, ka viņš ir sniedzis fotogrāfiju medijam ārpus valsts.²²

Pilsonisko aktīvistu un sieviešu tiesību aizstāvju sodīšana

Kazahstānā jaunas lietas tika ierosinātas pret sieviešu tiesību aizstāvēm. Feministēm aktīvistēm tika liegta iespēja miermīlīgam gājienam 8. martā, Starptautiskajā sieviešu dienā, pamatojoties uz riskiem sabiedriskajai kārtībai. Pret Dinu Smailovu, zināmu cilvēktiesību aktīvistu un dibinātāju organizācijai, kas palīdz seksuālās vardarbības upuriem, tika uzsākta krimināllieta, un viņa ir starptautiskajā meklēšanā.²³

Arī Uzbekistānā 2024. gadā notika dažādi uzbrukumi aktīvistiem, piemēram, Umidai Nijazovai (*Umida Niyazova*)²⁴, Klārai Saharovai (*Klara Sakharova*)²⁵.

Kirgizstānā turpinājās aktīvistu un blogeru apspiešana, balstoties uz kriminālapsūdzībām kā, piemēram, “nepakļaušanās”. Tā mūziķis un dzejnieks Askats Žetigens (*Askat Zhetigen*) saņēma trīs gadu cietumsodu par prezidenta kritiku *Facebook*.²⁶

Turkmenistanā iedzīvotājiem ir bail pat sūdzēties par netaisnību. Piemēram, 2024. gada septembrī kokvilnas audzētājiem Lebapa reģionā tika draudēts ar kriminālatbildību, ja tie neatdos savu ražu valsts fabrikai.²⁷

Diasporas vajāšana

Uzbekistānas institūcijas izrēķinās arī ar aktīvistiem diasporā, īpaši ar Kazahstānā dzīvojošajiem karakalpakiešiem. Piemēram, 2024. gada 15. februārī Karakalpakstānas aktīvists Akijlbeks Muratovs (*Akylbeq Muratov*), uzbekis, kurš dzīvoja Kazahstānā vairāk nekā 10 gadus, tika apcietināts viņa mājās Almati, un Uzbekistāna ir

pieprasījusi viņa izdošanu. Tāpat Prāgā dzīvojošajam uzbekam, kurš strādā *Radio Free Europe/Radio Liberty* tika uzlikts sods apmēram 7800 eiro apmērā par *Ultimo* grupas reputācijas graušānu, publicējot izpēti par uzņēmuma darbību dabasgāzes tirgošanā.²⁸

Turkmenistānas aktīvisti tiek piespiedu kārtā atgriezti no Turcijas, piemēram, 2024. gada vasarā blogeris Merdans Muhamedovs (*Merdan Mukhamedov*) tika deportēts no Turcijas un sodīts par ekstrēmismu par tiešsaistes kritiku valdībai. Tāpat Turkmenistānas valdība neatjauno pasēs aktīvistiem ārzemēs, tādā veidā paaugstinot viņu deportācijas iespējamību.²⁹

Informācijas pieejamības ierobežošana

2024. gadā Kazahstānas valdība bloķēja mājaslapu, kurā jaunieši tika informēti par LGBTQI+ tēmām, pamatojoties uz nacionālajām tradīcijām un bērnu tiesību aizsardzību.³⁰

2024. gada septembrī atsevišķi aktīvisti Uzbekistānā ziņoja, ka no Uzbekistānas nav pieejas dažām starptautiskajām cilvēktiesību organizācijām un neatkarīgajām ziņu platformām, piemēram, "*Amnesty International*", "*Human Rights Watch*", "*Freedom House*" un citām.³¹

Tadžikistānā pilsoniskajiem aktīvistiem ir īpašs satraukums par 2024. gada februārī ratificēto līgumu par sadarbību ar Krievijas Federāciju, nodrošinot starptautisko informācijas drošību. Aktīvistiem ir aizdomas, ka šis regulējums tiks izmantots, lai aizturētu un izdotu cilvēkus, kuri izsaka savus viedokļus internetā.

Turkmenistānā praktiski nav pieejams internets. 2024. gadā globālajā apsekojumā Turkmenistāna ir līdzās Ķīnai, Irānai un Krievijai kā viena no valstīm ar VPN nepieejamību.³²

Pozitīvās epizodes

Neskatoties uz augsto demokrātijas ierobežošānu, 2024. gadā reģionā ir notikušas arī atsevišķas pozitīvas epizodes, piemēram, Uzbekistānā no cietuma ātrāk tika atbrīvots blogeris Otabeks Sattorijs (*Otabek Sattoriy*).³³ Savukārt, Kirgizstānā 2024. gada jūnijā negaidīti tika pasludināts attaisnojošs spriedums Kempira-Abada tiesā, skarot divus desmitus aktīvistu, blogeru un politiķu, kuri protestēja pret valdības vienošanos ar Uzbekistānu par robežām.³⁴

2024. gada aprīlī Kazahstāna piedzīvoja plašus plūdus, pasludinot ārkārtas situāciju lielākajā daļā valsts un evakuējot desmitiem tūkstošu cilvēku.³⁵ Pilsoniskās sabiedrības mobilizācijai un brīvprātīgajiem bija ļoti liela nozīme glābšanas darbos. Evakuējot desmitiem tūkstošu cilvēku, ļoti liela loma bija brīvprātīgajiem – kopā iesaistījās ap 50 000 iedzīvotāju.³⁶ Vienlaikus reģionālās pašvaldības izlēma liegt pieeju žurnālistiem plūdu skartajiem reģioniem, par ko tās tika plaši kritizētas. Piemēram, Uralskas žurnālists Rauls Uporovs (*Raul Uporov*) tika sodīts par “mazo huligānismu” pēc tam, kad kritizēja mediju ierobežojumus plūdu atspoguļošanai.³⁷

LATVIJAS IEGULDĪJUMS CENTRĀLĀZIJAS REĢIONĀ

Latvijas ieguldījums Centrālāzijas reģionā lielākoties ir bijis Uzbekistānā, pārsvarā pārvaldības un privātā sektora jomās.³⁸ SIA “SunGIS” kopš 2019. gada veicina digitalizētas pārvaldības sistēmas ieviešanu, nododot Latvijas pieredzi ĢIS tehnoloģijās, kā arī īstenojot pilotprojektus ūdensapgādes un kanalizācijas tīklu datu digitalizācijā. No 2019. līdz 2022. gadam ar attīstības sadarbības finansējuma atbalstu Latvijas pieredzi un modernās tehnoloģijas ūdens apsaimniekošanas jomā Kazahstānā un Uzbekistānā pārnesa tīro tehnoloģiju klāsteris CLEANTECH. Kopš 2022. gada Latvijas standarts sadarbībā ar Latvijas Nacionālo metroloģijas centru un “Tildi” sniedza atbalstu Uzbekistānas nacionālajām kvalitātes infrastruktūras institūcijām, stiprinot pārvaldes spējas standartizācijas un metroloģijas jomās un veicinot digitālo tehnoloģiju risinājumu pielietojumu.

Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija ir ieviesusi projektus publisko pakalpojumu sniegšanas kvalitātes uzlabošanai Uzbekistānas reģionos, bet Latvijas Pašvaldību savienība 2023. un 2024. gadā ieviesa projektu ilgtspējīgas politikas plānošanas klimata pārmaiņu jomā uzlabošanai, stiprinot vietējo pašpārvalžu kvalitāti, paaugstinot sabiedrības izpratni par klimata pārmaiņu sociāli ekonomisko ietekmi un veicinot sabiedrības iesaisti lēmumu pieņemšanā. Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte nodod Latvijas pieredzi bioekonomikas jomā Uzbekistānas Augstākās izglītības un valsts institūcijām, kā arī privātā sektora pārstāvjiem, organizējot pieredzes apmaiņas programmu Latvijā. Arī Valsts augu aizsardzības dienests ir sniedzis atbalstu Uzbekistānas Augu aizsardzības un karantīnas aģentūras kapacitātes veicināšanā ar mērķi novērst bakteriālās iedegas apdraudējumu Uzbekistānas lauksaimniecībā, sadarbībai ir apstiprināts finansējums arī 2024. un 2025. gadā. Tāpat 2024. un 2025. gadā apstiprināts finansējums SIA “Bulduru tehnikums” projektam Uzbekistānā “Biotehnoloģiju un digitālo prasmju pilnveide klimatkontrolētā

lauksaimniecībā (*BioDigiSkills*)” un Pārtikas un veterinārajam dienestam projektam “Oficiālās kontroles sistēmas stiprināšana un akvakultūru audzētavu un zvejas produktu apstrādes uzņēmumu atbilstības pilnveidošana Uzbekistānas Republikā saskaņā ar Eiropas Savienības standartiem” (2024. gadam).

Uzbekistānas atbalstā aktīvi ir iesaistījusies un turpinās darboties Valsts kontrole, stiprinot Uzbekistānas Publisko pakalpojumu aģentūru. Arī turpmākos gados plānots atbalsts Valsts kontrolei ES Austrumu partnerības valstu (Gruzija, Ukraina, Moldova) un Centrālās valstu (Uzbekistāna) Augstāko revīzijas iestāžu kapacitātes celšanai caurskatāmas un efektīvas valsts līdzekļu kontroles sistēmas izveidē sadarbībā ar Zviedrijas Karalisti.

2024. gadā tika aizvadīta arī pirmā sanāksme jaunizveidotās attīstības sadarbības aģentūras (CFLA) projektā “Atbalsts Uzbekistānas valsts pārvaldes administratīvās kapacitātes stiprināšanai”. Projekta finansētāji ir Vācijas attīstības sadarbības organizācija “GIZ”, un galvenie atbalsta saņēmēji Uzbekistānā – Publisko pakalpojumu attīstības aģentūra (ARGOS), Stratēģisko reformu aģentūra un Valsts administrācijas akadēmija.³⁹

Neskatoties uz ilgstoši augstajiem un daudzveidīgajiem demokrātijas riskiem Centrālās reģionā, tajā ir īstenoti tikai divu Latvijas nevalstisko organizāciju projekti. “Riga TechGirls” 2022. un 2023. gadā īstenoja starptautisku iniciatīvu “Female Founders Across Borders”, kurā veicināja Uzbekistānas sievietes iesaisti uzņēmējdarbībā tehnoloģiju jomā, kā arī “Centrs MARTA” dzimumu līdztiesības jomā reģiona vairākās valstīs strādā jau kopš 2013. gada. Latvijas finansējums sievietes un personu ievainojamās situācijās iespējošanai Uzbekistānā “Centram MARTA” ir plānots arī turpmākajos gados.

Jāatzīmē, ka aktīvu sadarbību veic arī Izglītības un zinātnes ministrija, kas Centrālās reģionā darbojas kopš 2018. gada, nodrošinot pēctecību ES un Centrālās reģionā izglītības platformai, kā arī īstenojot atsevišķus projektus un sniedzot Latvijas valsts stipendijas studijām un dalībai starptautiskajās vasaras skolās pārstāvjiem no Kirgizstānas, Tadžikistānas, Kazahstānas, Turkmenistānas un Uzbekistānas. Tieslietu ministrijas Valsts probācijas dienests plāno līdz 2027. gadam noslēgt sadarbības memorandu ar Kirgizstānas Tieslietu ministrijas Probācijas departamentu.

2024. gadā atklātajā projektu konkursā tikai neliela daļa pieteikumu tika iesniegti par aktivitātēm Centrālās reģionā, no tiem četri privātā sektora projekti Uzbekistānā, trīs valsts pārvaldes un divi augstskolu projekti Uzbekistānā, kā arī viens NVO projekts Uzbekistānā un divi NVO projekti Kirgizstānā. Apstiprināti tika viens privātā sektora un divi valsts pārvaldes projekti Uzbekistānā.

LATVIJAS IESPĒJAS DEMOKRĀTIJAS STIPRINĀŠANAI CENTRĀLĀZIJĀ

Centrālāzija ir nozīmīgs stratēģiskais reģions daudzām ģeopolitikā iesaistītajām pusēm, un tās šo interesi demonstrē ar ietekmīgām sadarbības politikām. Lielākoties gan tās ir infrastruktūras attīstības un ekonomisko interešu nostiprināšanas politikas, tai skaitā Eiropas Savienībai. Šāda pieeja ļauj Centrālāzijas valstīm bez ārējiem nosacījumiem samazināt demokrātiskās brīvības, gan izstrādājot normatīvos aktus, gan aktīvi vērsties pret medijiem, žurnālistiem un pilsoniskajiem aktīvistiem, tai skaitā pret emigrējušo diasporu. Kaut atsevišķas šī reģiona valstu iniciatīvas ir pozitīvas, piemēram, regulējumu pārskatīšana, sadarbībā ar pašiem žurnālistiem un NVO, īpaši vērienīgi tiek mazināta un birokratizēta tieši ārējā sadarbība. Tā kā pašas valstis nav plašu pilsoniskās sabiedrības attīstību atbalstošu mehānismu, tas pēc būtības nozīmē NVO darbības aktivitātes kritumu un pat likvidāciju.

Latvija savā attīstības sadarbībā kā nozīmīgus ir izvirzījusi arī cilvēktiesību un demokrātijas principus, tomēr Centrālāzijā īstenotie projekti lielākoties ir vērsti tieši uz privātā sektora interesēm un pārvaldības uzlabošanu. Būtībā tikai "Centrs MARTA" īstenotās aktivitātes ir uzskatāmas par saistītām ar cilvēktiesībām un pilsoniskumu, tāpēc pozitīvi vērtējams arī to turpmākais atbalsts no valsts puses.

Labas pārvaldības projekti varētu pozitīvi ietekmēt arī demokrātiju kopumā, tomēr jāņem vērā, ka radikālākas pozitīvas pārmaiņas lielākoties ir tieši politiskās iniciatīvas, tāpēc bez pilsoniskās sabiedrības mērķtiecīgas stiprināšanas tās nav iespējamās. Ja Latvija vēlas paust savu atbalstu demokrātijas un pilsoniskās sabiedrības, cilvēktiesību ievērošanai ne tikai vārdos, bet arī darbos, tad jāiegulda arī nevalstisko organizāciju projektos, kam ir šādi mērķi.

Ņemot vērā augstos drošības riskus, tai skaitā partnervalstu organizācijām, projektos Centrālāzijā ir jāvelta resursi ne tikai pašām aktivitātēm, bet arī to drošai administrēšanai un organizāciju kapacitātes nostiprināšanai gan Latvijas, gan Centrālāzijas pusē. Šāda pieeja objektīvi samazinātu projektu aktivitātēm plānotos resursus un, iespējams, samazinātu to konkurētspēju atklātajā konkursā, kura fokusā ir lielāka ietekme par mazāku "cenu", nevis pārmaiņas pēc būtības. Vērtību un rīcības maiņa ir lēns process, bieži bez skaļiem un redzamiem rezultātiem.

Jāvērš uzmanība, ka NVO projektu pieteikumu fokusu būtiski ietekmēja arī Ārlietu ministrijas 2024. gadā izvirzītā prioritāte ieviest attīstības sadarbības projektus tieši Āfrikā, tādējādi, piemēram, "Riga TechGirls", kas ieviesa projektu Uzbekistānā 2022. un 2023. gadā, iesniedza pieteikumu par aktivitātēm Ēģiptē un arī saņēms tām atbal-

stu. Attīstības sadarbības izmantošana diplomātiskajam PR negatīvi ietekmē reālu un ilgtspējīgu pārmaiņu īstenošanu.

Saprotami, ka arī augstie pilsoniskās sabiedrības iesaistes riski gan Latvijas organizācijām, gan sadarbības partneriem Centrālāzijā apgrūtina jaunu projektu attīstīšanu. Jaunā, ārējo sadarbību ierobežojošā tiesiskā bāze varētu tikai pasliktināt nevalstisko organizāciju projektu attīstību nākotnē.

Ņemot vērā iepriekšminētos izaicinājumus un riskus, kā arī Latvijas pieeju lielākoties ieviest pārvaldības pieeju, kā pozitīvi vērtējami tieši starpsektoru projekti, kas var, piemēram, ar rīcību demonstrēt produktīvas sadarbības starp valsts pārvaldi un NVO sektoru iespējamību, iekļaut demokrātijas un pilsoniskuma, cilvēktiesību tēmas kā integrālas projektu sadaļas.

REKOMENDĀCIJAS

Kaut arī Latvijas projekti ir salīdzinoši maza apjoma, tie var kalpot par trāpīgiem labās prakses piemēriem reģionā, dodot cerību arī Centrālāzijas iedzīvotājiem par pozitīvu pārmaiņu iespējamību demokrātijas attīstībai un cilvēktiesību nostiprināšanai.

Lai sekmētu nevalstisko organizāciju aktivitāšu attīstību Centrālāzijā, būtu nepieciešams:

- pastāvīgi konsultēties ar nevalstiskajām organizācijām, kas īsteno aktivitātes reģionā vai vēlas tās uzsākt, pēc iespējas sniedzot atbalstu no Ārlietu ministrijas;
- iesaistīt nevalstiskās organizācijas vizītēs uz Centrālāziju vai uzņemt reģiona pārstāvjus Latvijā, tā demonstrējot pastāvīgu sadarbību starp pārvaldi un pilsonisko sabiedrību;
- veidot atklātu informācijas apriti par sadarbības iespējām reģionā, izmantojot Attīstības sadarbības aģentūrai (CFLA) pieejamo informāciju;
- nevalstiskajām organizācijām pieejamo grantu finansējumu vērst tieši uz demokrātijas un cilvēktiesību stiprināšanu, nevis formālu atbalstu pēc organizāciju juridiskā statusa;
- attīstīt starpsektoru projektus, iesaistot nevalstiskās organizācijas labas pārvaldības ieviešanā un sadarbībā ar organizācijām partnervalstīs;
- pārskatīt projektu finansējumu, dodot iespēju iesniegt arī tādas aktivitātes, kas ievieš pārmaiņas pēc būtības, stiprinot pilsoniskumu partnervalstīs.

ATSAUCES

- ¹ “China to Give \$500 Million in Aid to Central Asian Countries: Xi Jinping,” *Business Standard*, 26.01.2022. Pieejams: https://www.business-standard.com/article/international/china-to-give-500-million-in-aid-to-central-asian-countries-xi-jinping-122012600065_1.html.
- ² “Economic Resilience in Central Asia Initiative,” *U.S. Department of State*, 28.02.2023. Pieejams: <https://www.state.gov/economic-resilience-in-central-asia-initiative/>.
- ³ “Foreign Secretary Travels to Central Asia and Mongolia in Landmark Visit to Region,” *GOV.UK*, 22.04.2024. Pieejams: <https://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-travels-to-central-asia-and-mongolia-in-landmark-visit-to-region>.
- ⁴ “Saudi Ministers Visit Central Asia: Unprecedented Collaboration Moves Beyond Oil” *Caspian Policy Center*, 26.03.2024. Pieejams: <https://www.caspianpolicy.org/research/economy/saudi-ministers-visit-central-asia-unprecedented-collaboration-moves-beyond-oil>.
- ⁵ “Kishida to Visit Central Asia,” *The Japan Times*, 01.08.2024. Pieejams: <https://www.japantimes.co.jp/news/2024/08/01/japan/kishida-to-visit-central-asia/>.
- ⁶ “Central Asia in Focus: Kazakhstan, Uzbekistan Snub Russian Organizations,” *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 22.10.2024. Pieejams: <https://about.rferl.org/article/central-asia-in-focus-kazakhstan-uzbekistan-snub-russian-organizations/>.
- ⁷ “Uzbekistan and Tajikistan: A Strategic Cooperation in the Heart of Central Asia,” *NATO Foundation*, 30.04.2024. Pieejams: <https://www.natofoundation.org/central-asia/uzbekistan-and-tajikistan-a-strategic-cooperation-in-the-heart-of-central-asia/>.
- ⁸ “Caspian States to Hold Military Drills for the First Time Without Russia’s Participation,” *Caspian Policy Center*, 16.04.2024. Pieejams: <https://www.caspianpolicy.org/research/security/caspian-states-to-hold-military-drills-for-the-first-time-without-russias-participation>.
- ⁹ “Kazakhstan is EU’s Crucial Partner in Central Asia, Says European Council President Charles Michel,” *The Astana Times*, 27.10.2022. Pieejams: <https://astanatimes.com/2022/10/kazakhstan-is-eus-crucial-partner-in-central-asia-says-european-council-president-charles-michel/>.
- ¹⁰ “Global Gateway,” *European Commission*. Pieejams: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en.
- ¹¹ “Who Profits from the Global Gateway? The EU’s New Strategy for Development Cooperation,” *Eurodad*, 09.10.2024. Pieejams: https://www.eurodad.org/nl_who_profits_from_the_global_gateway_the_eu_s_new_strategy_for_development_cooperation.
- ¹² “Closing Regional Conference of the Central Asia Rule of Law Programme 2020-2024,” *Council of Europe*, 11.06.2024. Pieejams: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/central-asia/-/closing-regional-conference-of-the-central-asia-rule-of-law-programme-2020-2024>.
- ¹³ “A New Opening for EU-Central Asia Relations,” *Carnegie Endowment for International Peace*, 13.04.2023. Pieejams: <https://carnegieendowment.org/research/2023/04/a-new-opening-for-eu-central-asia-relations?lang=en>.
- ¹⁴ “Devex Newswire: Crackdown on Civil Society in Asia is Deepening,” *Devex*, 14.02.2024. Pieejams: <https://www.devex.com/news/devex-newswire-crackdown-on-civil-society-in-asia-is-deepening-107075>.
- ¹⁵ “A Growing Climate of Fear and Self-Censorship: New Assaults on Independent Media, Civil Society, and Online Activism,” *CIVICUS Monitor*, 16.10.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/a-growing-climate-of-fear-and-self-censorship-new-assaults-on-independent-media-civil-society-and-online-activism/>.
- ¹⁶ “Central Asia in Focus: Uzbek Senate Adopts ‘Undesirable Foreigner’ Law,” *Caspian Policy Center*, 30.09.2024. Pieejams: <https://www.caspianpolicy.org/research/central-asia/central-asia-in-focus-uzbek-senate-adopts-undesirable-foreigner-law>.

- 17 "CPJ Concerned by Kazakhstan's Restrictive New Media Accreditation," *Committee to Protect Journalists*, 03.09.2024. Pieejams: <https://cpj.org/2024/09/cpj-concerned-by-kazakhstans-restrictive-new-media-accreditation/>.
- 18 "Flood Coverage Restrictions, Women's Rights Rally Ban, and Legal Cases Against Activists," *CIVICUS Monitor*, 05.06.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/flood-coverage-restrictions-womens-rights-rally-ban-and-legal-cases-against-activists/>.
- 19 "«Остановите давление». Узбекские блогеры попросили помощи у президента Мирзиязева," *Ozodlik Radio*, 05.03.2023. Pieejams: <https://rus.ozodlik.org/a/32298943.html>.
- 20 "Uzbekistan: Pressure on Bloggers and Journalists Continues, Including on Karakalpak Activists," *CIVICUS Monitor*, 15.10.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/uzbekistan-pressure-on-bloggers-and-journalists-continues-including-on-karakalpak-activists/>.
- 21 "A Growing Climate of Fear and Self-Censorship: New Assaults on Independent Media, Civil Society, and Online Activism," *CIVICUS Monitor*, 16.10.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/a-growing-climate-of-fear-and-self-censorship-new-assaults-on-independent-media-civil-society-and-online-activism/>.
- 22 "Turkmenistan Releases Journalist Imprisoned for 4 Years for COVID Photo," *Committee to Protect Journalists*, 10.06.2024. Pieejams: <https://cpj.org/2024/06/turkmenistan-releases-journalist-imprisoned-for-4-years-for-covid-photo/>.
- 23 "Flood Coverage Restrictions, Women's Rights Rally Ban, and Legal Cases Against Activists," *CIVICUS Monitor*, 05.06.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/flood-coverage-restrictions-womens-rights-rally-ban-and-legal-cases-against-activists/>.
- 24 "Cotton Campaign Calls for Investigation of Attack on Uzbek Human Rights Activist Umida Niyazov," *Cotton Campaign*, 02.05.2024. Pieejams: <https://www.cottoncampaign.org/news/cotton-campaign-calls-for-investigation-of-attack-on-uzbeknbsphuman-rights-activist-umida-niyazovansp>.
- 25 "Uzbekistan: Human Rights Defender Klara Sakharova Is Harassed and Threatened," *International Partnership for Human Rights*, 31.05.2024. Pieejams: <https://iphonline.org/articles/uzbekistan-human-rights-defender-klara-sakharova-is-harassed-and-threatened/>.
- 26 "Kyrgyz Government Critic Jetigen Appeal Denied," *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 17.10.2024. Pieejams: <https://www.rferl.org/a/kyrgyz-government-critic-jetigen-appeal-denied/33162023.html>.
- 27 "Turkmenistan: Economic Hardship, Repression, and Targeting of Critics at Home and Abroad," *CIVICUS Monitor*, 19.11.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/turkmenistan-economic-hardship-repression-and-targeting-of-critics-at-home-and-abroad/>.
- 28 "Uzbekistan: Pressure on Bloggers and Journalists Continues, Including on Karakalpak Activists," *CIVICUS Monitor*, 15.10.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/uzbekistan-pressure-on-bloggers-and-journalists-continues-including-on-karakalpak-activists/>.
- 29 "Turkmenistan: Economic Hardship, Repression, and Targeting of Critics at Home and Abroad," *CIVICUS Monitor*, 19.11.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/turkmenistan-economic-hardship-repression-and-targeting-of-critics-at-home-and-abroad/>.
- 30 "Flood Coverage Restrictions, Women's Rights Rally Ban, and Legal Cases Against Activists," *CIVICUS Monitor*, 05.06.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/flood-coverage-restrictions-womens-rights-rally-ban-and-legal-cases-against-activists/>.
- 31 "Uzbekistan: Pressure on Bloggers and Journalists Continues, Including on Karakalpak Activists," *CIVICUS Monitor*, 15.10.2024. Pieejams: <https://monitor.civicus.org/explore/uzbekistan-pressure-on-bloggers-and-journalists-continues-including-on-karakalpak-activists/>.
- 32 "A Comparative Study on the Global Availability of VPN Apps in Apple's App Stores and Google's Play Stores," *Apple Censorship*, 29.06.2024. Pieejams: <https://appcensorship.com/news/a-comparative-study-on-the-global-availability-of-vpn-apps-in-apples-app-stores-and-googles-play-stores>.

- ³³ "Uzbekistan: Imprisoned Citizen Journalist Gets Early Release," *Eurasianet*, 05.02.2024. Pieejams: <https://eurasianet.org/uzbekistan-imprisoned-citizen-journalist-gets-early-release>.
- ³⁴ "Kyrgyzstan: Acquittal in Kempir-Abad Case Is a Victory for Justice and Human Rights," *Amnesty International*, 14.06.2024. Pieejams: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/06/kyrgyzstan-acquittal-in-kempir-abad-case-is-a-victory-for-justice-and-human-rights/>.
- ³⁵ "Kazakhstan Grappling with a Fresh Wave of Flooding," *Eurasianet*, 23.04.2024. Pieejams: <https://eurasianet.org/kazakhstan-grappling-with-a-fresh-wave-of-flooding>.
- ³⁶ "Kazakhstan Unites 50,000 Volunteers Around the Country Involved in Aiding with Floods," *Inform.kz*, 30.04.2024. Pieejams: <https://en.inform.kz/news/kazakhstan-unites-50000-volunteers-around-the-country-involved-in-aiding-with-floods-469822/>.
- ³⁷ "Kazakhstan: Journalist's Video on Floods Draws Attention Amid Government Criticism," *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 30.04.2024. Pieejams: <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-journalist-floods-uporov-video/32927747.html>.
- ³⁸ "Attīstības sadarbība," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/lv/attistibas-sadarbiba>.
- ³⁹ "Taškentā aizvadīta pirmā Uzbekistānas sadarbības projekta vadības sēde," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 31.05.2024. Pieejams: <https://www.cfla.gov.lv/lv/jaunums/taskenta-aizvadita-pirma-uzbekistanas-sadarbibas-projekta-vadibas-sede>.

KARA UN VĒLĒŠANU IETEKME UZ LATVIJAS ĀRĒJO UN DROŠĪBAS POLITIKU

Imants Lieģis

Latvijas Ārpolitikas institūta Drošības programmas vadītājs |
Latvijas Republikas Aizsardzības ministra padomnieks

2024. gadā Latvijas ārpolitikas un drošības politikas veidotāji saskārās ar divām sarežģītām norisēm - karu un vēlēšanām. Šie abi faktori neizbēgami ietekmēs politikas veidošanu arī 2025. gadā un pēc tam. Latvijas darba kārtībā dominēja divi Eiropā un tās apkārtnē notiekošie kari, proti, Krievijas 10 gadus ilgstošais karš pret Ukrainu un Izraēlas karš pret Irānas sabiedrotajiem – “Hamās” (*Hamas*) un “Hizbullāh” (*Hezbollah*).

2024. gadā notiekot virknei demokrātisku (un nedemokrātisku) vēlēšanu, tas bija izšķiroši svarīgs gads ierastā vēlēšanu cikla kontekstā, un dažas no tām tieši skar arī Latviju. Novembrī vēlēšanas rikoja Latvijas nozīmīgākā stratēģiskā partnervalsts – Amerikas Savienotās Valstis. Vēlēšanas norisinājās arī tuvākā apkaimē, proti, gan Francijā, gan Apvienotajā Karalistē (kā arī Lietuvā). Tika paziņots arī, ka 2025. gada februārī tiek plānotas pirmstermiņa vēlēšanas Vācijā. Eiropas Savienībā notika Eiropas Parlamenta vēlēšanas un tika iecelta jauna Komisija. Amatā stājās jaunais NATO ģenerālsekretārs.

Latvija aprīlī iecēla jaunu ārlietu ministri – Baibu Braži, karjeras diplomāti un bijušo NATO ģenerālsekretāra vietnieci. Viņa pārņēma šo amatu pēc līdzšinējā ārlietu ministra, bijušā Ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa atkāpšanās (ārlietu ministra amatā kopš 2023. gada septembra). Tādējādi šajā rakstā, pirmkārt, tiks analizēts tas, kā kari un vēlēšanas ietekmēja Latvijas ārpolitiku 2024. gadā, un, otrkārt, tiks apsvērts tas, ko varam sagaidīt 2025. gadā un kas attiecīgi būtu jādara.

KARŠ

Krievijas 2022. gada februārī uzsāktais pilna mēroga karš arī 2024. gadā turpināja tieši un būtiski ietekmēt Latvijas ārējo, drošības un aizsardzības politiku. Sākotnējās cerības uz veiksmīgu ukraiņu pretuzbrukumu izdzisa, uzbrukumam ciņas gaitā nonākot strupceļā. Savukārt Krievijai tā arī neizdevās panākt ievērojamus teritoriālos ieguvumus. 2024. gadā gan ASV, gan Eiropas sabiedrotie būtiski kavējās ar Ukrainai paredzētā militārā aprikojuma piegādēm. Daļa Ukrainas teritorijas aizsardzībai paredzētā aprikojuma tika piešķirta “ar nosacījumiem”, piemēram, neļaujot Ukrainai izmantot raķetes, lai uzbruktu legītimiem militārajiem objektiem Krievijas teritorijā. Tādējādi Ukrainu varēja raksturot kā valsti, kas spiesta cīnīties “ar vienu roku aiz muguras”. Neraugoties uz šo apstākli, Ukraina augustā veica pārsteiguma iebrukumu Krievijas Kurskas apgabalā – teritorijā, kas turpināja atrasties Ukrainas pakļautībā arī gada beigās.

Krievijas karam turpinoties arī 2024. gadā, Ukrainas sabiedrotos pārņēma neatliekamības jeb steidzamības sajūta. Tomēr šo sajūtu tā arī neizdevās pārvērst ātrā rīcībā. Gada beigās masveidā pastiprinoties Krievijas raķešu un dronu uzbrukumiem civilajiem mērķiem un elektrostacijām, “pārāk maz, pārāk vēlu” kļuva par galveno Ukrainas situāciju raksturojošo frāzi.

Zināma steidzamības sajūta parādījās decembra sākumā, kad aizejošā Džo Baidena (*Joe Biden*) administrācija centās izlietot visus Ukrainai paredzētos militārās palīdzības līdzekļus, ko Kongress bija apstiprinājis tā gada gaitā. Tas ietvēra ieročus aptuveni 7,1 miljarda ASV dolāru apmērā, tostarp pret-dronu sistēmas un munīciju augstas mobilitātes artilērijas raķešu sistēmām (*HIMARS*).¹ Novembrī, neilgi pēc ASV vēlēšanu rezultātu noskaidrošanas, tika piešķirtas arī papildu kājnieku mīnas un sniegta piekrišana tālās darbības rādiusa raķešu šaušanai no ASV Armijas taktisko raķešu sistēmām (*ATACAMS*).

Tiecoties atrast savu vietu 57 valstu grupā, kas sniedz militāro atbalstu Ukrainai, jeb tā dēvētajā Ramšteinas grupā (*Ramstein Group*), Latvija 2024. gada februārī izlēma veidot un kopā ar Apvienoto Karalisti vadīt “Dronu koalīciju”. Šo koalīciju veido septiņpadsmit valstis. Tās mērķis ir nodrošināt ātru, plašu un daudzveidīgu dronu piegādi Ukrainai, vienlaikus attīstot spēcīgu iekšējo rūpniecību, kas fokusējas uz Ukrainas vajadzībām. Saskaņā ar aplēsēm tika prognozēts, ka jau Latvija vien koalīcijas ietvarā līdz 2024. gada beigām Ukrainai piegādās aptuveni 4000 dronu.

Krievijas karš pret Ukrainu ir panācis arī konsolidāciju starp “haosa kvarteta” valstīm, proti, Krieviju un to atbalstošajām valstīm: Ķīnu, Irānu un Ziemeļkoreju. Tika konstatēts, ka Ķīna arvien vairāk iesaistās Krievijas īstenotās karadarbības

atbalstīšanā un uz Krieviju eksportē “preces, kas aizpilda kritiskos robus Krievijas militārās rūpniecības bāzē”.² Irāna piegādā ieročus, un Ziemeļkorejas karavīri tiek nosūtīti uz Eiropu, lai cīnītos pret Ukrainu. Kvarteta valstu interešu vienotība balstās uz vēlmi apgrūtināt, ja ne iznīcināt, noteikumus balstītās starptautiskās kārtības funkcionēšanu. To kopdarbība rada draudus arī Latvijai. Taču tas, cik vienas būs šīs četras valstis un cik ļoti veiksmīgi tās varēs spēlēt vienu un to pašu melodiju, vēl nav zināms. Divas no tām, proti, Krievija un Irāna, decembra sākumā piedzīvoja pazemojošu neveiksmi, kad Sīrijā ar strauju nemiernieku uzbrukumu tika gāzts to atbalstītā autoritārā līdera Bašara al Asada (*Bashar al-Assad*) režīms. Trīspadsmit gadus ilgušais pilsoņu karš beidzās divu nedēļu laikā. Tas bija nepārprotams trieciens Krievijas globālajai ietekmei, un, gadam tuvojoties noslēgumam, nebija arī skaidrs, vai Vidusjūrā izvietotā Krievijas stratēģiskā jūras spēku bāze un to atbalstošās gaisa spēku bāzes turpinās savu darbību Sīrijas teritorijā.

Neraugoties uz Latvijas balstīšanos uz tiesiskumu un starptautiskajām normām, tostarp ANO normām, Latvija attiecībā uz otru, Eiropas pievārtē notiekošo karu īstenoja niansētāku pieeju. Latvijas pieeja palika nelokāma tādās pozīcijās kā atbalsts attiecībā uz Izraēlas tiesībām sevi aizstāvēt, kā arī stingrs nosodījums attiecībā uz 2023. gada 7. oktobrī veiktajiem asiņainajiem uzbrukumiem un “Hamās” sagūstīto ķīlnieku paturēšanu gūstā. Vienlaikus joprojām tika pieklusināta kritika par Izraēlas Gazas joslā veikto darbību proporcionalitāti un pārmērīgi lielo civiliedzīvotāju nāves gadījumu skaitu. Šajā kontekstā bija vērojamas atšķirīgas nostājas gan ES valstu vidū, gan arī iepretim ASV. 2024. gada 17. septembrī lemjot par ANO Ģenerālās asamblejas rezolūciju, kas aicina Izraēlu atstāt nelikumīgi okupētās palestīniešu teritorijas, Latvija nobalsoja par tās pieņemšanu, taču ne visas ES dalībvalstis rīkojās līdzīgi.³

VĒLĒŠANAS

Amerikas Savienotās Valstis

Pēc tam, kad 6. novembrī kļuva zināmi vēlēšanu rezultāti, kas apliecināja Donalda Trampa (*Donald Trump*) pārvēlēšanu Baltajā namā pēc četrus gadus ilgā prombūtnes, sekoja strauja globālā reakcija. Viens no viņa pirmajiem pieņemtajiem apsveikuma telefona zvaniem bija no Francijas prezidenta Emanuela Makrona (*Emmanuel Macron*). Tā rezultātā jaunievēlētais topošais prezidents Donalds Tramps savā pirmajā ārzemju vizītē 7. decembrī devās uz Parīzi, lai tur kopā ar aptuveni 50 citiem valstu un valdību vadītājiem piedalītos atjaunotās Parīzes Dievmātes katedrāles atklāšanas svinībās. Savukārt to pasaules līderu vidū, kurus Tramps uzņēma Floridā 2024. gada novembrī, bija

arī NATO ģenerālsēkretārs Marks Rute (*Mark Rutte*). Līdzīgi kā Makrons, arī Rute Nīderlandes premjerministra kapacitātē jau bija sadarbojies ar Trampu viņa pirmās prezidentūras laikā. Arī pašreizējam Latvijas prezidentam Edgaram Rinkēvičam, atrodoties ārlietu ministra amatā, ir bijusi tieša pieredze, sadarbojoties ar Trampa administrāciju, un tādējādi viņu telefonsaruna, ko 19. novembra ierakstā mikroblogošanas vietnē “X” pieminēja prezidents Rinkēvičs, apliecina, ka arī Latvija nekavējās tieši sazināties ar jaunievēlēto prezidentu.⁴ Saskaņā ar publiskoto informāciju tajā pašā nedēļā ar Trampu telefoniski sazinājās arī Lietuvas prezidents. Darba grafika dēļ prezidentam Rinkēvičam 7. decembrī Parīzē neizdevās pievienoties Baltijas valstu prezidentiem un daudziem citiem līderiem, attiecīgi neizmantojot iespēju tikties ar nākamo ASV prezidentu Trampu, kā arī Francijas prezidentu Makronu un Ukrainas prezidentu.

Pēc ASV 2024. gada novembra vēlēšanām pastiprinājās arī politiskās aktivitātes dažādos Eiropas formātos, kas fokusējās ap secinājumu, ka Eiropai ir jādara vairāk, lai nodrošinātu savu aizsardzību un drošību, kā arī atbalstītu Ukrainu.

Francijas prezidents Emanuels Makrons 6. novembrī ne tikai sazinājās ar Donaldu Trampu, bet piezvanīja arī Vācijas kancleram Olafam Šolcam (*Olaf Scholz*), abiem vienojoties par savu aizsardzības ministru tikšanos tajā pašā vakarā Parīzē. Pēc šīs sanāksmes 25. novembrī Berlīnē paplašinātā formātā satikās Eiropas lielāko militāro lielvaru jeb Francijas, Apvienotās Karalistes, Itālijas, Vācijas un Polijas aizsardzības ministri, Apvienotās Karalistes aizsardzības ministram Džonam Hīlijam (*John Healey*) to nodēvējot par “E5” sanāksmi.⁵ Šo pašu valstu ārlietu ministri dažas dienas iepriekš, proti, 19. novembrī, bija sapulcējušies Varšavā⁶ un vēlreiz tikās arī 12. decembrī Berlīnē, bet jau plašākā koordinācijas formātā (piedaloties arī Spānijas ārlietu ministram, ES Augstajai pārstāvei ārlietās un drošības politikas jautājumos, kā arī Ukrainas ārlietu ministram), kurā pieņēma vēl vienu kopīgo paziņojumu.⁷ Savukārt Ziemeļvalstu un Baltijas valstu līderi tikās Zviedrijā, 27. novembrī nākot klajā ar paziņojumu.⁸ Šajā sanāksmē klātienē piedalījās arī Polijas premjerministrs, savukārt prezidents Makrons tai bija pieslēdzies telefoniski. No Latvijas reģionālās perspektīvas raugoties, Polijas klātbūtne pie lēmumu veidošanas galda ir īpaši svarīga. To vēl vairāk pastiprināja Makrona 12. decembra divpusējā vizīte Varšavā.

Apvienotā Karaliste

Apvienotajā Karalistē jūlijā notikušajās vispārējās vēlēšanās leiboristi ieguva pārliecinošu balsu vairākumu, tādējādi izbeidzot 14 gadus ilgušo konservatīvo īstenoto vadību. Arī jaunā valdība turpināja iestāties par spēcīgu atbalstu Ukrainai. *Brexit* norisinājās konservatīvo varas periodā, savukārt leiboristu valdība ir uzsākusi strādāt pie pozitīvāku attiecību izveides ar ES, jo īpaši aizsardzības un drošības politikas jomā,

kurā tiek apspriests “Apvienotās Karalistes un ES aizsardzības pakts”, kas ļautu Apvienotajai Karalistei piedalīties Kopējās drošības un aizsardzības politikas (KDAP) ietvarā rīkotajās militārajās un civilajās misijās.⁹ Latvijai ir svarīga AK dalība Eiropas aizsardzības un drošības ietvarā, ņemot vērā gan tās vadošo lomu reģionālajos Apvienotajos reaģēšanas spēkos (*Joint Expeditionary Force*), gan arī to, ka tā ir Igaunijā izvietotās NATO brigādes līmeņa kaujas grupas vadošā valsts, nemaz nerunājot par tās lomu kā NATO aliansē ietilpstošai kodolvalstij.

Francija

Francija, otra Eiropas kodolvalsts, pēc prezidenta Makrona iniciatīvas jūnijā sarīkoja Nacionālās asamblejas ārkārtas vēlēšanas. Vēlēšanu rezultāti apliecināja Francijas sašķeltību trīs nometnēs, tajās ar nosacīti līdzīgu balsu skaitu uzvarot kreiso partiju aliansei “Jaunā tautas fronte” (*Nouveau Front populaire*), Emanuela Makrona centristu aliansei un galēji labējai partijai “Nacionālā apvienība” (*Rassemblement national*). Septembrī amatā stājās labēji centriskā valdība politikas veterāna Mišela Barnjē (*Michel Barnier*) vadībā, tomēr šī valdība noturējās tikai līdz 4. decembrim. Tādējādi Barnjē kļuva par premjeru, kurš šo amatu ieņēmis visīsāko laika periodu Francijas vēsturē. 13. decembrī viņu nomainīja Fransuā Beirū (*Francois Bayrou*), vēl viens politikas veterāns, šoreiz no politiskā spektra centra. Aicinājumi prezidentam Makronam atkāpties no prezidenta amata pirms tā termiņa beigām 2027. gadā, visticamāk, arī turpmāk paliks bez atbildes. Francija ir prezidentāla republika. Kaut arī prezidenta Makrona globālā loma visdrīzāk nemazināsies, ko apliecināja viņa spēja 7. decembrī Parīzē sapulcināt tik lielu skaitu pasaules līderu, tomēr 2024. gadā notikušās parlamenta vēlēšanas Francijā radīja iekšpolitisko nenoteiktību un haosu.

Vācija

Arī Vācija, otra Eiropas vadošā valsts, pēc kanclera Olafa Šolca vadītās koalīcijas izjukšanas novembrī un neuzticības balsojuma, kas notika 16. decembrī, izsludināja pirmstermiņa parlamenta vēlēšanas, kas plānotas 2025. gada 23. februārī.

Eiropas Parlaments

Eiropas Parlamenta vēlēšanu rezultāti norādīja uz atbalsta pieaugumu labējam spektram un populistiem. Komisijas priekšsēdētājam Ursulai fon der Leienai (*Ursula von der Leyen*) izdevās palikt amatā uz otro pilnvaru termiņu, un visi viņas

izvirzītie komisāri tika apstiprināti Eiropas Parlamenta balsojumā 27. novembrī. Komisija sāka pildīt savus pienākumus 1. decembrī, un, neraugoties uz to, ka tā bija svētdiena, Eiropadomes priekšsēdētājs Antoniu Košta (*Antonio Costa*) kopā ar Komisijas jauno Augsto pārstāvi ārlietās un drošības politikas jautājumos Kaju Kallasu (*Kaja Kallas*) jau tajā pašā dienā ieradās Kijivā. Jaunās Komisijas ietvarā īpaši pieauga Baltijas valstu politiķu ietekme. Līdztekus Kajai Kallasai, komisārei no Igaunijas, lietuvietis Andrjus Kubiļus (*Andrius Kubilius*) ir pirmais ES aizsardzības un kosmosa komisārs, savukārt Valdim Dombrovskim, komisāram no Latvijas, šis būs jau trešais pilnvaru termiņš komisāra amatā, šoreiz uzņemoties atbildību par ekonomikas un produktivitātes, kā arī īstenošanas un vienkāršošanas jomu.¹⁰ Šie ES augsta līmeņa atbildības portfeli atspoguļo Latvijas un citu Baltijas valstu politiķu spēju arī 2024. gadā turpināt panākt vairāk, nekā no tiem būtu objektīvi sagaidāms. Latvija saglabāja arī ES Komisijas ģenerālsēkretāra amatu, tā kā Ilze Juhansone tika atkārtoti izvēlēta par Komisijas priekšsēdētājas Urzulas fon der Leienas augstāko amatpersonu, šo posteni ieņemot otro reizi.

Krievija, Moldova, Rumānija, Gruzija

Krievijā 2024. gada martā notikušās nedemokrātiskās vēlēšanas, prezidentam Vladimiram Putinam pagarinot savu pilnvaru termiņu līdz 2030. gadam, pārsteigumus nesagādāja. Krievija arī turpināja aktīvi iesaistīties tās apkārtņē esošo valstu vēlēšanās. Izraisot iekšējus traucējumus un mēģinot ietekmēt eiroatlantisko integrāciju gan Moldovā, gan Rumānijā, gan Gruzijā, tā tiecās izvērst savu ietekmi šajās visās trīs valstīs. Latvijas ārpolitikas fokuss šajā kontekstā bija galvenokārt vērst uz Gruziju, Saeimai 2025. gada budžeta apspriešanas laikā, proti, 5. decembrī apstiprinot attiecīgu paziņojumu. Tajā tika pausts atbalsts Gruzijas tautas izvēlei par labu eiroatlantiskajai integrācijai, izteikta kritika par neseno vēlēšanu norisi, kā arī izteikts atbalsts sankciju noteikšanai pret Gruzijas amatpersonām, kuras atbildīgas par vardarbības lietošanu pret protestētājiem.¹¹

2025. GADA PROGNOZES UN POLITIKA

Ir viens vārds, kas 2025. gadā dominēs Latvijas (un daudzu citu valstu) ārpolitikā un drošības politikā, un šis vārds ir neprognozējamība. Šis apgalvojums balstās uz “20. janvāra” efektu, proti, dienu, kad amatā stāsies jaunievēlētais prezidents Donalds Tramps.

Kā iepriekš rakstā norādīts, gatavojoties otrreizējai varas grožu pāriešanai Trampa rokās 20. janvārī, 2024. gadā jau tika veiktas noteiktas darbības.

Raugoties uz prezidenta Trampa vēlmi 24 stundu laikā izbeigt Krievijas karu pret Ukrainu, joprojām nav skaidrs, ko viņš būtu gatavs darīt, lai panāktu Krievijas piekrišanu. Trampa plānoto darbību detaļas nav zināmas. Kaut arī pastāv risks, ka tiks pārtraukts ASV finansiālais un cita veida atbalsts, vienlaikus ir vērojami arī signāli, ka, Krievijai nesēžoties pie sarunu galda, ASV varētu arī strauji palielināt savu militāro atbalstu Ukrainai.

Ukraina arī 2025. gadā būs Latvijas galvenā ārējās un drošības politikas prioritāte. Latvija turpinās aktīvi piedalīties "Dronu koalīcijā" Ukrainas atbalstam, veicinot dronu piegādi Ukrainai un sadarbību ar Ukrainas dronu ražošanas nozari. Latvijā, visticamāk, 2025. gada maijā norisināsies "Dronu samits". Latvija turpinās Ukrainas militārajam atbalstam novirzīt 0,25 % no IKP. Un vienlaikus tā koncentrēsies uz pašas aizsardzības spēju palielināšanu, tam piešķirot resursus aptuveni 3,5 % apmērā no IKP, kā arī pastāvīgi sadarbojoties ar Latvijas augošo aizsardzības rūpniecības sektoru un veicinot tā attīstību.

Attiecībā uz jebkādu potenciālu scenāriju kara izbeigšanai Latvija balstīsies uz Ukrainas nostāju, tomēr arī cieši sekos līdzī tam, kā prezidenta Trampa jaunā administrācija risinās šo jautājumu. Iespējams, ka arī pati Ukraina būs gatava pieņemt "vislabāko no sliktajiem piedāvājumiem" (*the least bad deal*), kā pausts *The Economist* 2024. gada 30. novembra izdevuma galvenajā rakstā un pirmajā lapā.¹²

Prezidents Tramps 2025. gadā varētu vājināt NATO, taču pati alianse neizzudīs. Pastāv risks, ka, pieņemot lēmumus, NATO alianse tiks apieta. Jebkurā gadījumā ir skaidrs, ka tajā ietilpstošajām Eiropas valstīm aizsardzībai būs jānovirza vairāk resursu, kā arī jāfokussējas uz savu kritisko spēju pilnveidi. Dominēs izaicinājums uzturēt spēcīgas transatlantiskās saites, galvenokārt ar ASV. Ņemot vērā Kanādas palielināto militāro klātbūtni un vadošo lomu Latvijā izvietotajā NATO daudz nacionālajā brigādē, tās transatlantiskā iesaiste Eiropā arī turpmāk būs spēcīga.

Apvienojoties tādiem faktoriem kā jauns aizsardzības un kosmosa komisārs no Lietuvas, Augstā pārstāve no Igaunijas, kā arī Polijas 1. janvārī uzsāktā ES Padomes prezidentūra, ir skaidrs, ka Ukrainas un reģionālās drošības politika 2025. gada sākumā atradīsies ES darba kārtības augšgalā.

Arī 2025. gadā eiropiešiem, visticamāk, būs jāfokussējas uz to, lai sniegtu lielāku ieguldījumu pašiem savā aizsardzībā un drošībā. Tas palīdzēs līdzsvarot neprognozējamību un iespējamo haosu, kas potenciāli sagaidāms no Vašingtonas. Valdīs šaubas par Eiropas centienu veiksmīgiem rezultātiem.

Pastāv liela varbūtība, ka arī 2025. gadā Vašingtona turpinās vairāk pievērsties Ķīnai nekā Eiropai. Šī pieeja nav nekas jauns – jau Baraka Obamas (*Barack Obama*) administrācijas laikā tika pasludināts “pagrieziens uz Āziju” (*pivot to Asia*), kā arī deklarēti mēģinājumi “restartēt” (*re-set*) attiecības ar Krieviju. Ķīna kā globāla konkurente, kas pretendē uz ASV vadošo lomu, arī turpmāk būs ASV galvenā prioritāte, kas atstās sekas uz Latviju un pārējo Eiropu. Arī prezidents Tramps, visticamāk, kārtējo reizi demonstrēs ASV nelokāmo atbalstu Izraēlai un agresīvāk vērsīsies pret novājināto Irānu.

Pievēršoties Tuvajiem Austrumiem, jāpiemin, ka Latvija sniegs savu ieguldījumu reģiona drošības veicināšanā, palielinot savu dalību *UNIFIL* miera uzturēšanas misijā Libānas dienvidos. 2024. gadā tajā piedalījās trīs karavīri no Latvijas, savukārt 2025. gada pirmajos mēnešos šis karavīru skaits pieaugs līdz aptuveni 30.

Pēdējo gadu laikā notikusī aktīvākā Latvijas iesaistīšanās ANO operācijās, protams, ir saistīta ar tās centieniem iegūt ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu 2026.–2027. gada periodā. Balsojums notiks 2025. gada vidū, kad arī būs novērtējama Ārlietu ministrijas pēdējo gadu aktīvās kampaņas efektivitāte. Tā ir bijusi svarīga ārpolitikas prioritāte, ņemot vērā, ka šis ir pirmais Latvijas mēģinājums iegūt ietekmi šajā globālajā organizācijā.

REKOMENDĀCIJAS

Ņemot vērā Krievijas radītos aktuālos eksistenciālos draudus, kas savukārt ir savīti ar Ukrainas likteni un nepieciešamību Eiropai vairāk rūpēties par savu drošību, pastāv vairākas pieejas, kas Latvijai būtu jāizmanto.

Krieviju attur spēks un iedrošina vājums. Krievijas spēku nevajadzētu pārvērtēt. Vienlaikus jūlijā notikušajā NATO Vašingtonas samītā tika atzīts, ka “nevar izslēgt uzbrukuma iespējamību sabiedroto suverenitātei un teritoriālajai integritātei”.¹³ Tāpēc NATO ir jāstiprina sava noturība un jāievieš mehānismi un politikas pasākumi, lai ierobežotu Krievijas radītos draudus, tiem pretotos un no tiem aizsargātos. Ņemot vērā, ka lielāko un iespējamāko apdraudējumu visai NATO aliansei rada tieši Krievija, Latvijas pienākums ir nodrošināt, lai Krievijas robežām tuvākās NATO dalībvalstis nebūtu vienīgās, kas uzņemas ar šo apdraudējumu saistīto slogu.

- Latvijai būtu jāturpina uzņemties vadošo lomu attiecībā uz atbalsta sniegšanu Ukrainas centieniem pievienoties NATO un ES. Latvijai būtu arī rūpīgi jāseko līdzi NATO vadošo valstu, jo īpaši ASV, īstenotajai Ukrainas politikai. Koordinācija ar

galvenajiem Eiropas sabiedrotajiem (Apvienoto Karalisti, Franciju, Poliju, Vāciju, Ziemeļvalstu un Baltijas valstu grupu) joprojām būs kategoriski nepieciešama. Ja Krievijas karš tiks apturēts ar miera līgumu, kas paredzēs NATO karavīru izvietošanu, Latvijai būtu nekavējoties jāpauž tās gatavība piedalīties.

- Latvijai būtu jānodrošina, ka Ukrainas sabiedrotie saglabā savu atbalsta pasākumu ilgtspēju un konsekvenci attiecībā uz militārās, finansiālās un praktiskās palīdzības sniegšanu Ukrainai. Atbalsta sniegšana ir pirmā aizsardzības līnija pret Krieviju un signāls, kas apliecina, ka Ukrainas ilgtermiņa drošība saglabā savu prioritāro statusu.
- Latvijai būs aktīvi jāsadarbomas ar Eiropas sabiedrotajiem, lai mudinātu tos uzņemties stratēģiskāku atbildību par Eiropas aizsardzību. Ļoti svarīgi būs sekot līdzi dažādiem Eiropas formātiem, kuros Latvija nav tieši iesaistīta (skatīt sadaļu "Vēlēšanas – Amerikas Savienotās Valstis"). Īpaša uzmanība ir jāpievērš arī Polijai kā Eiropas valstij ar pieaugošu stratēģisko lomu. Būtu jāstiprina arī Apvienotās Karalistes vadīto Apvienoto reaģēšanas spēku (*JEF*) loma, vienlaikus nodrošinot, ka jebkuri reģionālie formāti ir pārredzami un savstarpēji saderīgi, kā arī neapdraud NATO alianses kohēziju. Būtu jāveicina arī atbalsts Apvienotās Karalistes centieniem ciešāk sadarboties ar ES aizsardzības un drošības jomā.
- Latvijai ir jāsadarbomas ne tikai ar Poliju un Apvienoto Karalisti, bet jāturpina uzturēt ciešas saites arī ar Franciju un Vāciju. Francijai būtu jāapzinās, ka prezidenta Makrona vadošā loma Eiropas aizsardzības un drošības jautājumos joprojām ir neaizstājama neatkarīgi no iekšpolitiskajiem izaicinājumiem, ar kuriem viņš saskaras. Uzreiz pēc vēlēšanām Vācijā būtu jāturpina to aicināt uzņemties vadošu lomu reģionā, nodrošinot tās militāro klātbūtni Lietuvā un līdzdalību citos pasākumos.

Neprognozējamā un uz darījumiem tendētā prezidenta Trampa 20. janvārī plānotā inaugurācija noteiks globālo norišu toni 2025. gadā. Ņemot vērā šo apstākli kombinācijā ar joprojām aktuālajiem draudiem no Krievijas puses un Eiropas lēnumu attiecībā uz lielākas atbildības uzņemšanos par sevi, Latvijas ārpolitikas veidotājiem 2025. gadā būs jābūt aktīviem un modriem.

ATSAUCES

- ¹ Topp, C. et al., "US will send Ukraine \$725M in counter-drone tech, anti-personnel mines," *Military Times*, 2.12.2024. Pieejams: https://www.militarytimes.com/flashpoints/ukraine/2024/12/02/us-will-send-ukraine-725m-in-counter-drone-tech-anti-personnel-mines/?utm_source=sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=dfn-dnr.
- ² Blinken, A.J., "US will send Ukraine \$ Sanctioning Third-Country Enablers of Russia's War Against Ukraine in counter-drone tech, anti-personnel mines," ASV Valsts departamenta paziņojums presei, 30.10.2024. Pieejams: <https://www.state.gov/sanctioning-third-country-enablers-of-russias-war-against-ukraine/>.
- ³ ANO ziņas, "General Assembly overwhelmingly passes resolution demanding end to Palestine occupation," 17.09.2024. Pieejams: <https://news.un.org/en/story/2024/09/1154391>
- ⁴ LTV Panorāma, "Rinkēvičs pa tālrūni aprunājies ar Trampu," LSM.lv, 20.11.2024. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/19.11.2024-rinkevics-pa-talruni-aprunajies-ar-trampu.a577042/>.
- ⁵ Kayali, L., "With Trump looming, European defense ministers want to invest in military equipment," *Politico*, 25.11.2024. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/france-germany-defense-spending-boris-pistorius-nato-gdp-italy-uk-poland/>.
- ⁶ "Vācijas, Francijas, Polijas, Itālijas, Spānijas un Apvienotās Karalistes ārlietu ministru kopīgā deklarācija Varšavā (2024. gada 19. novembris)," Francijas Eiropas un Ārlietu ministrija. Pieejams: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/security-disarmament-and-non-proliferation/news/2024/article/joint-declaration-by-the-foreign-ministers-of-germany-france-poland-italy-spain>.
- ⁷ "Kopīgā deklarācija, ko parakstījuši Vācijas, Francijas, Itālijas, Polijas, Spānijas un Apvienotās Karalistes ārlietu ministri, kā arī Eiropas Savienības Augstais pārstāvis ārlietās un drošības politikas jautājumos," Federālā Ārlietu ministrija, 12.12.2024. Pieejams: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/2690236-2690236>.
- ⁸ "Kopīgais paziņojums, Ziemeļvalstu un Baltijas valstu samits Harpsundā," Zviedrijas valdības biroji, 27.11.2024. Pieejams: <https://www.government.se/statements/2024/11/joint-statement-by-the-heads-of-government-of-denmark-estonia-finland-latvia-norway-poland-and-sweden/?s=03>.
- ⁹ Antinozzi, I., Brawley, S., "UK-EU relations and European security," *UK Parliament Post*, 07.10.2024. Pieejams: <https://doi.org/10.58248/HS74>.
- ¹⁰ "Komisāru kolēģija," Eiropas Komisija. Pieejams: https://commission.europa.eu/about/organisation/college-commissioners_en.
- ¹¹ Latvijas Republikas Saeima, "Saeima pauž atbalstu Gruzijas sabiedrības eirointegrācijas centieniem un vērtībām," 05.12.2024. Pieejams: <https://m.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/34165-saeima-pauz-atbalstu-gruzijas-sabiedrības-eirointegrācijas-centieniem-un-vertibam>.
- ¹² Iekš *The Economist*, 30.11.2024 drukātais izdevums, priekšējais vāks un 9. lpp.
- ¹³ Vašingtonas samita deklarācijas 7. punkts, 10.07.2024. Pieejams: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm.

DAŽI JAUTĀJUMI PAR JAUNO PASAULES DROŠĪBAS KĀRTĪBU

Atis Lejiņš

Latvijas Ārpolitikas institūta Goda direktors
un Konsultatīvās padomes loceklis

Krievijas karš pret Ukrainu maina starptautisko drošības sistēmu. Tas ir redzams oficiālajos drošības dokumentos, plašsaziņas līdzekļos, premjerministru un kanceļu uzrunās. Ukrainas prezidents Volodimirs Zelenskis ir nācis klajā ar miera plānu, un jaunais ASV prezidents Donalds Tramps ir paziņojis, ka karš jāpārtrauc un ASV izbeigs militārās palīdzības sniegšanu Ukrainai, ja tā nepiekrītis miera sarunām. Nav skaidrs, ko viņš darīs, ja atteiksies Krievija.

Šajā kontekstā rodas jautājums par to, ko nesīs miera sarunas. Kā tās ietekmēs mums zināmo starptautisko drošības sistēmu? Vai rezultāts būs labvēlīgs Krievijai un tās sabiedrotajām valstīm – Ķīnai, Ziemeļkorejai un Irānai? Tāds tas būs, ja saskaņā ar miera līgumu Krievijas kontrolē tiks atstātas milzīgas Ukrainas teritorijas daļas. Iesaldētie konflikti, ko Krievija aizsāka Gruzijā 2008. gadā un Ukrainā 2014. gadā, parāda, ka Krievija tajos var iegūt, nevis zaudēt. Vai pilnā mēroga iebrukums Ukrainā 2022. gada 24. februārī un Rietumu stingrā reakcija ir pietiekami mainījusi Rietumu attieksmi, lai nepieļautu vēl vienu iesaldētu konfliktu, kas pastiprinātu Krievijas centienus “atkal kļūt diženai”, kā Putins norādījis mazliet citā valodā?

Ķīna ir ieinteresēta Krievijas panākumos. Tie var radīt precedentu pašas Ķīnas teritoriālajai ekspansijai Taivānā un pasteidzināt multipolāras starptautiskās sistēmas izveidi ar Ķīnu kā vadošo valsti. Vai Rietumi var rekonstruēt paši savu ieroču rūpniecību un bruņotos spēkus, lai tie būtu līdzvērtīgi Krievijas pieaugošajam militārajam spēkam, neraugoties uz tās lielajiem zaudējumiem Ukrainā? Krievijai tagad ir kara ekonomika, kuras Rietumiem nav. Vēl nesen Lielbritānijas Aizsardzības ministrija brīdināja, ka kara gadījumā tās armija tiktu iznīcināta dažu mēnešu laikā. Nav pietiekami daudz rezervju, lai novājināšanās karā pretotos Krievijai.

Vienlaikus Krievijas karš pret Ukrainu ir konsolidējis visas ES valstis, izņemot divas – Ungāriju un Slovākiju, bet pat šīs valstis ir pietiekami piesardzīgas, lai pārāk neizprovocētu Briseli. Ir sākusies Eiropas apbruņošanās, tiek labotas attiecības ar Lielbritāniju, tostarp militārajā jomā, un ES tagad ir ambiciozs aizsardzības komi-sārs. Ilgstoši ignorētie Francijas aicinājumi veidot autonomu Eiropas aizsardzību patlaban kļūst par spēcīgu Eiropas aizsardzības pīlāru NATO ietvarā. Pat jautājums par kodolieroču attīstību Vācijā ir iekļūvis tās debatēs, lai cik bikli tas arī nenotiktu.

Eiropas un ASV atšķirības jautājumā par to, kā rīkoties attiecībā uz Ķīnas spēka pieaugumu, nav tik lielas. Tiek uzskatīts, ka Ukrainas un Taivānas situācijas ir savstarpēji saistītas. Tomēr tas, ka ASV drošības garantijas ir atkarīgas no vēlēšanu cikliem, rada satraukumu Eiropas drošības struktūrās. Tā, piemēram, ASV Kongress mēnešiem ilgi bloķēja militārās palīdzības sniegšanu Ukrainai. Vienlaikus ASV ir daudzi, kas joprojām atceras, ka tad, kad sers Džordžs Robertsons, toreizējais NATO ģenerālsekretārs, iedarbināja 5. pantu, Vašingtona to sākotnēji neatbalstīja. Smagā faktiskā situācija Afganistānā pierādīja, ka Amerikai NATO alianse bija ļoti vajadzīga, un tā ātri pieņēma 5. pantu. Eiropieši kopā ar amerikāņiem cīnījās un gāja bojā Afganistānā.

Tādējādi ir maz ticams, ka Trampa administrācija izbeigs ASV dalību NATO, īpaši tagad, kad daudzas Eiropas valstis aizsardzībai tērē ne tikai 2 %, bet pat vairāk nekā 3 %. Vācija, kurai ir lielākā ekonomika Eiropā, būs arī Eiropas lielākā militārā vara, kad pēc dažiem gadiem tās aizsardzības izdevumi sasniegs 2 % no IKP. Bet vai ar to pietiks Ukrainas un attiecīgi arī Eiropas drošībai? Ar to nepietiks, lai stātos pretī Krievijas radītajiem draudiem, ja iesaldēta konflikta gadījumā netiks izstrādāta stratēģija Krievijas okupēto Ukrainas teritoriju atgūšanai.

SECINĀJUMI

“Latvijas ārējā un drošības politikas gadagrāmata 2025” ir radījusi iespēju Latvijā atzītiem un zinošiem pētniekiem un ekspertiem paust viedokli par 2024. gada notikumiem, rosinot rekomendācijas 2025. gadam. Ar cerībām, taču arī 2024. gada starptautiskā drošības vide bija izaicinājumu un augošu sarežģījumu pilna, iezīmējot ģeopolitiskās spriedzes apstākļus Latvijai un tās sabiedrotajiem. Par spīti trauksmainajam laikam Latvijas Republikas ārlietu ministre Baiba Braže atzīst, ka Latvijas politikas un ārpolitikas lēmumu pieņēmēji ir aktīvi strādājuši, lai stiprinātu valsts drošības un aizsardzības spējas, ievērojot un veicinot starptautisko kārtību, ir veicinājuši ekonomikas attīstību, vairojot labklājību, kā arī ir aizstāvējuši Latvijas valstspiederīgo intereses, veicinot sabiedrības iesaisti ārpolitikas procesos un iesaistot diasporu. Ārlietu ministre Braže novērtē un atzīst ekspertu, pētnieku un mācībspēku nozīmīgo lomu starptautiskajā politikā, kā arī aicina Latvijas sabiedrību intelektuāli iesaistīties un stiprināt Latvijas pozīciju, jo Latvijas nākotne ir ikkatra mūsu atbildība.

Kopš Krievijas agresijas kara sākuma Ukrainā, Latvija kā savu atbildību izvirzīja arī visa veida atbalsta sniegšanu Ukrainai tās ceļā uz uzvaru. To arī šogad apliecina Latvijas Republikas Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece, taču piebilst, ka Ukrainai ir nepieciešams vairāk, nekā šobrīd tiek sniegts. Mūrniece iezīmē, ka 2024. gadu var dēvēt par nepilnīgi izmantoto iespēju laiku no NATO sabiedroto puses, minot bijušā NATO ģenerālsekretāra Jensa Stoltenberga vārdus, ka “[..] mums daudz agrāk un daudz vairāk vajadzēja atbalstīt Ukrainu militāri”, “[..] mums jāatzīst, ka pirms iebrukuma mums vajadzēja viņiem dot vairāk ieroču [..]”. Šobrīd tas ir potenciāli novedis pie savstarpējās novājināšanās kara, parādot ne tikai dažādu Krievijas un Ukrainas militāro spēju un cilvēkresursu aspektu, bet arī to, kā NATO sabiedrotie lūkojas uz nākotni, kas iekļauj dažādus Krievijas agresijas kara Ukrainā izbeigšanās scenārijus. Noslēdzot Mūrniece uzsver, ka visu mērķis ir beigt karu, taču

lēmuma pieņemšana par Krievijas uzsāktā kara izbeigšanu var notikt tikai ar Ukrainas galavārdu, Latvijai turpinot atbalstīt Ukrainu ceļā uz uzvaru.

Kopš smagā starptautiskās vides satricinājuma, ko izraisīja Krievijas imperiālistiskās politikas intereses, Latvijas Republikas Saeimas Eiropas lietu komisijas priekšsēdētājs Edmunds Cepurītis atzīst, ka globālā dienaskārtība kļūst arvien izaicinājumu pilnāka, šobrīd dzīvojot neskaitāmu savstarpēji saistītu krīžu pasaulē, iezīmējot sarežģījumus, ar ko Latvija turpinās saskarties 2025. gadā. Pirmkārt, Cepurītis uzsver, ka nākotnē tikai palielināsies nepieciešamība pēc sadarbības un kopīgi veidotām skaidrām atbildēm, lai risinātu šīs dažādās krīzes. Otrkārt, līdz ar tehnoloģiju attīstību ir pieaudzis ne tikai sabiedrības informētības plašums, bet arī to spēja kļūt par ieroci demokrātijas apdraudēšanā, kas 2025. gada griezumā var veicināt papildu apdraudējumu. Treškārt, parādīsies aktīvāki centieni apšaubīt noteikumus balstītu pasaules kārtību no arvien plašāka spēlētāju loka. Noslēdzot Cepurītis rekomendē, ka, spējot izvairīties no vienkāršas plūšanas pa straumi, bet tā vietā veidojot, aizstāvot un skaidrojot drosmīgu vīziju, ir iespējams aizsargāt mūsu svarīgās vērtības un sniegt atbildes uz lielajiem izaicinājumiem, ar ko tikai turpināsim saskarties.

Galvenā vīzija bīstamā pasaulē ir nacionālās drošības stiprināšana, un, to sakot, Drošības un stratēģiskās pētniecības centra direktors, Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija, Dr. Toms Rostoks uzsver, ka, lai gan Latvija ir spērusi spēcīgus soļus nacionālās drošības stiprināšanā, Latvijas ilgtspējīgas drošības pamata sastāvdaļa ir un būs atkarīga no sabiedroto palīdzības. Dr. Rostoks diemžēl secina, ka, lai gan drošība no Krievijas apdraudējuma ir Latvijas 2025. gada ārpolitikas prioritāte, NATO sabiedroto ambīcijas Krievijas-Ukrainas kara kontekstā ir krietni zemākas nekā Latvijas, Rietumvalstīm joprojām baidoties par militārajiem pasākumiem, ko vajadzēs veikt, ja būs jāsniedz pienācīga atbilde uz konflikta eskalāciju no Krievijas puses. Šeit gan Dr. Rostoks uzsver, ka ironiskā kārtā bailes no eskalācijas var novest pie eskalācijas, taču pozitīvi atzīst, ka 2024. gadā jau 23 NATO dalībvalstis bija sasniegušas ieteicamo aizsardzības izdevumu līmeni, kas ir virs 2 % no IKP aizsardzībai. 2025. gada griezumā, iezīmējot dažādus scenārijus turpmākajai kara gaitai, eksperts lēš, ka nākamajā gadā kara gaita būtiski nemainīsies, tomēr būtu kļūdaini uzskatīt, ka nākamais gads līdzināsies iepriekšējam, jo novājināšanas kara raksturīga iezīme ir samērā straujas izmaiņas pēc ilgstošas nosacītas stabilitātes, kas nosaka, ka Latvijai ir jābūt gatavai dažādiem scenārijiem.

Paturpinot par drošības tēmu, raksta autors Rīgas Stradiņa universitātes lektors un Analitikas un vadības grupas "PowerHouse Latvia" direktors Mārtiņš Vargulis savu rakstu iesāk ar Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča teikto, ka "drošība nav rezultāts, drošība ir process". Lai arī 2024. gada starptautisko attiecību toni turpināja noteikt

Krievijas agresija Ukrainā, Latvijas drošību ietekmēja arī vairāki citi savstarpēji saistīti notikumi: prezidenta vēlēšanas ASV, notikumu attīstība Tuvajos Austrumos, Ķīnas aktivitātes, ES iekšējie izaicinājumi un Eiropas sabiedrotajos notikušās iekšpolitiskās turbulences, Vargulim raksturojot to kā “neprognozējamības turpināšanās gadu”. Eksperts uzsver, ka nacionālās drošības procesa pilnveidošanā Latvijai ir jākoncentrējas uz Baltijas reģiona aizsardzības stiprināšanu, īstenojot “atturēšanu ar noliegumu” stratēģiju, kas nodrošinātu iespēju reaģēt uz apdraudējumiem. Latvijai starptautiski ir jāpiedalās NATO kohēzijas un reformu procesos, jāturpina pozicionēt NATO Austrumu flanga drošības apsvērumus sabiedrotajiem, it īpaši ASV, Kanādai, Vācijai, Francijai un Lielbritānijai, kā arī ES Kopējās drošības un aizsardzības politikā jāuzņemas aktīva loma, attīstot militāro mobilitāti un tehnoloģiskās spējas. Vargulis uzsver, ka laiks joprojām ir Baltijas valstu gravitācijas centrs, un, lai gan esam spēruši nozīmīgus soļus savas drošības un aizsardzības veicināšanā, jautājums par šādām spējām uzbrukuma rezultātā Baltijas valstīm joprojām ir aktuāls.

No militārās drošības pārejot uz ekonomisko drošību, ir svarīgi izcelt, ka tur, kur NATO un tā sabiedrotie ir Latvijas galvenie drošības garantētāji, tad Eiropas Savienība ir valsts galvenais sabiedrotais ekonomikas un sociālās politikas veidošanā. Arī 2024. gadā par spīti ES dalībvalstu iekšpolitiskām nesaskaņām, Eiropas Parlamenta vēlēšanām un jaunās Eiropas Komisijas iedarbināšanā, Latvija pauž nelokāmu piederību Eiropas Savienības vērtībām un nākotnes vīzijai, ieņemot sēdvietu jaunajā ES braucienā līdz nākamajām ES Parlamenta vēlēšanām 2029. gadā. Kā viens no svarīgākajiem punktiem ir ES daudzgadu budžeta plānošanas darbi, un raksta autors-Latvijas Republikas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Korejas Republikā Jānis Bērziņš uzsver, ka jau 2025. gadā tiks piedāvāts projekts ES daudzgadu budžeta periodam pēc 2027. gada. Tiek plānots ES budžetu pārveidot no programmās balstīta uz politikās balstītu budžetu, to padarot vienkāršāku ar mazāk programmām un plānu katrai valstij, kas savienos reformas ar investīcijām, izceļot priekšplānā kopīgās prioritātes, tai skaitā arī veicinot ekonomisko, sociālo un teritoriālo kohēziju. Uzsvērot nākotnes perspektīvu, raksta autors sagaida, ka sarunas par ES budžetu periodam pēc 2027. gada saturēs ievērojami mazāku finanšu apmēru Latvijas ekonomikai, ja vien ES budžets netiks ievērojami palielināts vai radīti jauni papildu instrumenti. Tādējādi Bērziņš rekomendē, ka nākamo sarunu laikā ir svarīgi izvirzīt vienu interesi, nevis vairākas, jo, apsverot izaicinājumus, ar ko Latvija saskarsies, pielāgojoties klimata pārmaiņām un klimata mērķu sasniegšanas izmaksām un dzelzceļa projekta *Rail Baltica* pabeigšanā, ir nepieciešams piekopt ieturētu pieeju interešu izvirzīšanā un labuma iegūšanā.

Paturpinot par Eiropas Savienību, raksta autori Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore Aleksandra Palkova un Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Valststiesību

departamenta direktora vietnieks un Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks Marts Ivaskis zīmīgi uzsver Latvijas paveikto 2024. gadā, uzsverot arī 20. gadadienas svinības kopš “lielā sprādziena” paplašināšanās 2004. gadā. Šī gada griezumā raksta autori uzver svarīgus punktus, kur Latvija ir pierādījusi savu pozīciju kā spēcīga ES dalībvalsts, kā arī min punktus, kur Latvijas politikas rakurss ir mainījies 2024. gada ietvarā. Pirmkārt, demonstrējot visaptverošu pieeju drošībai, Latvija ar inovatīvām kiberdrošības stratēģijām līdzsvaro savu ieguldījumu ES aizsardzības formātos, tādējādi nostiprinot savu kā svarīgas reģionālās stabilitātes nodrošināšanas dalībnieces lomu, jo kiberapdraudējuma novēršana ir kļuvusi par Latvijas drošības stratēģijas stūrakmeni. Otrkārt, Latvija ir sniegusi nelokāmu atbalstu Ukrainai, prognozējot, ka Latvijas kopējais atbalsts Ukrainai 2024. gadā pārsniegs 200 miljonus eiro, kā arī nākamā gada ieskatā militārā palīdzība 0,25 % apmērā no IKP, kas pārsniedz 100 miljonus eiro gadā, arī turpmāk saglabās savu prioritāro statusu. Treškārt, tā kā ES paplašināšanās politika ir ieguvusi jaunu vitalitāti, un Latvija, kas vēsturiski ir bijusi salīdzinoši pasīva, bieži izvēloties sekot citu ES dalībvalstu nostājai, šobrīd ir kļuvusi par aktīvu paplašināšanās atbalstītāju, īpaši attiecībā uz Ukrainu, Moldovu un Gruziju jeb tā dēvētās Austrumu trijotnes valstīm. Noslēdzot raksta autori min jaunās Eiropas Komisijas prioritātes un sniedz rekomendācijas Latvijai. Šajā rekomendāciju sarakstā tiek uzsvērts, ka kopēji aizsardzībā Latvijai ir jāpalielina sava iesaiste PESCO projektos, jāizmanto Eiropas aizsardzības rūpniecības programmas sniegtās priekšrocības, jāturpina iestāties par lielāka finansējuma piešķiršanu ES dalībvalstu aizsardzības budžetam un savstarpējai sadarbībai, kā arī sadarbībai starp vietējiem un ES aizsardzības uzņēmumiem.

Tā kā vārds drošība caurvij visus šīs Gadagrāmatas 2025 rakstus, raksta autore Ārlietu ministrijas Starptautisko organizāciju un cilvēktiesību departamenta Cilvēktiesību nodaļas trešā sekretāre Anna Elīza Lazdiņa izceļ nozīmīgo lomu, ko spēlē sievietes starptautiskajā politikā un cik to drošība joprojām ir neaizsargāta. Lazdiņa min, ka starptautiskā drošība un dzimumu līdztiesība ir savstarpēji saistītas. Šajā ietvarā 2025. gadā apritēs 25 gadi, kopš Rezolūcija Nr. 1325 tika pieņemta, pievēršoties nesamērīgajai un vardarbīgai ietekmei, ko bruņoti konflikti atstāj uz sievietēm un to drošību. Un zīmīgi, ka šajā rezolūcijā izstrādātais “Sievietes, Miers un Drošība” (tālāk – WPS) indekss ierindo Latviju 20. vietā starp 177 valstīm, apliecinot sniegumu tādās jomās kā “sieviešu juridiskās diskriminācijas neesamība” un “sieviešu finansiālā iekļaušana”. Raksta autore gan min, ka arī Latvijas politikas lēmējām un sabiedrībai ir jāturpina strādāt pie problēmām, kas skar mūsu augsto mirstības rādītāju, darba samaksas atšķirību, kā arī zemu sieviešu īpatsvaru parlamentā. Noslēdzot un raugoties nākotnē, Anna Elīza Lazdiņa uzsver, ka Latvijas WPS politikas prioritātēm būtu jāfokusējas uz trim galvenajām jomām: stiprināt WPS darba

kārtības īstenošanu, izmantojot tam paredzētos resursus un nepārtraukti veicinot izpratnes palielināšanu; paplašināt praktisko palīdzību Ukrainai, vienlaikus informējot starptautisko sabiedrību par gūtajām mācībām, kā arī paplašinot iespējamo sadarbības tīklu WPS jomā, ņemot vērā pašreizējo sieviešu tiesību stāvokli pasaulē; un turpināt iestāties par konkrētiem pasākumiem, kas vērsti uz vardarbības novēršanu un sieviešu jēgpilnu līdzdalības veicināšanu, tostarp, ja Latvija tiks ievēlēta ANO Drošības padomē. Panākumi šajās jomās nostiprinātu Latvijas pozīciju kā valstij, kas, sekmējot dzimumu līdztiesību, apņēmiģi iesaistās miera un drošības veicināšanā visā pasaulē.

Atgriežoties pie ES politikas, Latvijas Universitātes profesore un Produktivitātes zinātniskā institūta "Latvijas Universitātes domnīca LV PEAK" direktore Dr. Inna Šteinbuka sniedz eksperta viedokli Latvijas un ES konkurētspējas izaicinājumos, minot, ka konkurētspēja ir viena no ekonomiskās politikas svarīgākajām prioritātēm pēdējās desmitgades kontekstā un tās celšana ir visas ES, it īpaši "jauno" dalībvalstu problēma. Dr. Šteinbuka savā rakstā atsaucas uz bijušā Eiropas Centrālās bankas prezidenta Mario Dragi slaveno ziņojumu, kurā tika izklāstīts viņa personīgais redzējums par Eiropas konkurētspējas nākotni. Dragi atzīmē, ka ir notikušas izmaiņas trīs būtiskās jomās – tirdzniecībā, enerģētikā un aizsardzībā, kas vēsturiski veicināja izaugsmi Eiropā pēc aukstā kara beigām. Iezīmējot trīs galvenās sfēras, tiek rekomendēts, ka Eiropai ir rūpīgi jāpārorientē sava ekonomiskā politika, lai novērstu inovācijas plaisu ar ASV un Ķīnu, jo īpaši progresīvo tehnoloģiju jomā. Otrkārt, ir nepieciešams sinhronizēt dekarbonizācijas un konkurētspējas plānus, un treškārt, ir jāpanāk drošības palielināšana un atkarības mazināšana. Konkurētspējas un produktivitātes celšanā Latvijā joprojām saglabājas atpalcība, tādējādi raksta autore rekomendē, ka konkurētspējas veicināšana nav iespējama bez investīcijām un inovācijām, digitalizācijas turpināšanas un viedas industriālās politikas īstenošanas, kas ir sinhronizēta ar zaļā kursa rīcībpolitiku. Latvijas sniegumam inovāciju jomā nepieciešama lielāko privāto uzņēmumu un valsts kapitālsabiedrību aktīvāka iesaistīšanās P&A finansēšanā. Resursi un zināšanas, kas ir lielo uzņēmumu rīcībā, ļauj veikt būtiskus ieguldījumus, kas varētu būtiski paātrināt inovācijas. Latvijas valdībai ir jāmeklē efektīvākie veidi privāto investīciju veicināšanai.

No Latvijas ārējās un drošības politikas konceptuālā izvērtējuma ir laiks doties ceļojumā pa pasauli, un Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane un Latvijas Ārpolitikas institūta jaunākā pētniece Rebeka Zvirbule uzsāk ceļojumu uz tuvumā esošo Ukrainu, sniedzot viedokli un rekomendācijas par Latvijas-Ukrainas divpusējām attiecībām. 2024. gada ietvarā Latvijas-Ukrainas attiecības tika stiprinātas. Ekonomiskās sadarbības rakursā tirdzniecība starp abām valstīm piedzīvoja kritumu, taču Ukrainas tiešās investīcijas valstī pieauga. Latvijas

atbalsts saglabājās spēcīgs, un parakstītajā vienošanās starp abām valstīm Latvija paredz ieguldīt minētos 0,25 % no IKP militārā un cita veida palīdzībā Ukrainai līdz pat 2026. gadam. Saglabājās atbalsts Ukrainas diasporai un kara bēgļiem Latvijā, kā arī ciešā sadarbība starp Latviju un Ukrainu Ukrainas interešu vēstījuma nodošanā starptautiski. Raksta autore gan uzsver, ka 2025. gada scenārijā jāņem vērā divi izšķiroši faktori, kas ir Donalds Trampa jaunā administrācija ASV un kā Eiropas valstis un jaunais Eiropas Komisijas sastāvs būs spējīgs absorbēt jaunā ASV prezidenta politikas nestās izmaiņas un pārvērst tās konstruktīvā, pragmatiskā ārpolitikā. Rekomendācijās 2025. gadam tiek uzsvērts, ka ir jāturpina atbalsts Ukrainas eiropeizācijai, jāturpina veicināt Krievijas noziedzīgās politikas apzināšanu starptautiskā līmenī, jāturpina nostiprināt Baltijas un citu starptautisko formātu kopīgo aģentūru starptautiskajos formātos, un noslēdzot – jāturpina slīpēt rīcības plānu sliktākajam gadījumam: neatzišanas politika, migrācijas plūsmas un pieaugoša starptautiskā spriedze.

Ceļojuma kursu joprojām turot tuvu, esam pietājuši blakus mūsu otram agresoru kaimiņam – Baltkrievijai, raksta autorei Latvijas Ārpolitikas institūta pētniecei un Rīgas Stradiņa universitātes vieslektorei Beātei Livdanskai uzsverot, ka valsts nākotnes scenāriju uzlūkojam bez liekām cerībām un ar lielu piesardzību. Raksta autore min, ka 2024. gada kontekstā Latvija ir pieņēmusi skaidru politisko realitāti – Baltkrievija ir līdzatbildīga par Krievijas īstenoto Ukrainā. Tādējādi ir arī noritējis aktīvs darbs sankciju piemērošanā, šobrīd apstiprinot jau astoto pret Baltkrieviju vērsto sankciju paketi, kā arī nacionāli ir pieņemti vairāki likumi, kas ierobežo Baltkrievijas pilsoņu uzturēšanos Latvijā. 2025. gada sākumā ir gaidāmas prezidenta amata vēlēšanas, taču Beāte Livdanska atzīst, ka, ņemot vērā esošo politisko klimatu Baltkrievijā, proti, represiju apmēru pret civiliedzīvotājiem, visticamāk, nesagaidīsim tādas masu protestus, kā tas bija pēc 2020. gada prezidenta amata vēlēšanām. Tā kā Baltkrievija ir kļuvusi par neatraujamu Krievijas kara pret Ukrainu daļu, Latvijas secīgie lēmumi konsekventi stiprināt savu iekšējās un ārējās drošības dimensiju ir bijuši apsveicami, un tie būtu jāturpina, cenšoties izvairīties no joprojām esošajiem hibrīduzbrukuma draudiem, kas atrodas uz Austrumu robežas. Rekomendāciju sarakstā raksta autore arī uzsver, ka Latvijai ir jāturpina atbalstīt baltkrievu pilsonisko sabiedrību un prodemokrātiski noskaņoto baltkrievu opozīciju, lai palīdzētu turpināt lolot cerību uz demokrātijas veicināšanu Baltkrievijā.

Turpinot ceļojumu, esam nonākuši pie vēl viena izaicinājumu un sarežģījumu pilna reģiona – Tuvajiem Austrumiem, kur raksta autore Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietniece un Tuvo Austrumu pētniecības programmas vadītāja Sintija Broka izklāsta Latvijas ārpolitiku Tuvo Austrumu satricinājumu kontekstā. Pēdējie divi gadi ir bijuši pārveidojoši Tuvajos Austrumos, un tos raksturo galvenie notikumi, kas

ir mainījuši to ģeopolitisko ainavu. 2023. gada oktobra uzbrukumi un to sekas radīja pamatu konfliktu eskalācijai 2024. gadā, tostarp ieilgušajam Gazas karam, kas radīja ievērojamas ekonomiskās, militārās un humanitārās izmaksas. Irānas tiešie uzbrukumi Izraēlai, kā arī Izraēlas atbilde, kas vērsta pret Irānas militārajiem līdzekļiem un "Hezbollah" pozīcijām Libānas dienvidos, pastiprināja bažas par plašāku reģionālo karu. Līdz 2024. gada beigām Sīrijas Asada režīma sabrukums vēl vairāk izmainīja reģiona dinamiku, ievadot nenoteiktības un pārejas periodu. Raksta autore atzīst, ka šo notikumu laikā Latvijai ir nācies pārvarēt starptautiskās diplomātijas sarežģījumus. Lai gan Tuvie Austrumi nav tās ārpolitikas primārais fokuss, Latvija joprojām ir piesardzīga attiecībā uz nestabilitātes negatīvajām sekām reģionā. Latvija kā maza valsts ģeopolitiski jutīgā zonā ir īpaši nobažījiesies par Irānas un Krievijas sadarbības ietekmi uz Eiropas drošību un ASV resursu novirzīšanu no Ukrainas uz Tuvo Austrumu konfliktiem. Reģionālajai ainavai turpinot attīstīties, Latvijas pielāgošanās spēja un principiālā nostāja joprojām būs atslēga tās lomai starptautiskajā arēnā. Tāpēc raksta autores rekomendācijas ir šādas: sadarbības ar Izraēlas pārstāvjiem pārvērtēšana, ES daudzpusējo diskusiju un potenciālu sankciju politiku pret Izraēlu veicināšana, divu valstu risinājuma virzība un Palestīnas valsts atzīšana, kas ir fundamentāla, lai virzītos uz divu valstu risinājuma izdošanos. Noslēdzot, Latvijas pieeja Tuvajiem Austrumiem, īpaši Gazas kara kontekstā, ir parādījusi pragmatisku līdzsvaru starp saskaņošanu ar Rietumu sabiedrotajiem un neatkarīgu apņemšanos ievērot starptautiskās normas.

Esam pabijuši kaimiņos, Tuvajos Austrumos, un šobrīd atrodamies Globālajos Dienvidos, kur raksta autors Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks Sergejs Potapkins izklāsta reģiona duālo lomu pasaules politikā. Lai gan tieša ģeogrāfiska skaidrojuma Globālajiem Dienvidiem nav, raksta autors uzsver, ka vienkāršota pieeja, kas ietver atšķirību starp piederību Globālajiem Ziemeļiem vai Dienvidiem, ir atkarīgs no IKP uz vienu iedzīvotāju, un saskaņā ar šo definīciju Globālie Dienvidi pārstāv 85 % no pasaules kopējā iedzīvotāju skaita. Jāpiemin arī plaša starp abām puslodēm, un raksta autors uzsver, ka šī brīža ģeopolitiskā situācija tikai paplašina Globālo Dienvidu aptveres plašumu, kā arī palielina plaisu starp attīstītajām valstīm un attīstības valstīm. Izvērtējot Latvijas saites ar Globālajiem Dienvidiem, Potapkins uzsver, ka 2025. gada jūnijā ANO Ģenerālā asambleja balsos par Latvijas kandidatūru uz ANO Drošības padomes nepastāvīgas locekles vietu. Lai Latvija tiktu ievēlēta, tai ir jāsaņem vismaz 2/3 ANO dalībvalstu atbalsta. Globālo Dienvidu valstīs veiktie noskaņojuma pētījumi rāda, ka šīs valstis ir gatavas aktīvi atbalstīt ANO Drošības padomes reformu, proti, tajās ir vērojams plašs atbalsts Drošības padomes paplašināšanai. Ņemot vērā šīs nostājas tuvumu pozīcijai par mazo valstu lomas palielināšanu ANO Drošības padomē, Latvijai tiek sniegta iespēja nodrošināt Globālo Dienvidu valstu atbalstu tās dalībai Drošības padomē 2026.–2027. gada periodā. Tiek rekomendēts,

ka Latvijas rīcībā atrodas unikāls rīks attiecību veidošanai ar Globālo Dienvidu valstīm nebaidīties, riskēt un veidot attiecības ar Globālajiem Dienvidiem, un kā viens no sākumpunktiem var kalpot Latvijas vēsturē piedzīvotais, sniedzot iespēju sarunāties ar postkoloniālajām valstīm tām tuvā un saprotamā valodā.

Tagad esam nonākuši pie valsts, kas arī var tikt uzskatīta par Globālo Dienvidu valsti, un kas spēlē arvien pieaugošu, izaicinājumu un neskaidrības pilnu spēli starptautiskajā politikā – Ķīnas. Raksta autore Latvijas Ārpolitikas institūta Āzijas programmas vadītāja un Rīgas Stradiņa universitātes Ķīnas studiju centra vadītāja Dr. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova turpina tēmu par Globālajiem Dienvidiem, aizstājot to ar nosaukumu “G77”, un sniedz atskatu un rekomendācijas, kā Latvija var pārliecināt G77 valstis ne tikai kontekstā ar Latvijas kandidēšanu uz ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles amatu, bet arī attiecībā uz ES ģeopolitiku kopumā. Dr. Bērziņa-Čerenkova caurvij rakstu, balstoties uz trīs paplašināšanās viļņiem, nosakot Latvijas un Ķīnas attiecību ceļu, un uzsāk ar Latvijas neatkarības atgūšanas ceļu un pievienošanās ES un NATO. Viņa min, ka līdz ar 2008. gada globālās finanšu krīzes sekām Latvija bija spiesta ieiet milzīgā taupības režīmā. Otrs vilnis izklāsta krīzes sekas un tajā laikā esošās vēlmes par ekonomiskās sadarbības ar Ķīnu veicināšanu, bet saskarās ar starptautisko attiecību pasliktināšanos, ASV un Ķīnas sāncensības pieaugumu un problemātiku, kas tajā slēpās. Noslēdzot, trešais vilnis atspoguļo šī brīža situāciju, kur Latvija cenšas iegūt ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu, kas ir bijis viens no centrālajiem Latvijas ārpolitikas ilgtermiņa mērķiem kopš 2011. gada. Raksta autore uzsver, ka, lai gan šobrīd starptautiskā kārtība ir pavisam citādāka un ir ierauta dažādu krīžu virpulī, Latvijas rīcībā ir instrumenti, lai palīdzētu Eiropai veidot sadarbību ar Globālajiem Dienvidiem. Tā var atspēkot Ķīnas un Krievijas pret Rietumiem vērstos vēstījumus, izskaidrojot Ukrainas cīņu no kopīgā Krievijas imperiālisma radītā pāridarījuma perspektīvas un veidojot ES nākotnei tik būtiskās saites starp cilvēkiem. Vienlaikus Latvija var stiprināt savu nacionālo profilu un palielināt iespējas iegūt kāroto ANO Drošības padomes nepastāvīgās locekles vietu, ja tā izvairās no noteikta plaši izplatīta slazda, proti, tai nevajadzētu atsaukties uz Trinidādu un Tobāgo vai Gambiju kā Latvijas kolonijām, bet gan atrast kopīgu valodu un izglītēt par savu vēsturi Padomju Savienības okupācijā. Noslēdzot, pēc trim paplašināšanās viļņiem Latvijas ārpolitika šobrīd aptver visas ANO dalībvalstis un sniedzas vēl tālāk. Tagad ir pienācis laiks noslēgt apli un pievienot Latvijas transatlantiskās intereses, lai sarunās ar G77 valstīm atrastu savu unikālo “diskursa spēku”.

Paņemot mirkli pauzes no ceļojuma pa pasaules reģioniem un uz brīdi pievēršoties banku sektoram, raksta autore Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece Justīne Elferte sniedz eksperta viedokli un rekomendācijas Latvijas vadošās lomas finanšu

integritātes nodrošināšanas kustībā. Raksta autore uzsver, ka 2024. gads iezīmēja augstāko punktu Latvijas ilgajā ceļā pa mūsdienu starptautiskās publiskās diplomātijas un drošības politikas gaitēm saistībā ar valsts centieniem sakārtot savu vēsturiski uz nerezidentu līdzekļiem orientēto banku sektoru, kā arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas un sankciju izpildes sistēmu. Šī gada unikālo statusu apliecina divi notikumi. Pirmkārt, Latvija brīvprātīgi pieteicās piedalīties MONEYVAL savstarpējās novērtēšanas 6. kārtā. Novērtēšana ilgst aptuveni divus gadus, un rezultāti gaidāmi līdz 2025. gada beigām. Otrkārt, ASV Finanšu noziegumu apkarošanas tīkls (*FinCEN*) atsauca Paziņojumu par plānotajām sankcijām pret bēdīgi slaveno “ABLV Bank”, kas bija saistīta ar apjomīgām Krievijas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas jeb “naudas atmazgāšanas” darbībām. Tā kā finanšu integritāte kļūst par arvien svarīgāku sabiedroto aizsardzības politikas daļu, šie abi notikumi ir kā pozitīvi signāli, kas nāk īstajā laikā, lai ne tikai uzlabotu Latvijas vēsturiski “aptraipīto tēlu”, proti, Latvijas kā Krievijas finanšu tranzīta centra reputāciju, bet arī apliecinātu Latvijas vadošo lomu finanšu integritātes jomā. Šie divi notikumi ir vērtējami kā augstākais punkts Latvijas piesātinātajā vēsturē attiecībā uz tās centieniem pozicionēt sevi kā finanšu centru, kas veido “tiltu” starp Austrumiem un Rietumiem. Zīmīgi, lai veicinātu veiksmīgu gadu atkārtēšanos, Elferte uzsver, ka Latvijai ir jānodrošina, lai pēc 2025. gada novērtējuma saņemšanas nenotiktu standartu pazemināšana, jo īpaši attiecībā uz jauniem aktīviem, tādiem kā, piemēram, kriptoaktīvi, kuru gadījumā dažādas jurisdikcijas konkurē par biznesa piesaisti. Otrkārt, Latvijai ir jāpanāk, ka finanšu integritātes politika kļūst par Eiropas Savienības līmeņa drošības prioritāti. Šobrīd Latvija strādā pie FATF, *Egmont Group*, MONEYVAL un citu institūciju labās prakses un politikas rekomendāciju ieviešanas. Tomēr, noslēdzoties pašreizējai novērtēšanas kārtai, Latvijai ir jāuzņemas vadošā loma finanšu integritātes politikas veidošanā starptautiskā līmenī. Treškārt un noslēgumā, Latvijai ir jāieņem stingrāka nostāja pret tām Eiropas Savienības dalībvalstīm, kas ir labvēlīgas Krievijai.

Esam atpakaļ ceļā, un šoreiz Latvijas Platformas attīstības sadarbībai direktore Inese Vaivare sniedz eksperta viedokli par demokrātiju Centrālāzijā un Latvijas iespējām un ieguldījumiem reģionā. Vaivare min, ka, virzoties uz kandidatūru ANO Drošības padomē, Latvija 2024. gadā būtiski paplašināja attīstības sadarbības reģionus, īstenojot jaunas aktivitātes Āfrikas un Okeānijas valstīs, taču uzsver, ka Latvija Centrālāzijā ir ieguldījusi kopš attīstības sadarbības pirmsākumiem – īstenojot privātā sektora, valsts pārvaldes, pašvaldību un nevalstisko organizāciju projektus. Diemžēl 2024. gada ietvarā Centrālāzijas nozīmīgums kopējā drošības politikā ir sekmējis tās ietekmēšanu no dažādiem spēkiem, radot izaicinājumus demokrātijas attīstības iespējamībā pat tajās valstīs, kurās iepriekš ir bijusi novērojama pozitīva attīstība. Tādējādi, samazinoties Eiropas Savienības mērķtiecīgiem ieguldījumiem cilvēktiesību

un vērtību jomās, turpinoties represijām pret pilsonisko sabiedrību un žurnālistiem, pieaugot tiesiskajiem ierobežojumiem nevalstiskajām organizācijām, rodas nepieciešamība apskatīt arī Latvijas ieguldījuma pievienoto vērtību šī reģiona demokrātiskai attīstībai. Raksta autore min, ka Centrālāzijas reģiona novietojums blakus Krievijai ir krietni skāris valstu demokrātijas sistēmas stabilitāti, ekonomiku un spēju būt absolūti neatkarīgām. Par spīti tam Vaivare rekomendē, ka, lai gan Latvijas projekti ir salīdzinoši maza apjoma, tie var kalpot par trāpīgiem labās prakses piemēriem reģionā, dodot cerību arī Centrālāzijas iedzīvotājiem par pozitīvu pārmaiņu iespējamību demokrātijas attīstībai un cilvēktiesību nostiprināšanai, tādējādi nosakot pastiprinātu un mērķētu sadarbību ar Centrālāzijas valstu nevalstiskajām organizācijām.

Noslēdzam “Latvijas ārējā un drošības politikas gadagrāmata 2025” ar pēdējo ceļojumu caur valstīm, kurās šogad ir bijušas vēlēšanas, to sarūpējot Latvijas Ārpolitikas institūta Drošības programmas vadītājam un Aizsardzības ministra padomniekam Imantam Lieģim. Viņš min, ka 2024. gadā Latvijas ārpolitikas un drošības politikas veidotāji saskārās ar diviem sarežģītiem faktoriem – karu un vēlēšanām. Šie abi faktori neizbēgami ietekmēs politikas veidošanu arī 2025. gadā un pēc tam. Vēlēšanas ASV, Apvienotajā Karalistē, Francijā, daļā Vācijas, Krievijā, Moldovā, Rumānijā, Gruzijā, Eiropas Parlamentā un noslēdzoši arī ģenerālsekretāra maiņa NATO ir krietni sašūpojusi starptautisko kārtību. Ne vienmēr slikti, taču raksta autors min, ka 2025. gadā dominēs viens vārds Latvijas (un daudzu citu valstu) ārpolitikā un drošības politikā, un šis vārds ir neprognozējamība. Lai gan Lieģis sniedz pārskatu par daudzu valstu izmaiņām pēc vēlēšanām, raksta autors ieskicē konkrētas rekomendācijas 2025. gadam, uzsverot, ka Latvijai būtu jāturpina uzņemties vadošo lomu attiecībā uz atbalsta sniegšanu Ukrainas centieniem pievienoties NATO un ES. Otrkārt, Latvijai būtu arī rūpīgi jāseko līdzi NATO vadošo valstu, jo īpaši ASV, īstenotajai Ukrainas politikai. Koordinācija ar galvenajiem Eiropas sabiedrotajiem (Apvienoto Karalisti, Franciju, Poliju, Vāciju, Ziemeļvalstu un Baltijas valstu grupu) joprojām būs kategoriski nepieciešama. Ja Krievijas karš tiks apturēts ar miera līgumu, kas paredzēs NATO karavīru izvietošanu, Latvijai būtu nekavējoties jāpauž tās gatavību piedalīties. Treškārt, Latvijai būs aktīvi jāsadarbojas ar Eiropas sabiedrotajiem, lai mudinātu tos uzņemties stratēģiskāku atbildību par Eiropas aizsardzību. Un, šo gadagrāmatu noslēdzot, tiek rekomendēts, ka neprognozējamā un uz darījumiem tendētā prezidenta Trampa inaugurācija noteiks globālo norišu toni 2025. gadā. Tādējādi, ņemot vērā šo apstākli kombinācijā ar joprojām aktuālajiem draudiem no Krievijas puses un Eiropas lēnumu attiecībā uz lielākas atbildības uzņemšanos par sevi, Latvijas ārpolitikas veidotājiem 2025. gadā būs jābūt aktīviem un modriem.

2024. gads ir iemantojis izaicinājumu, sarežģījumu un neprognozējamības nokrāsas, kā arī Latvijas ārējo un drošības politiku 2025. gadā sagaida krīžu un sarežģījumu

turpinājums. Tajā pašā laikā, 2025. gadam iesākoties, ir jau identificēti šķēršļi un uzdevumi, ar ko Latvijas ārpolitikai būs nepieciešams saskarties, kā arī pievienot analītiķu un ekspertu rekomendācijas bija "Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2025" autoru uzdevums. Pētnieciskais izvērtējums ļauj piedāvāt arī ieteikumus un dot papildu pienesumu diskusijai par Latvijas ārpolitikas interesēm un mērķiem, iesaistot tajā arī sabiedrību un tādējādi potenciāli padarot mūsu trauksmaino dzīvi starptautiskajā politikā vieglāku.

PAR AUTORIEM

Dr. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova ir Rīgas Stradiņa universitātes Ķīnas studiju centra vadītāja, Latvijas Ārpolitikas institūta Āzijas programmas vadītāja un Eiropas Domnīcu tīkla par Ķīnu (ETNC) biedre. Viņa ir stažējusies Fudaņas, Stenfordas un Oksfordas universitātēs, kā arī ir Londonas Karaliskās koledžas un MERICS afiliētā pētniece. Viņa ir grāmatas *“Perfect Imbalance: China and Russia”* (World Scientific, 2022) autore un grāmatas *“Discourse, Rhetoric and Shifting Political Behaviour in China”* (Routledge, 2023) redaktore.

Jānis Bērziņš ir Latvijas vēstnieks Korejas Republikā. Savas 20 gadus ilgās diplomāta karjeras laikā pildījis dažādus pienākumus kā Latvijā, tā arī ārvalstīs. Strādājot Latvijā, bijis Eiropas Savienības Pastāvīgo pārstāvju komitejas II daļas sagatavošanas nodaļas otrais sekretārs, vēlāk kļūstot par šīs nodaļas vadītāju, kā arī bijis Latvijas Saeimas Prezidija ārlietu padomnieks. Jānim Bērziņam uzticēto pienākumu klāstā savulaik ir bijusi enerģētikas politika, intelektuālā īpašuma aizsardzības jautājumi, tirdzniecības un ekonomiskās sadarbības politika, Eiropas Savienības daudzgadu budžeta sarunas un Latvijas interešu Eiropas Savienībā pārstāvības koordinēšana. No 2021. līdz 2024. gadam Jānis Bērziņš vadīja Ārlietu ministrijas Eiropas Savienības koordinācijas un politiku departamentu.

Baiba Braže ir Latvijas Republikas ārlietu ministre kopš 2024. gada 19. aprīļa. No 2020. līdz 2023. gadam viņa ieņēma NATO ģenerālsekretāra vietnieces amatu publiskās diplomātijas jautājumos, vadot NATO civilo un militāro struktūru stratēģisko komunikāciju un publisko diplomātiju. Laikā no 2016. līdz 2020. gadam Baiba Braže bija Latvijas ārkārtējā un pilnvarotā vēstniece Apvienotajā Karalistē, bet no 2003. līdz 2008. gadam – Latvijas ārkārtējā un pilnvarotā vēstniece Nīderlandē, vienlaikus pārstāvot Latvijai arī Ķīmisko ieroču aizliegšanas organizācijā.

Sintija Broka ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietniece un Tuvo Austrumu pētniecības programmas vadītāja. Viņa ir arī doktora grāda pretendente Rīgas Stradiņa universitātē un vieslektore gan Rīgas Stradiņa universitātē, gan Rīgas Juridiskajā augstskolā. Sintija Broka ir ieguvusi maģistra grādu starptautiskajās attiecībās un diplomātijā Rīgas Stradiņa universitātē, kā arī maģistra grādu starptautiskajās publiskajās tiesībās un cilvēktiesībās Rīgas Juridiskajā augstskolā. Papildus tam Sintija ir sertificēta *Agile* projektu vadītāja.

Dr. Kārlis Bukovskis ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktors un Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātes asociētais profesors. Kārlis Bukovskis ir autors apmēram simts analītiskajiem un zinātniskajiem rakstiem un arī vairāku grāmatu zinātniskais redaktors. 2021. gadā Kārlis Bukovskis Fulbraita granta ietvaros bija viespētnieks Džona Hopkina universitātē ASV, kā arī 2017.–2021. gadā bija Eiropas Starptautisko attiecību pētniecības institūta (ECFR) asociētais pētnieks. Mācījies Trīras Universitātē Vācijā, ieguvis maģistra grādus Latvijas Universitātē un Helsinku Universitātē un doktora zinātnisko grādu (Dr. sc. pol.) starptautiskajā politikā Rīgas Stradiņa universitātē. Strādājis ar ES nākotnes un EMS jautājumiem Latvijas Ārlietu un Finanšu ministrijās, kā arī izstrādājis Latvijas prezidentūras ES padomē sešu mēnešu darba programmu. Kārlis Bukovskis ir arī viens no diviem raidījuma “Diplomātiskās pusdienas” veidotājiem un vadītājiem Latvijas Radio 1.

Edmunds Cepurītis kopš 2022. gada ir Saeimas deputāts un kopš 2023. gada – Saeimas Eiropas lietu komisijas priekšsēdētājs. No 2020. līdz 2022. gadam Edmunds Cepurītis bija Rīgas domes deputāts un Mājokļu un vides komitejas priekšsēdētājs.

Justīne Elferte ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece. Viņa ir stratēģiskās vadības profesionāle ar vairāk nekā 10 gadu pieredzi NVO, publiskajā, privātajā un jaunuzņēmumu sektorā. Justīne Elferte ir ieguvusi maģistra grādu starptautiskajās un Eiropas tiesībās Rīgas Juridiskajā augstskolā un ir PMI sertificēta projektu vadības profesionāle. Šobrīd viņa strādā par administratīvo vadītāju uzņēmumā *Longensis* un ir akciju sabiedrības *Kalve Coffee* padomē.

Marts Eduards Ivaskis ir Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Valststiesību departamenta direktora vietnieks un strādā ar Krievijas atbildības nodrošināšanas un Ukrainas atbalsta jautājumiem, kā arī koordinē Eiropas Savienības Pamattiesību hartas jautājumus. Paraleli darbībai Tieslietu ministrijā Marts Eduards Ivaskis ieņem asociētā pētnieka amatu Latvijas Ārpolitikas institūtā, kur galvenokārt strādā Eiropas programmas ietvaros, sniedzot analīzes komentārus par ES aktualitātēm. Iepriekš strādājis Tieslietu ministrijas Eiropas lietu departamentā par juristu. Marts

Eduards Ivaskis ieguva bakalaura un maģistra grādu Eiropas Savienības tiesību zinātnēs Māstrihtas Universitātē, Nīderlandē, 2023. gadā, kā arī ir aizvadījis praksi Eiropas Savienības Tiesā Ģenerāladvokātes Lailas Medinas kabinetā.

Anna Elīza Lazdiņa ir Ārlietu ministrijas Starptautisko organizāciju un cilvēktiesību departamenta Cilvēktiesību nodaļas trešā sekretāre, diplomāte, kuras atbildībā citstarp ir Latvijas Nacionālā rīcības plāna “Par sievietēm, mieru un drošību” 2020.–2025. gada koordinācija un ANO “Sievietes, miers un drošība” tematikas jautājumi kopumā. Anna Elīza Lazdiņa ir ieguvusi bakalaura grādu programmā “Tiesības un diplomātija” Rīgas Juridiskajā augstskolā un maģistra grādu “Politikas zinātnē” Latvijas Universitātē, maģistra noslēguma darbu izstrādājot par ANO Drošības padomes rezolūcijas Nr. 1325 ieviešanu Afganistānā. Anna Elīza Lazdiņa ir arī papildinājusi zināšanas Vašingtonas Starptautiskās diplomātiskās akadēmijas kursā un iepriekš strādājusi Ārlietu ministrijas Juridiskajā departamentā, kā arī jurista palīga amatā zvērinātu advokātu birojā.

Atis Lejiņš ir Latvijas Ārpolitikas institūta dibinātājs un direktors laika posmā no 1992. līdz 2011. gadam. Šobrīd viņš ir Latvijas Ārpolitikas institūta Konsultatīvās padomes loceklis un goda direktors. Atis Lejiņš ir dzimis Latvijā, bet strādājis Austrālijā, ASV un Zviedrijā pirms atgriezās Latvijā, kad tā atguva neatkarību 1991. gadā. Viņš tika ievēlēts 10., 11. un 12. Saeimā. 13. Saeimas laikā bija Ārlietu komisijas priekšdētāja vietnieks. Ieguvis maģistra grādu Kalifornijas Universitātē Losandželosā (UCLA). Atim Lejiņam Latvijas Zinātņu akadēmija ir piešķirusi goda doktora grādu.

Imants Lieģis ir Drošības programmas vadītājs Latvijas Ārpolitikas institūtā un Latvijas Republikas aizsardzības ministra padomnieks. Viņa profesionālā pieredze aptver nozīmīgus valsts drošības un diplomātijas amatus – viņš ir bijis Latvijas aizsardzības ministrs, diplomāts un Saeimas deputāts. Dzimis un izglītojies Lielbritānijā, kur līdz 1992. gadam strādāja kā jurists. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas viņš aktīvi iesaistījās valsts starptautisko attiecību un aizsardzības politikas veidošanā. Gadu gaitā Imants Lieģis cieši sadarbojies ar Latvijas Ārpolitikas institūtu un *European Leadership Network*, kā arī ir *The Alphen Group* (TAG) aktīvs dalībnieks.

Beāte Livdanska ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece. Rīgas Stradiņa universitātē Beāte Livdanska ir ieguvusi sociālo zinātņu bakalaura grādu politoloģijā un sociālo zinātņu maģistra grādu starptautiskajās attiecībās. Viņa ir Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore un Rīgas Stradiņa universitātes Sociālo zinātņu pētniecības centra Ieviešanas satura atbalsta eksperte. Šobrīd Beāte Livdanska studē Rīgas

Stradiņa universitātes doktorantūras programmā “Politikas zinātne”. Viņa specializējas Baltkrievijas iekšpolitikas un ārpolitikas analizē, mazu ES dalībvalstu iespējās ietekmēt ES politiku attiecībā uz Baltkrieviju.

Ināra Mūrniece ir Latvijas Republikas 14. Saeimas deputāte, kopš 2024. gada 20. jūnija – Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāja. Ināra Mūrniece ir politiskās partijas “Nacionālā apvienība “Visu Latvijai!” – “Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”” politiķe un valdes locekle. No 2022. gada decembra līdz 2023. gada septembrim Ināra Mūrniece ieņēma aizsardzības ministres amatu. Ināra Mūrniece bija ievēlēta 11., 12. un 13. Saeimā. No 2014. gada līdz 2022. gadam – 12. un 13. Saeimas laikā – Ināra Mūrniece ieņēma Saeimas priekšsēdētājas amatu. Ināra Mūrniece bijusi arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas, kā arī Saeimas Nacionālās drošības komisijas priekšsēdētāja. Pirms iesaistišanās politikā Ināra Mūrniece kā žurnāliste 16 gadus strādāja Latvijas lielākajā dienas laikrakstā “Latvijas Avīze”, īpaši pievēršoties politikai un ārlietām. Ināra Mūrniece 2009. gadā absolvēja Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultāti, iegūstot tulkotājas kvalifikāciju. 2007. gadā ieguva profesionālo bakalaura grādu tulkošanā Ekonomikas un kultūras augstskolā.

Aleksandra Palkova ir Rīgas Stradiņa universitātes un Vidzemes Augstskolas vieslektore, kā arī nesen pildījusi Eiropas Savienības pētniecības programmas vadītājas pienākumus Latvijas Ārpolitikas institūtā. Pašlaik viņa studē doktorantūrā starptautiskajās attiecībās un pilda pētnieces pienākumus Rīgas Stradiņa universitātē, koncentrējoties uz ES krīžu pārvaldību un drošības jautājumiem. Kopš 2021. gada, viņa ir asociētā pētniece Eiropas Ārējo attiecību padomē (ECFR). No 2023. līdz 2024. gadam Aleksandra darbojās kā NATO Parlamentārās Asamblejas (NATO PA) Politikas komitejas pētniece.

Sergejs Potapkins ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks, bijušais Saeimas deputāts un Latvijas Republikas Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāja vietnieks. Latvijas–Armēnijas un Latvijas–Ķīnas starpparlamentārās sadarbības grupas priekšsēdētājs. Minhenes Jauno līderu tīkla 2015. gada absolvents un *Agora Strategy Group AG* asociētais sadarbības partneris. Sergejs Potapkins ir ieguvis maģistra grādu Eiropas studiju fakultātē un šobrīd ir Rīgas Stradiņa universitātes doktors.

Dr. Toms Rostoks ir Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centra direktors, kā arī asociētais profesors Latvijas Universitātes Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātē. Toms Rostoks ir autors virknei publikāciju par Latvijas ārpolitiku un drošības politiku, kā arī bijis redaktors vairākiem zinātnisko rakstu krājumiem, kas veltīti tādiem jautājumiem kā Covid-19 pandēmijas ietekme

uz Baltijas jūras reģiona valstu aizsardzības politiku un bruņotajiem spēkiem, Krievijas atturēšana Eiropā, Krievijas maigā vara un enerģētikas jautājumu vieta starptautisku attiecībās Baltijas jūras reģionā.

Dr. Inna Šteinbuka ir Latvijas Fiskālās disciplīnas padomes priekšsēdētāja, Latvijas Universitātes (LU) profesore, LU Produktivitātes zinātniskā institūta (domnīca LV PEAK) direktore, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstena locekle. Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā vadītāja kopš 2011. gada. No 2008. līdz 2011. gadam viņa bija Eiropas Komisijas statistikas biroja *Eurostat* direktore sociālās un informācijas sabiedrības statistikas jomā, bet no 2005. līdz 2008. gadam – ekonomikas un reģionālās statistikas jomā. No 2001. līdz 2005. gadam Inna Šteinbuka vadīja Latvijas Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisiju, kura regulēja elektrības, gāzes un telekomunikāciju tirgu, kā arī dzelzceļa un pasta pakalpojumus. No 1999. līdz 2001. gadam viņa bija Starptautiskā valūtas fonda izpilddirektora vecākā padomniece Vašingtonā, ASV. No 1991. līdz 1999. gadam viņa bija Ekonomikas analīzes un fiskālās politikas departamenta direktore Finanšu ministrijā un finanšu ministra padomniece.

Inese Vaivare ir Latvijas Platformas attīstības sadarbībai (LAPAS) direktore un pilsoniskā aktiviste, kura darbojas demokrātijas stiprināšanas, cilvēktiesību veicināšanas un sabiedrības noturības jomās. Viņai ir vairāk nekā 12 gadu pieredze nevalstisko organizāciju sektorā gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī, kur viņa ir ieņēmusi vadošus amatus starptautiskos tīklos un organizācijās. Papildus tam Inese Vaivare tikpat ilgi strādājusi valsts un pašvaldību institūcijās jaunatnes politikas, sabiedrības līdzdalības un pārvaldes reformu jomās. Vairāk nekā 20 gadus iesaistījusies formālās un neformālās izglītības procesos, veicinot starptautiski iegūto zināšanu un vērtību nodošanu.

Mārtiņš Vargulis ir doktora grāda pretendents un lektors Rīgas Stradiņa universitātē. Savā ilgstošajā profesionālajā karjerā Aizsardzības ministrijā viņš ir bijis Aizsardzības politikas un stratēģijas nodaļas vadītājs, kā arī Aizsardzības ministrijas pārstāvis Latvijas Pastāvīgajā pārstāvniecībā NATO un ES. Mārtiņš Vargulis ir vairāku publikāciju autors un grāmatu redaktors. Gan akadēmiskajā, gan profesionālajā darbībā uzsvāru līcis uz tādiem jautājumiem kā drošība, Krievija, NATO, ES un ES Austrumu partnerība.

Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane ir Rīgas Stradiņa universitātes vieslektore un doktora grāda pretendente. Elizabete Elīna Vizgunova-Vikmane specializējas Ukrainas, Baltkrievijas un Krievijas ārpolitikā un drošības politikā, kā arī politikas analīzē

no dzimtes perspektīvas. Elizabetei Elīnai Vizgunovai-Vikmanei ir Eiropas Koledžas (Varšavā, Polijā) un Sciences Po (Parīzē, Francijā) maģistra grāds un Rīgas Stradiņa universitātes bakalaura grāds.

Rebeka Zvirbule ir Rīgas Stradiņa universitātes bakalaura studiju programmas “Starptautiskās attiecības – Eiropas studijas” 3. kursa studente. Kopš 2023. gada viņa darbojas Latvijas Ārpolitikas institūtā, sākotnēji kā praktikante, savukārt pašlaik ieņem jaunākās pētnieces amatu.

LATVIJAS ĀRPOLITIKAS
INSTITŪTS

LATVIJAS ĀRĒJĀS UN DROŠĪBAS POLITIKAS GADAGRĀMATA 2025

Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā Latvijas domnīca, kas nodarbojas ar ārējās un drošības politikas analīzi. Latvijas Ārpolitikas institūts tika izveidots 1992. gadā Rīgā kā nevalstiska organizācija, kam uzdots sniegt Latvijas lēmumu pieņēmējiem, ekspertiem un plašākai sabiedrībai analīzi, ieteikumus un informāciju par starptautiskajiem procesiem, reģionālās drošības jautājumiem, ārpolitikas stratēģiju un izvēles iespējām. Institūts ir neatkarīga biedrība, kas veic pētījumus, izdod publikācijas, kā arī rīko lekcijas, seminārus un konferences, kas saistītas ar starptautiskās politikas jautājumiem. Latvijas pētniecības centru vidū Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā un viena no pazīstamākajām un starptautiski atzītākajām organizācijām, kuri specializējas tieši starptautiskajos jautājumos.

Pils iela 21, Rīga, LV-1050 | www.lai.lv

Projektu atbalsta:

Ārlietu ministrija

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

